הלכה · מחברי זמננו

ראש חודש בהלכה ובאגדה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ראש חודש בהלכה ובאגדה

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ראש-חודש-בהלכה-ובאגדה/
הקובץ נוצר ב־22 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער האגדה 4
מבוא 4
קביעת ראשי חודשים 7
באור על מהות קדושת החודש 34
החודשים ושמותיהם 37
ברכת הלבנה 49
ברכת החמה 55
"עושים באימה רצון קוניהם...!" 58
"כי אראה שמיך" 66
ההלל 80
שער ההלכה 107
הלכות ראש חודש 107

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל בס"ד - כל הזכויות שמורות** (c) **ל מחבר**

שער האגדה

מבוא

האווירה בישיבת הממשלה היתה טעונה ונסערת. שר החינוך והתרבות והספורט פתח בדברים נסערים: "זוהי שערורייה שלא תאומן. טיפשות! נבערות! מדובר כאן על קבוצה שחורה ופנאטית, שפשוט מתעקשת להישאר בחשכת ימי החושך, ואיננה עושה כל מאמץ להשתלב ולהתערות בחברה הכללית. הלימודים במוסדות החינוך שלהם, הם - שומו שמים - אינם כוללים לימודי ליב"ה! לומדים כל היום לימודים עתיקים, בלי טיפת קידמה. אינם לוקחים חלק באירועי תרבות ובפעילויות ספורט, אינם מנסים קצת לפתוח לעצמם פתח אל העולם המתקדם, היפה והנאור. חונקים את עצמם בגטו שלהם"...

"ובכן", כחכח היו"ר בגרונו, "עלינו להיות מעשיים. מדובר כאן בבעיה דמוגרפית חמורה, שיש להלחם בה בכל האמצעים העומדים לרשותנו. התכנסנו לכאן עכשיו כדי לפתח בעבור אותה קבוצה שחורה ופנאטית תוכנית של "השתלבות בחברה, בתעסוקה ובתרבות".

רגע רגע, מתי התכנסה ישיבת הממשלה הזו? לא, אל תטעו, אין זו ישיבת ממשלה במדינתנו המעטירה. איך אומרים? רודפי היהדות אינם מתים, הם רק מתחלפים. אז רק שנבין: מדובר כאן על ישיבת ממשלה לפני כ- 2,180 שנה [בערך בשנת 170 לפני הספירה], בראשותו של המלך אנטיוכוס אפיפנס, העומד בראש האימפריה היוונית, אֵם התרבות והספורט. הנושא הנדון הוא כמובן התערותם של החרדים - סליחה, היהודים - בחברה [הרחבת הדברים בחוברת "ימי החנוכה בהלכה ובאגדה"].

כעת הגיע תורו של השר לענייני דת: "תראו", הוא אומר, "עלינו לנקוט בצעדים חכמים. אין זו בעיה שאפשר למגר אותה בזבנג אחד, אלא עלינו לנהוג בחכמה. מהיכרותי עם אורח החיים היהודי, יכול אני לומר ברורות, שכל עוד מחזיק העם הזה בתורתו, הוא לעולם לא יצליח להתערות בחברה. עלינו למצוא את הנקודות המרכזיות שעליהן נעבוד, כדי ליצור את ההתערות המתבקשת".

שר החינוך קפץ מיד: "קודם כל שיפסיקו עם הלימודים העתיקים שלהם! כל עוד הם אינם מכניסים לימודי ליב"ה במוסדות החינוך, הם מגדלים נוער המנותק מן התרבות ומן החברה המתקדמת, ונעשה סגור בגטו משלו. רחמנות על הילדים שלהם. עלינו לפתוח להם צוהר לחברה הכללית, לכן יש לאלץ אותם להפסיק לאלתר את לימודי התורה!".

קריאות הסכמה נשמעו מכל עבר, וכך נרשם בפרוטוקול הישיבה - היעד הראשון: ביטול לימוד התורה.

שר העבודה והתעסוקה ביקש אף הוא את רשות הדיבור: "ובכן ישנה עוד בעיה. עוד ענין שגורם להם להישאר אדוקים בדתם: אחת לשבוע הם מפסיקים לעבוד, סוגרים חנויות, משביתים מפעלים, ויושבים בביתם ועוסקים בפולחני דת. אני לא מדבר כרגע על ההיבט הכלכלי החמור. על מוסר העבודה הירוד, על הפרזיטיות המחפירה, על הבזבוז המשווע. אני מדבר עכשיו על ההיבט החברתי: כל עוד הם ממשיכים עם המנהג הזה, הם לא יוכלו להתערות בחברה. לכן אני מציע לחוקק חוק האוסר לשבות בשבת".

כך נרשם היעד השני: ביטול שמירת השבת.

"זה עדיין לא מושלם", הביע שר הבריאות את דעתו. "ישנו עוד דבר משמעותי, שלדעתי, גורם להם להיות נבדלים ולהרגיש שונים. הענין הוא בברית המילה. כל תינוק שנולד, מיד הם דואגים להטביע בו, בגופו, חותמת של יהודי. אני לא מדבר על ההיבט הרפואי והמוסרי, על הסבל המיותר שהם גורמים, על הפרטיזניות שבה הם מבצעים פעולה כירורגית רגישה, ללא רופא מקצועי וללא הרדמה. לא על זה אני מדבר כרגע, אלא על ההיבט החברתי: יש כאן ניתוק מכוון של היהודי מן החברה הכללית, כבר מעת הולדתו. לכן עלינו להיאבק גם על כך".

כך נרשם יעד נוסף: ביטול ברית המילה.

האווירה היתה מעודדת. הפתרונות נראים מעודדים ומבטיחים. ניתן לקוות כי בעוד תקופה לא ארוכה, יוכל העם היהודי להיות כבר "היסטוריה", והתורה שלהם תהיה מונחת בארכיונים. גם הם יזרמו עם הזרם החופשי, עם התרבות ההלניסטית הנאורה והמתקדמת.

"רבותי!" קם לפתע שר הפנים. ישנו נושא אחד שעדיין לא לקחנו אותו בחשבון. כולם נשאו עיניים סקרניות, מה בפיו של שר הפנים? ובכן, הוא הרעים בקולו: "ענין קידוש החודש"! הנוכחים הביטו בפליאה ובהשתאות: קידוש החודש? הרי זה סך הכל איזה

טקס פולחני שהם עורכים אחת לחודש, כמו עוד הרבה טקסים ומצוות. מסתכלים על הירח ולפיו מחליטים שעכשיו הגיע חודש חדש. מה הענין הקריטי והמשמעותי בזה?! שר הפנים הסביר: "עליכם להבין, אין זה רק אירוע פולחני. זה דבר שגורם להם להיות נבדלים מאתנו. כל אזרח מן השורה - חי לפי לוח השנה הממלכתי, ואילו הם - חיים להם ב"כוכב" משלהם, עם לוח זמנים משלהם... אבל מה שהכי פרובוקטיבי ובעייתי כאן, זה הציות הבלתי נסבל שלהם לרבנים. הרבנים מחליטים להם בדיוק מתי יהיה להם ראש השנה, מתי יהיה להם חג סוכות, מתי חג פסח. אתם צריכים לראות, איך כל היהודים מחכים בדריכות לשמוע מהרבנים, בכל חודש מחדש, מתי בדיוק יחולו החגים. לא יכולים להמשיך בשגרה אם לא יתעדכנו בדיוק מה החליטו החודש במועצת הרבנים. זה קושר אותם אל המנהיגות שלהם. יוצר להם מנהיגות עצמאית. כל עוד הם ממשיכים בעקביות ובהתמדה, בכל חודש מחדש, להיות תלותיים בהוראות הרבנים, הם ימשיכו להיות כפופים להם ולהישמע להנחיותיהם. עלינו להילחם בזה בכל תוקף. שיפסיקו את הקשר התלותי הזה, וילכו אך ורק לפי לוח השנה הממלכתי!"

המהומי הסכמה נשמעו מכל עבר. אכן, היו לא תהיה. היעד הבא: ביטול קידוש החודש. אכן כן. מצות קידוש החודש, כפי שנעשתה בעבר, על ידי בית הדין, על פי ראיית הלבנה, היא אחת המצוות המרכזיות, המבדילות את עם ישראל מן העמים, בבחינת: "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". היא קוצבת לעם ישראל קצב ולוח זמנים משלו, מתוך ציות מוחלט לחכמי ישראל, ולא לחינם רבים משונאי ישראל ורודפי התורה, היתה עיניהם צרה דווקא במצוה זו, ורבו הניסיונות לבטל ולעקור אותה.

כיום, שבעוונותינו איננו יכולים לקיים את מצות קידוש החודש כמתכונתה על פי ראיית הלבנה [כיון שאין לנו בית דין "סמוכים" כפי שיורחב בחוברת], לכל הפחות נישא את ליבנו ללמוד אודותיה כראוי, היאך וכיצד נעשתה, וכיצד השפיעה באופן משמעותי ומיוחד על חיי עם ישראל. כיצד קידשו ישראל את זמניהם, וקבעו לעצמם לוח זמנים משלהם, לוח שאיננו זורם במחזוריות אוטומטית וחולית, אלא מתקדש ומְזַמֵּן ומבקש אליו את הקב"ה.

נסקור את אופן קיום המצוה בדורות השונים, מתי ומדוע השתנו פני הדברים, ומהי משמעותו וקדושתו של יום "ראש חודש" בזמננו אנו. ונישא לבבנו אל כפים, בתפילה אל אל בשמים:

"מְזַבֵּחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין, וְעוֹלַת ראשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו.

וּשְׂעִיר עִזִּים נַעֲשֶׂה בָרְצוֹן, וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ.

וְשִׁירֵי דָוִד עַבְדְּךָ נִשְׁמַע בְּעִירֶךָ, הָאֱמוּרִים לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ.
אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם, וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר..."
(מתוך תפילת מוסף של ראש חודש)

יחד עם מצות קידוש החודש, וקביעת לוח השנה היהודי, נזכיר גם את **המאורות**, היוצרים את הזמנים על פני כדור הארץ, הלוא הם השמש והירח, כמו שנאמר בבריאת העולם (בראשית א יד): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה, **וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים**". במהלכם הקבוע מבריאת העולם ועד עתה, ללא שום חריגה ושינוי, הרי הם מהללים ומשבחים את הקב"ה יוצר כל אשר בראם.

"טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָאם אֱלֹהֵינוּ... שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם שָׂשִׂים בְּבוֹאָם, עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם..." - עומדים הם זה אלפי שנים על משמרתם, יום ולילה לא ישבותו, למלא את התפקיד שהועיד להם בורא עולם משׁשת ימי בראשית, ביצירת העיתים והזמנים. וזוכים אנו לברך על מאורות אלו - ברכות שבח והלל: על הירח - "**ברכת הלבנה**", אחת לחודש. ועל השמש - "**ברכת החמה**", אחת ל- 28 שנה [וכפי שיבואר להלן בהרחבה].

יהי רצון שנזכה במהרה לנבואת הנביא ישעיה (ל כו): "**וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם, כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים**...".

קביעת ראשי חודשים

על פסגתו של הר גבוה בהרי השומרון, בגבול עמק הירדן, עמדה קבוצת יהודים, כשהם נושאים את עיניהם בדריכות לעבר הר הזיתים הנשקף במרחק ממולם. הם השקיפו היטב שוב ושוב: האם יקבלו הלילה את האיתותים המוסכמים? או אולי לא? חשוב להם מאוד לדעת זאת! הרי כל תושבי האזור מחכים מהם לתשובה! אסור להם בשום פנים ואופן לפספס את האיתותים!

העיניים צופיות בדריכות. והנה - כן, ישנם איתותים! לפידי אש מרצדים מן ההר שמולם, והשלהבות מונפות ימינה ושמאלה מעלה ומטה - בדיוק כפי שהוסכם. ובכן, יש למהר להעביר את המסר החשוב - הלאה, לעבר "הר כוכבא" הנשקף אליהם מן העבר השני. הרי גם שם מצפים צופים יהודים בדריכות לקבלת האיתותים! חיש ממהרים הם להדליק את לפידי האש הגדולים שהכינו מבעוד מועד, ולאותת בהם - ימינה ושמאלה מעלה ומטה. כאשר לאחר שעה קלה הבחינו שגם בהר כוכבא הוצתו לפידים ונראו האיתותים, הבינו שהמסר הועבר כראוי, ויכולים הם לשוב לעבר בתיהם, לבשר ולהפיץ את החדשות החשובות בכל רחבי האזור.

אכן, חיש קל הופצה הידיעה החשובה בכל אזור השומרון, ולאחר מכן באזור "הר כוכבא" השוכן בירכתי הגליל - התחתון המזרחי, ומשם הלאה והלאה לכל רחבי הארץ והתפוצות.

אבל רק כעבור מספר ימים התבררה הטעות הגדולה!

- היו אלו איתותי שוא!

האיתותים שיצאו מהר הזיתים, היו איתותי הטעיה! הם הונפו בידיים זדוניות, מתוך מטרה מכוונת להטעות את כל תושבי הארץ, ולהעביר מסרים שגויים!

המבוכה היתה רבה. איזו זדוניות מרושעת! מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו ליבו להטעות כך את כל תושבי הארץ, כשמדובר במידע כה חשוב ומשמעותי?! ומה יהיה מעכשיו והלאה? כיצד יעבירו את המידע החשוב, כאשר יזדקקו לו פעם נוספת? הרי לא יוכלו מעתה לסמוך שוב על איתותי האש, שמא שוב תתערבנה כאן ידיים זדוניות. אם כן יש למצוא דרך חילופית להעברת המידע...

מהו המידע החשוב? מדוע ציפו לו כל תושבי הארץ בדריכות? מי היה אחראי להעביר אותו? ולמי היה עניין לחבל בו? על כך נענה בעמודים הבאים...

יום ראש חודש בחיי עם ישראל

ההתרחשות המתוארת לעיל, נסובה סביב נושא חשוב ומרכזי בחיי עם ישראל: קביעת ראשי חודשים וקידושם.

"ראש חודש" הינו יום חשוב, מרכזי ומשמעותי בחיי עם ישראל. הוא איננו רק יום הבא לציין תחילתו של חודש עברי חדש [כמו, להבדיל, ה"ראשון לחודש" של אומות העולם], אלא יש לו קדושה ומשמעות מיוחדת.

כיום, איננו חשים ומרגישים את גודל המשמעות כל כך. אנו יודעים מראש מתי יחול ראש חודש, ובאותו יום מוסיפים בתפילה "יעלה ויבוא" ומתפללים גם תפילת מוסף. אולם בעבר, לוח השנה היהודי לא היה יכול להיערך מראש, אלא בכל חודש מחדש ציפו כולם להכרעת בית הדין הגדול שבירושלים, מתי "יתקדש החודש", כלומר באיזה יום יחול ראש חודש, ולפי זה יוכלו לדעת אף מתי יחולו החגים הקרובים. ידיעה זו היתה נחוצה והכרחית ביותר, וכל אחד מישראל היה מוכרח להתעדכן בה, כדי לדעת מתי למשל יחול חג הפסח, ועליו להיזהר מלאכול חמץ, ולחגוג את ליל הסדר. מתי יחול יום כיפור ועליו להתענות ולצום, מתי יחול חג הסוכות וכו'. ללא ידיעת יום קידוש החודש, לא יתכנו חיים יהודיים מתוקנים.

אותו יום שהתקדש בו החודש על ידי בית הדין, היה יום מיוחד לעם ישראל. בבית המקדש היו מקריבים קורבן מוסף, והלויים שוררו שירה מיוחדת. בתקופות מסוימות אף נהגו לערוך ביום זה יום שבתון כללי, והוא הוקדש לאיסוף העם וקיבוצו סביב חכמי התורה, והתחזקות בעבודת ה'.

אך עלינו להבין, מדוע היה צורך שבית הדין יכריעו בכל חודש מחדש מתי יחול ראש חודש? מדוע לא קבעו את לוחות השנה מראש, כמו היום? מתי ומדוע השתנה המצב? להבין כל זאת ועוד - נתחיל מההתחלה.

לוח השנה

כל לוח שנה - בנוי על פרקי זמן של: ימים, חודשים ושנים. פרקי הזמן הללו מתבססים על מהלכם של השמש והירח, כפי שאנו רואים אותם מכדור הארץ, כמו שנאמר בבריאת העולם (בראשית א יד): "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי מְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה, וְהָיוּ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים".

מהו יום? יממה - פרק זמן של לילה ויום, מאז שהשמש נראית לעינינו כשהיא שוקעת, ולאחר מכן זורחת, ועד שהיא שוב שוקעת.

מהו חודש? חודש מכונה גם "יֶרַח", כי הוא מציין את סיבובו של הירח סביב כדור הארץ, מאז שהוא "נולד", כלומר מאז שהירח נגלה לעינינו כשהוא קטן וצר מאוד, ולאחר מכן הולך וגדל ומגיע לשיאו באמצע החודש, ועד שהוא מגיע חזרה לקוטנו. תהליך זה אורך כעשרים ותשעה ימים וחצי [ועוד 44 דקות, שלוש שניות ושליש השניה. כפי שיבואר להלן בביאור המהות לברכת הלבנה].

ומהי שנה? שנה מלשון "לִשְׁנוֹת", דבר החוזר על עצמו שוב ושוב. שנה היא המחזוריות הקבועה של השמש ביחס לכדור הארץ, כך שנוצרות על פני כדור הארץ ארבע עונות: אביב, קיץ, סתיו וחורף. אם השנה התחילה בתחילת האביב, הרי שהיא תסתיים בתחילת האביב הבא, כאשר שוב תהיה השמש באותה נקודה ובאותו מצב ביחס לכדור הארץ. השנה נשנית וחוזרת כל תקופה של 365 יום [ועוד שש שעות].

אנו יודעים, וכך מקובל בעולם - שכל שנים עשר חודשים - זוהי שנה. כך בנויים כל לוחות השנה. אבל כשנתבונן היטב, נראה שאין זה מדויק! אם נעשה חשבון, ניווכח לראות ששנים עשר חודשים אינם מסתכמים לשנה אחת שלימה, אלא מעט פחות. הנה: שנים עשר חודשים [12X29.5] הינם כ-354 ימים [ועוד 8 שעות, 48 דקות ו-40 שניות], ואילו שנה אחת היא כאמור כ-365 ימים! [ואם כן ישנו הפרש של 10 ימים, 21 שעות, 11 דקות ו-20 שניות].

ובמילים אחרות: כאשר נתחיל לספור מיום מסוים שנים עשר חודשים [שנים עשר סיבובים של הירח] - הרי שבתום שנים עשר החודשים עדיין לא תושלם שנה, כלומר השמש עדיין לא תגיע לאותה נקודה שבה עמדה קודם. אם התחלנו לספור בתחילת האביב, הרי שבסיום שנים עשר החודשים עדיין לא יגיע האביב. אלא רק כעבור כאחד עשר יום נוספים. אם כן אין זה מדויק כלל לומר, שכל שנים עשר חודשים הם שנה.

אז כיצד בכל זאת קבעו בלוחות השנה, שכל שנים עשר חודשים הם שנה?

כאן אנו מגיעים להבדל המהותי בין לוח השנה היהודי לבין - להבדיל - לוח השנה הנוצרי ולוח השנה המוסלמי.

לוח השנה הנוצרי [הלועזי המקובל] - בחר להתעלם מחודשי הירח, ולספור רק למנין השמש. כלומר לפי ספירה זו, שנה - היא אכן שנה אמיתית, פרק זמן שבו סובבת השמש סביב כדור הארץ. זוהי שנה של ארבע עונות שלימות - מתחילה תמיד בחורף [ינואר] ומסתיימת בחורף. אבל, לעומת זאת - החודשים לפי ספירה זו - אינם חודשים אמיתיים. כלומר אין להם כל קשר לסיבובו של הירח. פשוט לקחו את השנה, חילקו אותה לשנים עשר חלקים, וקראו לכל חלק כזה: "חודש". חודש ינואר, חודש פברואר, חודש מרץ וכו'. אבל למעשה אין זה "חודש" אמיתי, כי איננו מבטא את מהלכו של הירח. החודש יכול להתחיל פעם אחת כאשר הירח "נולד", ובפעם אחרת כאשר הירח בצורת בננה, ופעם כשהוא בשיא גודלו וכו'. אין לחודשים הלועזיים את המשמעות האמיתית של המושג "חודש", המבטא את מהלכו והתחדשותו של הירח.

לעומתו, לוח השנה המוסלמי - בחר להתעלם משנת השמש, ולהתייחס רק לחודשי הירח. כלומר: לפי ספירה זו, חודש הוא אכן חודש אמיתי, פרק הזמן שבו מקיף הירח את כדור הארץ. החודש תמיד מתחיל ומסתיים באותו מצב שבו הירח נמצא. אבל השנה - איננה שנה אמיתית, אין לה קשר למהלך השמש, אלא פשוט החליטו שכל שנים עשר חודשים נקראים "שנה". אף על פי שבאמת השמש עדיין לא השלימה מחזור שלם. כך יוצא, שכל שנה חדשה שלהם, מקדימה בכ-11 יום לפני קודמתה, למשל: אם שנה מסוימת מתחילה בחורף ב-30 לינואר [למניין הספירה הלועזית], השנה שלאחריה תתחיל ב-19 לינואר, ולאחריה ב-8 לינואר, ולאחר מכן כבר תחול בדצמבר, וכך תמשיך ותקדים הלאה והלאה, עד שתוך כמה שנים - תחילת השנה שלהם תחול בקיץ. כך גם חג מסוים שלהם יכול לחול פעם בחורף, פעם בסתיו, פעם בקיץ, ופעם באביב. שכאמור אין ה"שנה" שלהם שנה אמיתית המבטאת את מחזוריות השמש ביחס לכדור הארץ.

אבל - להבדיל בין קודש לחול ובין ישראל לעמים - אצל עם ישראל, לוח השנה חייב להיות צמוד גם לחודשי הירח וגם לשנת החמה. שכך ציווה הקב"ה בתורה:
"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב ב) - יש למנות את החודשים החל מחודש ניסן, ובכל פעם שהירח מתחדש, לקדש ולמנות חודש נוסף [כפי שנרחיב בהמשך].
ומאידך, ישנו ציווי נוסף: "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב, וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז א) - יש להקפיד שחג הפסח תמיד יחול באביב. כלומר: השנה צריכה להיות מותאמת למהלך השמש.
לכן יש הכרח וחובה לסדר את לוח השנה היהודי - לפי חודשים אמיתיים ולפי שנים אמיתיות. אולם, כיצד ייעשה הדבר?
"כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים!" (דברים ד ו)
כאן אנו מגיעים - לחכמה נפלאה מאוד, שאותה מסר הקב"ה למשה בהר סיני, והועברה לחכמי ישראל מדור לדור - היא חכמת חישוב תקופות ומזלות.
היום אנו קוראים לחכמה זו - "אסטרונומיה", זהו חֶקֶר צבא השמים. במשך כל ההיסטוריה, רבים רבים מחכמי אומות העולם ניסו לחקור ולדרוש במדע זה, לדעת יותר על העולמות הרחוקים שסובבים את כדור הארץ, להבין את מהלכם, לאמוד מרחקים וכמויות, ולצפות תופעות.
בכלים הפרימיטיביים של פעם, זה היה קשה מאוד. המדע התבסס בעיקר על השערות ששיערו, על פי צפייה ממושכת ומעקב של דורות. כיום המדע הזה התקדם מאוד, והגיע לתגליות מרעישות ומרחיקות לכת, בעקבות מכשירים משוכללים שפותחו, לוויינים, מצלמות חלל, טלסקופים וכדומה.
ואולם - מדהים להיווכח, שהמידע החדשני הזה - היה ידוע לחכמי ישראל, לפני אלפי שנים!
אנו מוצאים לכך כמה וכמה דוגמאות בתלמוד ובספרות חז"ל [כפי שנביא בהמשך]. ואמנם כיום, באורך הגלויות, ובעקבות המשברים שפקדו את עם ישראל במשך הדורות, רובה של חכמה זו אבדה מאתנו, ונותר בידינו רק זעיר פה זעיר שם. אבל גם מ"פירורי המידע" הללו, אנו יכולים להבין שהיו לחז"ל מושגים וידיעות מרחיקות לכת בהבנת מהלכי צבא השמים - למרות שלא היו להם אז את הכלים להגיע לכך. שכאמור - זהו מידע אלוקי שהועבר אליהם מדור לדור עד משה רבנו שקיבלו מפי בורא עולם.

על פי מידע זה - ידעו חז"ל לסדר את לוח השנה היהודי, כך שיתאים גם לחודשי הירח וגם לשנת החמה.

בעקרון, אכן מונים חודשים לפי הלבנה [הירח], אך כדי להשיג את הפער ולהיצמד גם לשנת החמה - מידי כשנתיים שלוש, מוסיפים חודש נוסף, ושנה זו שבה יש 13 חודשים [אדר א' ואדר ב'] נקראת "שנה מעוברת".

אולם, כל זה מצריך דיוק מוחלט ביותר, שכן אי דיוקים קטנים יכולים להצטבר במשך הדורות להפרש ניכר מאוד, ושוב לא יהיו החודשים והשנים מתאימים למהלכי הירח והשמש. החישוב המדויק כיצד ומתי "לעבר" את השנים, עבר אף הוא מדור לדור, ומכונה בשם: "סוד העיבור".

אילו טעו חס ושלום אפילו טעות קטנה ביותר, במשך הדורות היה לוח השנה היהודי משתבש חלילה, והכל היו יכולים לעמוד על הטעות הגדולה.

וזה מה שקרה - להבדיל - לספירה הנוצרית: הם חישבו מראש את לוח השנה שלהם על פי שנות החמה, אולם היה להם אי דיוק, שהלך והצטבר, עד שנוצר מצב שהיו להם כעשרה ימים "מיותרים". בשנת 1582 למניינם [לפני כ-430 שנה], קם האפיפיור גריגורי השמיני, והחליט לתקן את הלוח. הוא מצא שלפי הלוח הקיים, בכל 400 שנה ישנם 3 ימים מיותרים, וזוהי הסיבה לפער שנוצר. לכן ציוה לקצר את חודש אוקטובר של אותה שנה בעשרה ימים, דהיינו שיום ה-5 באוקטובר, יעשו לו שינוי השם, ויקרא שמו בישמעאל 15 באוקטובר. על ידי זה תיקן פחות או יותר את העיוותים שהצטברו בלוח מהשנים הקודמות. הוא אף ערך שינוי בסידור הלוח, כדי שחוסר הדיוק לא ימשיך ויצטבר הלאה בשנים הבאות. הלוח החדש שתיקן מכונה מאז ועד עתה: "הלוח הגרגוריאני".

תיקונו היה כך: חודש פברואר הוא בדרך כלל של 28 יום, ופעם בארבע שנים הוא של 29 יום. עכשיו הוסיף לכך תיקון: מתוך כל 400 שנה - 3 פעמים שבהם אמור חודש פברואר להיות של 29 יום, הוא יהיה של 28 יום. שינוי זה יתרחש בכל 100 שנה עגולות, למעט שנת ה - 400. למשל: בשנים 1,700, 1,800 ו- 1,900 - יהיה חודש פברואר של 28 יום, ובשנת 2,000 הוא יהיה כרגיל של 29 יום. לאחר מכן בשנים 2,100, 2,200 ו- 2,300 הוא יהיה שוב של 28 יום, ובשנת 2,400 של 29 יום. [ואולם זה רק לחשבון ולא למעשה, כי במהרה בימינו תגיע עת גאולתנו "ונשגב ה' לבדו", וכמובן לא יהיה המשך לספירה הנוצרית]. (הכוזרי השני מטה דן ויכוח רביעי אות קפ. קובץ בית אהרון וישראל).

לעומת זאת הספירה היהודית, על פי חכמי ישראל, תמיד הצטיינה בדייקנותה ובמהימנותה. אף אומות העולם ידעו להעריך את חכמת חכמי ישראל וידיעותיהם הרחבות והמדויקות בעניינים אלו. כמו שאמרה התורה (דברים ד ו): "**כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים**", בתחום זה - שמעניין ומעסיק מאוד גם את חכמי אומות העולם, תהיה ניכרת חכמתכם בעיניהם באופן מיוחד. וכמו שראינו במגילת אסתר, שחכמי היהודים כונו בשם "החכמים **יודעי העיתים**" - אחשוורוש וחכמי האומות העריכו את חכמי ישראל בעיקר בשל חכמתם בחישוב הזמנים וקביעתם.

ממתי ידוע אורך חידוש הירח?

היתכן שתורה, אשר נכתבה לפני אלפי שנים, תדע נתונים אסטרונומים מדויקים, אשר מינהל החלל האמריקאי, ולאחריו - הגרמני, הגיעו אליו כיום באמצעות כלים אלקטרוניים משוכללים?!

למרבה הפלא, התשובה חיובית בהחלט!

ובכן, כידוע בתחילת כל חודש, נראה הירח כצורת חרמש [מגל] ההולך "וגדל" עד אשר נראה במלואו באמצע החודש. ומאז הולך הירח "ומצטמק" עד אשר נעלם, ושוב "נולד". יום המולד הוא יום ראש החודש העברי. פרק הזמן החולף ממולד למולד קרוי: אורך חידוש הירח.

והנה, בתלמוד (מסכת ראש השנה כה ע"א) מסופר:

"פעם אחת נתקשרו השמים בעננים, ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחודש. כסבורים העם לומר ראש חודש הוא וכו'. אמר להם רבן גמליאל, "כך מקובלני מבית אבי אבא: אין חידושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה, ושני שלישי שעה, ושבעים ושלשה חלקים".

ובכן, רבן גמליאל מעיד שקיבל בתורה שבעל פה מדורות קודמים שבשושלת נשיאי ישראל [אשר קיבלו מאבותיהם, והם מאבותיהם עד מתן תורה בהר סיני], כי אורך חידושה של הלבנה הוא: עשרים ותשעה יום ומחצה, ושני שלישי שעה, ושבעים ושלשה חלקים, בדיוק.

עתה נתבונן: **סיכום החישוב לפי התורה**:

29.5 יממות + 2/3 שעה + 73 חלקי שעה.

מהם חלקי שעה? היום מקובל לחלק את השעה ל-60 דקות. אולם בזמנם הוסכם לחלק את השעה ל-1,080 חלקים. [היתרון בחלוקה זו, שלפיה ניתן לבצע חלוקה מדויקת של השעה ל: חצי, רבע, שמינית, שליש, שישית, תשיעית, חמישית ועשירית.]

אם כן, 2/3 שעה הינם: 720 חלקים.

נמשיך: 720 חלקים + 73 חלקים = 793 חלקים.
793 חלקים אלו - כמה הם מהווים מתוך השעה? 793/1080 הרי לנו: 0.734259 שעות.
וכמה הם מהווים מתוך היממה? נחלק ב-24 שעות: 0.734259/24 והרי לנו: 0.03059 יממות.
נוסיף את יתרת 29.5 היממות: [29.5 יממות + 0.03059 יממות] והרי לנו: 29.53059 יממות.
מסקנה: לפי התורה, אורך חידוש הירח הוא: 29.53059 יממות.
הקטע דלהלן [במסגרת] הוא מתוך ספרו של CARE SAGAN, המדען הראשי של מינהל החלל האמריקאי, NASA. למרבה התדהמה הוא מסיק כי אורך חידוש הירח ממולד למולד הוא: 29.530588 יממות [ההפרש הוא חלקיקי שניה]!!!
המדידה התבצעה באמצעות פריזמת זכוכית שהניחו אסטרונאוטים אמריקנים על הירח, ובעזרת קרן לייזר הנשלחת מכדור הארץ אל הפריזמה, טלסקופים רבי עוצמה, ושעון אטומי. יודגש כי ללא מכשירים אלה אשר התחדשו בשנים האחרונות, לא היתה שום אפשרות למדע המודרני להגיע לתוצאה מדויקת כל־כך.
והרי לנו, מחקר מתקדם יותר אשר נערך בברלין-גרמניה. מחקר זה הולך וסוגר את פער חלקיקי השניה שבין תורת ישראל לבין מחקרי המדע המודרני, והוא מסיק כי אורך חידוש הירח ממולד למולד הוא: 29.530589 יממות!!! הנה ציטוט המחקר החדש:
לא נותר לנו אלא להמתין בסבלנות לעוד צעד של המדע במרדפו אחר קידמת התורה, עד אשר יוכל לדייק בעוד חלקיק שניה, ויגיע אל האמת המוחלטת של אורך חידוש הירח... ("תורה ומדע" להרב זמיר כהן שליט"א)
זוהי דוגמא אחת מתוך רבות, המעידות על המידע הבלתי נתפס שהיה מצוי בידי חכמי ישראל בתחום האסטרונומיה. דוגמאות נוספות: * האם קיים "נרתיק" לשמש? * צביר הכוכבים "כימה" - כמה כוכבים יש בו? * מהו מספר הכוכבים והגלקסיות בקוסמוס כולו? * מאגרי המים בחלל. * כח הכבידה וצורתו הכדורית של העולם. ניתן לראות דוגמאות אלו ועוד, בהרחבה, בספר "המהפך" להרב זמיר כהן שליט"א. כמו כן הרחבנו להלן אודות מספר הכוכבים והגלקסיות בקוסמוס [תחת הכותרת "כי אראה שמיך..."].
על כך אומר הפסוק: "**כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ: רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה!**" (דברים ד ו) - אמרו חז"ל: איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים [שגם העמים מכירים בה]? הוי אומר: זה חישוב תקופות ומזלות [מערכות כוכבים]. וכל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו

מחשב, עליו הכתוב אומר (ישעיה ה יב): "וְאֶת פֹּעַל ה' לֹא יַבִּיטוּ, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ!" (מסכת שבת עה ע"א)

מצות "קידוש החודש"

נחזור כעת למצות "קידוש החודש". הבנו עד כה, כי החשבון לקביעת לוח השנה היהודי נמסר לחכמי ישראל מדור לדור. ואם כן נשוב ונשאל: מדוע בעבר לא קבעו את לוח השנה מראש? מדוע היה צורך בכל חודש מחדש לקבוע מתי יחול ראש חודש?

הסיבה לכך - היא מצות התורה שציוותה (שמות יב ב): "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה". התורה מצווה שעם ישראל - הם שיקדשו את החודשים, בכל חודש מחדש.

כלומר: למרות שהחשבון המדויק מתי יחול ראש חודש - נמסר לחכמי ישראל, ויכלו לצפות מראש את זמנם של כל ראשי החודשים העתידיים, בכל זאת ציוותה התורה - שהחודשים לא "יזרמו" ויכנסו בזה אחר זה באופן אוטומטי לפי חשבון בלבד, אלא עם ישראל הם שיקדשו אותם בכל פעם מחדש, כאשר יראו את הלבנה מתחדשת. ורק על ידי "קידוש" זה שיקדשוהו עם ישראל - יכנס החודש לתוקפו.

מצוה זו בעצם נותנת לעם ישראל כח רב של שליטה על הזמנים וקדושתם, והשתתפות במעשי ידיו של הקב"ה, כביכול, כפי שניווכח מדברי המדרש הבאים:

מתכנסים מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו: "רבונו של עולם, אימתי ראש השנה?" והוא אומר: "ולי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין של מטה!"

גזרו בית דין של מטה ואמרו "היום ראש השנה", אומר הקב"ה למלאכים: "העמידו בימה, והעמידו סנגורים והעמידו ספיקטורים [מקטרגים], מפני שגזרו בית דין של מטה ואמרו היום ראש השנה!". נשתהו העדים לבוא, או נמלכו בית דין לעברה למחר [החליטו לדחות את קידוש החודש למחר] - הקב"ה אומר למלאכי השרת: "העבירו בימה, ויעבירו סנגורים ויעבירו ספיקטורים, שגזרו בית דין של מטה ואמרו, ראש השנה למחר". (ילקוט שמעוני בא קצ, קצא)

מצוה ראשונה

יוצא אם כן, שבמצוה זו תלויים כל המועדים, ולכן היתה זו המצוה הראשונה שציוה הקב"ה את עם ישראל, עוד כשהיו במצרים, לפני שקיבלו את התורה, ואף עוד לפני מצות הפסח, שהרי חג הפסח תלוי גם הוא בקידוש החודש.

בערב ראש חודש ניסן, 15 יום לפני שיצאו עם ישראל ממצרים, בשעת בין הערביים סמוך לחשכה, נמסרה למשה ולאהרון מצוה זו, ובאותו מעמד הקב"ה הראה והמחיש למשה ולאהרון, כיצד יש לקיים את המצווה, כפי שמתאר המדרש (ילקו"ש בא קצא): "נתעטף הקב"ה בטלית מצויצת, והעמיד למשה מכאן ולאהרון מכאן, וקרא למיכאל ולגבריאל, ועשה אותם כשלוחי החודש, ואמר להם: 'כיצד ראיתם את הלבנה - לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה? כמה היה נוטה וכמה היה רחב?' אמר להם [למשה ולאהרון]: כסדר הזה יהיו בני מקדשים את החודש למטה - על ידי זקן [ועמו שניים], ועל ידי עדים, ועל ידי טלית מצויצת".

למרות שברוב המצוות ציוה הקב"ה את משה בלבד, כאן צירף גם את אהרון, כדי ללמדם שקידוש החודש צריך להיעשות על ידי שלושה: ה"זקן", שהוא אב בית הדין, מקדש את החודש, ועימו צריכים להיות עוד שני חכמים. "וכשביקש הקב"ה לקדש את החודש, אמר הקב"ה למשה ולאהרון, אני ואתם נקדש את החודש" (שמות רבה טו). כמו כן, בכך שקרא הקב"ה למיכאל ולגבריאל, לימדם שקידוש החודש צריך להיות על פי שני עדים שבאים ומעידים בפני בית הדין שראו את הלבנה בהתחדשותה. ובית הדין צריכים לחקור אותם איך וכיצד נראתה הלבנה, כדי לדעת אם נכונים דבריהם, ורק אם אומתו דבריהם, מקדשים בית הדין את החודש [כפי שיורחב להלן].

"הַחֹדֶשׁ **הַזֶּה** לָכֶם" - התקשה משה על מולד הלבנה, באיזה שיעור תיראה ותהיה ראויה לקדש - והראה לו הקב"ה באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו: "**כזה** ראה וקדש". סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו, והראהו בחשכה. (רש"י שמות יב ב)

"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה **לָכֶם**" - אמר להם הקב"ה: עד עתה היה בידי, שנאמר "עשה ירח למועדים", אבל מכאן ואילך - **הרי היא מסורה בידיכם, ברשותכם**! אם אמרתם הן - הן, אם אמרתם לאו - לאו, ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה, הריני משלים עמכם!

משל למלך, שהיו לו אוצרות מלאים זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות, והיה לו בן אחד. כל זמן שהיה הבן קטן, היה אביו משמר את הכל, אך כאשר גדל הבן ועמד על פרקו, אמר לו אביו: "כל זמן שהיית קטן, אני הייתי משמר את הכל, עכשיו שעמדת על פרקך, הרי הכל מסור לך". כך היה הקדוש ברוך הוא משמר את הכל, ועכשיו כיון שעמדו ישראל, מסר להם הכל, שנאמר: "החדש הזה לכם", הרי היא מסורה ברשותכם (שמות רבה טו).

"רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה ה' אֱלֹהַי, נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ" (תהילים מ ו), אמר רבי סימון: חשבונותיך - אלינו. שכל אלפיים וארבע מאות וארבעים ושמונה שנים, עד שלא

יצאו ישראל ממצרים, היה הקב"ה יושב ומחשב חשבונות ומקדש את השנים ומחדש חודשים, וכיון שיצאו ישראל ממצרים - מסרם להם. אמר: מכאן ואילך "החודש הזה - לכם", הרי הם מסורים לכם. (ילקו"ש בא קפט)

נמצא שיום ראש חודש, המתקדש על ידי מצות "קידוש החודש", יש לו משמעות ומעלה מיוחדת. הוא מגלה בפנינו את ההבדל הגדול בין אומות העולם - ההולכים במרוץ על מפת הזמן, הזורמת תחתיהם במחזוריות חול אוטומטית, ללא שליטה וללא כל תכלית, לבין עם ישראל - השולט על זמניו ומקדש אותם. והוא שאמרו חז"ל (מסכת ברכות מט ע"א): "מקדש ישראל והזמנים" - הקב"ה מקדש את ישראל שמקדשים את הזמנים.

הלכה למעשה

עתה רוצים אנו להתבונן בתולדות עם ישראל, לראות כיצד התבצעה בפועל מצוה זו, איזו השפעה עצומה היתה לה בחיי עם ישראל, אלו גורמים עוינים היתה עינם צרה בה וניסו לחבל בה ולהתנכל לה, ומה השתנה במשך הדורות.

אך כדי להבין נכון וטוב יותר את מהלך הדברים נציג ונחדד מספר נקודות להבנת הענין כראוי [וחלקן יבוארו ביתר הרחבה בהמשך, ב"באור מהות ברכת הלבנה"].

* **חודש מלא וחודש חסר**: ראש חודש יכול להיקבע בשני מצבים: האחד - חודש חסר של 29 יום, ולאחריו [היום ה- 30 כביכול] הוא ראש החודש הבא. או חודש מלא ["מעובר"] של 30 יום ולאחריו [היום ה- 31 כביכול] ראש חודש. אך אין חודש למעלה מ- 30 יום.

ממה נובע דבר זה, והלוא ישנם מרחקים קבועים בין מולד למולד? זה נובע מכך שחידוש הלבנה הוא כאמור כל 29 יום וחצי ועוד כ- 3\4 שעה, ואם כן המולד חל בדרך כלל באיזשהו זמן באמצע היממה, אולם אי אפשר לקטוע את היממה ולקבוע ראש חודש החל מאמצע היום, כי החודש צריך להיות בעל ימים שלמים ולא חצויים, לא יתכן שיום אחד יהיה חציו שייך לחודש אדר למשל, וחציו השני מתחיל ניסן. [על כך אומר המדרש (בראשית רבה ו א): אמר רבי שילה: אף על פי ש"עשה ירח למועדים" - "שמש ידע מבואו" [השמש קובעת את יום מבואו של החודש], אין מונים ללבנה אלא משתשקע החמה"].

אילו היה המרחק בין מולד למולד - בדיוק 29 יום וחצי, הרי שהיה לעולם - חודש אחד מלא חודש אחד חסר, אחד מלא אחד חסר, וחוזר חלילה. אבל כיון שישנו עודף נוסף של עוד כשלושת רבעי שעה, לכן יש צורך מפעם לפעם שיהיו שני חודשים מלאים רצופים, או שני חסרים רצופים. [ויש לכך סיבות נוספות שאין כאן המקום להאריך בהן].

*** אם זהו חשבון הידוע לחכמי ישראל כיצד לעשותו, מדוע לא קבעו מראש מתי יחולו ראשי החודשים הבאים**? מפני שכאמור מצוות התורה היא לקדש את החודש על פי הראייה של הירח בהתחדשותו. אל בית הדין צריכים להגיע שני עדים שראו את הירח בהתחדשותו, ואחרי שבודקים ומאמתים את עדותם, קובעים בית הדין שזהו ראש חודש ומקדשים אותו.

ואם היה מעונן, כמצוי בחודשי החורף, ואף אחד לא ראה את הירח בהתחדשותו? אזי בכל מקרה, את יום ה-31, יקבעוהו בית הדין לראש חודש ויקדשוהו, שכאמור אין חודש למעלה מ-30 יום. ויש פעמים שיקדשו בית הדין את החודש אף ביום השלושים גם כשלא באו עדים להעיד, מפני שעל פי החשבון כבר היה בודאי זמן המולד, רק שלא ראוהו. [לפעמים יכול להיות מצב שבמשך כמה חודשים לא יראו את המולד, כי צריך תנאי ראות טובים לראותו. ואם בית הדין יקבעו תמיד במקרה כזה חודש של 30 יום, הרי שילך ויצטבר פער גדול. לכן לעיתים במקרים כאלו, גם כשלא באו העדים ביום השלושים, בכל זאת קידשו את החודש].

לכאורה כל אדם שרואה את הירח בהתחדשותו, יכול להבין שעכשיו הנה חל ראש חודש, מדוע יש לחכות להכרעת בית הדין? מפני שקביעת ראש חודש אינה רק ענין של חשבון או של ראייה בעלמא, אלא ראש החודש חל רק כאשר בית הדין "מקדשים" אותו. ללא זה אין החודש מקודש גם אם ברור שנראה המולד, כגון אם איחרו העדים להגיע, ועד שחקרו אותם וקיבלו את עדותם כבר שקעה השמש ובית הדין עדיין לא הספיקו לקדשו, החודש אינו מקודש.

מה החשיבות והצורך בידיעת חשבון המולד, אם בכל מקרה היו בית הדין מסתמכים על עדות העדים? בית הדין לא הסתמכו רק על עדות העדים, אלא רבות מאוד גם על החשבון. אומנם עדות העדים נצרכה כדי לקיים את קידוש החודש כמצוותו על פי הראייה, אך תמיד נצמדו אף לחשבון. עדויות שלא תאמו לחשבון - נפסלו [כמו הדוגמא שהובאה לעיל במסגרת, שרבן גמליאל פסל את העדות כשלא תאמה לחשבון, והסיק שהעדים ראו עננה כדמות לבנה].

לאיזה בית דין היתה סמכות להכריע בכך ולקדש את החודש? אין קובעים ראשי חודשים אלא בבית דין של "סמוכים", שהסמיכה שלהם נמשכת מרב לתלמיד עד משה רבנו, בלי הפסק.

עתה נשוב לראות, כיצד התבצעה בפועל מצוה זו.

קיום מצוות קידוש החודש - לדורותיו

"יפה כלבנה" - זו כנסת ישראל, שמצפה ואומרת מתי יהיה ראש חודש, וארא הלבנה ואקדש החודש, ואתן שבחות לקב"ה.

ועתיד הקב"ה להבהיק זיום כלבנה" (תנא דבי אליהו פרק הירידות פרשה ג)

זימון העדים

תכונה בירושלים. בחצר גדולה הסמוכה לבית המקדש, "בית יעזק" שמה, נערכו שולחנות והוכנו סעודות גדולות.

על מה ולמה? ובכן, הלבנה ההולכת וקטנה מבשרת על סופו של החודש הנוכחי. החודש הולך ומתקרב לסיומו, והנה כבר חלף עבר יום כ"ט לחודש, ועתה יש לדעת - האם היום הבא, היום השלושים - יהיה המשכו וסופו של החודש הנוכחי [ל' לחודש], או תחילתו של חודש חדש?

כל ישראל, בכל ערי הארץ ומחוצה לה - מחכים ומצפים להכרעה חשובה זו! הן עליהם לדעת מתי יחול יום הכיפורים, ומתי חג הסוכות, או לחילופין מתי להפסיק לאכול חמץ ולערוך את ליל הסדר וכו'. ההכרעה צריכה לצאת מבית הדין הגדול אשר בירושלים - "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וּדְבַר ה' - מִירוּשָׁלָיִם!" (ישעיה ב ג).

אנשים רבים נושאים את עיניהם לשמים, אל אופק המערב - אולי יבחינו הם בלבנה המתחדשת, ויזכו ללכת ולהעיד על כך בפני בית הדין, ועל פי עדותם יקדשו את החודש? ואומנם, אין זה כה קל, שהרי אף כמה שעות לאחר המולד, חרמש הירח עדיין צר ביותר, וקשה מאוד להבחין בו. צריך ראייה חדה במיוחד, ואף תנאי ראות טובים - אויר זך ושמים צחים ובהירים. אולם המאמץ כדאי וחשוב. אם יצליחו לראות את הירח החדש עוד היום - ימהרו ללכת ל"בית יעזק", למסור את עדותם לבית הדין, ולהיות שותפים במעמד הגדול של קידוש החודש!

ואכן ב"בית יעזק" - נערכו לקראת קליטתם של העדים. חשוב מאוד לעודד את בואם, כדי שיוכלו לקדש את החודש כמצוותו - על פי עדי ראייה. הסעודות הגדולות שהוכנו, הרבו את שמחת המצווה ששררה במקום, וכך עודדו עדים רבים להגיע ולהשתתף בשמחה. אומנם, די בעדות של שני עדים בלבד כדי לקדש על פי עדותם את החודש, אולם יש להרגיל את העם שכל הרואה את הלבנה בחידושה יבוא לבית הדין להעיד, כדי שלא יְוֻצַּר מצב שלא יבואו עדים כלל.

חילול שבת לצורך העדות

ומה קורה בשבת? כאשר היום השלושים חל בשבת - כיצד יבואו עדים? הלוא רבים מהם מגיעים "מחוץ לתחום", מחוץ לירושלים, ממקומות שאסור לבוא מהם לירושלים

בשבת, ואם כן - אולי יקרה מצב שעדים אכן יראו בשבת את הלבנה בחידושה, אך יימנעו מלהגיע, וכך יידחה קידוש החודש ליום ראשון?

לכך אמרה התורה (ויקרא כג ד): "אלה מועדי ה'... אשר תקראו אותם **במועדם**" - הזהיר הכתוב שלא יעבור המועד של זמן קריאתם, היינו קידוש החודש - ואפילו בשבת (רש"י), ולכן מותר לעדים לבוא בשבת להעיד אף אם הדבר כרוך בחילול שבת!

ולא עוד - אלא שאם זקוקים הם לליווי של אבטחה מפני סכנת הדרכים - מותר אף למאבטחים להגיע עימהם, וכן מותר להם להצטייד במקלות להגנה. וחולה שאינו יכול ללכת בעצמו - מותר להרכיבו על חמור. וכן אם הדרך ארוכה וזקוקים הם לקחת עימם צידה - מותר להם לטלטל עימהם מזון ושתיה. כל זאת כמובן בתנאי שהם יודעים שיוכלו להספיק להגיע לבית הדין עוד בשבת, אך אם יגיעו רק במוצאי שבת - כבר אין בכך כל תועלת, ולכן מלכתחילה אסור להם לצאת.

מספרת המשנה (ראש השנה פ"א מ"ו): פעם אחת בשבת, הלכו לבית הדין להעיד - למעלה מארבעים זוגות, ובדרכם עברו בעיר לוד [היה זה בתקופה מאוחרת יותר, לאחר חורבן בית המקדש, כשבעקבות המצב, עבר בית הדין לעיר יבנה]. עיכב אותם שם רבי עקיבא, כדי למונעם מחילול שבת שלא לצורך, שהרי די בזוג אחד שילך להעיד. שלח רבן גמליאל ואמר לו: "אם מעכב אתה את הרבים, נמצאת מכשילם לעתיד לבוא", דהיינו שאתה גורם בכך, שלהבא - הם יימנעו מלהגיע, כי יאמרו שמן הסתם כבר העידו אחרים ואין צורך שאף הם יחללו את השבת. ואכן כך היא ההלכה כדברי רבן גמליאל - שכל הרואה לבנה בחידושה מצוה עליו לבוא לבית הדין הגדול ולהעיד. [ואומנם בתקופה זו, לאחר חורבן בית המקדש, כאשר בטל קורבן מוסף של ראש חודש, תיקנו חכמים שיהיו מחללים את השבת רק על קידוש החודשים תשרי וניסן, "מפני תקנת המועדות", שסידור כל המועדים תלוי בחודשים אלו (כמבואר במשנה שם פ"א מ"ד ובמפרשים)].

חקירת העדים

אחר שהגיעו העדים ל"בית יעזק" [או בתקופות מאוחרות יותר - למקום מושבה של הסנהדרין, בערים אחרות], הם נחקרו ממושכות על ידי בית הדין, כדי לוודא כי אכן ראו את הירח החדש. חברי בית הדין היו מחשבים את שעת המולד ואת מיקום הירח וכיוונו, ובעזרת הנתונים שבידם חקרו את העדים ואימתו את עדותם.

"כיצד בודקים את העדים? זוג שבא ראשון, בודקים אותו ראשון, ומכניסים את הגדול שבהם ואומרים לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה? כמה היה גבוה? ולאין היה נוטה? וכמה היה רחב?" (ראש השנה פ"ב מ"ו)

בית הדין היו חוקרים את העדים לפרטי פרטים, כדי לדעת בוודאות שאכן העדות נכונה, ואיננה עדות שקר, או טעות, כי לפעמים יתכן שהשתקפות העננים תיראה כחרמש הירח.

לאחר שחקרו היטב את העד הראשון, הכניסו את העד השני, ואם נמצאו דבריהם מכוונים - הרי עדותם מתקבלת. וכאן למעשה כבר לא היו זקוקים לעדותם של יתר העדים שהגיעו, אולם בכל זאת היו מכניסים גם אותם ושואלים אותם "ראשי דברים", ללא ריבוי פרטים, וזאת כדי שלא יצאו בפחי נפש, מתוך תחושה שהגיעו לחינם ואין בהם צורך, ויימנעו מלהגיע להבא.

לרבן גמליאל, שהיה נשיא הסנהדרין ביבנה, היה מין לוח שעליו מצוירים ציורים שונים של הלבנה, וכשהיו באים אליו עדים פשוטים, שאינם מתמצאים ומבינים את כל השאלות, ואינם יכולים להסביר בדיוק כיצד ראו את הירח - היה מראה להם את הציורים השונים, ושואל אותם: "הכזה ראית? או כזה?", וכך היה מאמת את עדותם.

הכרזת קידוש החודש

כעת, לאחר שאומתה עדות העדים - הגיע הזמן להכריז על קידוש החודש. ראש בית הדין עמד והכריז: "מקודש!", וכל הנוכחים ענו אחריו "מקודש, מקודש!"

בקריאה זו - נעשה החודש מקודש [וזהו שאומר הפסוק: "אלה מועדי ה'... אשר **תקראו** אותם..."], חלה על היום קדושת ראש חודש, וכשבית המקדש קיים מקריבים בו קרבן מוסף של ראש חודש, והלויים אומרים שירה מיוחדת. וכשם שקידשוהו בית דין של מטה, כן מקדשים אותו בית דין של מעלה, ומתקדשים כל המועדים הבאים. כגון בחודש תשרי, היום העשירי לקידוש החודש מתקדש להיות יום כיפור. וכן אמרו במדרש (רבה, בא): אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, אימתי אתה עושה את המועדות? אמר להם אני ואתם נסכים על מה שישראל גומרים ומעברים.

בשעה שישבו בית הדין לקדש את החודש, היו מרבים בסעודה (מסכת סנהדרין ע ע"ב), והיו באים לסעודה זו חבורות של זקנים, ושל בולווטים [אנשים חשובים ועשירים], ושל תלמידים, כדי לפרסם את קידוש החודש ככל היותר. [ויש אומרים שהיו עושים סעודה זו דווקא כשהיה החודש מלא ולא קידשו את יום השלושים, וממילא יום שלושים ואחד נעשה מקודש מאליו, וכדי להדגיש זאת עשו סעודה גדולה (עיין מסכת סנהדרין ע ע"ב. וכן מסכת סופרים פי"ט ה"ט עם פירוש ביאורי סופרים. וכן רמב"ם הלכות קידוש החודש פ"ג ה"ז ובפירוש שקל הקודש להגר"ח קנייבסקי שליט"א)].

בסעודה זו, היו מברכים על כוס היין ברכה מיוחדת:

"ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, **אֲשֶׁר בַּעֲגָלָה גְּדֵל דּוֹרְשִׁים, הוֹרָם וְלִמְּדָם זְמָנֵי חֳדָשִׁים, טַכֵּס יָרֵחַ, כְּלֵל לְבָנָה, מְנָה נְבוֹנִים סוֹדְרֵי עִתִּים, פִּלֵּס צוּרֵנוּ קְצֵי רָגָעִים, שָׂבָם תְּקֵן אוֹתוֹת וּמוֹעֲדִים**... ברוך אתה ה', מקדש ישראל וראשי חודשים.

באור: **בעגולה** - שהסנהדרין היו יושבים בלשכת הגזית כחצי גורן עגולה. **מינה נבונים** - אלו הסנהדרין שכתוב עליהם "אנשים חכמים ונבונים", וכן נאמר על חכמת חישוב התקופות: "כי היא חכמתכם ובינתכם...". **סודרי עיתים** - שמסדרים את העיתים, שלא יבוא פסח באמצע הקיץ אלא באביב וכו'. **פילס צורנו** - שקל וחישב הקב"ה. **קצי רגעים** - ה' שקל את קץ הרגעים, איזה רגע ייחשב לחודש העבר, והרגע שאחריו לחודש הבא. (ביאורי סופרים)

לאחר מכן אמרו בשבח והלל: "הודו לה' כי טוב, כהיום הזה, בירושלים ששים ושמחים כולנו במקום, אליהו הנביא במהרה יבוא אלינו, המלך המשיח יצמח בימינו, שימנה את הימים כשנים בבניין בית המקדש, ירבו שמחות! [ועונים העם ואומרים אמן], ירבו בשורות טובות בישראל! ירבו ימים טובים בישראל! ירבו תלמידי תורה בישראל! מקודש החדש! מקודש בראש חדש, מקודש בזמנו, מקודש בעיבורו, מקודש כתורה, מקודש כהלכה, מקודש בתחתונים, מקודש בעליונים, מקודש בארץ ישראל, מקודש בציון, מקודש בירושלים, מקודש בכל מקומות ישראל, מקודש בפי רבותינו, מקודש בבית הוועד! הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו! וכולכם ברוכים! (מסכת סופרים פרק יט ה"ז, הגר"א)

והיו תוקעים בשופר כדי שיישמע הקול, ויתפרסם הדבר יותר. (מסכת סנהדרין מא ע"ב ורש"י)

אין לך רשות להרהר אחריה!

מספרת המשנה (ראש השנה פ"ב מ"ט): **מעשה** בבית דינו של רבן גמליאל שקידשו את חודש תשרי על פי עדי ראייה. אולם רבי יהושע מצא פגם בעדות זו, ולא רצה לסמוך עליה, ולכן לא קיבל את קביעת החודש כפי שנתקדש על ידי רבן גמליאל, אלא קבע לעצמו ראש חודש ביום המחרת.

כששמע זאת רבן גמליאל, חרד מאוד על הדבר, ושלח לומר לרבי יהושע: "גוזרני עליך, שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך!", כלומר שינהג מנהג חול ביום הכיפורים שחל לפי חשבונו, ויקבל אך ורק את קביעתו ומרותו של רבן גמליאל, נשיא בית הדין.

הלך רבי עקיבא ומצא את רבי יהושע כשהוא מצטער על גזירתו של רבן גמליאל, שהרי בגינה יצטרך לחלל את יום הכיפורים, לפי דעתו. אמר לו רבי עקיבא: "יש לי ללמוד, שכל מה שעשה רבן גמליאל - עשוי", כלומר אוכיח לך שאפילו אם לפי סברתך טעה רבן גמליאל וקידש את החודש שלא בזמנו, דבריו קיימים והחודש מקודש. שהרי הפסוק אומר: "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אֹתם" - תלה הכתוב את קביעת המועדים - בקריאת בית הדין, שלפי קריאתם והכרזתם, כך נקבעים המועדים. בין שקבעו אותם בזמנם, ובין שטעו וקבעו אותם שלא בזמנם.

קיבל זאת רבי יהושע, נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה לרבן גמליאל, ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונו. ראהו רבן גמליאל, עמד ונשקו על ראשו, ואמר לו: "בוא בשלום רבי ותלמידי!" אומנם רבי אתה בחכמה, ובכל זאת נהגת כתלמידי וקיבלת את גזירתי.

הרי לנו שקביעת בית הדין היא הקובעת בכל מקרה, והיא זו שאכן מקדשת בפועל את החודש ואת המועדים. וכך פוסק הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פ"ב ה"י): בית דין שקידשו את החודש - בין שוגגים, בין מוטעים, בין אנוסים - הרי זה מקודש, וחייבים הכל לתקן את המועדות על היום שקידשו בו. אף על פי שזה יודע שטעו, חייב לסמוך עליהם, שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שציוה לשמור המועדות הוא שציוה לסמוך עליהם, שנאמר: "אשר תקראו אֹתם...".

הדלקת משואות

אחר שקידשו בית הדין את החודש - כעת יש להפיץ את הידיעה לכל היהודים שבכל מקום ומקום. הדרך הטובה והמהירה ביותר - היתה על ידי הדלקת משואות - לפידי אש בראשי ההרים:

"כיצד היו משׁיאִים משׁואוֹת? מביאים כלונסאות [מוטות] של ארז ארוכים, וקנים, ועצי שמן, ונעורת של פשתן [כל אלו מגדילים את השלהבת], וכורך במשיחה [קושר בחבל], ועולה לראש ההר, ומצית בהן את האוּר [האש], ומוליך ומביא [לצדדים], ומעלה ומוריד, עד שהוא רואה את חברו שהוא עושה כן בראש ההר השני, וכן בראש ההר השלישי". (משנה ראש השנה פ"ב מ"ג)

ומדוע "מוליך ומביא, מעלה ומוריד", ולא די בהנפת המשואה אל על? מפני שממרחק יכולה המשואה להיראות ככוכב. וישנם כוכבים הנעים ימינה ושמאלה, וישנם כוכבים הנעים מעלה ומטה. לכן יש צורך להניע גם לצדדים וגם מעלה ומטה, ובכך ידעו לבטח שאין זה כוכב אלא איתותי האש כמוסכם. (תוספות מסכת ראש השנה כב ע"ב)

"ומאין היו משיאים משואות? מהר המשחה [הר הזיתים] לסַרְטְבָא [הר בולט בהרי השומרון, בגבול עמק הירדן], ומסרטבא לגְּרַפִּינָא [הר כוכבא, בירכתי הגליל התחתון המזרחי], ומגרפינא לחַוָרָן [הר גבוה בירכתי עבר הירדן המזרחי - בימינו בתחום סוריה] ומחורן לבֵּית בִּלְתִּין [הר בין גבול ישראל לבבל] ומבית בלתין לא זזו משם, אלא מוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהיה רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש" [דהיינו שמבבל כבר לא המשיכו להעביר להרים נוספים, אלא כל אחד ואחד שם היה נוטל אבוקה ועולה לראש גגו, לפרסם את קידוש החודש, וכך היו יודעים המשיאים בבית תילתן שבני בבל כבר ראו את משואותיהם והם יוסיפו להפיץ את הודעת קידוש החודש במקומותיהם].
(ראש השנה פ"ב משנה ד ובמפרשים)

כיצד היו יודעים על ידי הנפת המשואות - מתי התקדש החודש?

הוסכם כך: אם התקדש החודש ביום השלושים - הרי במוצאי היום השלושים מניפים משואות, והכל יודעים שהיום החולף היה ראש חודש [א' לחודש], ועתה הוא ליל ב' לחודש. אבל אם התקדש החודש רק ביום ה-31, לא הניפו משואות כלל, והכל ידעו שאם אין משואות, הרי שרק כעת מתחיל ראש חודש [ליל א' לחודש]. ואם חל יום השלושים ביום שישי - הרי אי אפשר להניף משואות בשבת, לכן הניפו במוצאי שבת. נמצא אם כן שמשואות במוצאי שבת יכולות לבשר - או על ראש חודש שחל ביום שישי [כאשר חל יום השלושים ביום שישי], או על ראש חודש שחל בשבת [כאשר חל יום השלושים בשבת].

שלוחי בית דין

שנים רבות הפיצו את דבר קידוש החודש על ידי הנפת המשואות, עד ש"קלקלו הכותים" - אלו הם השומרונים המתנכלים תמיד ליהודים. הם רצו להטעות את העם, והדליקו משואות גם בחודש שלא הוצרכו למשואות כלל, דהיינו שבית הדין לא קידשו את יום השלושים. ובכך הטעו את כל היהודים לחשוב שכבר התקדש החודש.

כעת נאלצו לחפש דרך אחרת להפיץ את הידיעה. מעתה ואילך התחילו בית הדין לשלוח שליחים לכל המקומות, להודיע מתי חל ראש חודש. כמובן שהדבר היה קשה יותר, ואורך זמן רב. ולכן לא בכל חודש היו השלוחים יוצאים, אלא בחודשים מסויימים שבהם חלים מועדי ישראל [כמבואר במשנה (ראש השנה פ"א מ"ג): "עַל שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים הַשְּׁלוּחִים יוֹצְאִים, עַל נִיסָן מִפְּנֵי הַפֶּסַח, עַל אָב מִפְּנֵי הַתַּעֲנִית, עַל אֱלוּל מִפְּנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, עַל תִּשְׁרֵי מִפְּנֵי תַקָּנַת הַמּוֹעֲדוֹת, עַל כִּסְלֵו מִפְּנֵי חֲנֻכָּה, וְעַל אֲדָר מִפְּנֵי הַפּוּרִים. וּכְשֶׁהָיְה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, יוֹצְאִים אַף עַל אִיָּר מִפְּנֵי פֶּסַח קָטָן].

יום טוב שני של גלויות

כעת, כשדבר קידוש החודש מתפרסם על ידי שליחי בית דין, נוצר מצב שהשליחים לא היו מספיקים להגיע למקומות הרחוקים, מחוץ לארץ ישראל, לפני שיגיעו החגים. וכך נוצר הצורך לעשות "יום טוב שני של גלויות", כלומר שמחמת הספק מתי חל החג, היו עושים את החג יומיים. וכך נוהגים עד היום בחוץ לארץ.

ואומר הרמ"ק: "אותה ההארה המאירה בחוץ לארץ בשני ימים, מאירה בארץ ישראל ביום אחד". (אור נערב. הובא בליקוטי תורה שמיני עצרת) ואמרו בתלמוד ירושלמי: על הפסוק (שיר השירים א ו): "בָּנַי אִמִּי נִחֲרוּ בִי שָׂמֵנִי נֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי", מי גרם לי להיות נוטרה את הכרמים ולשמור שני ימים טובים של גלויות בחוץ לארץ, על שכרמי שלי לא נטרתי, שלא שימרתי יום אחד בארץ ישראל, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שני ימים טובים, ואיני מקבלת אלא על יום אחד. וכיוצא בזה אמרו בתנא דבי אליהו: אמרה כנסת ישראל: "כשהייתי על אדמתי, הייתי עושה את המועדים יום טוב אחד, והוא כתיקונו. עכשיו שגליתי לחוץ לארץ, אני עושה אותם שני ימים ואין אחד מהם כתיקונו. (חזון עובדיה יום טוב עמוד קכז)

אולם יום ראש השנה - כמעט בכל המקומות, אף בארץ ישראל, היו עושים אותו יומיים. ומדוע?

שהרי כאשר הגיע יום שלושים של חודש אלול - יתכן שבמשך היום יבואו עדים ובית הדין יקדשו ביום זה את החודש, וכך יתברר שהוא יום א' תשרי - ראש השנה, ואם כן מלכתחילה כאשר נכנס היום, היו נוהגים בו קודש ומחשיבים אותו כראש השנה. אם אכן במשך היום התקדש החודש [כפי שקרה ברוב ככל המקרים], הרי התברר שבאמת היה זה ראש השנה - ולמחרתו יום חול. אך אם לא התקדש החודש - הרי שלמחרת - יום שלושים ואחד, הוא ראש השנה, ובמקרה זה חגגו את ראש השנה יומיים.

ואולם, המצב שבו יחגגו את ראש השנה יום אחד - שייך רק בירושלים, שבה נודע **בו ביום** אם אכן התקדש החודש ביום השלושים. אבל ביתר ערי הארץ בכל מקרה היו צריכים לחגוג יומיים ראש השנה מחמת הספק. נמצא שבכל ערי הארץ היו עושים תמיד ראש השנה יומיים. ואף בירושלים יתכן מצב שיעשוהו יומיים [כשלא התקדש היום הראשון], וכך עושים אף אנו עד היום. (מסכת ביצה ה עמוד א ובפירוש רש"י)

עיבור השנה

פעם בשנתיים או שלוש, היו בית הדין מתכנסים כדי "לעבר את השנה", כלומר: להוסיף חודש נוסף לשנה [זאת כדי להדביק את הפער בין 12 חודשי הלבנה - לבין שנת החמה, כמוסבר לעיל].

החודש שהוסיפו היה תמיד לאחר חודש אדר, שהוא החודש האחרון בשנה לפי חודשי התורה. וכך באותה שנה נוצרו שני אדרים: אדר א' ואדר ב', כשאדר ב' הוא "אדר" העיקרי שבו חוגגים בעצם את ימי הפורים.

הטעם שמוסיפים את החודש הנוסף דוקא לאחר חודש אדר - כדי שלא יתבלבל לנו מנין החודשים, למשל: שתמיד חודש סיון יהיה החודש השלישי, וחודש תשרי יהיה החודש השביעי, וכן הלאה. וסיבה נוספת: מפני שחודש העיבור נעשה בעיקר לצורך חג הפסח, כדי שיֵצֵא באביב כמצוות התורה, לכן הוסמך העיבור דווקא לפני ניסן. [וכפי שכותב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ד הלכה א): שנה מעוברת היא שנה שמוסיפים בה חודש, ואין מוסיפים לעולם אלא אדר, ועושים אותה שנה שני אדרים אדר ראשון ואדר שני. ומפני מה מוסיפים חודש זה? מפני זמן האביב כדי שיהיה חג הפסח באותו זמן, שנאמר (דברים טז א): "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח", שיהיה חודש זה בזמן האביב, ולולא הוספת החודש הזה, היה הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים].

עיבור השנה נעשה בכובד ראש רב, במעמד של שבעה מחברי בית הדין, ובהסכמתו של נשיא בית הדין. לא היו יכולים להתכנס למעמד זה - אלא רק חכמים שנקראו והוזמנו מראש על ידי הנשיא, וזאת כדי שיגיעו ערוכים ומוכנים, אחר שעיינו היטב בדבר. כשהתכנסו כל החכמים המוזמנים לבית המדרש - נעלו אחריהם את הדלתות, שלא יכנסו אנשים נוספים, ונשאו ונתנו בדבר זמן ממושך, ואפילו אם הגיע זמן קריאת שמע ותפילה, לא היו מפסיקים באמצע הדיון, עד אשר הגיעו לכלל הסכמה והחלטה אם לעבר את השנה או לא. [ואם נחלקו בדבר, הולכים אחר הרוב]. (רמב"ם קידוש החודש פרק ד)

[בהקשר לכך, מספרת הגמרא: מעשה ברבן גמליאל שאמר: "השכימו לי שבעה חכמים לעלייה לדון לעבר את השנה". השכים - ומצא שמונה. אמר: "מי הוא שעלה שלא ברשות? יֵרֵד!" עמד שמואל הקטן ואמר: "אני הוא שעליתי שלא ברשות, אולם לא כדי להשתתף עמכם בעיבור השנה עליתי, אלא כדי ללמוד הלכה למעשה כיצד מעברים את השנה". אמר לו רבן גמליאל: "שב בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא שאמרו חכמים: "אין מעברים את השנה אלא במזומנים לה". ובאמת לא שמואל

הקטן הוא זה שעלה שלא ברשות, אלא חכם אחר, אך כדי שלא לביישו, הטיל שמואל הקטן את הדבר על עצמו (מסכת סנהדרין יא ע"א וברש"י וערוך לנר)].

אומר המדרש: בחצי הלילה, אחר דיונים ממושכים, אם החליטו לעבר את השנה, היו אומרים החכמים לאב בית הדין: "מבקשים אנו לעבר את השנה, שתהא השנה הזאת י"ג חודש. גוזר אתה עימנו?", והוא אומר להם: "מה שדעתכם, אף אני עמכם". באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפניהם, והיו יודעים שנתרצה להם האלוקים, שנאמר (תהלים קיב): "זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים", ומה שהם גוזרים הקב"ה מסכים עמהם, שנאמר (תהלים נז): "אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן, לְאֵל גֹּמֵר עָלָי". ישתבח שמו של הקב"ה, שהבריות גוזרים, והוא מסכים! ואם זוכים הם, שומעים בת קול שצווחת ואומרת בלשון הזה: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, החודש הזה לכם", ואשרי העם העומדים במקום ההוא בשעה ההיא, שנאמר (תהילים פט טז): "אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה, ה' בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן" - באור פניו של הקב"ה היו מהלכים! (שמות רבה טו כ. פרקי דרבי אליעזר ז)

לאחר שהוחלט לעבר את השנה, כתבו אגרות לכל המקומות הרחוקים, והודיעו לכולם שעיברו את השנה, ומפני מה עיברוה. האגרות נכתבו על ידי נשיא בית הדין או בשמו, ונכתב בהן: "יָדוּעַ לכם שהסכמתי אני וחברי, והוספנו חודש על שנה זו...".

על כך המליצו חז"ל (ילקו"ש תהילים תרעג) את הפסוק: "בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם, וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם" (תהילים יט ה), שפסיקתם והכרעתם של חכמי ישראל יצאו לעולם כולו, ועל פיהם קבעו את כל החגים והמועדים.

התנכלויות ורדיפות

מצות "קידוש החודש", ועימה מצות "עיבור השנים", כפי שנעשו על ידי בית הדין של ישראל, היו לרועץ בעיני שונאי ישראל. צר היה להם לראות כיצד עם ישראל כולו מסדר את כל חייו וזמניו - על פי הוראותיו של בית הדין, מחכה ומצפה למוצא פיהם ואיננו סר מדבריהם. למעשה כל ההנהגה של העם מסורה בידיהם באופן חזק ביותר. תחת מנהיגותם, חי לו עם ישראל בבחינת: "הן עם לבדד ישכון, ובגויים לא יתחשב", על פי קצב ולוח זמנים משלו, כשהוא מקדש את זמניו ואת חייו לעבודת ה'.

לכן ניסו במיוחד להתנכל דוקא למצוה זו. מעת שהחלה מלכות אדום הרשעה להשתלט על עם ישראל [החל מאמצע תקופת בית המקדש השני], ניסו הם רבות להתנכל לחיי התורה של עם ישראל, ובתוכם למצוה זו. אחת מגזירותיו של אנטיוכוס היתה: שלא

לקדש את החודש. הגויים ראו בזה מצוה שנותנת לעם ישראל הרבה עוצמה וכח, ובביטולה חלילה ייאבד עם ישראל רבות מכוחו, תפארתו ועצמאותו.

"מהרסיך ומחרביך ממך יצאו"

אף מקרב עם ישראל עצמו - קמו כיתות שונות, שסילפו את התורה בכל מיני דרכים, ורצו להחליש את כוחם של חכמי ישראל.

מספרת הגמרא (מסכת ראש השנה כב ע"ב): פעם אחת בקשו הבייתוסים [כת שכפרה בתורה שבעל פה] להטעות את החכמים בקביעת החודש. לשם כך חיפשו שני בני אדם, לשוכרם תמורת 400 זוז, כדי שילכו ויעידו עדות שקר בפני בית הדין - שראו את הלבנה בהתחדשותה. היה שם אדם אחד "משלנו" ששמע את המזימה, והחליט להציג את עצמו כאחד "משלהם", כדי שיקחוהו כעד, ואז יפר את מזימתם.

אכן הלכו שני העדים - אחד משלנו ואחד משלהם - לבית הדין. נכנס הראשון "משלהם", העיד את עדותו ויצא. נכנס השני "משלנו", ורצה לרמוז לחכמים שעדותו עדות שוא, כאשר שאלוהו: "כיצד ראית את הירח?" השיב ואמר בדרך היתול: "עולה הייתי במעלה אדומים, וראיתיו [את הירח] שהוא רבוץ בין שני סלעים, ראשו דומה לעגל, אוזניו דומים לגדי, קרניו דומות לצבי, וזנבו מונחת לו בין ירכותיו. והצצתי בו, ונרתעתי ונפלתי לאחורי. ואם אין אתם מאמינים לי - הרי מאתים זוז צרורים לי בסדיני".

שאלוהו חכמים: "מי הזקיקך לכך" - לבוא ולהעיד כך? השיב להם: "שמעתי שבקשו בייתוסים להטעות את החכמים, אמרתי: אלך אני ואודיע להם, שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנים, ויטעו את חכמים". אמרו לו: מאתים הזוז שקיבלת - הרי הם נתונים לך במתנה [למרות שלא בצעת את השליחות שהטילו עליך. כי יש רשות לבית דין לקנוס ממון ולעשותו הפקר (רש"י)], והשוכר אותך - יימתח על העמוד לקבלת מלקות.

באותה שעה התקינו חכמים, שלא לקבל כל עד, אלא רק "מן המכירים" - מי שמוכר כאדם מהימן.

חכמי ישראל נרדפים

מבאר המהרש"א (חידושי אגדות שם), כי דבריו של העד לחכמים, בתארו כיצד נראה הירח, לא היו דברים של היתול בעלמא, אלא הוא ביקש לרמוז להם על המצב העגום אשר הביא לכך שהבייתוסים מרימים את ראשם ומעיזים להתנכל לחכמים:

"עולה הייתי **במעלה אדומים**" - כוונתו לרמוז על מלכות **אדום** הרשעה **שעלתה** ופשטה על ישראל, התנכלה לחכמי ישראל והצרה את צעדיהם ואת סמכותם.

"**וראיתיו**" [את הירח] - ראיתי את מצבם הקשה של חכמי ישראל, שנמשלו ללבנה [כמו שאמרו חז"ל (מסכת חולין ס ע"ב), שעם ישראל מונים ללבנה, והצדיקים נקראים על שם הלבנה שהיא המאור הקטן, יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן, וכמו שיורחב עוד בהמשך] - עד כמה הם רדופים.

"**שהוא רבוץ בין שני סלעים**" - כפי שמספרת הגמרא (מסכת סנהדרין יד ע"א), שכאשר ראתה מלכות הרשעה, שבמצות "קידוש החודש", יש צורך דווקא בחכמים "סמוכים" [שנסמכו בשלשלת רצופה מרב לתלמיד, החל ממשה רבנו] - הוציאה גזירה שכל הסומך ייהרג, וכל הנסמך ייהרג, ועיר שסומכים בה - תיחרב, ואף תחומיה וסביבותיה - ייעקרו. והנה התנא רבי יהודה בן בבא אשר נסמך מרבותיו, רצה להעביר את שלשלת הסמיכה הלאה לתלמידיו. מה עשה? כדי לא לסכן שום עיר, הלך וישב עם חמישה מתלמידיו **בין שני הרים גדולים**, במקום שלא שייך לשום תחום - בין הערים אושא לשפרעם, ושם הסמיך אותם. והנה לפתע שמעו את האויבים מתקרבים, אמר רבי יהודה בן בבא לתלמידיו: "בני, רוצו ותברחו". אמרו לו: "רבי, ומה יהיה עליך?!", אמר להם: "הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים", ואכן רבי יהודה בן בבא נותר במקום, והרגוהו האויבים באכזריות רבה.

ברבות הימים אמרו עליו חכמים: "זכור אותו האיש לטוב, ורבי יהודה בן בבא שמו, שאלמלא הוא - בטלו דיני קנסות מישראל", כי בזכות מסירות נפש זו נמשכה הסמיכה, וכך היתה סמכות לבית הדין להמשיך ולדון בדינים שבהם יש צורך דווקא בהכרעתם של "סמוכים" [כמו דיני קנסות, קידוש החודש ועוד].

הרי לנו עד כמה נרדפו חכמי ישראל כדי למונעם מן ה"סמיכה" ומן ההנהגה של עם ישראל, עד שהוצרכו ללכת בין ההרים והסלעים.

"**ראשו דומה לעגל**" - כפי שמספרת הגמרא (מסכת פסחים קיב ע"א): רבי עקיבא נתפס על ידי מלכות הרשעה כשהוא מלמד תורה לרבים, וחבשוהו בבית האסורים. הלך אליו רבי שמעון בר יוחאי וביקש ממנו: "רבי, למדני תורה". אמר לו: "איני מלמדך". הפציר בו רבי שמעון מאוד. אמר לו רבי עקיבא: "בני, **יותר ממה שהעגל רוצה לינק - פרה רוצה להניק**", כלומר אני חפץ ללמדך, אף יותר ממה שאתה חפץ ללמוד ממני, אלא שאיני יכול מפני הסכנה.

וזהו: "ראשו דומה לעגל", הראש אלו גדולי הדור המנהיגים את העם, כדוגמת רבי שמעון בר יוחאי. אך גרמה מלכות הרשעה שיהיה בבחינת "כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד" (ירמיהו לא יז),

שלא יכל לינק תורה כחפצו מרבו רבי עקיבא. [ואמנם נסמך רבי שמעון בר יוחאי על ידי רבי יהודה בן בבא].

"**אוזניו דומים לגדי**" - האוזניים אלו הם התלמידים, המקבלים את תורתם מרבותיהם על ידי האזנה. והנה בדרך כלל, התלמידים הולכים וגדלים, בבחינת "גדיים נעשים תיישים" (מסכת ברכות סג ע"א). אבל גזירותיה של מלכות הרשעה גורמות לכך שהם נשארים בגדר "גדיים", שלא יכולים לגדול כראוי בתורה, מחמת הרדיפות אחר לומדי התורה.

"**קרניו דומות לצבי**" - הקרניים אלו הם הנשיאים, שיש להם קרן וממשלה וסמכות. אולם מחמת הרדיפות הרבות, הקרניים הללו דומות לקרני צבי, שאין בהן הרבה כח, אלא הן יותר ליופי. אף הנשיאים איבדו הרבה מכוחם ושליטתם והנהגתם, וכמעט שנותרה "קרנם" וממשלתם כדבר ייצוגי בלבד.

"**וזנבו מונחת לו בין ירכותיו**" - הזנב השמוט מסמל את המון העם - שנמצא בשפל, מחמת שאין לו הנהגה חזקה.

"**והצצתי בו, ונרתעתי ונפלתי לאחורי**" - כשהסתכלתי בשכלי על המצב העגום, נרתעתי וחרדתי, עד שנפלתי לאחורי מלהעיד כרצון הבייתוסים.

קידוש החודש תחת גזירות ורדיפות

יחד עם גזירותיהם ורדיפותיהם של הרומאים, המשיכה שלשלת הסמיכה, ועימה מצות קידוש החודש, מתוך מסירות נפש, במשך עוד כמה וכמה דורות.

אף לאחר שנחרב בית המקדש, ונעקרה הסנהדרין [בית הדין הגדול] מירושלים, היא המשיכה לנדוד ממקום למקום, ואל מקום מושבה הגיעו העדים להעיד, ושם קידשו את החודש, כפי שאומרת הגמרא (מסכת ראש השנה לא ע"א): עשר גלויות גלתה סנהדרין: מלשכת הגזית לחנות [מעבר זה היה ארבעים שנה קודם החורבן, שהסנהדרין עקרו ממקומם ב"לשכת הגזית" הצמודה לבית המקדש, וישבו בחנויות בהר הבית, כדי להפסיק לדון ולהכריע בדיני נפשות הניתנים להכרעה דווקא בשלכת הגזית, וזאת מפני קושי התקופה שרבו בה רוצחים. (רש"י. ובמסכת שבת טו ע"א)] ומחנות לירושלים, ומירושלים ליבנה [מעבר זה הוא עם חורבן בית המקדש וירושלים, שביקש רבן יוחנן בן זכאי מנירון קיסר רומי: "תן לי יבנה וחכמיה" ואכן מעוז התורה עבר ליבנה (כמסופר במסכת גיטין נו ע"ב)], ומיבנה לאושא [מקום מושבו של רבן גמליאל], ומאושא ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית שערים, ומבית שערים

לציפורי, ומציפורי לטבריה. "וטבריה עמוקה מכולן" ["שפלים היו אז מכל המסעות שגלו" (רש"י)].

באופן כללי אנו רואים, שהסנהדרין הלכה והתרחקה מאזור ירושלים והדרום - ששם עיני רומי פקוחות יותר, לעבר מקומות מרוחקים בגליל, ששם לא ישיגום הלוחצים.

אף לאחר שהתפרקה הסנהדרין ממקום מושבה בטבריה, המשיכו לקדש את החודשים במקומות סתר שונים, שלא היו ידועים לגייסות רומי. החכמים המקדשים ואף השלוחים שיצאו לבשר על קידוש החודש - היו נתונים בסכנה.

אותה תקופה קשה שבה קידשו את החודש במסירות נפש תחת רדיפת הרומאים, הטביעה את חותמה על הנוסח שאומרים יחד עם "ברכת הלבנה", כדלהלן:

בית הדין היו מעמידים שומרים מבחוץ בעת קידוש החודש, להזהירם מפני הסכנה. והיו אומרים את הפסוקים: "תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן". כמו כן היו מתפללים ואומרים: "כְּשֵׁם שֶׁאָנַחְנוּ מְרַקְּדִים כְּנֶגְדֶּךָ [כנגד הלבנה], וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לִגַּע בָּךְ. כָּךְ אִם יְרַקְּדוּ אֱחֵרִים כְּנֶגְדֵּנוּ לְהַזִּיקֵנוּ, לֹא יוּכְלוּ לִגַּע בָּנוּ, וְלֹא יִשְׁלְטוּ בָּנוּ, וְלֹא יַעֲשׂוּ בָנוּ שׁוּם רֹשֶׁם כְּלָל וְעִקָּר...". לאחר שקידשו את החודש, היו שואלים אלו אשר בפנים לאלו שעמדו בחוץ: "שלום עליכם", כלומר מעין סיסמא - "מה נשמע, מה קורה?", והשומרים מבחוץ ענו להם "עליכם שלום", כלומר "הכל בסדר". ואז יכלו לצאת ולהודיע על קידוש החודש, ושלחו בחשאי שליחים להודיע הדבר לתפוצות ישראל. (עולת החודש עמוד 77)

אולם מצב קשה זה לא היה יכול להימשך. קידוש החודש ועימו קביעת כל המועדים - הלכו ועמדו בפני סכנת אובדן ממשית - ואז קם הלל הנשיא ועשה מעשה.

חתימת הלוח העברי על ידי הלל הנשיא

כשראה הלל האמורא הנשיא האחרון [נינו של רבי יהודה הנשיא שחיבר את המשנה], שתוכפות הצרות ומתגברות הגזירות שהמלכויות גוזרות על ישראל, ומתמעטים התלמידים שראויים לקבל סמיכה, שיהיו כל דבריהם כאילו קיבלנום בסיני, חשש שמא תגזור המלכות גזירה, ותהרוג את הסמוכים המועטים שנותרו, וכך יתקלקלו חס ושלום כל המועדים. מה עשה? עמד הוא ובית דינו - כולם סמוכים תלמיד מפי רב עד משה רבנו, וסידרו חשבון קביעות החודשים והמועדים עד עת גאולתנו השלימה. וקידשו למפרע את כל החודשים העולים לפי חשבון זה.

כך נוצר לוח השנה שבידינו - כשכל החגים וראשי החודשים התקדשו מראש על ידי הלל ובית דינו [בשנת ד'קי"ט - לפני כ- 1655 שנה, שנת 359 למניינם].

עד כה, כל זמן שהיו ישראל מקדשים את החודשים על פי הראייה, היו כל חשבונות העיבור מצויים בידי חכמי ישראל בלבד, כדי שתיעשה מצוות קידוש החודש כמצוותה, ויקבלוה כהוראה "מגבוה" מבית הדין, ולא כל אחד ינסה לחשב לעצמו. אבל כעת, שלוח השנה נקבע מראש, ובטלה מצוות קידוש החודש על פי הראייה, עמד הלל וגילה את חשבונות המולדות המקובלים בידינו ממשה רבנו, וכך נותרו בידינו חלק מחשבונות אלו.

ראש חודש - בעבר, בהווה ובעתיד

התורה נתנה חשיבות רבה ליום ראש חודש, כפי שכתוב (במדבר י י): "וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם **וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם** - וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם...", וכמו כן ציוותה התורה ביום זה להביא קורבנות מיוחדים, ככתוב (במדבר כח יא): "וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַה', פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם...".

בעבר - בימים הקדמונים, היה ראש חודש נחוג כעין "יום טוב", שבו שבת העם ממלאכה, והיו הולכים להקביל בו פני הנביא וגדולי הדור, לקבל מהם הדרכה ומוסר - כחיזוק חודשי לעבודת ה'. כמו כן היו עושים סעודות ושמחה בכל משפחה ומשפחה. [בנביא אנו מוצאים עדויות לכך שהיה זה **יום שביתה** - שכן מצינו שיהונתן אומר לדוד (שמואל א כ יט): "וּבָאתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה" וכוונתו היתה לערב ראש חודש, שאז עדיין הוא "יום המעשה" שעושים בו מלאכה, אבל בראש חודש כבר לא היו עושים מלאכה. וכן קבעו אנשי כנסת הגדולה שיהיו קוראים בתורה בראש חודש ארבעה אנשים, כמו בחול המועד, "לפי שאין בו מלאכה". מה שאין כן בשני וחמישי של ימות החול שקוראים רק שלושה "משום ביטול מלאכה". וכן רואים אנו שביום זה **הלכו לקבל פני הנביא**, כמו שאמר בעלה של השונמית: "מַדּוּעַ אַתְּ הוֹלֶכֶת אֵלָיו [לנביא אלישע] הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת?!" (מלכים ב ד כג). וכן ראינו את עניין **הסעודות והשמחה** שעשו בכל משפחה, ואף בבית המלך, כמו שאמר דוד אל יהונתן (שמואל א כ ה-ו): "הִנֵּה חֹדֶשׁ מָחָר, וְאָנֹכִי יָשֹׁב אֵשֵׁב עִם הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל... כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל הַמִּשְׁפָּחָה"].

ובבית המקדש - ניכרה התכונה והשמחה בכפל כפליים, שכן היו מביאים קרבנות מוסף, והלויים שוררו שירה מיוחדת לכבוד ראש חודש. לזה הצטרפה אף השמחה של מעמד קידוש החודש שנעשה בבית הדין הסמוך.

כיום - משחרב בית המקדש, בעוונותינו הרבים, התבטלו הקרבנות. ותקופה לאחר מכן בטלה אף מצוות קידוש החודש על פי הראייה. כך נתדלדלו מאוד ראשי החודשים שלנו. ואולם עלינו לדעת כי לא בטלה מהם קדושת ראש חודש - כי כאמור הלל הנשיא ובית דינו קידשו מראש את כל ראשי החודשים, והקדושה חלה על כל ראש חודש וראש חודש בבוא שעתו לפי החשבון, עד ביאת משיח צדקנו.

בעתיד - עת יבוא משיח צדקנו במהרה בימינו - ימנה סנהדרין ויחדש את הסמיכה, ושוב יקדשו את החודשים על פי הראייה. אף עבודת הקורבנות בבית המקדש תשוב ותתחדש במהרה בימינו, אמן.

בנבואה על ימים אלו נאמר (ישעיה סו כג): "וְהָיָה מִדֵּי חׇדֶשׁ בְּחׇדְשׁוֹ, וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כׇל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוׅות לְפָנַי - אָמַר ה'".

אמרו ישראל לפני הקב"ה: "צְמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי! מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים?" רבונו של עולם, אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיה לנו, שהיינו עולים לבית המקדש בשלושת הרגלים ורואים את השכינה? אמר להם הקב"ה: בני! בעבר הייתם עולים שלוש פעמים בשנה, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים בכל חודש וחודש, ובכל שבת ושבת! (ילקו"ש ישעיה רמז תקיד)

והיאך אפשר שיבוא כל אחד לירושלים בכל חודש ובכל שבת? והלוא אמר רבי לוי, עתידה ירושלים להתרחב ולהיות כארץ ישראל, וארץ ישראל - ככל העולם כולו, ואם כן כיצד יבואו עם ישראל ממרחקים כה גדולים אל בית המקדש בראש חודש ובשבת? אלא אומר המדרש שהעננים באים וטוענים אותם ומביאים אותם לירושלים, והם מתפללים שם בבוקר. וכשחל ראש חודש בשבת מביאים אותם העננים פעמיים, בבוקר בהשכמה לתפילת שחרית, ופעם שניה במנחה. (ילקו"ש ישעיה רמז תקג)

הנביא יחזקאל התנבא על נס נפלא שיתרחש בשערי בית המקדש (יחזקאל מו א): "כֹּה אָמַר ה'... שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחׇדֶשׁ יִפָּתֵחַ" - רבי אליעזר אומר: השערים שטבעו בארץ [לאחר חורבן בית המקדש] עתידים לעלות ולהתחדש כל אחד ואחד במקומו, ושער החצר הפנימית הפונה לצד מזרח - בששת ימי השבוע יהיה סגור, וביום השבת שעריו נפתחים מאליהם, ויודעים כל העם שבא יום השבת! וכן בראש חודש יהיו ישראל עומדים ורואים את הדלתות נפתחות מאליהן, ויודעים שבאותה שעה עלתה הלבנה, ומחדשים את החודש בעולמות העליונים. (ילקו"ש יחזקאל רמז שפג) (ועיין עוד בחוברת הנפלאה "ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה")

באור על מהות קדושת החודש

"מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים"

בתפילת מוסף של ראש חודש אנו אומרים: "רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתַתָּ, זְמַן כַּפָּרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם... בָּרוּךְ אַתָּה ה', **מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים**".

הברכה חותמת בקדושת ישראל ובקדושת ראשי החודשים.

לעומת זאת, במוסף של שבת אנו חותמים: "ברוך אתה ה' מקדש השבת". ולא "מקדש ישראל והשבת". ומדוע?

מבארים רבותינו (מסכת ברכות מט ע"א), ש"אין עושים מצוות חבילות חבילות", לכל מצוה נותנים את המקום הראוי לה, אין כורכים כמה מצוות יחד. לכן אין חותמים ברכה בשני ענייניים שונים. "ישראל והשבת" הם שני ענייניים, ואין זה ראוי לחתום בשניהם יחד.

ואם כן, מדוע חותמים "מקדש ישראל וראשי חודשים"? מבארת הגמרא: הדבר דומה למה שאנו חותמים בברכת המזון: "על הארץ ועל המזון" - אין אלו שני ענייניים שונים, אלא אנו מודים על הארץ שמוציאה מזון. וכמו כן "על הארץ ועל הפירות" - על הארץ שמוציאה פירות. וכן הדבר גם כאן: "מקדש ישראל וראשי חודשים" - זהו ענין אחד: מקדש ישראל שהם מקדשים את ראשי החודשים. וכן בברכה שחותמים במועדים: "מקדש ישראל והזמנים" - מקדש את ישראל שמקדשים את הזמנים.

בדברים אלו אנו עומדים על כך שיש הבדל מהותי - בין השבת, לבין ראשי החודשים והמועדים הנקבעים על פיהם.

השבת היא קדושה בפני עצמה, הקב"ה קידש אותה כבר ששת ימי בראשית, עוד לפני שנוצר עם ישראל. [לכן אין שייך לומר: "מקדש ישראל והשבת", דהיינו שישראל מקדשים את השבת - כי השבת כבר קדושה וקיימת גם מבלי שעם ישראל יקדשוה]. לא כן ראשי החודשים - שכל קדושתם היא על ידי עם ישראל שמקדשים אותם. ומבלי שעם ישראל יקדשו אותם - אין להם קדושה.

הוא שאמרה תורה: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה **לָכֶם**" - הרי היא מסורה בידכם, ברשותכם! (שמות רבה טו).

יש לנו ללמוד, מהי אותה קדושה של ראשי החודשים, שמתקדשים דווקא על ידי עם ישראל. כיצד עם ישראל נותן קדושה לזמנים?

הנביא אומר (יחזקאל מו א): "שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, **וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ, וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ**". מבאר ה"שפת אמת" (פרשת נח), שישנן שתי דרכים לפתיחה והתעוררות של עם ישראל אל הקב"ה: האחת בבחינת

"וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ" - שבשבת קודש הקב"ה משרה על עם ישראל הארה וקדושה מלמעלה ["איתערותא דלעילא" - התעוררות מלמעלה]. והדרך השניה בבחינת: "וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ" - בראשי החודשים עם ישראל במעשיהם ובהתעוררותם מקדשים את הזמן, ומושכים אליהם קדושה מן הקב"ה [-"איתערותא דלתתא" - התעוררות מלמטה]. בעקבות התקדשות ראשי החודשים, מתקדשים אף המועדים הבאים באותו חודש, שעליהם נאמר (ויקרא כג ד): "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם" - כל החגים הם "מקראי קודש" שאנו קוראים ומזמנים אותם אלינו. המילה "אותם" כתובה בכתיב חסר, ויש לקוראה גם: "אַתֶּם", כלומר, אומר לנו הקב"ה: אני רוצה ש**אתם**, עם ישראל, תקראו ותזמנו את קדושת המועדים. אתם, בהתעוררות מצידכם, תזמנו את "מועדי ה'" - את הימים שבהם תתוועדו עם הקב"ה [מועד מלשון ועד, התוועדות]. וללא עם ישראל שיבואו ויקדשו את החודשים והמועדים, לא תחול עליהם קדושה.

כביכול אומר לנו הקב"ה: השבת היא הארמון שלי, שאליו אני מזמין אתכם להתענג במחיצתי. אבל אני רוצה שאף אתם תתעוררו להזמין אותי אליכם - אל חייכם ואל זמניכם.

כאשר זכה עם ישראל בעבר שמצות קידוש החודשים נעשתה במתכונתה המלאה, הרי שקידוש החודשים נעשה על פי ראיית הלבנה, שכשראו ישראל את הלבנה בהתחדשותה, היו בית הדין מקדשים את החודש.

הירח הוא סמל ודוגמא לעם ישראל. לירח, כידוע - אין אור עצמי משלו, אלא מקבל הוא את אורו מן השמש. בעקבות כך, מהווה הירח את ה"גילוי" של השמש. כלומר: הנה במשך היום, כולם רואים את השמש, שהרי היא זורחת ומאירה. אך בלילה - היא נעלמת ונסתרת, איננו רואים אותה. מי יוכיח לנו שהיא עדיין קיימת? הנה לנו הוכחה מוחשית וניצחת: **הירח**! הירח, המשקף את אור השמש, הוא הוכחה ברורה לכך שהשמש עודנה קיימת, רק שהיא מוסתרת מעינינו.

יחד עם זאת, אור זה המשתקף בירח - משתנה הוא: פעמים שהוא הולך ומתגבר, הולך ומתמלא, עד שנראית הלבנה במילואה. ופעמים שהוא הולך וחסר, הולך ומתמעט, עד שכמעט איננו נראה, וכבר יכולים אנו לחשוב שחדל הירח לקבל ולהקרין את אור השמש. אך אז הנה מפציע לו "מולד" חדש, ומבשר ששוב נכון הירח לקבל אליו את אור השמש, ושוב הוא מוסיף והולך, מוסיף ומגלה לעולם את אורה בחשכת הליל.

מהלך זה מתאר את מצבם של עם ישראל בעולם הזה: "עולם" מלשון העלם, אורו והנהגתו של הקב"ה בעולם הזה מכוסים ונעלמים, וכמו שאומר הנביא (ישעיה מה טו):

"אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר". ואולם: "כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ, וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים, וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה', וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה!" (ישעיה ס ב), עם ישראל הם שקולטים אליהם את אור ה' ומפיצים אותו. הם הגילוי של כבוד ה' בעולם.

ואומנם: פעמים עם ישראל הולכים ודבקים בקב"ה, הולכים ומתקרבים, הולכים ומאירים, עד שזוכים לֵאוֹר באור החיים, "לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו", ואף מפיצים לעולם את אור האמונה בה' בבחינת "אור לגויים". אך פעמים שהם הולכים וחסרים, הולכים ומתמעטים, אור ה' בקרבם הולך וכבה עד שנראה כי חלילה רחוקים הם מהקב"ה וחדלים לקבל ולהשפיע לעולם מאורו.

אבל - כאן מגיעה בשורת ההתחדשות. כמו הירח המתחדש, המזמן את עצמו מחדש לשוב ולקבל אור מן השמש, כך עם ישראל, מתעוררים שוב לקבל את אור ה'. הניצוץ היהודי לעולם איננו כבה, ודווקא מתוך העלטה והחושך, מתעורר הלב היהודי לקבל אליו שוב את אור ה'.

הדברים נכונים הן במישור הכללי של עם ישראל, והן במישור האישי.

במישור הכללי - עם ישראל ידע הרבה עליות וירידות. היו תקופות של עלייה ושגשוג רוחני וגשמי, עם ישראל דבקו בתורה ובמצוות והיו "אור לגויים", מצבם המדיני והכלכלי היה מזהיר. אך לעומת זאת ישנן תקופות של ירידה, בהן עם ישראל הלך וירד, אור ה' בקרבם הלך ונחסר, עד שנראה כי חלילה "ככל הגויים בית ישראל", והם הולכים ומתמעטים ודלים בין העמים. אבל "נצח ישראל לא ישקר", אין מצב שחס וחלילה עם ישראל יעזוב את הקב"ה לגמרי, הניצוץ היהודי תמיד נדלק מחדש. ורואים אנו זאת היום, שבעוונות הרבים עם ישראל הגיע למצב מצער שלא היה דוגמתו, בו רוב העם איננו מכיר כלל את אור התורה והמצוות, אבל דווקא במצב הזה ישנה התעוררות גדולה בקרב המוני בית ישראל לשוב בתשובה, אל חיקו של ה' יתברך, לדבוק באור תורתו, עד כי נזכה בקרוב לקיום הנבואה (ישעיה ס א): "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח...".

ובמישור האישי - כל יהודי תמיד נמצא במצב של עליות וירידות, בהתעוררות שלו כלפי הקב"ה. לפעמים הוא באמת מוסיף והולך, ומתחזק בעבודת ה', וזוכה שכל כולו מואר ושמח באור ה'. ופעמים שהוא הולך וחסר, הולך ושוקע בעצמיותו ובגשמיותו, ואין לו התעוררות אל הקב"ה, עד שנראה כאילו כבה אור ה' בקרבו. אבל דווקא מתוך מצב אפלולי וירוד זה, הוא חש עד כמה הוא חסר וכבוי, ונפשו מתעוררת שוב חזרה

אל הקב"ה. וכמו שאומר הנביא (שמואל ב יד יד): "לְבַלְתִּי יְדַח מִמֶּנּוּ נִדָּח" - אין יהודי שנדחה ונאבד מן הקב"ה, חלילה.

זוהי הנקודה המתגלית לנגד עינינו בעת "מולד הלבנה": נקודת ההתחדשות, **ההתעוררות לקבל ולהפיץ מחדש את האור**. ובנקודה זו נקרא היהודי "לקדש את החודש". עכשיו מצפה ממנו הקב"ה להתעוררות מחודשת, לבקש ולזמן את הקב"ה אל חייו וזמניו.

זמן קצר לפני שיצא עם ישראל לדרכו ההיסטורית - ימים ספורים לפני יציאת מצרים, קרא הקב"ה למנהיגי העם, משה ואהרון, הראה להם את הלבנה המתחדשת, ואמר: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה **לָכֶם**" (שמות יב ב) - חידוש זה של האור יהיה "דוגמא שלכם". הוא "תקפכם ותפארתכם לעד". עם ישראל עומד לצאת לדרך ארוכה, שתפקידה לגלות את כבוד ה' בעולם. אך גם כאשר ברבות הימים תגיעו למצב שבו אור ה' בקרבכם הולך וחסר, הולך ומתמעט, צפו להתחדשות, ולהתעוררות חדשה. "הראה לו הקב"ה למשה באצבע את מולד הלבנה ברקיע ואמר לו: "**כזה** ראה וקדש!" (רש"י שם), בזמן שאתם רואים את הלבנה בנקודת ההתחדשות שלה, אזי תתעוררו אף אתם לקדש את זמניכם, ולזמן אליכם את "**מועדי** ה'" שבהם **נתוועד** יחד באהבה. (עפ"י הרש"ר הירש זצ"ל בראשית פרק א פסוק יד. וכן בני יששכר מאמרי חודש סיון מאמר א)

החודשים ושמותיהם

שמות החודשים

שנים עשר חודשים במעגל השנה היהודי: תשרי, חשוון, כסלו, טבת, שבט, אדר, ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב ואלול.

מאין הגיעו שמות אלו, אשר לא נזכרו בתורה כלל, ואף אינם מן השפה העברית?

אכן בתורה אין לכל חודש שם פרטי משלו, אלא שם מספרי בלבד: החודש הראשון, החודש השני, החודש השלישי וכו'. החודש הראשון הוא ניסן. למרות שהשנה היהודית מתחילה מחודש תשרי, מכל מקום ספירת החודשים מתחילה מניסן, ככתוב בתורה (שמות יב ב): "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה". וזאת זכר ליציאת מצרים, שהיתה בניסן, בה התחילה גאולתם של ישראל והיותם לעם.

במשך הדורות, התחילו לכנות חודשים מסוימים בשמות פרטיים משלהם, וכך מוצאים אנו בפסוקי הנביא שמות אחדים, כגון: "ירח האיתנים" לחודש תשרי [ככתוב (מלכים א ח ב): "וַיִּקָּהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי"]. "ירח בול" לחודש חשון [ככתוב (מלכים א ו לח): "וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עָשְׂרֵה בְּיֶרַח

בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל דְּבָרָיו וּלְכָל מִשְׁפָּטָיו"], "ירח זיו" לחודש אייר [ככתוב (מלכים א ו לז): "בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית ה' בְּיֶרַח זִיו"].

כאשר גלו ישראל מארצם לבבל, התחילו לכנות את החודשים בשמות חדשים בשפה הבבלית המדוברת, וכך נותרו בידינו שמות אלו. [וחלקם אף מוזכרים בתנ"ך, כגון במגילת אסתר נזכר: "וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר... בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ **טֵבֵת**", וכן: "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ **נִיסָן**... הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ **אֲדָר**". ובזכריה (ז א): "וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ, הָיָה דְבַר ה' אֶל זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי **בְּכִסְלֵו**"].

מדוע המשיכו לכנות את החודשים בשמות הבבליים, אף לאחר ששבו לארצם? עונה על כך הרמב"ן (פרשת בא): "כי מתחילה היו מונים זכר ליציאת מצרים [החודש הראשון, החודש השני וכו'], אבל כאשר עלו מבבל, נתקיים מה שנאמר (ירמיהו טז יד): "וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי אִם חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן...". וחזרו לקרוא החודשים כשם שנקראו בבבל, להזכיר כי משם העלו אותנו".

מזלות החודשים

כל חודש וחודש מתאפיין ב"מזל" מסוים: תשרי - מאזניים, חשוון - עקרב, כסלו - קשת, טבת - גדי, שבט - דלי, אדר - דגים, ניסן - טלה, אייר - שור, סיון - תאומים, תמוז - סרטן, אב - אריה, אלול - בתולה. מהם מזלות אלו?

היקום גדוש בכוכבים אינספור מכל הצדדים. ובכל יום משתנה מיקומנו מפני תנועת כדור הארץ ואנו מביטים על כוכבים אחרים, עד שכדור הארץ משלים את סיבובו ואנו ממוקמים באותה זוית ראיה בה עמדנו לפני שנה. כך במהלך השנה נראים מכדור הארץ שתים עשרה "תמונות" של קבוצות כוכבים: בחודש תשרי נראית קבוצת כוכבים המסודרת כעין צורת מאזניים, ובחודש חשון נראית קבוצת כוכבים המסודרת כעין צורת עקרב וכו'. את הצורות הללו מכנים בשם: "שנים עשר המזלות".

"מזלות" אלו העסיקו רבות את חכמי הגויים, באשר להשפעתם על העולם. רבות דובר במשך הדורות, החל מדורות קדמונים ביותר, על כוחו והשפעתו של כל מזל ומזל, ויש שנוצר אף פולחן של ממש ועבודות אלילים שונות סביב המזלות.

להבדיל, בתורת ישראל גם כן קיימת התייחסות למזלות אלו, אולם ההתייחסות מתונה ומחושבת יותר, מתוך ידיעה שכל המזלות כולם כפופים לרצון ה' ולהשגחתו התמידית על העולם.

אין מזל לישראל!

הגמרא (במסכת שבת קנו ע"א) דנה אודות השפעתם של המזלות על טבעו ואופיו של האדם, שהמזל שבו האדם נולד משפיע על תכונותיו. אך ממשיכה הגמרא:

רבי יוחנן אמר: "אין מזל לישראל!", דהיינו שעל ידי תפילה וזכות יכול מזלו להשתנות לטובה (רש"י), שנאמר (ירמיהו י ב): "כֹּה אָמַר ה', אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ, וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחַתּוּ, כִּי יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה". הגויים יחתו [יפחדו] ולא ישראל.

אף רב סבר "אין מזל לישראל!", שנאמר (בראשית טו ה): "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה" - אמר אברהם אבינו לפני הקב"ה: רבונו של עולם, עבדי אליעזר יירש אותי? אמר לו: לאו, כי אם בנך אשר יצא ממעיך - הוא יירש אותך. אמר לפניו: רבונו של עולם, הסתכלתי באיצטגנינות שלי [חכמת המזלות] וראיתי שאיני ראוי להוליד בן, אמר לו הקב"ה: **צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל!** [וזהו "ויוצא אותו החוצה" - חוץ מאיצטגנינותו].

אף שמואל סבר - "אין מזל לישראל!", **ומעשה** היה, ששמואל ישב עם חכם גוי בשם אבלט. חלף לידם אדם אחד, ואבלט - שהיה חוזה בכוכבים, אמר לשמואל: איש זה הולך ואינו חוזר, יכיש אותו נחש וימות. אמר לו שמואל: אם בן ישראל הוא - אל תהיה בטוח בדבריך, כי יש סיכוי שהוא יחזור. לאחר כמה שעות ראו אותו חוזר, קם אבלט והוציא את חבילת העצים שהיתה על כתפי האיש, ומצא בה נחש חתוך לשתי חתיכות, שקצצו עם הקנים בלי ידיעה. אמר שמואל לאותו אדם: מה מעשה טוב עשית שניצלת מהנחש? אמר לו: בכל יום אני וחברי לעבודה מביאים לחם, ואחד מהחברים גובה מכולם, ונותן את כל הפת לסל, ואוכלים יחד כל החבורה. היום אחד מן החברים לא היה לו לחם, והיה מתבייש, אמרתי להם היום אני אגבה מכולם את הלחם לסל, כשהגעתי אליו עשיתי עצמי כאילו אני גובה ממנו, ונתתי משלי עבור חלקו. אמר לו שמואל מצוה עשית. יצא שמואל ודרש "וצדקה תציל ממות", ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה מצילה ונותנת חיים.

אף לשיטת רבי עקיבא - "אין מזל לישראל!", ומעשה שבא חוזה בכוכבים לרבי עקיבא ואמר לו, שבתו תמות ביום חתונתה. היה רבי עקיבא דואג הרבה. והנה בליל החתונה, כשהגיעה הכלה לביתה, הסירה את סיכתה ונעצה אותה בחור שבקיר, והסיכה ננעצה בעיניו של נחש ארסי ומסוכן אשר בא להכישה, והיא לא הרגישה דבר. בבוקר שבאה לקחת שוב את סיכתה, היה הנחש נסרך ונאחז בסיכתה, או אז הבינה שהנחש מת וניצלה ממוות. כשבא רבי עקיבא לבית בתו, סיפרה לו את כל המעשה, אמר לה: בתי,

איזה מעשה טוב עשית? אמרה לו: אמש בשמחת הנישואין בא עני וקרא בדלת, וכולם היו טרודים בסעודתם ולא שמעוהו, רק אני הבחנתי בו ונתתי לו את מנתי. יצא רבי עקיבא ודרש: "וצדקה תציל ממוות"! ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה.

אף מרב נחמן בר יצחק רואים שאין מזל לישראל. שכאשר נולד אמרו החוזים בכוכבים לאמו, שבנה יהיה גנב. לכן הקפידה מאוד שלא להותיר אותו בגילוי ראש, והיתה אומרת לו: "כסה ראשך, כדי שתהיה עליך יראת שמים, ותבקש רחמים מה'". ולא ידע למה אמרה לו כן. יום אחד ישב ולמד תחת עץ דקל, ונפל לו כיסוי ראשו. באותו רגע, כשהרים את עיניו וראה את הדקל, התגבר עליו יצרו, ועלה וחתך מהתמרים.

נמצאנו למדים, שלמרות שישנה התייחסות למזלות, משמעותם והשלכותיהם - מכל מקום עם ישראל "מעל המזל", שעל ידי תפילה ומעשים טובים, יכולים לשנות את מזלם לטובה ולברכה.

מובא במדרש (תנחומא האזינו): אדם נמשל לשנים עשר מזלות. כשנולד נדמה ל**טלה** רך, ומתגבר **כשור**, כשגדל נעשה **תאומים** - שכבר יש בתוכו יצר הרע ויצר הטוב, ועדיין הוא חלש **כסרטן**, ומתגדל ומתגבר **כאריה**, אך אם חוטא נעשה **כבתולה**, ושוקלים זכויותיו וחובותיו **במאזניים**, אם עומד במרדו יורד לגהינם הנמשל ל**עקרב**, ואם ישוב, ממהרים להוציאו **כחץ מן הקשת**, ונעשה רך ונקי **כגדי**, ומטהרים אותו במים **מדלי**, וגדל ברוב הנאה **כדג** הנהנה במים. וטובל בכל שעה בנהרי אפרסמון ובחלב ובשמן ובדבש ואוכל מעץ החיים תמיד, הנטוע במחיצת הצדיקים, וגופו נוטה על כל שולחן של צדיק וצדיק, וחי לעולם.

ועתה נבוא לבאר בקצרה, כל חודש - שמו, מזלו, ועוד. (על פי ספר התודעה, וספר עולת החודש)

תשרי

שלוש שמות לחודש זה: החודש השביעי, ירח האיתנים, תשרי.

בתורה הוא נקרא "**החודש השביעי**", מפני שהוא השביעי **למנין החודשים** שמתחיל מניסן. וחכמים דרשו "שביעי" גם לענין **שובע**, ואמרו: שביעי - שהוא משובע במצוות: שופר בתוכו, כיפור בתוכו, סוכה בתוכו, ערבה בתוכו. דבר אחר שהוא משובע בכל טוב [יש בו שפע כלכלי]: גרנות בתוכו, גיתות בתוכו, כל מיני מגדים בתוכו (ילקו"ש רמז תרמה).

בנביאים הוא מכונה "**ירח האיתנים**" (מלכים א ח ב), משום שנולדו בו **איתני העולם**, אלו האבות הקדושים. ועוד: מלשון איתן וחוזק, כי בחודש תשרי הם המועדים היותר

חזקים, ומיישרים את האדם אל השלמות (מצודת דוד). וכן בו אוספים אל הבית את הפירות והתבואה שהם חיי האדם (רד"ק). ויש מפרשים: כמו "**נחל איתן**", שבו יגברו המים בנהרות.

השם הבבלי והמקובל הוא "**תשרי**". תשרי בארמית הוא לשון **התחלה** [וכמו שבאר התרגום על הפסוק (דברים ב לא): "ראה החילותי" -"חזי שריתי"]. וכמו כן הוא מלשון **מחילה והתרה** [כמו שאומרים "שרוי לך", דהיינו מחול לך. וכן "**תשרי** ותשבוק ותכפר על חובי עמך"].

מזל החודש: **מאזניים**. שבחודש זה "פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַה'" (משלי טז יא), וששוקלים בו זכויות ועוונות של אדם. אמר דוד המלך לפני הקב"ה (תהלים סב י): "אַךְ הֶבֶל בְּנֵי אָדָם, כָּזָב בְּנֵי אִישׁ - בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת" - אמר רבי חייא בשם רבי לוי: כל הבלים שישראל עושים כל ימות השנה - "במאזניים לעלות", הקב"ה מוחל להם במזל מאזניים בחודש תשרי [כשעושים תשובה] (תנחומא שלח).

בפיוט "אזמר בשבחין" [חיברו רבנו האר"י ז"ל לאומרו בליל שבת], אנו אומרים: "יהא [יהי] רעווא [רצון] קמיה [מלפניו] דתשרי על עמיה [עמו]", ואמרו בדרך רמז: בקשתנו שכל השנה תהיה לנו מבחינת "תשרי" - מוקפת בתשובה, מצוות ושמחה.

חשוון

בנביאים נקרא חודש זה: "יֶרַח **בּוּל**" (מלכים ו א). לפי שבחודש זה העשב **בלה** ונובל בשדה, ו**בוללים** לבהמה מרעה מן המספוא אשר בבית (רש"י). וכן מלשון **יבול**, שבחודש זה מתחילים הגשמים המגדלים יבול השדה. כמו כן הארץ נעשית "בולין בולין", דהיינו שהעלים נובלים ונופלים על הארץ והיא מתנבלת בהם ["שלכת"].

ויש אומרים מלשון "**מבול**", שבחודש זה יורדים גשמים הרבה. ובמדרש אמרו: מפני שבחודש זה התחיל המבול, לכך נגזר עליו שיהיה בו מטר וגשם למכביר.

עוד אומר המדרש (ילקוט שמעוני מלכים א רמז קפד): אף על פי שתם המבול, המשיכו מי המבול לעשות רושם בעולם במשך ארבעים יום בכל שנה. עד שעמד שלמה ובנה את בית המקדש ופסקו אותם ארבעים יום. לכן החודש שבו הסתיימה בניית בית המקדש, מכונה "בול" ["מבול" ללא מ']- שבו פסקו אותם מ' יום של המבול.

הוא שאומר הפסוק: (מלכים א ו לח): "וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עָשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל, הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי, כָּלָה הַבַּיִת לְכָל דְּבָרָיו וּלְכָל מִשְׁפָּטָיו, וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים".

והיה ראוי שיהיה בו יום טוב, והיו כל ישראל מצפים לחנוכת הבית, אולם שלמה היה מחכה שה' יצווהו על חנוכתו - וה' לא ציווה. וכך היה בית המקדש נעול במשך שנים

עשר חודש! היו כולם ממללים [מלגלגים] על שלמה ואומרים: לא בְּנָהּ של בת שבע הוא?! [שלקחהּ דוד שלא כהוגן לפי דעתם], היאך הקב"ה משרה שכינתו לתוך מעשי ידיו?! אולם הקב"ה חשב לערבב שמחת בית המקדש דווקא בחודש תשרי שנולד בו אברהם. ובאמת כאשר הגיע חודש תשרי חודש המועדות, נצטווה שלמה על חנוכת המקדש, והקריב קרבנות וירדה אש, וכך ראו כולם שה' רוצה במעשיו.

נמצא שהפסיד חשון יום טוב שלו, וזכה בו תשרי. ואולם עתיד הקב"ה לשלם לו על כך לעתיד לבוא. (ילקוט שמעוני מלכים א קפד) [ועיין במסכת מועד קטן (ט ע"א) שגמר בח' בתשרי. וכפי שנראה מהפסוקים במלכים (א ו-ז), שהבנין עצמו נגמר בחשון, ואחר כך עשו את הכלים והכניסו אותם לבית המקדש, וזה היה בתשרי בשנה הבאה.]

אומנם, אף על פי שהפסיד חשוון יום טוב שלו, מכל מקום זכה בדבר אחר בזכות בית המקדש שנשלם בו: שכל אותן השנים מן המבול ועד שנשלם בית המקדש, הותיר המבול רושם על הארץ למשך ארבעים יום בכל שנה - מיום י"ז במרחשון עד כ"ז בכסלו, והיה העולם שרוי בפחד מפני מוראם של ארבעים יום אלה. כיון שנשלם הבית בחודש חשון - פסקו אותם ארבעים יום מלעשות רושם בעולם וניטל מוראם. לפיכך נקרא החודש "בול" כלומר מבול ללא מ', שבו בטלו מ' יום של רושם המבול.

שמו הבבלי של החודש הוא "**חשוָן**", מלשון "חַשְׁרַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים" (שמואל ב כב יב) ['חשרת' לשון 'קשר', שמתקשרים השמים בעבים על ידי המים - רש"י].

ומדוע הוסיפו לו את הכינוי "מר" - "**מרחשון**"? שני טעמים לדבר: **טעם ראשון** - מפני שבחודש זה אין שום יום טוב ואין בו שמחה, ואף היו בו כמה צרות רעות ומרות לישראל: בט"ו לחודש בדה ירבעם מלך ישראל חג מליבו והגדיל חרון אף ה' על ישראל. ובתקופה מאוחרת יותר, בעת חורבן בית המקדש הראשון, במשך חמישה ימים בחודש זה שחט נבוכדנצר את בניו של צדקיהו מלך יהודה לעיניו, כמו שנאמר (מלכים ב כה ז): "וְאֶת בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו, וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר, וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל". וכן בחודש זה נפרע הקב"ה מדור המבול ושטף עולם ומלואו. **טעם שני ועיקרי** - על שם המים, שהעולם צמא ומצפה לגשם בחודש זה. "מר" פירושו "טיפה", כמו בפסוק (ישעיה מ): "הן גויים כמר מדלי".

המגיד מקמזניץ זצ"ל אמר: "מרחשוָן" מלשון "מְרַחֲשׁוּן שפתיים", כי השפתיים עודן מרחשות את התפילות המרובות של הימים הנוראים והושענא רבה. גם אפשר לומר כי בחודש זה מרחשות השפתיים תפילות על הגשמים, ומתחילים לבקש "ותן טל ומטר לברכה על כל פני האדמה".

מזל החודש: **עקרב**. משום שהעולם צמא אז למים, ועקרב בטבעו צמא למים.

כסלו

שם החודש "**כסלו**" - יש מפרשים מלשון "כסלה" - **תקוה ובטחון** [כמו: "וישימו באלוהים כסלם" (תהלים עח ז) - תקוותם ותוחלתם (רש"י). וכן: "אם שמתי זהב כסילי" (איוב לא)], כי בחודש זה מחכים ומקווים למטר. וכמו שאמרו בתלמוד (תענית ו): "הגיע ראש חודש כסלו ולא ירדו גשמים - בית דין גוזרים תענית על הציבור". ויש מבארים מלשון "כסלא", היינו אדמה רטובה [כמובא במסכת ברכות (ו ע"א) "כי כסלא לאוגיה" - כעין תלמים המקיפים את הערוגה, [ושם מצטברים מי הגשמים] (תוספות)], כי הגשמים מרטיבים את האדמה.

מזל החודש: **קשת**, כקשת הנראית בענן. כיון שמרובים בו הימים שהגשמים והשמש משמשים בהם בערבוביא, לכן על ידי כן פעמים רבות נוצרות צורות של קשת משבירת קרני השמש על שלוליות המים.

לבד מזאת, אף הקשת הראשונה שנראתה בענן אחר המבול - בכסלו נראתה. שכך כתוב (בראשית ט יב-יג): "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרוֹת עוֹלָם, אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ". "**זאת** אות הברית" - הראהו הקשת ואמר לו: "הרי האות שאמרתי" (רש"י). ופרשה זו נאמרה בחודש כסלו, שהרי בכ"ח בחשון יצא נח מן התיבה, וכיון שכלה חודש חשון והתחיל כסלו, בירך אלוקים את נח, וכרת עימו ברית החיים, והראהו הקשת.

כמו כן בחודש כסלו, בהיות עם ישראל במדבר, הושלמה מלאכת המשכן אשר ציוה אותם ה' לבנות. ואולם הוא לא נחנך אלא נותר מקופל עד ראש חודש ניסן. והיו ישראל ממלמלים [מדברים] על משה ואומרים: למה לא הוקם מיד? שמא דופי אירע בו? אלא שהקב"ה חשב לערבב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק. נמצא שהפסיד חודש כסלו שבו נגמרה המלאכה. אמר הקב"ה: עלי לשלם לו! ומה שילם לו הקב"ה? חנוכת בית חשמונאי, שנקבע לדורות לימי החנוכה. (ילקו"ש מלכים א רמז קפד)

טבת

שם החודש "טבת", מלשון "**הטבה**", שאנו מתפללים על הטבת החודש, שייהפך לששון ולשמחה (דברי ישששכר). שכן חודש זה אירעו בו הרבה פורעניות קשות לישראל. בעשירי בו התחילה פורענות החורבן, על ידי המצור שצר נבוכדנצר על ירושלים. בשמיני בו - תורגמה התורה ליוונית על פי גזירת תלמי מלך יוון, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. בתשעה בו - נפטרו עזרא ונחמיה אשר העלו את ישראל

מבבל שוב לבניית בית המקדש השני, ופרנסו אותם בכל צורכיהם. במותם - חשכו עיניהם של ישראל ואבדו מהם הרבה דברים שהיו ראויים לקבל משני פרנסים טובים אלו, ולא היתה תמורה לאבידה זו. כמו כן בחודש זה היתה גלות "החרש והמסגר", שבו נלקחו בשבי לבבל - יכניה מלך יהודה עם 1,000 טובי וגדולי וחכמי ירושלים [ובתוכם מרדכי היהודי המוכר לנו ממגילת אסתר, כמו שנאמר (אסתר ב ה): "אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר... אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל"].

וכה דברי הפייט בסליחות לעשרה בטבת: ירח טבת - מאוד לקיתי בו \ ונשתנו עלי סדרי נתיבו \ סררתי פשעתי - יגלה לי **טובו** \ האומר לים: עד פה תבוא!

מזל החודש: **גדי**. שבו יוצאים הגדיים למרעה בשדות. שכן, אם ירדו גשמים בעונתם- בחשון ובכסלו, ולא ירדו בטבת - סימן ברכה הוא זה לכל השנה. וכשאין גשמים בטבת - שדות המרעה מתחילים להוריק, והמרעה כבר מספיק לגדיים. וכן אמרו בתלמוד (תענית ו) אמר רבי יהודה: "טבא לשתא דטבת ארמלתא", פירוש: טוב לשנה אם בחודש טבת לא יורדים גשמים [לאחר שכבר ירדו בזמנם בחשון ובכסלו].

שבט

מזל החודש: **דלי**. על שם הכתוב (במדבר כד ז): "יִזַּל מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים", כיון שבשבט כבר יצאו רוב גשמי השנה, והבורות מלאים, והמים שבבארות עולים, והדליים שואבים ממרומי הבור ולא מעמקו, וכשהם יוצאים מן הבור מימיהם נוטפים מדופנותיהם.

באחד לחודש שבט התחיל משה רבנו לדבר עם ישראל את דבריו האחרונים לפני פטירתו, במשך 37 יום עד פטירתו בז' באדר. כל ספר "משנה תורה" [חומש דברים] אמר להם בימים אלו, ובו חזר ושנה הרבה מצוות שכבר נאמרו להם, וגם ביאר להם מצוות חדשות שעדיין לא נאמרו להם, והכינם לבוא לרשת את ארץ כנען, ובירכם לפני מותו. לכן אמרו חכמים האחרונים: "משול א' לחודש שבט כיום מתן תורה". שבו נפתחים בליבות ישראל מעיינות חדשים של תורה, וכל 37 ימים אלו מסוגלים לזכות בהם לכח התחדשות בעסק התורה והמצוה.

אדר

"משנכנס אדר מרבים בשמחה"! שם החודש "אדר" מרמז על הפסוק: "**אדיר** במרום ה'", שבחודש זה ראו ישראל ניסים ונפלאות רבים.

מזל החודש: **דגים**. לפי שבחודש זה הדגים שבנהרות ושבאגמים פרים ורבים. ומזל דגים הוא מזל של ברכה, מפני שהדגים מכוסים מן העין, ואין עין הרע שולטת בהם. ואין הקללה שורה בדגים לעולם, ואפילו במי המבול לא מתו כיון שלא השחיתו דרכם. אף מזלם של ישראל עלה בחודש זה, לפי שנמשלו לדגים: מה הדגים חיים במים, אף ישראל - כל חייהם בתורה שנמשלה למים.

מזלות כל החודשים נקראו בלשון יחיד: עקרב, קשת, גדי, דלי, טלה, שור, סרטן, אריה, בתולה. רק מזל חודש אדר נקרא בלשון רבים: דגים. וזה רומז לשני אדרים, שכאשר יש אדר שני, אין לו מזל מעצמו, אלא הוא מקבל את מזלו של אדר הראשון. [ומזלות תאומים ומאזנים, אינם נחשבים ללשון רבים, שהרי אין תאומים ואין מאזנים אלא בשניים].

אמרו חז"ל (מסכת תענית כט ע"א): איש ישראל שיש לו דין עם הנוכרי, ישתמט מלדון עימו בחודש אב שמזלו רעוע, וימציא עצמו בחודש אדר שמזלו בריא. לפי שמן השמים מגלגלים זכות ליום זכאי ושופעים שמחה לחודש שמח.

ולא רק ימי הפורים הם ימי שמחה, אלא החודש כולו, כמו שאומרת המגילה: "והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה", כלומר כל טבעו של חודש זה אוצר גנוז של שמחה ויום טוב בשביל ישראל. ואין עיניהם הרעות של שונאי ישראל יכולות לשלוט בברכה זו.

מובא במדרש: כאשר הפיל המן גורלות בין החודשים, כדי לקבוע לאיזה חודש יגזור על היהודים לאבדם, נפל בגורל חודש אדר. שמח ואמר: תפוסים הם בידי כדגים אלו. אמר הקב"ה: רשע, הם אינם בידך, אלא אתה בידיהם! מה הדג הזה - פעם הוא נבלע ופעם הוא בולע, כך - ונהפוך הוא, אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם.

עיקר תוקפם של ישראל וכל מקור שמחתם והצלחתם - ממים של תורה הם. וחודש אדר שמסוגל לשמחה, רק בכח התורה הוא זה; כמו שהדגים כל חיותם דווקא במים. ימי אדר מסוגלים יותר משאר הימים לקבלת עול תורה באהבה וברצון ובשמחת לבב.

ניסן

שלושה שמות לחודש זה: * החודש הראשון - ראש חודשים. * חודש האביב. * ניסן.

החודש הראשון - כפי שאומרת התורה (שמות יב ב): "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה". אמרו חז"ל: משל למלך שנולד לו בן, ועשה בכל שנה משתה ושמחה ביום הולדתו. לימים נשבה הבן בידי אויב, והיה המלך בצער. כעבור תקופה ממושכת נפדה הבן, שמח המלך שמחה גדולה, והחל משנה זו - היה עורך משתה ושמחה ביום שנפדה בו הבן מן השבי. כך משנגאלו ישראל ממצרים - התחילו

למנות את החודשים - החל מיציאתם בחודש ניסן. ובו רמז הקב"ה לישראל שהוא ראש להם לתשועה - "בניסן נגאלו, ובניסן עתידים להיגאל". (שמות רבה טו ט, יא)

אביב - אף זה שם המוזכר בתורה לחודש זה [כמו שנאמר (דברים טז א): "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח"], על שם שבו מתבשלת השעורה [כי השעורה כשהיא בשיבולים נקראת אביב, כמו שנאמר במכת ברד (שמות ט לא): "כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל"]. וחכמים מצאו רמז במילה "אביב" על ידי חלוקתה לשניים: אב י"ב, שהוא אב וראש לכל י"ב החודשים.

ניסן - זהו השם הבבלי. ניסן מלשון **ניצן**, שהניצנים עולים ופורחים בו, כמאמר הפסוק (שיר השירים ב יב): "הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ" [וזו הסיבה שמברכים "ברכת האילנות" בחודש זה, להודות לה' על הפריחה והלבלוב המתחדשים כעת]. וכן "ניסן" מלשון שהוא **מסובב בניסים** - החל מהניסים הרבים שהיו ביציאת מצרים, ובמשך הדורות השונים, ועד הניסים שיעשה עימנו הקב"ה בקרוב בביאת משיח צדקנו, שנאמר (מיכה ז טו): "כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת".

בפיוט לפסח סידר הפייט: "הרם ניסן, בירח ניסן, הראם ניסן - דר מעוני". [פירוש: "הרם ניסן" - ניסן מלשון נס - דגל. הרם את דגלם וקרנם של ישראל. "בירח ניסן" - בחודש ניסן. "הראם ניסן" - הראה לישראל ניסים. "דר מעוני" - כינוי להקב"ה, אשר ממעון שבתו משגיח עלינו. כמו שנאמר (תהלים סח ו): "אלוקים במעון קודשו"].

מזל החודש: **טלה**. הטלה הוא כבש רך בשנים, ולכן הרועה נושא אותו בזרועותיו. כדברי הנביא (ישעיה מ יא): "כְּרֹעֶה עֲדָרוֹ יִרְעֶה, בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים". כך הקב"ה נשא את ישראל ביציאתם ממצרים, כמאמר הפסוק (הושע יא ג): "קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו".

כמו כן הטלה מרמז על קורבן פסח שהקריבו ישראל - "שֶׂה לְבֵית אָבוֹת".

אכן גם לפני שהצטוו ישראל לקחת שה לפסח בחודש זה, היו האומות, ובייחוד המצריים, מציינים את תוקפו של החודש הזה במזל טלה, המצטייר מן הכוכבים בחודש זה. לפי שהטלה - סימן עשירות הוא, ובלשון הקודש נקרא גם "עשתרות" על שם שמעשירות את בעליהן. המצרים - אשר ליבם הולך אחר העושר והחוסן, עשו אלוהות מן הטלה שפרה ורבה בחודש זה ביותר, ומשתחווים לו ועובדים לו. ואילו ישראל - שאין ליבם הולך אלא אחר עבודת ה', נצטוו לקחת את אותו אליל של המצריים אדוניהם - השה, ולשוחטו בחודש זה - בשיא תוקפו, באמצע החודש, ולהביאו קורבן לה'. כי אין עושר ואין חוסן, אלא זה שניתן מה' לבדו ולא מזולתו. גם ישראל וגם מצרים מציינים מזל חודש זה בטלה, אלא שישראל מתכוונים לשם שמים, והמצרים התכוונו

לשם עבודה זרה. הוא מה שאמרו חכמים על הפסוק (שמות יב כא): "מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם, וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח" - מִשכו ידיכם מעבודת אלילים, והידבקו במצוות! (ילקו"ש בא רו)

אייר

בנביא מכונה חודש זה: "**ירח זיו**". על שם זיוה של השמש, שהיא בחודש זה בכל זוהרה, ועדיין איננה לוהטת כבחודשי הקיץ המאוחרים. וכן בחודש זה תלבש הארץ הוד והדר וזיו, מיופי הצמחיה המלבלבת ופריחת הפרחים.

השם הבבלי הוא "**אייר**", מלשון אור, הנוצץ בחודש זה [בדומה ל"זיו"].

בחודש אייר התחיל שלמה המלך בבניית בית המקדש, שממנו זרח **אור** ה' לישראל ולעולם כולו, כמו שנאמר (מלכים א ו לז): "בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית ה' בְּיֶרַח זִו".

כתוב בספרים, שחודש אייר מסוגל לרפואות יותר משאר החודשים, שבו התחיל לרדת מן לעם ישראל במדבר, והמן נקרא "לחם אבירים", שהבריא את ישראל ולא נגרמו ממנו שום מחלות, לכן נשאר טבע טבוע לדורות, שחודש זה מסוגל לרפואה. והדבר רמוז בשמו של החודש: "אִיָּר" - ראשי תיבות: "אני ה' רופאך" [הכוונה לשם ה' הוי-ה המתחיל באות י].

מזל החודש: **שור**. חודש זה הוא האחרון בחודשי האביב בארץ ישראל, שהשור יכול לצאת למרעה ולמצוא כדי שובעו בעשב השדה, לפני בוא עת הקציר שהוא בחג השבועות - חג הקציר.

סיון

בתורה נקרא חודש זה "**החודש השלישי**". אמרו חז"ל: "ברוך אלוקינו שנתן תורה משולשת [תורה, נביאים, כתובים] לעם משולש [כהנים, לויים, ישראלים] על ידי המשולש [משה שהוא השלישי לבטן אימו אחר אהרון ומרים] ביום השלישי [לשלושת ימי ההגבלה, כמו שנאמר "והיו נכונים ליום השלישי"] **בחודש השלישי**" (מסכת שבת פח ע"א).

מזל החודש: **תאומים**. יש דורשים על שם התאומים שהתאחדו בחודש זה - התורה עם כנסת ישראל, על ידי נתינת התורה. או על שם משה ואהרון, ששניהם שקולים כאחד, ועל ידיהם ניתנה תורה לישראל בחודש זה.

תמוז

השם הבבלי "**תמוז**" - פירושו היסק (רש"י יחזקאל ח יד), על שם החום הרב השורר בחודש זה. ואמרו בזוהר הקדוש, שימי חודש תמוז וכן חודש אב שלאחריו - ימים של

סכנה הם, והרעה שולטת בעולם באותם הימים, "אשרי האיש שזוכה להינצל הימנה". (ראה תוספת לזוהר שמות דף רעו)

תמוז - ראשי תבות: "זמני **ת**שובה **מ**משמשים ובאים", בו אנו כבר חשים את ימי התשובה ההולכים ומתקרבים, והדבר מעורר אותנו לתשובה.

אב

"משנכנס אב ממעטים בשמחה", שבו אנו מתאבלים על שני בתי המקדש שנחרבו בתשיעי לחודש. השם "**אב**" מרמז על שתי הממלכות שהחריבו את בתי מקדשינו: א- אדום, ב- בבל, ומזכירים אותם לקללה בקינת על נהרות בבל: "בת **בבל** השדודה", ו"זכור ה' לבני **אדום** את יום ירושלים".

אב - גם ראשי תבות "**א**לול **ב**א!", שבו חודש אלול כבר ממש בפתח, וצריכים להתכונן לקראתו.

מזל החודש: **אריה**. האריה מטיל פחד ואימה, וכמו שאומר הפסוק (עמוס ג ח): "אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא". בזמן הבית היה האריה מצוי יותר, ופעמים שעשה שמות (עיין מלכים א יג). מתאים למאורעות החודש הטרגיים בחורבן הבית וגלות עמנו.

נוהגים לכנות את החודש "מנחם אב", בתפילה שינחם ה' את החודש, וייהפך במהרה לששון ולשמחה.

אלול

חודש אלול הוא חודש התשובה, בו מתחילים "ימי הרחמים והסליחות". בימים אלו - החל מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים - היה משה במרום, והתפלל לפני ה' שיסלח לעם ישראל על עוון העגל, עד שנתרצה לו הקב"ה ואמר "סלחתי כדבריך". ולדורות עולם נותרו הימים הללו ימי סליחה וכפרה לעם ישראל.

תרגום המילה "**אלול**" הוא: חיפוש, חיטוט, בילוש. [כפי שמתרגם אונקלוס על הפסוק (במדבר טו יט): "ויתורו את הארץ" - "ויאללון ית ארעא"]. חודש זה הוא זמן לעריכת חשבון נפש, לבלוש ולהתבונן היטב בנבכי הלב, ובכך להגיע מוכנים אל יום ראש השנה - יום הדין. כמאמר הפסוק (איכה ג מ): "נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה - וְנָשׁוּבָה עַד ה'".

אמרו חז"ל: "ותשובה, ותפילה וצדקה - מעבירים את רֹע הגזירה", ושלושה דברים אלו רמוזים במילה "אלול". כיצד? **תשובה**: "ומל ה' אלוקיך **את לבבך ואת לבב** זרעך" - בחודש זה יש סיוע מיוחד משמים לאדם שרוצה לשוב בתשובה, להסיר מעליו את ערלת הלב. **תפילה**: "**אני לדודי ודודי לי**" - כנסת ישראל מתקרבת אל דודה שהוא הקב"ה, ואף

הקב"ה פושט ידו לקבלה ולשמוע תחינתה. **צדקה**: "ומשלוח מנות **איש** לרעהו ומתנות **לאביונים**". (ועיין בהרחבה בחוברת "הימים הנוראים בהלכה ובאגדה")
אלול - אותיות "אֲל לוֹ". "אשרי העם שה' אלוקיו"!
מזל החודש: **בתולה**. על שם הפסוק (ירמיהו לא כ): "שׁוּבִי בְתוּלַת יִשְׂרָאֵל, שׁוּבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה". כאשר עם ישראל חוטא - הוא נמשל לאשה הסוטה תחת בעלה. אולם כאשר הוא עושה תשובה שלימה, הקב"ה מוחק לו את העוון כליל, ואז הם בבחינת "בתולה" - יוצרים קשר חדש עם הקב"ה, נקיים ומטוהרים מכל חטא, כאילו מעולם לא חטאו.

ברכת הלבנה

"אמר רבי יוחנן:
כל המברך על החודש בזמנו, כאילו מקבל פני שכינה"
(מסכת סנהדרין מב ע"א)
בתחילת כל חודש, שהלבנה שבה ומתחדשת, תיקנו חז"ל לברך "ברכת הלבנה" - ברכת שבח והודיה לה' על חידוש הלבנה.
מעלה מיוחדת יש לברכת הלבנה, כמו שאמר רבי יוחנן: "כל המברך על החודש בזמנו, כאילו מקבל פני שכינה". ואמר רבי ישמעאל: "אלמלי זכו בני ישראל, אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחודש - דיים". אמר אביי, הואיל ובברכת הלבנה מקבלים פני שכינה - צריך לברכה מעומד, מפני כבוד השכינה שמקבל. (מסכת סנהדרין מב ע"א ורש"י) וכן ראוי לברכה בבגדים נאים, וברוב עם - כמו שיוצאים לקבל את פני המלך.
נתבונן מעט ונראה - מהי התחדשות זו שמתחדשת הלבנה, כיצד היא מתרחשת, ומה היא מסמלת.
שני מלכים בכתר אחד?!
לפני למעלה מ-5,770 שנה, ביום הרביעי לבריאת העולם, תלה הקב"ה ברקיע את המאורות - השמש, הירח, וכל צבא השמים, ככתוב (בראשית פרק א פסוקים יד-יט):
"וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה, וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים: וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹקִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים, אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלָּיְלָה, וְאֵת הַכּוֹכָבִים: וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹקִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ: וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, וַיַּרְא אֱלֹקִים כִּי טוֹב: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי".

בפסוקים אלו רמוזה התרחשות משמעותית שהתרחשה בעת שברא הקב"ה את המאורות. לשון הפסוק מרמזת על כך, שהרי הפסוק מתחיל: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת **שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים**", משמע ששני המאורות, גם השמש וגם הירח, היו גדולים, וממשיך: "אֶת **הַמָּאוֹר הַגָּדֹל** לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, וְאֶת **הַמָּאוֹר הַקָּטֹן** לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה". לפתע מכנה הפסוק את הירח - "המאור הקטן". מה השתנה?

אלא כך אמרו חז"ל:

תחילה נבראו השמש והירח כשהם שווים בגודלם, במראם ובעוצמתם, כמו שנאמר: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים". ואולם הדבר גרם שתהיה תחרות ביניהם - זה אומר לזה אני גדול ממך, וזה אומר לזה אני גדול ממך. (פרקי דרבי אליעזר פרק ה)

באה הלבנה לפני הקב"ה וקטרגה על השמש, אמרה: רבונו של עולם, למה זה בראת את העולם באות בי"ת [שהתורה מתחילה ב"**ב**ראשית ברא..."]? אמר לה: כנגד שני עולמות, עולם הזה ועולם הבא. אמרה הלבנה: רבונו של עולם, איזה עולם גדול מחברו, העולם הזה או העולם הבא? אמר לה: העולם הבא גדול מהעולם הזה. אמרה לפניו: רבונו של עולם, הלוא בראת שני עולמות - העולם הבא גדול מן העולם הזה, ובראת שמים וארץ - שמים גדולים מן הארץ, ובראת אש ומים - המים גדולים מן האש [שהם מכבים אותה], בראת שמש וירח - צריך שיהיה אחד גדול מחברו! "**אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד**"! אמר הקב"ה: גלוי וידוע לפני, כי בדעתך שאגדיל אותך ואמעיט את השמש, הואיל וקטרגת עליה, לכי ומעטי את עצמך - ויהיה אורך אחד משישים מאור החמה! מיד אמרה לפניו: רבונו של עולם, על דבר אחד שאמרתי לפניך, נענשתי כל כך? אמר לה: עתיד אני להחזיר את אורך כאור החמה! שנאמר (ישעיה ל כו): "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה". עדיין לא נחה דעתה, אמרה: ואור החמה - מה תהא עליה? אמר לה: עדיין את מקטרגת עליה?! חיי, שיהא אורה שבעתים! כמו שנאמר: "וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים". (אוצר המדרשים)

ניחמה הלבנה על טעותה, ואמרה לפניו: רבונו של עולם, חטאתי, מחול לי! אמר לה: מחלתי לך. אמרה לו: במה אדע כי מחלת לי? אמר לה: לכי ומשלי [תופיעי] גם ביום וגם בלילה. אמרה לו: מהו השבח בזה, הלוא כמו הנר בצהריים שאין אורו ניכר, אף אני ביום אינני ניכרת ואינני מאירה?! אמר לה: על ידך שאת מתמעטת, ימנו בך ישראל את הימים והשנים, ועל פי זה יקבעו את המועדים! [כי בזה שהתמעטה הלבנה ובסוף החודש אינה נראית כלל, ושוב חוזרת ומתחדשת, אפשר לקבוע על פיה ראשי חודשים ומועדים, אבל אילו היתה נשארת בגודלה לא היה אפשר לקבוע ראשי חודשים על פי

הילוכה.] אמרה לו: הלוא ההכרעה אם לעַבֵּר את השנה [להוסיף אדר ב'] או לא, נעשית על פי השמש, ועל פי זה גם כן נקבעים המועדים?! פייס אותה הקב"ה, שתקבל ברצון את גזירת ההקטנה, ואמר לה: הלוא גם הצדיקים נקראו קטנים: 'יעקב הקטן', 'דוד הקטן', 'שמואל הקטן', ומאחר ותכונת הקטנות תכונה טובה ומועילה שמצויה בצדיקים, אין לך מה להתרעם על קטנותך.

כיון שראה הקב"ה שעדיין לא נתיישבה דעתה, הֵרְבָּה את צבאה, ונתן לה את הכוכבים שיהיו יוצאים עימה ונכנסים עימה. (מסכת חולין דף ס ע"ב. מדרש אגדה בראשית א טז) משל למלך, שהיו לו שני שרים, האחד נתמנה להיות שליט בעיר, והשני קיבל שלטון גדול יותר, להיות שליט במדינה. אמר המלך: הואיל ומיעט הראשון את עצמו להתמנות לשליט בעיר, עלי לְרַצות אותו, ולכן גוזר אני, שבשעה שהוא יוצא, יהיה משמר של כבוד יוצא עמו, ובשעה שהוא נכנס, יהיה משמר של כבוד נכנס עמו! כך אמר הקב"ה: הואיל והלבנה מיעטה את עצמה להיות שולטת בלילה, גוזר אני עליה, בשעה שהיא יוצאת יהיו כוכבים יוצאים עימה, ובשעה שהיא נכנסת יהיו כוכבים נכנסים עימה! (ילקוט שמעוני בראשית פרק א סימן ט)

[יש לציין שבתורה - ההתייחסות לצבא השמים היא בהתאם למה שנראה מכיוון כדור הארץ, ולא בהתאם לגודלם האובייקטיבי של גופים אלו. לדוגמא: התורה מכנה דווקא את השמש והירח "המאורות הגדולים", למרות שיש כוכבים גדולים ועצומים מהם פי כמה וכמה, וזאת מפני שכלפי כדור הארץ - אלו הם המאורות המשמעותיים והגדולים ביותר (עיין אבן עזרא בראשית א טז). זאת על פי התפיסה שהאדם הוא "נזר הבריאה", ובעבורו ברא ה' את העולם כולו, ואם כן המבט הוא תמיד מנקודת הראות שלנו - "דיברה תורה כלשון בני אדם"].

התחדשות הלבנה

הנה כי כן, הלבנה התמעטה, ואין לה אור עצמי משלה כלל, כלומר הירח איננו גוף מאיר, אלא הוא רק כמו "מחזיר אור", שמקבל אור מן השמש, ומכח האור הזה הוא מאיר לעולם.

אך דווקא תכונת הַקְּטָנָה זו, שאין ללבנה אור עצמי משלה - היא שמעניקה לה את תכונת ההתחדשות, בכך שהאור הנראה ממנה איננו קבוע בגודלו, אלא קָטֵן וְגָדֵל, ו"נולד" בכל חודש מחדש [כמוסבר בהרחבה להלן בפרק "כי אראה שמיך"].

סימן לעם ישראל

בברכת הלבנה אנו אומרים: "וללבנה אמר שתתחדש, עטרת תפארת לעמוסי בטן [אלו עם ישראל, שמיום היוולדם הקב"ה נושאם ומעמיסם עליו], שגם הם עתידים להתחדש כמותה".
במובנים רבים דומים עם ישראל - לאותה לבנה קטנה, שאין לה כל אור עצמי משלה, אלא כל אורה בא מן השמש, ותמיד היא נמצאת בתהליך של התחדשות.
* אומר המדרש: אומות העולם זרעו של עשו, מונים את השנים לפי החמה שהיא גדולה; ואילו עם ישראל מונה לפי הלבנה שהיא קטנה. מסבירים חז"ל שאומות העולם תמיד מייחסים את כל כוחותיהם לעצמם, אבל עם ישראל יודעים ומכירים, שאין להם משלהם כלום, אלא כל אורם וכוחם ותפארתם באים מהקב"ה. (המהר"ם שי"ק פרשת פנחס)
* אומות העולם - יכולים להגיע לפסגות של הצלחה, אבל כשהם נופלים - אינם קמים עוד. נעלמים ונמחקים מן המפה. ההיסטוריה לדורותיה הוכיחה זאת: החל מהאימפריות העתיקות האדירות - המצרית, הבבלית, הפרסית, הביזנטית וכו' - שנמחו ואבדו כליל מן העולם, ועד למעצמות העל של הדורות האחרונים, כמו צרפת הנפוליאונית ורוסיה הקומוניסטית, שאף הן התמוססו והתפוררו כליל. לעומת זאת עם ישראל - ניחן בתכונת ההתחדשות. גם כאשר אורו כבה ונראה שהוא דל ומדולדל בין העמים וכמעט עבר ובטל מן העולם - הנה אורו שוב זורח ומפציע, ויש לו תקומה חדשה. "שכן התחדשותו של הירח - סימן לישראל, שלא יכבה נרם לעולם. ועתידים הם להתחדש ולחדש כנשר נעוריהם. "החודש הזה לכם" - ההתחדשות הזו היא תקפכם ותפארתכם לעד". (התודעה)
רבן גמליאל אומר: כמו שראשי חודשים מתקדשים ומתחדשים בעולם הזה, כך יהיו ישראל מתקדשים ומתחדשים לעתיד לבוא". (פרקי דרבי אליעזר)
* אומות העולם מונים את השנים לפי החמה. **שנה - מלשון לשנות ולחזור**, דבר החוזר על עצמו באופן קבוע. השנה מסמלת את חוקי הטבע הקבועים, החוזרים ונשנים. כל עמי תבל - השנה היא משטר חייהם וסדר זמניהם, כפופים הם לחוקי הטבע, מבלי יכולת לחרוג מהם. ואילו עם ישראל מסדרים את זמניהם בהתבססות על חודשים לפי הלבנה. **חודש הוא לשון חידוש והתחדשות**. לא מה שאתה רואה עתה, עתיד להיות גם לאחר זמן, אלא צפה להתחדשות. והוא רומז לדרך הניסים והנפלאות שמחוץ לדרך הטבע, כי עם ישראל הם מעל המזל ומעל הטבע.
מלכות בית דוד נמשלה לירח

נאמר בתהילים (פט לו-לח) אודות מלכות בית דוד: "אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי, אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב... **כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם**, וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה". מלכות בית דוד אף היא נמשלה לירח, שהולך ומתמעט ואחר כך חוזר ומתחדש.

רֶמֶז רָמַז הקב"ה למשה אודות מלכות בית דוד, כאשר מסר לידו את מצוות קידוש החודש: הנה ירח זה - במשך 15 יום ראשונים הולך וגדל, עד שמגיע לשיא גודלו, ובחמישה עשר יום הבאים הולך וקטן עד שאורו אינו נראה כלל. כך מלכות בית דוד: 15 דורות מאברהם אבינו ועד שלמה המלך [אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, רָם, עַמִּינָדָב, נַחְשׁוֹן, שַׂלְמוֹן, בֹּעַז, עוֹבֵד, יִשַׁי, דָּוִד, שלמה. (רות ד יח)], שמלכות ישראל הלכה ונבנתה והתבססה, עד שבימי שלמה המלך הגיעה לשיאה - "כיון שבא שלמה, נתמלא דיסקוס [עיגול] של לבנה", עם ישראל היה בשיא תפארתו וממלכתו, אולם לאחר מכן הלכה המלכות והתמעטה, התפצלה ונחלשה, עד אשר בדור השלושים - דורו של צדקיהו המלך [רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, אָסָא, יְהוֹשָׁפָט, יוֹרָם, אֲחַזְיָהוּ, יוֹאָשׁ, אֲמַצְיָהוּ, עֻזִּיָּהוּ, יוֹתָם, אָחָז, חִזְקִיָּהוּ, מְנַשֶּׁה, אָמוֹן, יֹאשִׁיָּהוּ, יְהוֹיָקִים וְאָחִיו צִדְקִיָּהוּ. (דברי הימים א ג י)], כבה אורה - צדקיהו המלך הוגלה לבבל על ידי נבוכדנצר, נחרב בית המקדש והושבתה המלכות מישראל. (שמות רבה טו)

ואולם לעתיד לבוא, כאשר יהיה "אור הלבנה כאור החמה", שוב תתחדש ותתעצם מלכות בית דוד, על ידי מלך המשיח, ולכך נוהגים לומר בברכת הלבנה: "דוד מלך ישראל חי וקיים", שמלכותו קיימת לעולם, ותתחדש ביתר שאת בבוא משיח צדקנו בקרוב. [וכתב הרמ"א (סימן תכו): ונוהגים לומר בברכת הלבנה "דוד מלך ישראל חי וקיים", שמלכותו נמשלה ללבנה ועתיד להתחדש כמותה, וכנסת ישראל תחזור להידבק בבעלה שהוא הקב"ה, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה. ולכך עושים שמחות וריקודים בקידוש החודש דוגמת שמחת הנישואין. ועיין עוד במסכת ראש השנה (כה ע"א)]

הקבלת פני שכינה

הלבנה אף דוגמה לשכינה. "שכינה" פירושה: התגלות כבוד ה' בעולם, וכמו שנאמר אודות המשכן: "ועשו לי מקדש **ושכנתי** בתוכם". והנה בעולם הזה - כבוד ה' איננו ניכר במלואו, אלא כמו הלבנה שפעמים ניכר אורה יותר ופעמים פחות. אולם לעתיד לבוא - "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה" (ישעיה ל כו), אור כבוד ה' יתגלה במלואו, שנאמר (ישעיה ס א): "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ, וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח...", ונאמר (ישעיה יא ט): "כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה', כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים".

"הלבנה בחידושה דוגמא לשכינה, ועל ידי הברכה שנותנים הודאה לאביהם שבשמים שברא המאורות ליהנות מאורם, זה נחשב כהקבלת פני שכינה ופני אבינו שבשמים". (היעב"ץ)

"וקרוב לומר שמי שעבר עליו חודש ימים, ולא זכה לקדשה ולהקביל פני אביו שבשמים, הוי כנזוף מאיתו יתברך שמסתיר פניו ממנו". (עולת החודש עמוד 79)

חטאת לה'

בקורבנות שיש להביא בראש חודש, אומרת התורה (במדבר כח טו): "וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד **לְחַטָּאת לַה'**, עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ". [לשון זו - "לחטאת לה'", היא לשון חריגה במקרא. תמיד בקורבנות החטאת כתוב "לחטאת" סתם. מהי ההדגשה כאן "לחטאת לה'"?]

אמרו חז"ל: "לחטאת לה'" - אמר הקב"ה: הביאו כפרה **עלי** שמיעטתי את הירח! שהקב"ה יתרומם שמו - ניחם על הקטנת הלבנה, ואמר לישראל, הביאו לפני קרבן שמיעטתי לכם את הירח, לפי שאני ארך אפים, והיה לי להאריך אפי עליה! (מסכת חולין ס ע"ב. מדרש אגדה בראשית א טז)

לאור כל האמור לעיל, הרי שהקטנת הלבנה מבטאת גם את צמצום השכינה בעולם, צמצום כבוד ה' שאיננו מתגלה בכל הדרו ותפארתו, אלא נסתר ונעלם מאיתנו. וממילא גם עם ישראל - שהוא העם הנבחר, אשר מגלה את כבוד ה' בעולם, אף הוא נשפל והוקטן, וכך גם מלכות בית דוד. לכך אומר הקב"ה "הביאו כפרה עלי שמיעטתי לכם את הירח", שנכסה ונסתר כבוד ה' המתגלה בעולם.

אולם כמובן ש"הצור - תמים פעלו", וכל מה שעשה הוא לצורך תיקון העולם, שכך יבוא הוא לידי שלמותו ותיקונו הראוי לו, ובבוא העת, שוב "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה", כבוד ה' יתגלה בעולם במלואו, ועימו תרום קרנם של ישראל וקרן מלכות בית דוד.

[הרמב"ם מביא טעם נוסף למילים "לחטאת לה'", כיון שהיה חשש שמישהו ידמה בשעיר ראש חודש שהוא קרבן לירח חס ושלום, כמו שהיו עושים הגויים הקבטים במצרים, שמקריבים לירח בראשי החודשים, לכך הדגיש הכתוב: "לחטאת לה'" - שזה קרבן לכבוד ה'. ודבר זה לא שייך בקרבנות של יתר המועדים, שכן אלו הם זמנים שהתורה ייחדה אותם, וברור שהקרבנות בהם הינם לשם ה'. "אבל ראשי החודשים הירחיים אינם מקביעת התורה, והעמים היו מקריבים בהם לירח, כמו שהיו מקריבים לשמש בעת עלותו, ולפיכך יצאה מן הכלל ההגדרה בשעיר זה, ונאמר בו לה', לסלק

אותם הדמיונות הקשורים באותם הלבבות החולים אשר חוליים מושרש". (תורת הרמב"ם על התורה פרשת פנחס)]

ברכת החמה

מסובבים בברכות

"ברכת החמה" היא ברכה נדירה ביותר, שזמנה מגיע אחת ל-28 שנה, בעת שהחמה מגיעה בדיוק לנקודה שבה תלה אותה בורא עולם בששת ימי בראשית, באותו יום ובאותו מזל (כמבואר בהרחבה להלן). הפעם הקודמת שבה זכינו לברך ברכת החמה היתה בשנת ה'תשס"ט, בבוקרו של יום רביעי י"ד בניסן ערב חג הפסח. והפעם הבאה עלינו לטובה תהיה בעזרת ה' בבוקרו של יום רביעי כ"ג בניסן שנת ה'תשצ"ז.

נתבונן ונראה, כי חייו של היהודי מוקפות הן בכל עת ב"ברכות" שונות, מעת שהוא קם בבוקר ומברך "המעביר חבלי שינה מעיני", ועד שמסיים את יומו ומברך לפני השינה: "המפיל חבלי שינה על עיני". במשך כל היום מברך היהודי על גופו, על לבושו, על מזונותיו, על מצוותיו, על כל צעד ושעל בחייו.

כשיהודי מברך, הוא למעשה מקשר את עצמו ואת כל מערכת חייו אל הקב"ה, שהוא "מקור הברכה". בברכתו הוא מכריז על אמונתו בבורא עולם, אשר כל קיומנו בעולם, כל צרכינו ופעולותינו - ממנו הם.

"וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל **מָה** ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ" (דברים י יב) - אמרו חז"ל: אל תקרא "מה" אלא "מאה", דהיינו שחייב האדם לברך מאה ברכות בכל יום (מסכת מנחות מג ע"א). מאה ברכות הוא הדבר אשר ה' אלוקינו שואל מאיתנו! זאת אומרת, הקב"ה רוצה מאיתנו שחיינו במלואם, מראשיתם ועד סופם - יסובבו על האמונה בברכת ה'! (ע"ע בספר "אוהל רחל" עמ' 103)

וכך אמרו חז"ל: "רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך "יוצר אור", שוקעת ואינו מברך "מעריב ערבים", אוכל ושותה ואינו מברך עליהם. **אבל הצדיקים**, **מברכים על כל דבר ודבר שאוכלים ושותים**, **שרואים וששומעים**". (תנחומא וזאת הברכה סימן ז)

השֶׁמֶשׁ - שַׁמָּשׁ נאמן

ברכה נדירה זו - "ברכת החמה" - מַפְנָה את עינינו להתבונן באחת מנפלאות הבורא המדהימים והנפלאים - הלוא היא **השמש**, אשר נבראה בששת ימי בראשית, ומאז ועד עתה, ללא הפסקה, עושה היא את רצונו של הקב"ה, מאירה לארץ ולדרים עליה, בעוצמה ובגבורה, ובכך מכריזה היא על מי שברא אותה! וכדברי רבותינו: "משעה

שהשמש זורח, עד שעה שהוא שוקע, אין קילוסו [שבחו] של הקדוש ברוך הוא פוסק מפיו!" (תנחומא אחרי מות סימן ט)

רבי אבינא אמר: הגלגל הזה של חמה, אחד ממשמשיו של הקב"ה הוא, ובשעה שיוצא לעולם, אין כל בריה יכולה לזון עיניו ממנה! (ויקרא רבה לא ח)

אמר קיסר רומא לרבי יהושע בן חנניה: "רוצה אני לראות את אלוקיכם!", אמר לו רבי יהושע: "אי אפשר לראותו", אמר לו: "אם אכן קיים הוא - חייב אני לראותו!" מה עשה רבי יהושע? יצא עם הקיסר לבחוץ בצהרי יום קיצי, אמר לו: "תסתכל היטב בשמש ותראה את אלוקינו!", אמר לו הקיסר: "אי אפשר להסתכל בשמש!", אמר לו רבי יהושע: "הלוא השמש - היא רק אחד מן המשמשים של הקב"ה, ובכל זאת אין אתה יכול להביט בה, ואיך תוכל לראות את הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו?!"... (מסכת חולין נט ע"ב)

לעשות רצון אביך שבשמים!

אמר לו הקב"ה למשה, אמור להם לישראל, הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם, שמא שינו את מידתם, או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו?! הלוא בכל יום ויום עושה הוא את רצוני, זורח במזרח ושוקע במערב, ולא עוד אלא ששמח לעשות לי רצוני, שנאמר: "והוא כחתן יוצא מחופתו, ישיש כגיבור לרוץ אורח"! (תהילים יט). והרי דברים קל וחומר! הלוא השמים והארץ, אינם מקבלים שכר ואינם מקבלים עונש, ובכל זאת אינם משנים מאומה ממידתם; אתם - שאם זכיתם, אתם מקבלים שכר, ואם חטאתם, אתם מקבלים פורענות, על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מידותיכם! (ספרי האזינו שו)

שקיעת החמה הראשונה

אמרו רבותינו ז"ל: כשנברא אדם הראשון, וראה לראשונה בחייו את השמש שוקעת, נבהל ואמר: אוי לי, שבשביל שחטאתי ואכלתי מעץ הדעת, העולם נהיה חשוך בעדי, ויחזור העולם לתוהו ובוהו! כנראה זו היא המיתה שנגזרה עלי מן השמים! היה יושב בתענית ובוכה כל הלילה, וחוה בוכה כנגדו. כיון שעלה עמוד השחר, הבין כי כך הוא מנהגו של עולם, עמד והקריב שור לכבוד ה' יתברך. (מסכת עבודה זרה ח ע"א)

טובים השניים מן האחד

רבי עזריה בשם רבי חנינא אמר: די היה בבריאת השמש בלבד, כדי להאיר לעולם. ולמה נבראה הלבנה? אלא צפה הקדוש ברוך הוא, שאומות העולם עתידים לעבוד למאורות השמים ולהחשיב אותם כאלוהות חלילה, אמר: אם כשהמאורות החשובים הם שניים, הנאבקים תמיד זה בזה - בכל זאת אומות העולם עובדים אותם ומשתחווים להם, הרי

שאם אברא מאור אחד בלבד, שהוא יהיה השולט הבלעדי, על אחת כמה וכמה שיעבדו לו! (בראשית רבה פרשה ו)

"הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל"

השמים הפרושים מעלינו, על כל צבאם, משקפים ונותנים לנו מעט מושג על גדולתו וחכמתו האינסופיים של הקב"ה.

משל למלך, שהיו מקלסים ומשבחים אותו שהוא חכם, גיבור ועשיר. בקש המלך שיכירו אזרחיו - מהי חכמתו, מהי גבורתו, ומהו עושרו. מה עשה? נטל וילון, וקבע בו אבנים טובות ומרגליות מיוחדות אשר לא נמצא כמותן בכל העולם, משובצות במלאכת מחשבת נפלאה, תלה את הוילון על פתחו ואמר: כל מי שיכול לעשות כמותו, הרי הוא כמותי.

כך הקב"ה, הוא חכם החכמים, ולו הגדולה והגבורה, והעושר והכבוד מלפניו, וברא את העולם בחכמה, שנאמר: "ה' בחכמה יסד ארץ". בקש להודיע את שבחו לבריות, מה עשה? ברא את הרקיע, הפרוש כוילון מעל הארץ, וקבע בו חמה ולבנה, כוכבים ומזלות, וכל כך למה? להודיע לבני האדם גבורותיו, שאמר להם: מי שיכול לעשות כמותם הרי הוא כמוני, או אפילו מי שיכול לרוץ עם החמה מסוף העולם ועד סופו ביום אחד, הרי הוא כמוני. (מדרש הגדול בראשית א)

יְצָרָם בְּדַעַת, בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל

מה נפלא ומדהים, כי כל המאורות - נתן בהם הקב"ה דעת, בינה והשכל - כמו לבני אדם, ואף יותר מכך!

כפי שכותב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ג ה"ט): "כל הכוכבים והגלגלים, **כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם**, **והם חיים ועומדים** ומכירים את מי שאמר והיה העולם. כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו, משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים. וכשם שמכירים את הקב"ה, כך מכירים את עצמם, ומכירים את המלאכים שלמעלה מהן. **ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים**, **וגדולה מדעת בני אדם**". (ועיין בית יוסף יורה דעה הלכות שחיטה סוף סימן ד).

כך ממלאים המאורות את תפקידם, מתוך הכרה ברורה בבורא עולם, ומתוך חפץ ותשוקה למלא את הייעוד שקבע להם, וכפי שאנו אומרים בברכת "יוצר אור" בתפילת שחרית של שבת: "טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָאָם אֱלֹהֵינוּ, יְצָרָם **בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל**. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם, לְהָיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל... **שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם שָׂשִׂים בְּבוֹאָם**, **עוֹשִׂים בְּאֵימָה וְרָצוֹן קוֹנֵיהֶם**...", וכן אמר דוד המלך על השמש (תהלים יט ו): "וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא

מֵחֻפָּתוֹ, יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח", ופרשו רבותינו: השמש הזה יוצא בשמחה להאיר על הארץ, כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו. וכן שש הוא במהלכו, כאשר ישיש הגיבור לרוץ, כי בטוח הוא בגבורתו ואינו מפחד מפני איש, כך השמש בטוח הוא שילך במסלולו באין מוחה ובאין מפריע. (מצודת דוד)

"שְׂאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם, וּרְאוּ מִי בָרָא אֵלֶּה!"

"עושים באימה רצון קוניהם...!"

ניסים בהיסטוריה במהלך המאורות

בהתמדה נפלאה נעים צבאות השמים במסלולם הקבוע, ללא עצירה, ששים ושמחים לעשות רצון בוראם. מי הוא זה ואיזה הוא אשר יוכל לעוצרם ממהלכם?! מי הוא אשר יוכל להסיטם במשהו ממסלולם?!

כאשר התייצב אברהם אבינו לפני נמרוד, ניסה נמרוד לפתותו שיעבוד אליו וישתחווה לו, ענה לו אברהם אבינו בעוז: אני רואה שהשמש יוצאת כל יום במזרח ושוקעת במערב. אולי יש לך כח לשנות את מהלכה - שתזרח במערב ותשקע במזרח? אם תעשה כן אודה בך ואשתחווה לך...!

כמובן שלא נמרוד, ולא אדם אחר בעולם יכול לשנות משהו ממהלכה של השמש או של שאר צבא השמים, אשר עליהם נאמר: "שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם, שָׂשִׂים בְּבוֹאָם, עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם..."!

והנה במהלך ההיסטוריה מצאנו פעמים בודדות שבהן אכן שינו המאורות ממהלכם, וזאת כמובן - בצו הבורא יתברך. אותם שינויים נדירים מלמדים אותנו ביתר שאת, מי הוא השולט הבלעדי על הטבע. שהרי רק מי ש"מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", הוא לבדו יכול אף לומר להם לשנות ממנהגם.

לפני שירד המבול

כבר בימיו של נח, מוצאים אנו שינוי בתנועת השמש. הקב"ה הודיע לנח, שבני דורו הגדישו את הסאה בעוונותיהם, ובפרט בגזל ובעריות, כמו שנאמר: "כי מלאה הארץ חמס מפניהם", "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ". על כן, גזר עליהם כי בעוד מאה ועשרים שנה, אם עדיין לא יחזרו בתשובה, יביא עליהם מבול ויאבדם מן העולם. היה נח מוכיח את אנשי דורו שיחזרו בתשובה, אך הם היו מלגלגים עליו ובזים לדבריו, בטענות שגם להם יש כוחות עילאיים, ובכל מה שיביא עליהם הקב"ה, אם מבול של מים, אם מבול של אש, לא יוכל לגבור עליהם, ועל כן לא שבו בתשובה.

מרחמיו של הבורא יתברך, אחר שהסתיים זמן ה"אולטימאטום" של מאה ועשרים שנה, נתן להם "צ'אנס" נוסף של שבעה ימים, שבהם יוכלו לראות בעליל שהקב"ה הכל יכול, ובכוחו לשנות מעשה בראשית, ובכך יחזרו ממחשבותיהם, וכדברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף קח עמוד ב): "שבעה ימים לפני שהביא הקב"ה את המבול, שינה עליהם סדרי בראשית, **שהיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח**...!" וכל זה כדי שאולי עתה יחזרו ממעשיהם הרעים, וכך לא יאבדו מן העולם, שהרי אין הקב"ה חפץ במות הרשע, כי אם בשובו מדרכיו וחיה.

לכבודו של יעקב אבינו

שינוי נוסף בזריחת השמש, התרחש ליעקב אבינו בדרכו מבאר שבע, מבית הוריו - לחרן. כאשר עבר דרך הר המוריה, היתה זו שעת יום, ורצה הקב"ה להתגלות אליו, כדי לברכו ולהבטיחו הבטחות עצומות, ולכן - שקעה לו השמש פתאום קודם זמנה, כדי שיתעכב ויישן שם! (בראשית כח יא וברש"י שם)

ואמנם החזיר הקב"ה ליעקב אבינו את השעות הללו כעבור מספר שנים, בדרכו חזרה מחרן לארץ ישראל. בהיותו על שפת נחל יבוק, נאבק עימו מלאכו של עשו ופגע בכף ירכו, ואז - "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ" - מיהר הקב"ה להזריח בעבורו את השמש קודם שהגיע היום, כדי לרפאותו! אותן שעות שמיהרה השמש לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע, מיהרה כעת לזרוח בשבילו! (בראשית לב לא וברש"י שם)

שמש בגבעון דום, וירח - בעמק איילון!

בשנת 2,488 לבריאת העולם, ביום שישי ג' בתמוז, בשעה 12:00 בצהריים - ארע שינוי דרמטי במהלכם של השמש והירח, שינוי אשר הסעיר את העולם כולו!

היה זה בתקופת כיבוש הארץ, בעת המלחמה הגדולה של עם ישראל נגד מלכי האמורי. יהושע בן נון, המנהיג הגדול, ערך מתקפה על האויב, ובחסדי ה' המתקפה הצליחה, והמלכים עם כל צבאם החלו לסגת לצד מערב. עד מהרה הפכה נסיגתם למנוסה מבוהלת, כשעם ישראל רודפים אחריהם ומכים בהם מכת מחץ. ואולם, היה זה כאמור יום שישי, והשבת הולכת ומתקרבת. חשש יהושע שלא יספיקו להשמיד את צבא האמורי לפני שתכנס השבת, ולכן בקש להאריך את היום ולדחות את כניסת השבת! הוא נשא את ידיו השמימה והכריז: "**שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם, וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן!**" (יהושע י יב)

ואולם - האם יסכימו השמש והירח לעצור ממהלכם?!

אומר המדרש: משעה שהשמש זורח עד שעה שהוא שוקע, אין קילוסו ושבחו של הקדוש ברוך הוא פוסק מפיו! כאשר בקש יהושע לשתק את החמה, אמר: "שמש בגבעון **דום**!" לא אמר "עמוד" אלא "דום", שידום וישתוק מלומר שירה. ולמה? שכל זמן שהוא שר ומשבח את הקב"ה, יש בו כח להלך, אך אם ידום משירתו - יעצור ולא יוכל להמשיך במסלולו. אמר לו השמש ליהושע: "יהושע, וכי יש קטן אומר לגדול ממנו דום?! הלוא אני נבראתי ביום הרביעי, ובני אדם נבראו ביום השישי, ואם כן אני גדול ממך, וכיצד אתה אומר לי דום?!" אמר לו יהושע: "בן חורין שהוא קטן, ויש לו עבד זקן, אינו יכול לומר לו שתוק?! והלוא אברהם אבינו - הקנה לו הקדוש ברוך הוא את השמים והארץ, שנאמר 'ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ'! ולא עוד, אלא שהשתחווה השמש לפני יוסף אבי, ואם כן צריך אתה לשמוע לדברי ולשתוק!". אמר לו השמש: "האם באמת גוזר אתה עלי שאשתוק?! הלוא אם אשתוק, מי יאמר קילוסו ושבחו של הקדוש ברוך הוא?!" אמר לו יהושע: "דום אתה, ואני אומר שירה בעבורך!" (תנחומא אחרי מות סימן ט)

ואכן אומר הנביא - "וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו... וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם, וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים. וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו, לִשְׁמֹעַ ה' בְּקוֹל אִישׁ, כִּי ה' נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל!". (יהושע י יג יד)

וכפי שאומר המדרש: מיום שנבראו שמים וארץ - השמש והירח והכוכבים וכל המזלות היו עולים להאיר על הארץ, ואינם משנים ממנהגם. עד שבא יהושע ועשה מלחמתם של ישראל, והגיע ערב שבת, וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת... מה עשה יהושע? פשט את ידו לאור השמש ולאור הירח, והזכיר עליהם את שם המפורש, ועמד כל אחד במקומו שלושים ושש שעות. וראו כל מלכי הארץ ותמהו, שלא היה כדבר הזה מיום שנברא העולם! (פרקי דרבי אליעזר נא)

חוקים לשעת חירום

שינוי כה גדול ומשמעותי במהלכי ה"טבע", כמובן מצביע נאמנה על מי שיוצר ושולט על חוקי הטבע! אך למעשה מגלה לנו המדרש, כי השינוי הנדיר שקרה כאן, איננו נחשב כחריגה מן הטבע, אלא הוא חלק מהחוקים שנקבעו בטבע משׁשת ימי בראשית!

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית, כמו שנאמר (ישעיה מה יב): "אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם, וְכָל צְבָאָם צִוִּיתִי". צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, **צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע!** (בראשית רבה פרשה ה אות ה)

במילים אחרות אומר רבי ירמיה, אני ה' קבעתי את מסלול כדור הארץ ומהירותו, קבעתי את מסלולי הכוכבים בשמים, ואני אף קבעתי שבשנת 2488 לבריאת העולם ביום שישי ג' תמוז בשעה 12 בצהריים, תשתנה המערכת, כך שעל פני כדור הארץ יהיה יום כפול מאורכו הרגיל בצד אחד, וכמובן לילה מתמשך בעברו השני של הכדור. אין הדבר חורג מכלל חוקי הטבע, אלא הוא חלק מהחוקים "לשעת חירום", שטבע הקדוש ברוך הוא בעולמו! (עת לחשוב גליון 34)

מאורע מרעיש

מאורע נדיר זה של עצירת השמש והירח התפרסם כמובן בעולם כולו, ובכך התקיימה ברכתו של יעקב אבינו לנכדו אפרים: "וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם" (בראשית מח יט). ופרשו חז"ל שיֵצֵא ממנו בן שיעמיד את החמה, ויתפרסם נס זה בעולם כולו. (מסכת עבודה זרה כה ע"א)

מעניין, שעד עכשיו שמורות עדויות על המאורע המיוחד הזה שהעולם חוה! פרופסור עמנואל וילקובסקי, חיפש וחקר עדויות מרחבי העולם, אודות מאורעות שונים הכתובים בתנ"ך, ואכן הצליח למצוא ממצאים מדהימים, אותם כתב בספרו "עולמות מתנגשים", שהפך עד מהרה להיות רב מכר.

הוא כותב, כי חיפש כתבים עתיקים שנכתבו באמריקה על ידי העמים הקדמונים שהתיישבו שם לפני שקולומבוס "גילה את אמריקה". אומנם קשה היום למצוא כתבים כאלו, כי רובם הושמדו ונשרפו על ידי הנזירים הדומיניקאנים. אך שרידים מעטים מאותם כתבים עדיין שמורים בספריות שונות ברחבי העולם, ומהם אכן הצליח למצוא כתבים בשפה האינדיאנית, המתארים את דברי ימי האימפריה של קולחואקן ומקסיקו. מסופר שם, שבקטסטרופה קוסמית שאירעה בעבר הרחוק, לא נגמר הלילה זמן רב. אור נמנע מן העולם, והשמש לא הופיעה במשך לילה, הארוך פי ארבע מלילה רגיל... [כמובן עלינו לקחת בחשבון, כי בשעות הצהריים של ארץ ישראל, באמריקה שורר עדיין הלילה. עוד יש לציין, כי כאשר השמש עוצרת ממהלכה, קשה להבחין ולקבוע כמה זמן חלף, והזמן יכול להיראות יותר ארוך, ממה שהוא באמת.]

אצל עמים ושבטים במקומות נוספים בעולם, קיימות מסורות עתיקות אודות כך שהשמש לא זרחה במשך זמן מסוים. שבטים בסודן, מתייחסים בסיפוריהם לזמן בו הלילה לא הגיע לקיצו (פרובניוס עמוד 38), וב"קאלבלה" של פינלנד, מספרים הפינים על זמן בו נפלו מן השמים אבני ברד מברזל, והשמש והירח נעלמו. (KALEVALA עמוד XIII) וכפי שכתוב באמת בנביא (יהושע י יא) במלחמת יהושע: "וַיְהִי בְּנָסָם מִפְּנֵי

יִשְׂרָאֵל, הֵם בְּמוֹרַד בֵּית חוֹרוֹן, וַה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ, רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב".

כמו כן, נמצאו עדויות שונות אודות שיבוש במהלך השמש, במסורות של ההינדים, הסינים, הבודהיסטים, ובתיאורו של ההיסטוריון היווני הירודוטוס המביא את דברי הימים של המצרים הקדמונים. (עולמות מתנגשים. עת לחשוב גליון 34)

אלו הן עדויות מעטות ששרדו במשך למעלה מ- 3,300 שנה מאותו מאורע מסעיר. אולם אין ספק כי בשעתו עורר מאורע חריג ומדהים זה - רעש גדול בעולם כולו! כך התקיימה הבטחתו של הקב"ה למשה רבנו: "הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאוֹת **אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם**, וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נוֹרָא הוּא..." (שמות לד י) - לא ניסים מקומיים מבטיח ה' יתברך, כי אם ניסים עצומים שיתפרסמו ויעשו רעש בעולם כולו, ובכך תתחזק אמונת עם ישראל בבורא יתברך, העושה נפלאות ומשדד מערכות למען עמו האהוב!

34 שעות ביממה

נס נוסף של שינוי במהלך השמש התרחש אף בימיו של חזקיהו המלך. היה זה בעת שחלה חזקיהו ונתבשר על ידי ישעיהו הנביא כי נגזר עליו למות. חזקיהו הבין כי גזירה זו באה עליו בעקבות חטא שחטא, ולכן החל מיד לעשות תשובה על חטאו, והתפלל והתחנן בבכי גדול לפני הקב"ה שיבטל את הגזירה. תפילתו התקבלה, וישעיהו הנביא בא לבשר לו את דבר ה': "שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ, רָאִיתִי אֶת דִּמְעָתֶךָ, הִנְנִי יוֹסֵף עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה... וְזֶה לְךָ הָאוֹת מֵאֵת ה'... הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת", ואכן - "וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה". (ישעיהו לח ה-ח)

השמש חזרה לאחור 10 מעלות ב"מעלות אחז" [שעון השמש של זמנו], וכך התארך היום לכדי 22 שעות, במקום 12 שעות!

עשר שעות אלו, הם תשלום על אותם עשר שעות שקיצר הקב"ה את מהלך השמש, ביום שמת בו אחז הרשע - אביו של חזקיהו המלך, וכדי שלא יספידו אותו ולא יתאבלו עליו כל כך, לא ארך אותו יום אלא שעתיים בלבד, ומיד שקעה השמש והגיע הלילה. עתה החזיר הקב"ה את אותן שעות של היום, וארך היום 22 שעות. (מסכת סנהדרין צו ע"א ובמהרש"א שם)

גם נס זה התפרסם בעולם, וכפי שמובא במדרש, כי מלך בבל, אשר שמו "בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן", היה רגיל בכל יום לקום מוקדם בבוקר, אוכל את ארוחתו, ולאחר מכן שב לנוח

עד השעה התשיעית של היום. באותו יום הלך מלך בבל לנוח כהרגלו, והנה בקומו הוא מגלה כי עכשיו זוהי שעת בוקר מוקדמת! חשב המלך שהניחו לו עבדיו לישון זמן כה רב עד הבוקר שלמחרת...! כעס עליהם ורצה להרגם. אך סיפרו לו עבדיו, כי לפתע פתאום בצהרי היום חזר גלגל החמה אחורנית, וחזר להיות בוקר! וכך, שעון השמש חזר אחורנית עשר שעות! התעניין המלך וחקר על מה ולמה אירע מאורע משונה ופלאי זה, ונודע לו כי ה' עשה זאת למען חזקיהו המלך באהבתו אותו. בשמעו כך, קם ואמר: האם יש אדם שהקב"ה עושה בשבילו ניסים כאלו, ולא אשלח לו דרישת שלום?! מיד ציוה לסופריו שיכתבו מכתב לחזקיהו מלך ירושלים, ויתנו לו מנחה יפה מאת המלך. ואכן ישבו הסופרים וכתבו: "שלום למלך חזקיהו, שלום לעיר ירושלים, ושלום לאלוקים הגדול!...", נתנו את המכתב יחד עם המנחה ביד שליחים נכבדים עבור חזקיהו.

בין סופרי המלך נמנה אף נבוכדנצר, אך דוקא הפעם לא היה נוכח בשעה שכתבו את המכתב. כאשר שב, שאל את חבריו: מה כתבתם? אמרו לו, כך וכך כתבנו. אמר להם: טעות בידכם! הלוא אתם קוראים אותו האלוקים הגדול, ומזכירים אותו לבסוף?! אלא כך צריכים הייתם לכתוב: "שלום לאלוקים הגדול, ושלום לעיר ירושלים, ושלום למלך חזקיהו"! אמרו לו: כבר שלחנו את המכתב! מה עשה נבוכדנצר? רץ אחרי השליחים כדי להחזירם ולתקן את הטעות. שלוש פסיעות פסע נבוכדנצר, ואז עצר אותו המלאך גבריאל שלא ימשיך ללכת עוד! ומדוע? כי פסיעות אלו שפסע נבוכדנצר לכבודו של ה' יתברך, עמדו לו לזכות, וזכה בשכר זה לשלוש דורות של שלטון בכיפה: תחילה מלך הוא ארבעים וחמש שנה, אחריו מלך בנו "אויל מרודך" עשרים ושלוש שנה, ולאחריו מלך נכדו "בלשצאר" שנתיים, סך הכל שלטון בכיפה של שבעים שנה. אמר רבי יוחנן, אם היה פוסע נבוכדנצר פסיעות נוספות, היתה זו חלילה סכנה גדולה לעם ישראל! (מסכת סנהדרין צו ע"א)

השמש עמדה למשה רבנו

עוד מקומות מסוימים של שינוי במהלך השמש מצאנו, כמו אצל משה רבנו כשנלחם במלך סיחון, העמיד הקב"ה את החמה שעות רבות בעת המלחמה, כדי לחזק את ישראל ולשרש בליבותיהם את האמונה בו יתברך, ויראו במו עיניהם כמה גדול כוחו, שיכול לשנות את מהלך המזלות וכל צבא השמים, ובזה ידעו שעתה שנכנסים הם לארץ ישראל, אין זו ארץ הנתונה תחת שלטון המזלות, כי אם תחת הנהגתו של הקב"ה, כמו שנאמר (דברים יא יב): אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ, תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ. וממאורע זה, חיל ורעדה אחזו במלכי ארץ כנען, מאחר ועד עתה היו סוגדים לחמה

ובוטחים במזלות, והיו משביעים את המזלות כרצונם, ובדרך זו חשבו להלחם גם בישראל ולנצחם, אך עתה שהעמיד הקב"ה את החמה, הראה להם שבטל כוחה, והכל בידו יתברך לשנות את המזלות ממקומם, באופן שדעתם תתבלבל ולא ידעו היכן הם.

השמש עמדה לנקדימון בן גוריון

גם בשביל נקדימון בן גוריון, שהיה יהודי נכבד ואוהב ישראל מאוד בזמן בית המקדש השני, העמיד הקב"ה את החמה, כמסופר בגמרא מסכת תענית (דף יט עמוד ב): פעם אחת עלו כל ישראל לחג הסוכות לירושלים, ולא היה להם מים לשתות. הלך נקדימון בן גוריון אצל הגמון אחד, אמר לו: הלווימי שנים עשר מעיינות מים לעולי רגלים, ואני אחזיר לך שנים עשר מעינות מים עד סוף החורף. ואם לא ירדו גשמים ולא אוכל להחזיר לך כל כך מים, הריני נותן לך שתים עשרה ככרות כסף. קבע לו ההגמון זמן מסוים לפריעת החוב. כיון שהגיע זמן הפירעון ולא ירדו גשמים, בבוקר שלח ההגמון לנקדימון: שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך. שלח לו נקדימון: עדיין יש לי זמן, כל היום כולו שלי הוא, ועד הערב ירחם ה' ואולי ירדו גשמים. בצהריים שלח לו ההגמון: שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך! שלח לו נקדימון: עדיין יש לי שהות ביום. לקראת הערב שלח לו ההגמון: שגר לי מים או מעות שיש לי בידך! שלח לו: עדיין יש לי שהות עד סוף היום. לגלג עליו אותו הגמון, אמר: כל החורף לא ירדו גשמים, ועכשיו ירדו גשמים? נכנס ההגמון לבית המרחץ בשמחה. עד שהאדון נכנס בשמחה לבית המרחץ, נקדימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצב. נתעטף ועמד בתפלה, אמר לפניו: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, שיהיו מים מצויים לעולי רגלים, קדש שמך בעולמך, ויראו שעושי רצונך אינם מפסידים. מיד נתקשרו שמים בעננים כבדים, וירדו גשמים עד שנתמלאו מים שנים עשר מעינות ויותר. עד שיצא האדון מבית המרחץ, נקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש. כשפגעו זה בזה, אמר לו נקדימון: תן לי דמי מים יותר [עודף] שיש לי בידך. אמר לו ההגמון: יודע אני שלא הרעיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך. אלא שעדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותיי, שכבר שקעה החמה, וגשמים ברשותי ירדו בלילה, ועבר זמן הפירעון שקבענו. חזר ונכנס נקדימון לבית המקדש, נתעטף ועמד בתפלה, ואמר לפניו: רבונו של עולם! הודע שיש לך אהובים בעולמך! מיד נתפזרו העננים, **וראו כולם שזרחה החמה שוב**. באותה שעה אמר לו האדון: אילו לא זרחה החמה, היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותיי.

אוהב את עמו ישראל!

כך משנה הקב"ה סדרי בראשית ומשדד מערכות למען עמו האהוב. שהלוא "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ" (בראשית א א) - כל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל שנקראו "ראשית" (רש"י שם). שמים וארץ וכל אשר בהם, מן הרמשים הקטנים ועד כוכבי השמים העצומים - הכל הכל נברא לצורך עם ישראל, וממילא בעת הצורך, אף משנה הקב"ה בעבור ישראל את חוקי הטבע.

השמש והירח לעתיד לבוא

לעתיד לבוא, בביאת משיח צדקנו בקרוב, יגדל ויתעצם כוחם של המאורות, כמו שנאמר (ישעיה ל כו): "**וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם, כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים**...".

אור השמש יגדל ויתעצם פי ארבעים ותשעה מן האור הרגיל שלה! [שבעתים = שבע פעמים שבע]. למעשה, אור מיוחד זה כבר הופיע בהיסטוריה, בעת שנולד יצחק אבינו, ואולם הקב"ה גנז אותו, משום שבעולם הזה ישנם צדיקים וישנם רשעים, ואור זה אינו ראוי שיזרח לרשעים. ואולם לעתיד לבוא, כשיבוא עולם שכולו של צדיקים, יחזירו הקב"ה, שנאמר (מלאכי ג כ): "**וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי**, שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ". (פסיקתא רבתי מב)

כיצד יתעצם כוחה של השמש? אמרו חז"ל: גלגל החמה - יש לו נרתיק, ולעתיד לבוא הקב"ה מערטלו [מוציאו] מנרתיקו. וכך גובר עד מאוד חומה של השמש.

עבור הרשעים - יהיה זה "גיהנם", כי חום השמש ילהט וישרוף אותם, ועל כך נאמר (מלאכי ג יט): "כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בּוֹעֵר כַּתַּנּוּר, וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ, וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא, אָמַר ה' צְבָאוֹת". ואילו עבור הצדיקים - תהיה זו אכן "שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ", שאפילו אדם חולה, הקדוש ברוך הוא גוזר לשמש שתרפא אותו.

עניין זה התבשר יעקב אבינו, לאחר שנאבק עימו מלאכו של עשו ופגע בו. באותו בוקר, הזריח לו הקב"ה שמש חזקה שתרפא אותו. ואולם שמש זו יקדה בחוזקה ובלהט רב על עשו וצבאו, אשר היו ערוכים באותה עת למלחמה נגד יעקב. אמר הקב"ה ליעקב אבינו: "הוא סימן לבניך: מה אתה - השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו, כך בניך - תהא השמש מרפא בהן ומלהטת בעובדי כוכבים!" (בראשית רבה כו ה, עח ה. שמות רבה טו כא)

ואחריתך ישגה מאוד

אומות העולם שהם זרעו של עשו, מונים את השנים לפי החמה שהיא גדולה; מה חמה זו - שולטת ביום, ואינה שולטת בלילה, כך עשו - יש לו חלק בעולם הזה, ואין לו חלק

לעולם הבא. אך עם ישראל זרעו של יעקב אבינו מונה לפי הלבנה שהיא קטנה, מה הלבנה הזו שולטת ביום ובלילה, כך ישראל יש להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא. כל זמן שאורו של גדול מבהיק בעולם, אין אורו של קטן מפורסם וניכר, אך כאשר שקע אורו של גדול, נתפרסם אורו של קטן. כך כל זמן שאורו של עשו מבהיק בעולם, אין אורו של יעקב מתפרסם, אך כאשר ישקע אורו של עשו, יתפרסם אורו של יעקב, כמו שנאמר (ישעיה ס א-ב): "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ, וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח, [ואימתי?] כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ, וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים, [ואז] וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה". (ילקוט שמעוני בראשית פרק א סימן ח)

"כי אראה שמיך"

התבוננות בנפלאות צבא השמים

"טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָאתָ אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל, כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם, לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל. מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נוֹגַהּ, נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם שָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם. פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לְשִׁמוֹ, צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ, קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר, רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה, שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם..." (מתוך תפילת שחרית של שבת)

הברכות שאנו מברכים על המאורות בהתחדשותם - "ברכת החמה" ו"ברכת הלבנה" - מלמדות אותנו - לא להישאר אדישים אל מול ה"טבע" ה"שגרתי" הפועם לפנינו, אלא לשאת את העיניים ולהודות לה' בכל פעם מחדש על נסיו ונפלאותיו הרבים והעצומים. ננסה כעת להתבונן מעט על נפלאות הבורא בבריאת השמש, הירח, ובכלל - בכל צבא השמים. התבוננות זו תותיר אותנו פעורי פה, מתפעלים משתוממים, בהרגשה של קטנות בלתי נתפסת אל מול הבורא יתברך!

וכותב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פרק ד הלכה יב): "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו, ומכיר כל הברואים... ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום, ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב את המקום ברוך הוא...!"

השמש

לפני כ - 5,770 שנים, ביום רביעי בשבוע, תלה הקב"ה את השמש ברקיע, ומאז ועד היום - במשך אלפי שנים, היא זורחת בכל יום במזרח ושוקעת במערב, מאירה ומחממת את העולם כולו.

מהי, למעשה, אותה שמש עוצמתית ונפלאה? ממה היא עשויה? כיצד היא בוערת זמן כה רב? האם אין חשש שחומר הבעירה שלה ילך ויאזל?

אכן בעבר סברו כי השמש היא כעין "מדורת ענק", הבוערת ללא הפסקה. ואולם, לפי הנחה זו, היתה השמש צריכה ללכת ולהיחלש עם הזמן, ככל שחומר הבעירה שלה הולך ואוזל, וכמו כל מדורה... וכמובן שהמציאות איננה כזו - אלא השמש בוערת במלוא עוצמתה, מאז בריאת העולם ועד עתה. ואם כן ממה עשויה השמש? כיצד היא בוערת?

חידה זו היתה אתגר למדענים רבים, השערות שונות עלו וירדו. כיום משערים כי מרכז השמש הוא "כור גרעיני", המשחרר כמויות חום אדירות, המוצאות את דרכן אט אט החוצה. במרכז השמש, מגיעה הטמפרטורה לכדי 15,000,000 מעלות חום! [משערים כי עוצמת האנרגיה שמייצרת השמש בכל שניה, שווה להתפוצצות של 10 ביליון טון של חומר נפץ ט.נ.ט.!!!]. עוצמת הקרינה הולכת ופוחתת לאורך הדרך החוצה, עד שהיא מגיעה לשכבות החיצוניות של פני השמש "רק" בטמפרטורה של 6,000 מעלות חום.

לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם

הקרינה שמפיקה השמש, הינה מסוכנת וקטלנית ביותר. אילו היתה קרינת השמש מגיעה ישירות לכדור הארץ, היא היתה שורפת את העולם כולו! ברחמיו וברוב חסדיו יצר הבורא לשמש שכבת הגנה מיוחדת, הלוא היא ה"נרתיק". "נרתיק" זה, הוא שכבות של גזים העוטפים את השמש ["פוטוספרה"], סופגים את קרינת החום העצומה, ובולמים את הזעזועים של קרני השמש.

"נרתיק" זה הוזכר פעמים רבות בדברי חז"ל, כפי שאומר המדרש: "גלגל חמה יש לו נרתיק, ובריכה של מים לפניו. בשעה שהוא יוצא, הקדוש ברוך הוא מתיש כוחו במים שלא יצא וישרוף את העולם" (בראשית רבה פרשה פ ו). וזוהי כוונת הפסוק שאמר דוד המלך עליו השלום: "לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם **אֹהֶל** בָּהֶם" (תהילים יט ה).

נשים לב, כי חז"ל אמרו דברים אלו, לפני כ-2000 שנה, הרבה הרבה שנים לפני שהומצאו מצלמות החלל והטלסקופים למיניהם, אך ורק על פי מידע שנמסר לנו מתוך התורה!

ואולם למרות ה"נרתיק" הזה, עדיין הקרינה הבאה מן השמש הינה מסוכנת ומזיקה, ומסוגלת לגרום נזקים רבים כמו פגיעות חמורות בעור, בעיניים וכדומה! לכן, יצר הבורא ברחמיו את שכבת ה"אטמוספרה", העוטפת את כדור הארץ, ומסננת ביעילות את הקרינה הבאה מן השמש, כך שלתוך כדור הארץ תגענה קרני השמש כשהן נעימות, טובות ומועילות!

גם מרחקו של כדור הארץ מן השמש, שהוא כ- 150 מיליון קילומטר, הינו מרחק המותאם להפליא ליצירת טמפרטורה נוחה על פני כדור הארץ. אילו היה כדור הארץ קרוב אל השמש מעט יותר - היו כל המים על פני כדור הארץ מתאדים, ולא היו מתאפשרים החיים בו, כפי שאכן קורה בכוכב הלכת "נוגה" הנמצא בסמוך לכדור הארץ, אך מעט יותר סמוך לשמש. ולעומת זאת, אילו היינו מרוחקים מן השמש מעט יותר, היו כל המים שעל פני כדור הארץ - קופאים, וכמובן שאף כך לא היו מתאפשרים החיים בו, כפי שקורה בכוכב הלכת "מאדים" הנמצא אף הוא בסמוך לכדור הארץ, אך מעט יותר רחוק מן השמש.

"ויגידו שמים צדקו" - לעתיד לבא, השמים מספרים את החסד שעשה הקדוש ברוך הוא עם עולמו, שלא נתנם ברקיע הראשון, שאילו נתנם ברקיע הראשון - לא היו הבריות יכולות להתקיים, מחמת אש השמש! (בראשית רבה כו ה)

כך - כשהיא בדיוק במרחק המתאים, ובעוצמות הקרינה המדויקות ביותר, יכולה השמש למלאת באמונה את הייעוד שקבע לה בורא עולם - **לְשַׁמֵּשׁ** את העולם: להאיר, לחמם, לקבוע זמני יום ולילה, קיץ וחורף, ועוד תפקידים חשובים ונחוצים, כמו המתקת והבשלת הפירות, ריפוי פצעים, ומחלות שונות, ועוד ועוד.

קיימות בשמש אף תכונות סגוליות: על ידה נותן הקב"ה תשועה למלכים, שרים, רוזנים ומושלים. מייבשת ומזככת את האוויר, ומבטלת רוחות רעות (ספר עיתים לבינה ח). כמו כן השמש מרבה את הזהב, אבנים טובות ומרגליות (מעם לועז יהושע קע ועוד). "והמתכות והצמחים וכל החיים - תלויים בשמש". (אבן עזרא תהלים יט ה)

ארבע עונות השנה

כעת ברצוננו להבין, כיצד נוצרים על פני כדור הארץ ארבע עונות השנה: אביב, קיץ, סתיו וחורף? מדוע לפעמים השמש יוקדת חזק יותר ולפעמים פחות?

הסיבה לכך נעוצה בסיבובו של כדור הארץ סביב השמש. כדור הארץ נע כל העת סביב השמש. הוא מסיים הקפה שלימה מסביבה במשך 365 יום, שזו "שנה" [שנה - מלשון לשנות. סיבוב ההולך ונשנה, חוזר על עצמו].

יחד עם זאת כדור הארץ מסתובב גם סביב עצמו [כסביבון], אך ציר הסיבוב שלו הוא נטוי ביחס לשמש:

אפשר לדמות זאת, לסביבון המסתובב סביב צלחת [ותוך כדי כך סביב עצמו כמובן], כשהוא נטוי ולא כשהוא זקוף. ואז מה קורה?

כאשר יהיה הסביבון מצד אחד של הצלחת - יהיה חלקו התחתון פונה אל הצלחת (**א**), וכשהוא יהיה בצד הנגדי - החלק העליון יהיה מופנה אל הצלחת (**ב**). וכשיהיה בצידי הביניים - יהיו החלק העליון והחלק התחתון מופנים באופן שווה ביחס לצלחת.

כך סיבובו של כדור הארץ סביב השמש, כשהוא "נטוי על צירו" - גורם על פני כדור הארץ לארבע עונות השנה: במשך תקופה של כרבע מן ההקפה [כ-3 חודשים], יהיה החלק התחתון [- הדרומי] של הכדור, מופנה כלפי השמש, או אז תהיה עונת קיץ בחלק זה, ועונת חורף בחלק העליון [- הצפוני] (**א**). לאחר תקופה זו, מגיע כדור הארץ למצב ביניים, שבו החלק העליון והתחתון שלו מופנים כלפי השמש באותה מידה, זוהי עונת המעבר [אביב, סתיו]. לאחר מכן, תגיע תקופה שבה החלק העליון יהיה מופנה כלפי השמש, ובו תהיה עונת הקיץ, ואילו בחלק התחתון חורף (**ב**). ושוב תקופת מעבר, וחוזר חלילה. [הערה: לא יכולנו לציין את עונות המעבר בתלת מימד. אבל פשוט דמיינו את כדור הארץ עומד בקדמת השמש (קרוב לפנים שלכם) או מאחוריה.]

היום והלילה

וכיצד נוצרים היום והלילה? היום והלילה הם תוצאה של סיבוב כדור הארץ סביב עצמו. כל 24 שעות מסיים כדור הארץ הקפה שלימה סביב עצמו. אם נחזור אל סביבוננו המסתובב לו סביב הצלחת, כשעליו כמובן כתובות האותיות: נ, ג, ה, פ - הרי שבכל סיבוב שעושה הסביבון סביב עצמו, כל האותיות "רואות" בזו אחר זו את הצלחת. כמובן שכאשר האותיות נ' ו-ג' "רואות" את הצלחת, האותיות ה' ו-פ' הנגדיות להן אינן רואות אותה, וכן להיפך שכאשר האותיות ה' ו-פ' "רואות" את הצלחת, האותיות נ' ו-ג' הנגדיות להן אינן רואות אותה. כן הדבר גם בכדור הארץ המסתובב סביב עצמו, ובמהלך הסיבוב תמיד חצי מהכדור נראה אל מול השמש ובו שורר יום, והחצי הנגדי איננו נראה כלפי השמש ובו שורר לילה.

אך נשים לב לדבר מעניין: נטייתו של כדור הארץ על צירו - משפיעה גם על אורך היום והלילה. אילו היה מסתובב כשהוא "זקוף", כשצירו "עומד" בקו מאונך ישר [כמו באיור 1 לעיל], הרי שבכל כדור הארץ, היו היום והלילה שווים באורכם. אבל מה קורה כשהוא נטוי?

נחזור אל הסביבון הנטוי, אלא שהפעם, למען ההבנה הנכונה, נשווה לו צורה כדורית: ניקח כדור עגול, נכניס לאורכו שיפוד, והרי לנו סביבון הדומה להפליא לכדור הארץ. הצלחת שסביבה הוא מסתובב היא כמובן השמש המאירה עליו.

וכעת: נעמיד את הכדור במצב שבו קיץ בחלקו התחתון [- הדרומי], וחורף בחלקו העליון [- הצפוני]. נסובב את הכדור סביב עצמו [באמצעות השפוד] ונתבונן בנקודה התחתית [נקודה א' באיור]: הנה, למרות שהיא מסתובבת, היא מופנית תמיד לכיוון השמש, תמיד מוארת. זהו המצב בקוטב הדרומי של כדור הארץ שבו בעונת הקיץ - כל היום מואר! אין לילה כלל במשך כחצי שנה!

כעת נעלה לנקודה גבוהה יותר [ב], וכשנסובב את הכדור נראה, שברוב הסיבוב הנקודה מוארת, ורק בחלק קטן ממנו היא חשוכה ומוסתרת מאור השמש. זהו המצב באזורים הדרומיים בעונת הקיץ, שהימים ארוכים מאוד, והלילות קצרצרים.

נעלה לנקודה ג ונסובב - כאן הלילה מתארך יותר, אך עדיין הוא קצר מהיום.

נעלה לאמצע הכדור [ד] - כאן כבר היום והלילה - חצי חצי. זהו המצב ב"קו המשווה" [ההיקף האמצעי, הרחב] של כדור הארץ, שבו במשך כל השנה היום והלילה שווים באורכם. [כארצות אפריקה התיכונה, אתיופיה וארצות כוש, ששם גם תמיד חם מאוד מחמת קרבת האזור אל השמש].

כעת - ככל שנעלה ונצפין יותר [ה, ו], יהיה היום קצר יותר, והלילה יתארך. אכן זהו המצב בחורף, וככל שהמקום מתרחק יותר מקו המשווה, יהיו ההבדלים בין אורך היום והלילה גדולים יותר. ובקוטב הצפוני [ז] - יהיה כל החורף כולו לילה.

[בשולי הדברים נוסיף, שישנו גורם נוסף המשפיע על אורך היום והלילה באזור הקטבים, והוא - פחיסתו של כדור הארץ באזור הקטבים. דהיינו שהכדור לא שלם וכדורי לגמרי, אלא פחוס מעט. ולכן נוצרים מצבים כמתואר בקטע].

מן העיתונות

השמש שקעה לראשונה מזה שלושה חודשים

השקיעה הראשונה מאז העשירי במאי, בעיר בארו שבאלסקה, התרחשה בשבוע שעבר (03.08.13), כאשר השמש שבה לזרוח בעיר כשעה וחצי לאחר מכן. כך לפי השירות המטאורולוגי האמריקני.

4,500 תושבי העיר בארו נהנים מאור יום במשך שעות ארוכות, כיוון שעירם ממוקמת מאות קילומטרים צפונית לחוג הארקטי. החוג הארקטי הוא הקו המקיף את הקוטב הצפוני. בהדרגה יצטמצמו שעות האור מעתה ועד נובמבר. לאחר מכן השמש לא תשוב לזרוח במקום עד ינואר.

עם זאת, לא כולם התרגשו. בוב גרין, תושב העיר זה יותר משלושים שנה, אמר: "יש אנשים שייראה להם מוזר לחיות במקום שבו יש שעות ממושכות של אור או של חושך,

אולם אנחנו רגילים לזה". תושב מקומי אחר אמר: "רובנו לא סובלים מכך. זה פשוט חלק מהחיים שלנו, התרגלנו לכך, ולכן לא כולם מתרגשים מהשקיעה שפקדה אותנו. מעניין, שמידע זה אודות כדור הארץ, היה ידוע לחכמי ישראל מקדמת דנא, עוד לפני שגילו את אמריקה ואת צורתו הכדורית של העולם. הרבה לפני! הנה לנו קטע מן הזוהר הקדוש, שנכתב על ידי רבי שמעון בר יוחאי לפני כ-2,000 שנה, בעת שהאנושות חששה שמא אחד הפילים המחזיקים את העולם יעשה "האפצ'י" וכל העולם יטבע באוקיינוס...

=> "**כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור** [כל הישוב, כלומר, העולם והאנושות שעליו מתגלגל בעיגול ככדור] **אלין לתתא ואלין לעילא** [חלקם למטה בתחתית הכדור, וחלקם למעלה] **וכל אינון ברייַן משניין בחזווייהו משינויא דאוירא כפום כל אתר ואתר, וקיימין בקיומייהו כשאר בני נשא** [וכל אלו הבריות המתגוררים בחלקים שונים של הכדור, שונים בחזותם בקלסתר פניהם מחמת שינוי האויר כפי בכל מקום ומקום, אולם עומדים הם כשאר בני האדם]. **ועל דא אית אתר בישובא** [ועל כן יש מקום בעולם] **כד נהיר לאלין חשיך לאלין, לאלין יממא ולאלין ליליא** [כאשר אור לאלה, חושך לאלה, לאלה יום, ולאלה לילה], **ואית אתר דכוליה יממא ולא אשתכח ביה ליליא בר בשעתא חדא זעירא** [ויש מקום בעולם שהיום בו ארוך ולא יימצא בו לילה, אלא זמן מועט]..." (זוהר ויקרא דף י ע"א)

הירח

אחר שחזינו מעט מנפלאות ה' בבריאת "המאור הגדול" והשפעתו על העולם, נעבור אל "המאור הקטן", הלוא הוא הירח.

הירח הינו "לוויין" המלווה בהתמדה את כדור הארץ. הוא גוף עגול אפל - עשוי אדמה וסלעים, וגודלו כשישית מכדור הארץ.

מידי חודש סובב הירח את כדור הארץ. אולם מאחר שכדור הארץ עצמו סובב כל העת סביב השמש, הרי שלירח שתי תנועות: האחת - הירח סביב כדור הארץ, והשניה - כדור הארץ והירח סביב השמש. [אם התחלנו במשל של הסביבון - הרי נמשיך ונאמר, שהירח הוא כמו זבוב החג בהתמדה מסביב לסביבון. ואם כן הזבוב סובב את הסביבון ובו בזמן גם את הצלחת].

כיצד מאיר הירח את כדור הארץ?

כאמור, הירח הינו גוף אפל, ואין לו כלל אור משל עצמו, אלא אור השמש המשתקף על פניו מקרין לכדור הארץ.

ומדוע אור זה "גדל" ו"קטן" במהלך החודש?
למעשה אורו של הירח איננו גדל ואיננו קטן כלל, אלא תמיד חציו הפונה אל השמש מואר, וחציו השני חשוך. מה שמשתנה הוא - איזה צד של הירח נראה ליושבי כדור הארץ - החלק המואר, או החלק החשוך.
כדי להמחיש זאת, ניקח כדור, בחדר שיש בו חלון ושולחן עגול [הכדור - הירח. השולחן העגול - כדור הארץ. החלון - השמש]. נתבונן בכדור: את חציו המופנה כלפי החלון, תמיד נצבע בדמיוננו בלבן, כי הוא החלק המואר של הכדור, ואילו את חציו השני נצבע בשחור, כי הוא החלק החשוך. כעת נערוך הקפה עם הכדור מסביב לשולחן, ונתבונן: כמה מן החלק הלבן - המואר, ניתן לראות מכיוון השולחן? כאשר הכדור נמצא בצד שבין השולחן לחלון, הרי שלא ניתן לראות מהשולחן את החלק המואר כלל. כאשר הכדור נמצא בצד הנגדי הרחוק מהחלון - הרי שניתן לראות מהשולחן את החלק המואר בשלמותו. וכאשר הכדור נמצא בצדדים האחרים - ניתן לראות רק חלק מן הצד המואר, לעיתים יותר ולעיתים פחות, תלוי לאן אנו קרובים יותר.
כך הירח: מאחר שבכל חודש הירח משלים סיבוב סביב כדור הארץ, פעמים שחציו המואר נראה ליושבי כדור הארץ, ופעמים שדווקא חציו החשוך נראה כלפינו: כאשר הירח בסיבובו מגיע בין כדור הארץ לשמש, חציו המואר אינו נראה לנו כלל, שכן אנו נמצאים מאחורי הצד החשוך. כאשר הירח בסיבובו מגיע לצד הנגדי של כדור הארץ, כלומר שכדור הארץ בינו לבין השמש, הרי שכל חציו המואר שמול השמש הוא הפונה אלינו, ואנו מביטים לעברו ורואים ירח מלא. בשאר ימות החודש הירח נמצא מן הצד, ואז אנו רואים חלק מחציו המואר בלבד. הוא נראה לנו כדמות חרמש או בננה.
הזמן בו הירח ממוקם בינינו לבין השמש ואינו נראה לנו כלל, מכונה "מולד". המולד מתרחש אחת לחודש. 6 שעות לפני המולד ו-6 שעות לאחר המולד, לא ניתן לראות את הירח כלל מחמת קטנותו (מסכת ראש השנה דף כ עמוד ב וברש"י שם). (על פי "המאור המבואר" שם)

חֶקֶר הירח

עקב היות הירח - הגרם השמיימי הקרוב ביותר לכדור הארץ [במרחק ממוצע של כ-384,000 ק"מ], הוא נחקר ממש מקרוב. בשנת 1968 יצאו אסטרונאוטים בחללית "אפולו 8" - למסע הקפה ראשון סביב הירח. בשנת 1969 נחתו 3 אמריקאים בחללית "אפולו 11" על הירח. האדם הראשון שצעד על הירח היה ניל ארמסטרונג.

בקרב המדענים, ישנו פולמוס מעניין, האם קיימים יצורים חיים ותרבויות נוספות - מעבר לכדור הארץ - על פני כוכבים אחרים, במרחביו האינסופיים של הקוסמוס?
אחד המדענים שניסה לחקור זאת ברצינות - הוא האסטרונום האמריקאי ד"ר פרנק דרייק. בשנת 1960 החל בצעדי חיפוש מעשיים, באמצעות סריקת השמים בניסיון לקלוט אותות רדיו מתרבויות אחרות. ב-1961 הוא פרסם את "משוואת דרייק" [נוסחה סטטיסטית שניסתה לשער את מספר התרבויות המתקדמות ביקום, לפי חישוב שהסתמך על שיקולים שונים, כגון השערת קצב התפתחותם של כוכבים, מספר הכוכבים שבהם עשויים להיות תנאים לקיום חיים, משך הקיום המשוער של תרבות מתקדמת ועוד]. לטענתו - בגלקסיה שלנו לבדה קיימות כ-10,000 תרבויות נוספות! אסטרונאוטים רבים נטו להסכים עימו, ויש שאף הוסיפו והגדילו את ההערכה המספרית.
כאשר נשאלו תלמידי חכמים גדולים, מה דעתם בעניין, השיבו, כי אומנם אין יסוד ביהדות הסותר ומפריך לגמרי להשערה זו. ואולם מרוח הדברים על פי התורה - נראה שאין קיימים בכל מרחבי היקום תרבויות אחרות כלל.
ניתן לראות זאת למשל בדברי המובאה [שתובא להלן] אודות מספר הכוכבים בקוסמוס, ושם כתוב כך: "ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני" - **אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם... אתה עזבתני ושכחתני?! אמר לה הקב"ה: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע**, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלושים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות ששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים, כנגד ימות החמה. **וכולן לא בראתי - אלא בשבילך, ואת אמרת עזבתני ושכחתני?!**" ע"כ. הרי לנו שכל מטרת היקום הענק על כל אינספור כוכביו - למען עם ישראל, שהם עמו ונחלתו של הקב"ה. [ולמי שישאל: אולי ישנם באיזשהו מקום בקוסמוס, עמים נוספים כמו עם ישראל, שגם אליהן מופנית אמירה זו? אין זה יתכן, כי הקב"ה הבטיח לנו שאנו העם הנבחר היחיד, כמו שנאמר (דברים ד לב-לד): "כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ, לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים אָדָם עַל הָאָרֶץ, **וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמָיִם**, הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ. הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹקִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אַתָּה, וַיֶּחִי?! אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹקִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים...").

בעת ההכנות לשיגור החללית המאויישת הראשונה לירח, עלה פולמוס זה לסדר היום הציבורי - ביתר התעניינות וציפייה. כעת התמקדה ההתעניינות - בירח: האם קיימים יצורים חיים או צמחים על פני הירח? גם כאן נטו הדעות לכאן ולכאן.

האסטרונום ד"ר נ. וידאל בספרו "צבא השמים", מביע את התפעלותו מידיעותיו המוקדמות של המקובל האלהי המפורסם **הגאון רבי מרדכי שרעבי** זצ"ל - בענין זה.

ומעשה שהיה כך היה: יום לפני ששוגרה החללית אפולו לחלל, כשרבתה ההתרגשות בעולם כולו, והכל שחו על הפלא הגדול העומד להתרחש בעוד שעות ספורות, הגיע פרופסור נכבד אל ביתו של הגאון המקובל רבנו מרדכי שרעבי, והתרברב על ההישגים המרשימים של המדע, אשר מצליח להעלות אנשים לירח. הוא הטיח האשמות על הלומדים בישיבות שמבזבזים את זמנם לשוא, באומרו: איפה אתם עם החכמה שלכם? הנה הללו למדו באוניברסיטה והצליחו להעפיל מעלה מעלה, ועד לירח הגיעו. ומן הסתם ימצאו שם עולם חדש של בריות, בהמות, חיות וצמחיה. הצדיק האזין במתינות לדבריו של הפרופסור, ומיד ביקש לקרוא לגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל. בבואו ציוה רבנו להביא לו דף וכלי כתיבה, כתב מילים ספורות בדף, קיפלו והניחו במעטפה סגורה. את המעטפה הפקיד רבנו בידיו של הרב ואמר לו, שרק למחרת היום, לאחר הנחיתה בירח, רשאים הם לפתוח את המעטפה ולקרוא את תשובתו. הפרופסור הלך לדרכו בהבטיחו שלמחרת היום יופיע לראות את תשובת הרב. והנה בלילה עקב כל העולם בדריכות ובציפייה אחרי החללית שעשתה את דרכה במרחבי החלל אל הירח. האסטרונאוטים ניווטו את החללית ביד נאמנה והנחיתו אותה בשלום על קרקע הירח. אולם כאן ציפתה אכזבה מסויימת לאלו שחשבו לגלות בירח צומח וחי. כי כל פני הירח היה דומם, ושממה רבה שררה בכל המרחב העצום.

למחרת הגיע הפרופסור לביתו של הרב מרדכי אליהו זצ"ל, כשכולו ציפייה לדעת מהי תשובתו של רבנו מרדכי שרעבי. יחדיו פתחו את המעטפה, שלפו ממנה את הנייר וקראו את המילים הבאות, בכתב ידו של הצדיק:

"ובראת שמיא וארעא ואפקת מנהון שימשא וסיהרא וכוכביא ומזלי, ובארעא **אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ועופין ונונין ובעירין ובני נשא**".

הפרופסור הביט במילים הכתובות בארמית והשתומם - מה הקשר? מיד נטל הרב מרדכי אליהו סדור תפילה בידו, פתח ב"פתח אליהו הנביא ז"ל" והחל להסביר לאורח, על פי הסידור, כי הקב"ה שהוא ריבון העולמים, ברא את כל העולם והוא מנהיג אותו, משגיח עליו ודואג לחיותו. "**ובראת שמיא וארעא**" - הקב"ה ברא את השמים והארץ.

"**ואפקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזלי**" - מן השמים הוציא הקב"ה את השמש, ירח, כוכבים ומזלות. "**ובארעא אילנין ודשאין... ועשבין וחיון ועופין ונונין ובעירין ובני נשא**" - מן הארץ הוציא אילנות ודשאים, חיות ועופות, דגים, בהמות ובני אדם.

אכן זו היתה תשובתו הניצחת של הרב שרעבי לגבי האפשרות של הימצאות בעלי חיים וצמחיה על הירח, שהרי נאמר במפורש: "**ובארעא** [בארץ] אילנין ודשאין...", דווקא בכדור הארץ ישנם חיים לצומח ולחי, ולא בגרמי השמים! ("הרב שרעבי" עמוד 154)

הנה כיום מסתמנת יותר ויותר, בקרב הקהילייה המדעית - המגמה להסכים דווקא עם ההנחה, שאכן - בכל מרחבי הקוסמוס האדירים, לא קיימים חיים ותרבויות נוספות מעבר לכדור הארץ. [לאחרונה פורסמה בעיתונות כתבה תחת הכותרת: "**למרות הכל, אנחנו לבד ביקום!**". הכתבה, מאת כתב הניו-טיימס, ויליאם ברוד, פורסמה בעיתון הארץ ב-9 לפברואר 2002. להלן חלק ממנה: "אפשר להפסיק לחכות. אם עד עתה היה נהוג לחשוב שיש ביקום עוד תרבויות מפותחות רבות, ורק המרחק הרב לא מאפשר לנו ליצור קשר עימן, כעת מתברר שהסיכויים לכך קלושים מאוד. האסטרונום ד"ר דונלד בראונלי וחוקר המאובנים ד"ר פיטר וורד מאוניברסיטת וושינגטון, טוענים, בהסתמך על ממצאים עדכניים באסטרונומיה, בגיאולוגיה ובחקר המאובנים, כי הרכב החומרים על פני כדור הארץ ויציבותו היחסית המאפשרת חיים, הם תנאים נדירים מאוד. בכל מקום אחר ביקום, שוררים תנאים שאינם מאפשרים חיים: רמות קרינה גבוהות מידי, מחסור בחומרים, ומטר של סלעים שהיה משמיד יצורים חיים".] (ראה עוד בהרחבה בספר "המהפך" עמוד 60)

מתוך מכתב שפרסם הגאון הרב אלעזר מנחם שך זצ"ל, ביום בו דרכו רגלי אדם על הירח:

"כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננת". השקפתנו על המתרחש לפנינו, מה שהאדם דרך על פני הלבנה, בודאי שיגונב מחשבות בלב כמה - את ה"כוחי ועוצם ידי", מה שיש בידי האדם לעשות. אולם באמת הדבר הוא ההיפך, כמה גדולים מעשי ה' ומה רבו נפלאותיו. וההרגשה צריכה להיות - להרגיש את האפסות של האדם נגד הבריאה כולה. כי עוד לא נגעו כמלוא נימה בחכמת הבריאה להכירה, כי האדם הוא נקודה קטנה שבקטנות מול הגלגלים, והוא עלול להיפגע מכל מקרה, וכל שיתגלה יותר מחכמת הבריאה, יווכח לדעת שיש בורא עולם, והעולם מתנהג בתמידות על פי רצונו יתברך, ואילו הסיר השגחתו אף לרגע אחד, היה חורבן".

מערכת השמש

הירח - כאמור, מקיף את כדור הארץ, ומסיים את סיבובו אחת לחודש. שניהם יחד - כדור הארץ בליווי הירח - מסובבים את השמש במשך שנה תמימה.
אך מלבד כדור הארץ - סובבים סביב השמש כוכבים נוספים. כדור הארץ הוא אחד מתוך אותה סדרת "כוכבי לכת" המקיפים בהתמדה את השמש - כל אחד בקצב ובמסלול משלו. לחלק מכוכבים אלו - ישנם "ירחים" משלהם. כוכבי הלכת הם: הקרוב ביותר אל השמש - **כוכב** [**מרקיורי**] , המקיף את השמש תוך 88 יום. לאחריו - **נוגה**, המקיף את השמש במשך 225 יום, **כדור הארץ** [365.25 יום], **מאדים** [678 יום], **צדק** [כ-12 שנים], **שבתאי** [כ-29.5 שנים], **אורנוס** [84 שנים], **נפטון** [כ-165 שנים], **פלוטו** [כ-248.5 שנים].
[בעבר היה מקובל לתאר את השמש, הירח ויתר גרמי השמים - ככוכבי לכת הסובבים סביב כדור הארץ הנמצא במרכז. כיום מקובל לתאר כאמור לעיל, שכדור הארץ הוא כוכב לכת הסובב סביב השמש, וסביבה סובבים כוכבי לכת נוספים. בתנ"ך ובדברי חז"ל נכתב כפי שהיה מקובל בזמנם, וכפי הכלל: "דיברה התורה כלשון בני אדם" - כפי שבני האדם תופסים את המציאות, במבט מכדור הארץ].
גרגר חול בתוך אוקיינוס
מערכת השמש, על כל פלאיה ועוצמתה, על כל מרחביה והכוכבים הנפלאים שבה, היא חלק קטן ומזערי ביותר בתוך "גלקסיית שביל החלב"!
"גלקסיה" היא מעין "גוש" של מיליארדי כוכבים, שבו יש אינספור "מערכות שמש", אשר סביב כל אחת מהן סובבים כוכבי לכת. כל כוכב המנצנץ בשמים - הוא שמש בפני עצמו! מערכת השמש "שלנו" - נמצאת בקצה גלקסיית "שביל החלב".
[חכמי יוון הקדומים כינו אותה בשם זה "שביל החלב", משום שבמבט מכדור הארץ, היא נראית כרצועה ארוכה של אור עמום המקיף את השמים, זאת משום שרוב הכוכבים של שביל החלב והחומר ה"בין כוכבי" שביניהם, הינם בעלי אור חלש, ולכן אינם נראים וניכרים כל אחד בנפרד, אלא נראים יחד כפס אור מעורפל.]
ניתן לדמות את יחס הגודל בין כדור הארץ לבין גלקסיית שביל החלב - ממש כ**גרגר חול בתוך אוקיינוס ענק**! האם זה נשמע מוגזם? הבה נתבונן מעט, כי הדברים נפלאים!
נקדים ונסביר, מהו המושג "**שנת אור**"?
אילו נדליק מדורה בקרית שמונה - תוך כמה זמן היא תיראה באֵילת? [נניח שאין הרים או בניינים גבוהים המסתירים אותה], התשובה היא - תוך חלקיק קטן של שניה, משום שמהירות האור היא מהירות רבה מאוד - 300,000 קילומטר בשניה!

באופן ציורי ניתן לומר: אם נדליק נר בארץ ישראל, תוך חלקיק שניה הוא כבר ייראה באמריקה [אילו כדור הארץ לא היה עגול, כמובן]!
כלומר: הדרך שעושה האור **בשניה אחת** היא דרך ארוכה מאוד, כמו להקיף את כל כדור הארץ כ-8 פעמים, [שהרי היקפו של כדור הארץ כ-40,000 קילומטר.]
ומהי הדרך שיעשה האור בדקה אחת? כמובן, ארוכה פי שישים! [300,000 X 60 = 18,000,000 קילומטר]. דרך ארוכה ועצומה זו, נְכַנֶּה בשם "דקת אור".
[מרחקה של השמש מאיתנו הוא כ- 8.5 דקות אור, כלומר: שמונה וחצי דקות לוקח לקרני האור של השמש להגיע לכדור הארץ. נמצא שכשאנו רואים את הזריחה, אין זו השעה המדויקת שבה הופיעה השמש מן המזרח, אלא היא הופיעה כבר כשמונה וחצי דקות לפני כן, רק שאנו עדיין לא יכולנו לראות אותה. וכמו כן, השקיעה הנראית לעינינו, היא כשמונה וחצי דקות לאחר שהשמש כבר שקעה במערב!]
ומהי הדרך שיעשה האור בשעה שלימה? כמובן, דרך ארוכה ועצומה פי שישים! [18,000,000 X 60 = 1,080,000,000 - אלף ושמונים מיליון קילומטר]. מעתה צא וחשוב, מהי הדרך שיעשה האור תוך יממה שלימה? ותוך חודש שלם? ותוך שנה שלימה? לבטח כבר 'איבדנו את הראש'!!! זהו הסברו של המושג הבלתי נתפס "שנת אור" - מרחק עצום ובלתי נתפס - המרחק שאותו עובר האור במשך שנה שלימה!
ובכן, הבה ונטה אוזן, נקשיב היטב היטב, לבל נחשוב שזהו רק דמיון:
אמרנו, כי מערכת השמש היא חלק קטן ומזערי בקצה גלקסיית "שביל החלב". מהו המרחק של מערכת השמש ממרכז גלקסיית שביל החלב? תקשיבו טוב: 33,000 [כן, שלושים ושלוש אלף] שנות אור!!!
האם אנו יכולים לתפוס בכלל את גודלה וממדיה של גלקסיה זו? כמובן שלא! די אם נוסיף ונאמר, כי כיום מכירים בתוך הגלקסיה הזו כ- 10,000,000,000 [עשר אלף מיליון!] כוכבים! והקוטר שלה הוא 100,000 שנות אור!
אך זה עדיין לא הכל! תנשמו עמוק, כמה גלקסיות כאלו ואף גדולות יותר, קיימות ברחבי הקוסמוס [היקום]? עשר? מאה? אולי מקסימום אלף?! ובכן: ... כיום מכירים כבר למעלה מ- 160,000,000 [מאה שישים מיליון] גלקסיות!!!
האם אנחנו מבינים זאת?! האם יש מישהו מאיתנו שיכול לצייר במחשבתו מרחקים כאלו?! האם יש מישהו שיכול לאמוד בדעתו מספר כוכבים שכזה?!
"ויש כוכבים אשר אין זִיווּם ואורם מגיע אל עינינו משעה שנבראו. ועתה צא וחשוב מה שאין הלב יכול לחשוב. ומזה תוכל לשער עומק רום, ועומק תחת ורחבת מקום הגלגל

הנברא. ואם כן, תכין לבך להתבונן גדולת הבורא מה איום הוא, ומה נורא, וכמה אדיר הוא ה' אלוקינו, אם כך גדולים מעשי אלוקינו!" (ספר הברית)

"לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד, ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם...

כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ, מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ, יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה.

מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ, וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ...

ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ! (תהילים פרק ח)

אל מול מרחבי האינסוף האדירים הללו, עומד האדם משתאה ונבוך, חש אפסי וקטנטן - "מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ, וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ...?!" מהו האדם, בכלל, לעומת כל הבריאה העצומה?! אפילו לא גרגר אבק! ואז, חודרת אל הלב - הענווה, וההכרה בגדלותו של הבורא האדיר, יתברך שמו הגדול ויתעלה הדרו - "ה' אֲדֹנֵינוּ, מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ!"

"הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים..."

מעניין, כמה כוכבים יש בעולם כולו?

בעבר אמדו העמים הקדמונים את מספר הכוכבים בכ- 4,000 כוכבים בלבד! אכן במבט מכדור הארץ, בעין רגילה, זהו המספר הנראה לעין. הם לא לקחו בחשבון כי יתכן שנקודה זעירה הנראית ככוכב אחד אינה אלא גלקסיה רחוקה בעלת מיליוני כוכבים. ואולם חכמי ישראל - ידעו כי מספר הכוכבים האמיתי הוא רב לאין שיעור! לפני כ- 1,800 שנה לא היו בידיהם כמובן מצלמות חלל, טלסקופים או לווינים, אך הם ידעו בברור, מתוך התורה הקדושה, מהו המספר האמיתי של כוכבי השמים!

וכך מובא בגמרא (מסכת ברכות דף לב ע"ב): **אמר הקדוש ברוך הוא, שנים עשר מזלות** [קבוצות כוכבים היוצרות צורות שונות, ומהם: מאזנים, עקרב, דגים, טלה וכו'] **בראתי ברקיע. ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלושים חיל** [כנגד כל מזל משנים עשר המזלות נבראו שלושים צבירי כוכבים], ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלושים לגיון [כל צביר משלושים הצבירים הללו מורכב מ-30 לגיונות של כוכבים], **ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלושים רהטון** [כל לגיון מורכב משלושים רהטוני (גדודי) כוכבים], **ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלושים קרטון. ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלושים גסטרא. ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי 365 אלף ריבוא כוכבים** [= 3,650 מיליון כוכבים] **כנגד ימות החמה, וכולן לא בראתי אלא בשבילך!**..."

הבה נחשב, באיזה מספר של כוכבים מדובר:

ריבוא = 10,000. אלף ריבוא = 10,000,000 [עשר מיליון]. 365 אלפי ריבוא כוכבים = 3,650,000,000 [3,650 מיליון כוכבים]. זהו מספר הכוכבים הנמצא בכל 'גסטרא' ו'גסטרא'.

וכמה גסטראות יש בעולם? 30 גסטרא X 30 קרטון X 30 רהטון X 30 לגיון X 30 חיל X 12 מזלות = 291,600,000 גסטראות.

ואם כן כמה כוכבים יש בסך הכל? - מספר הגסטראות X מספר הכוכבים שבכל גסטרא = 1,064,340,000,000,000,000 !!!

כמובן, שחכמי אומות העולם התייחסו בלגלוג ובחוסר אמון למספר "מוגזם" ו"דמיוני" זה, אך עם התפתחות המדע והשתכללות מצלמות החלל, נאמד מספר הכוכבים במספרים גדולים יותר ויותר. כיום ההשערה המדעית [על פי מדעני נאס"א, וכן על פי האוניברסיטה הלאומית של אוסטרליה], הולכת ומתקרבת אל הקביעה המספרית שציינו חכמינו זכרונם לברכה, כבר לפני כ- 1,800 שנה!!!

[לא לחינם ברך הקב"ה את אברהם אבינו באומרו (בראשית טו ה): "הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה **וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים, אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם**, וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ". וכן (בראשית כב יז): "כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ, וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ **כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם**", משמע שישנה השוואה בין כמות הכוכבים בשמים, לכמות גרגרי החול על שפת הים...]

עוד נוסיף ונאמר, כי מדברי חז"ל משמע שהכוכבים יוצרים מערכות מסודרות מאוד, ממש כמו צבא: עם לגיונות, חֵילות שונים, קצינים ומפקדים. וכולם כולם - "לא בראתי אלא בשבילך" - כל המערכת המאורגנת האדירה והעצומה הזו נצרכת עבור האדם!!!

"שְׂאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם, וּרְאוּ מִי בָרָא אֵלֶּה,

הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם, לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא!" (ישעיה פרק מ פסוק כו)

קשה לנו להבין, כיצד מערכת כה גדולה ועצומה, אשר אין אנו מסוגלים כלל לתפוס בשכלנו את ממדיה ואת עוצמתה, נצרכת עבור כדור הארץ - שאין הוא אפילו כגרגר אבק לעומתה!

כיום מנסה אף המדע למצוא את הקשר בין היקום העלום לקיום עולמינו, אך הנסתר רב על הנגלה. ואולם מעניין לציין, שישנם בכל זאת כיווני חשיבה מסוימים בנושא זה - הנה דברי הפיזיקאי הנודע פרופסור נתן אביעזר: "הממצאים האחרונים באסטרונומיה, חשפו קשר ישיר בין החיים על פני כדור הארץ ובין הכוכבים הרחוקים. לא נטעה אם נאמר שבלי הכוכבים, לא היו החיים אפשריים".

בהמשך דבריו, הוא מביא את דברי פרופסור מייקל זייליק, כי תוחלת החיים של הכוכבים היא מוגבלת, ולאחר מכן הם מתפוצצים התפוצצות רבת עוצמה המכונה "סופרנובה". התפוצצות זו משחררת לחלל פחמן החיוני לקיומנו, ועוד יסודות כימיים נחוצים. כמו כן ישנם מדענים הטוענים כי ללא קיומם של כוכבי היקום - לא היה עולמנו ניצב וסובב בחלל במיקום ובמסלול כה מדויק ומחושב, והרי זה כמערכת ענפה של מנועים, קפיצים וגלגלים, בשעון קיר ענק, שקיומם נועד רק כדי להניע את המחוגים הקטנים - בדייקנות מרבית. (על פי ספר המהפך עמ' 20-16)

אך גם אם לא נבין זאת, הלוא נבין גם נבין, כי דיינו - אילו לא נבראו כל המרחבים העצומים הללו, והכוכבים האדירים אשר בהם, אלא כדי לעצור אותנו לרגע, להבין משהו מן המשהו בהכרת גדלות הבורא ברוך הוא, אשר "עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד **אֵין חֵקֶר**, וְנִפְלָאוֹת עַד **אֵין מִסְפָּר**" (איוב ט י), וכך - לשאת את העיניים לשמים, ולהכריז בהשתאות: "מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה', כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ!" (תהילים קד כד)

"הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ!"

ההלל

מהו ההלל?

"טוב להודות לה', ולזמר לשמך עליון"!

ספר התהילים - ספר התהילות והשירות של עם ישראל, רווי הוא בשיר ושבח לחי העולמים.

ואולם - אמר רבי יהושע בן לוי (מסכת פסחים קיז ע"א): "בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהילים: בניצוח, בניגון, במשכיל, במזמור, בשיר, באשרי, בתהילה, בתפילה, בהודאה, בהללויה. **גדול מכולן: הללויה**, שכולל שם ה' ושבח בבת אחת".

ובו נקבע להתחיל את "שיר ההלל" של עם ישראל בכל הדורות.

"הלל" זה נאמר במאורעות שונים בתולדות עמנו, וכן אמרו חז"ל (מסכת פסחים קיז ע"א): "נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם".

כמו כן, תקנו חכמים לאומרו 18 פעמים בשנה בתפילה: בשבעת ימי חג הסוכות, בשמיני עצרת [שמחת תורה], בשמונת ימי החנוכה, ביום טוב ראשון של פסח, ובחג השבועות. וכבר נהגו כל ישראל לאומרו גם בראש חודש, אך בדילוג חלק מהפסוקים, כי אין זה הלל של חיוב, כמבואר ב"שער ההלכה". (מסכת תענית כח ע"ב)

מי אמר את ההלל לראשונה?

עשרים וששה דורות, החל מבריאת העולם - המתין העולם שיבואו עם ישראל ויאמרו את ההלל, עד אשר אמרוהו לראשונה - בליל יציאת מצרים.

בשעה שבאה מכת בכורות על המצרים בחצות הלילה, הלך פרעה בבהלה אל משה ואהרן, והיה דופק על פתחיהם ומתחנן שיצאו מיד ממצרים, כדי שלא תפגע בו המכה. אמרו לו: שוטה, בלילה אנו יוצאים?! וכי גנבים אנחנו?! אלא בבוקר אנו יוצאים, שכך אמר לנו הקב"ה: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר". אמר להם פרעה: הרי מתו כל מצרים, ואי אפשר להמתין עוד! אמרו לו: אם מבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך, אמור עכשיו בפה מלא: "הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדים של הקב"ה". התחיל פרעה צווח: "לשעבר הייתם עבדי, ועכשיו הרי אתם בני חורין! אין אתם אלא עבדים של הקב"ה, צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו!", וזהו שפותח ההלל ואומר: "הללויה הללו עבדי ה'!" ולא עבדי פרעה, לשעבר היינו עבדים לפרעה, ועכשיו אנו עבדיו של הקב"ה, שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים". (ילקוט שמעוני תהילים רמז תתעב)

מכאן ואילך - המשיכו ישראל לומר את ההלל על הניסים ועל התשועות שבכל דור ודור. "שכל תשועה ותשועה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל, הם מקדימים לפניו בהלל ובשבח, וכן הוא אומר בספר עזרא (ג יא): "וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְכָל הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְּהַלֵּל לַה' עַל הוּסַד בֵּית ה'". ואומר הפסוק: "לה' הישועה, על עמך ברכתך סלה" - דהיינו: לקדוש ברוך הוא - לעשות ניסים ונפלאות [לה' - הישועה], ולנו - להללו ולברכו [על עמך - ברכתך סלה]! (מגילת תענית הסכוליון)

יהושע וישראל אמרו את ההלל - בשעה שבאו לכבוש את הארץ ועמדו עליהם מלכי כנען. אמרו ישראל: "לֹא לָנוּ ה', לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ", כלומר לא בעבור כבודנו תן לנו לנצח, אלא כדי שיתקדש שמך בעולם. ורוח הקודש השיבה ואמרה: "לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה!" (ישעיה מח יא)

דבורה וברק אמרוהו - בשעה שעמד עליהם סיסרא, שר צבא חצור, ועימו תשע מאות רכב ברזל ועם רב. אף הם אמרו: "לֹא לָנוּ ה', לֹא לָנוּ..." ורוח הקודש השיבה ואמרה: "לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה!" ואכן הקב"ה שלח מהומה במחנה סיסרא, וכולם נפלו בחרב ישראל, כמו שנאמר: "וַיָּפֹל כָּל מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי חָרֶב, לֹא נִשְׁאַר עַד אֶחָד", ובא נחל קישון וגרף את כל גופותיהם. (כמסופר בנביא שופטים פרקים ד-ה)

חזקיה המלך וסיעתו אמרוהו - בשעה שעמד עליהם סנחריב. היה זה ערב פסח, וסנחריב מלך בבל עלה וצר על ירושלים, עם צבא אדיר גדול וחזק. הוא שלח לומר לישראל דברי גאווה ובוז, כשהוא מחרף ומנאץ את אלוקי ישראל, ובטוח בניצחונו. ואולם חזקיה המלך הצדיק חיזק ועודד את העם אשר בירושלים, לבל יפלו ברוחם. הוא ציוה עליהם להקריב קרבן פסח כרגיל, ובשעת הקרבת הקרבן היו קוראים את ההלל בשירה וזמרה ומנגנים בכינור ונבל ובכל מיני כלי שיר בכל מזמור ומזמור ניגונים ערבים, וסנחריב הרשע בשומעו שירים ומנגינות כל כך יפות, שלח וקרא את שלישו רבשקה שהיה ישראל מומר, ואמר לו מה הקולות הללו שאני שומע? השיב לו רבשקה, היהודים מקריבים קרבן פסח ואומרים הלל בנעימה ונגינה. ואמר לו לסנחריב: "תשמע בקולי, חזור לאחוריך, כי ניסים נעשים להם בלילה הזה", אך סנחריב ביזה את דבריו והמשיך בגאוותו להשתחוות לאליל שלו שהיה שמו "בית נסרוך" [נסר מתיבת נח, קורה מיוחדת, גדולה במיוחד, ברוחב 12 אמה [6 מטר] ובאורך חמישים אמה [25 מטר], ששרדה מן התיבה של נח]. והנה - (מלכים ב יט): "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא [ליל הסדר], וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה' וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף, וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים". כשהשכימו ישראל בבוקר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל, מצאו שכולם פגרים מתים. ואמרו חז"ל: 185,000 היו רק הגנרלים המובחרים, אבל לבד מהם היו חיילים טוראים עד אין מספר וכולם מתו בלילה הזאת, לבד משמה, ואלו הם: סנחריב ושני בניו, ועוד שלושה מחייליו. בקומו משנתו בבוקר, נבהל סנחריב לראות שכולם מתו, מיד החל לברוח מפחד שמא יהרגוהו היהודים. ובבורחו נשבע לבית נסרוך אלוהיו, שאם יגיע בשלום לבית האלילים שלו, ישחט את שני בניו ויקריבם לעבודה זרה. אך הוא לא ידע שבניו אחריו שומעים את שבועתו, ומיד אמרו: "הבא להורגך השכם להורגו", לא נחכה עד שהוא יהרוג אותנו, נהרוג אותו מיד, והרגוהו בדרך. כן יאבדו כל אויביך ה'. (מלכים ב יט, מסכת סנהדרין צה ע"ב, שמות רבה יח, ילקו"ש מלכים ב רמא) [ואגב, סיפור זה מופיע במלואו בממצא ארכיאולוגי שהתגלה בחפירות ארמון אסר חדון המלך, בנו של סנחריב. אלא שבחרס שנמצא שם כתוב שפרצה מגפה בצבאו של סנחריב. אולם התנ"ך מספר לנו את האמת העומדת מאחורי מה שנראה כמגפה].

אף **חנניה מישאל ועזריה** אמרו את ההלל - בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע. נבוכדנצר בגאוותו הרבה, עשה פסל עצום בגודלו - בדמותו, העמיד אותו ב"בקעת דורא", וציוה שיבואו נציגים נכבדים מכל עם ועם, ובהינתן האות, ישתחוו כולם לפסל. מן היהודים בחר נבוכדנצר את חנניה, מישאל ועזריה. אך למרבה חרונו - בשעה שכולם

השתחוו לצלמו, הללו נשארו עומדים בקומה זקופה ולא השתחוו. אמר להם נבוכדנצר, כי אם יעמדו בסירובם ולא ישתחוו, יושלכו לכבשן האש. ענו ואמרו לו: "נבוכדנצר! אין אנו מהססים כלל מה להשיבך על הדבר הזה. הרי לאלוקינו אנחנו עובדים, הוא יכול להציל אותנו מכבשן האש הבוער ומידך המלך. ואם לא יציל אותנו, בכל זאת ידוע תדע לך, כי לאלוהיך אין אנו עובדים, ולפסל הזהב שהקימות לא נשתחווה". התמלא נבוכדנצר כעס וחימה, וציוה להשליכם מיד לכבשן האש. הושלכו חנניה, מישאל ועזריה לכבשן, ומתוך שמחתם שזכו לקדש שם שמים, היו אומרים את ההלל בשמחה. שלח הקב"ה את מלאך גבריאל שיקרר להם את האש, ולא ניזוקו כלל, ואפילו בגדיהם לא נחרכו. נחרד נבוכדנצר, ציוה להוציאם, והכריז ואמר: "ברוך אלוקיהם של חנניה מישאל ועזריה, ששלח מלאכו והציל את עבדיו שבטחו בו. לא נמצא אל אחר שיכול להציל כאלוה זה". (כמסופר בהרחבה בספר דניאל פרק ג)

מרדכי ואסתר אף הם אמרו את ההלל - בשעה שניצלו מהמן הרשע. (מסכת פסחים קיז ע"א)

אף **החשמונאים** - בשעה שניצחו את מלכות יון, נכנסו לבית המקדש, מצאו שם שבעה שיפודים של ברזל וקבעו אותם במקום המנורה השדודה, והדליקו בתוכם נרות, והתחילו נותנים המנון ושבח ואומרים: "לשעבר היינו עבדים לפרעה, עבדים ליון, ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו! הללויה הללו עבדי ה'!". (פסיקתא רבתי פיסקא ב. מגילת תענית)

מעלת אמירת ההלל

סדר ההלל כולל בתוכו את כל הגאולות וכל מה שעובר על ישראל בכל הדורות. אנו משבחים ומהללים את הקב"ה - בין על ימי עלייה, ובין על ימי ירידה, כי ידענו היטב כי הכל בהשגחתו יתברך. "הלל" הוא אף לשון אור [כמו "בהלו נרו עלי ראשי" (איוב כט ב)], שמאיר אור חדש במקום שהיה חושך, כלומר ההלל שופך אור גם על הצרות לראות בהן את אהבת ה' לעמו והשגחתו התמידית עלינו, בכל מצב. וכמו שאומרים בהלל: "כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא - וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא", ומאידך: "צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא - וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא". "**המגביהי לשבת המשפילי לראות**" - ראשי תיבות **ההלל**. רמז שיש להלל את ה' בין על העלייה ובין על הירידה, בין על הטובה ובין על הרעה. (מעם לועז תהלים פרק קיג)

בספר יסוד ושורש העבודה כתב: "וצריך לקרוא את ההלל בכוונה ובשמחה עצומה, ולכן יתן ליבו ומחשבתו אל השבחים וההודאות הנזכרים בהלל, וישמח שמחה עצומה עד מאוד בגודל אלהותו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד". וכתב הטור (סימן תעג): מצוה

מן המובחר לומר את ההלל בנעימה, לקיים מה שנאמר (תהלים לד ד): "גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי, וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו".

אמר הקב"ה לישראל: "השמיעני את קולך" - זה קריאת ההלל בנועם, שבשעה שישראל קוראים את ההלל, קולם עולה למרום. (שיר השירים רבה ב ז)

מאמרים ופרפראות בפסוקי ההלל

"הַלְלוּיָהּ, הַלְלוּ עַבְדֵי ה', הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'".

בפסוק זה מהללים אנחנו תחילה את "עַבְדֵי ה'", ואחר כך אֶת "שֵׁם ה'". לעומת זאת בפרק קל"ה בתהילים הסדר הוא הפוך: "הַלְלוּיָהּ, **הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'**, **הַלְלוּ עַבְדֵי ה'**, שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית ה' בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ". מה פשר השינוי?

בגמרא (מסכת פסחים כב ע"ב) מובא על נחמיה העמסוני שהיה דורש כל "אתים" שבתורה. כלומר, כל מקום בתורה שכתוב בו "את", היה דורש מה "את" זה בא להוסיף ולרבות. [לדוגמא: כתוב "כבד **את** אביך **ואת** אמך", ולא "כבד אביך ואמך" - "את" אביך, בא לרבות אשת האב שחייבים בני האב בכבודה, אף שאינה אמם. "את" אמך, בא לרבות בעל האם שחייבים בני האם בכבודו, אף שאינו אביהם. (מסכת כתובות קג ע"א)] כאשר הגיע לפסוק (דברים י): "**את** ה' אלהיך תירא" - אמר: וכי יתכן לרבות מישהו יחד עם יראת ה'? אלא ודאי שהמילה "את" אינה באה לרבות. לפיכך פירש וחזר בו מכל ה"אתים" שדרש עד כה. אמרו לו תלמידיו: "רבי, כל אתים שדרשת - מה תהא עליהן?" אמר להם: "כשם שקיבלתי שכר על הדרישה, כך אני מקבל שכר על הפרישה". עד שבא רבי עקיבא ודרש: "את ה' אלהיך תירא" - אכן אף "את" זה בא לרבות. לרבות תלמידי חכמים, שחלק מיראת השמים של האדם, זה לירא אף מתלמידי חכמים, וכמו שאמרו חז"ל (אבות ד יב): "יהא מורא רבך כמורא שמים".

הפסוקים דלעיל מדגישים רעיון זה, שכביכול השווה הקב"ה את כבוד תלמידי החכמים לכבודו, ולכן פעם מקדים ואומר "הַלְלוּ עַבְדֵי ה'", ואחר כך "הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'", ופעם מקדים "הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'", ואחר כך "הַלְלוּ עַבְדֵי ה'", ללמדך שכביכול שקולים הם! [כיוצא בזה ראינו שכתוב בתורה (שמות ו כו): "הוּא **אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה**", ומיד בפסוק שלאחריו: "הוּא **מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן**", ופירש רש"י: פעמים שמקדים אהרון למשה, ופעמים שמקדים משה לאהרון, לומר לך ששקולים כאחד].

ובאלו "עבדי ה'" מדובר? ממשיך הפסוק ואומר: "**שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית ה'**, **בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ**". מבאר הרב מרדכי ששון (בספרו מזמור לאסף), כי ישנם שני סוגי עובדים: ישנו פועל, העובד את עבודתו תמורת משכורת, ובסיום עבודתו הולך לביתו. פועל כזה -

בעל הבית אינו יכול להכביד עליו את עולו יותר מדי, שהרי הוא יכול להתפטר מעבודתו מתי שיחפוץ ולא לחזור יותר. לעומת זאת ישנו "עבד" הקנוי לגמרי לאדונו. עליו לסור תמיד למשמעתו, ואף אם יקרא לו אדונו באמצע הלילה, ויבקש בקשות שונות, עליו להישמע לו. זהו שאומר הפסוק: "**הַלְלוּ עַבְדֵי ה'**, **שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית ה'**", אותם העבדים אשר ניצבים תמיד בבית האדון ה' צבאות, לבצע כל אשר יחפוץ, בכל עת ובכל זמן, אלו הם העבדים האמיתיים הראויים להלל את ה'. (ועיין רד"ק בפשט הפסוקים)

וזה שאומרת המשנה: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם" - אל תרגישו את עצמכם כמו פועל העושה את מלאכת בעל הבית כדי לקבל משכורת והולך לו. עבודה כזו איננה עבודה שלימה ואמיתית, ותמיד יכולים להתלוות אליה תירוצים: אני עייף, קשה לי, כל היום עבדתי קשה, אשתי לא מסכימה... אלא עליכם לעבוד את ה' כעבד הקנוי לאדונו, שכל כולו משועבד לו, ונכון לעשות את רצונו בכל עת. כמו שאומר הפסוק בתהילים: "הנה ברכו את ה', כל **עבדי ה'** העומדים בבית ה' **בלילות**". עבד ה' אמיתי עובד את ה' גם בימים וגם בלילות, בכל עת ובכל זמן, בכל מעשיו ובכל אורחותיו.

וזהו שאומר דוד המלך בהמשך ההלל: "**אָנָּה ה' כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ, אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ, פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי**". מהי כפילות המילים: "אֲנִי עַבְדֶּךָ, אֲנִי עַבְדְּךָ..."? אלא: יש עבד שהאדון קנה אותו בכסף. עבד זה - אינו מרגיש שייכות חזקה לאדונו, הוא יכול לפתע להחליט שאיננו רוצה להמשיך בעבדותו, וינסה לברוח. אולם ישנו עבד שנולד אצל האדון מהשפחה שלו. עבד זה לא ינסה לברוח, כי זהו ביתו, כאן נולד וכאן משפחתו. כך אומר דוד המלך: רבונו של עולם, אני עבדך! אבל לא סתם עבד, אלא "אני עבדך - בן אמתך", כל כולי שלך, וחש שייכות מלאה לעבודתך! לכן "פתחת למוסרי", לא צריך לקשרני באזיקים שלא אברח...

"מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן,
לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ".

מספר רבי דוד הנגיד (בספרו מדרש דוד): **מעשה** שהיה מן העניינים הנפלאים, באיש סוחר אחד, שהיה יוצא בכל יום למסחרו עד שעות הצהריים, וחוזר הביתה, ואשתו עומדת לפניו, ועורכת לפניו שולחן, ומגישה לו תרנגולת מבושלת בטוב טעם, ובכל יום היתה מבשלת לו אותה בבישול אחר, והוא אוכל ושמח ומתענג עונג רב. פעם בבואו הביתה לאכול את סעודת הצהריים, והגישה לו אשתו תרנגולת מבושלת כדרכה תמיד,

נשמעה דפיקה בדלת, וכששאל בעל הבית מי הוא הדופק בדלת, השיב הלה: "איש עני אני ומבקש מכבודו לרחם עלי, כי עבדך המסכן לא בא אוכל לפיו מאתמול בבוקר". ויאמר לו בעל הבית: "ירחם השם". הוסיף העני ואמר: "אנא תן לי אך פרוסת לחם ומעט מים להשיב את נפשי". ויקצוף בעל הבית על העני הזה, שבא להטרידו ממנוחתו, ויצא אליו בחרי אף, ויחרפהו ויגדפהו, וסטר לו על פניו מנה אחת אפים, וגירשו מעל פניו. וילך המסכן שבור הלב, הלוך ילך ובכה, ודמעתו על לחייו, והצטער מאוד על מה שקרה לו. אחר כך התיישבה דעתו עליו, באומרו: יסורים הם מאת ה' לכפרת עוונותי, כי לולא היתה חטאתי גדולה לא הגעתי עד הנה, ואני מקבל עלי לחזור בתשובה, ו"מכאן ולהבא חושבנא טבא". וילך לו לדרכו.

והאיש בעל הבית שב לשולחנו, אכל ושתה והלך לנוח. למחרת יצא לשוק כדרכו למסחרו, והנה אין איש פונה אליו. וביום השני שגה בחפזונו ונתן את הסחורה מחוץ לחנות במקום רשות הרבים, ובאו שוטרים וקנסו אותו על כך. וכך היה פוחת והולך מפרנסתו מדחי אל דחי, עד שנתדלדל מאוד, והתחיל למכור את רהיטי ביתו כדי שיהיה לו מה לאכול. כך המשיך ימים רבים כארבעה חודשים, עד שלא נשאר לו מה למכור. יום אחד קרא לאשתו, ויאמר לה: "את רואה את מצבי, שאין לי לחם לכלכל אותך, ואין לי ברירה כי אם להתגרש ממך, באופן שתוותרי על דמי כתובתך". לא היתה ברירה לאשה והסכימה להתגרש מבעלה, ותלך ותשב בבית אביה.

והנה אביה היה איש יקר ונכבד, וקיבל אותה בביתו בסבר פנים יפות, ולאחר כששה חודשים, בא שדכן אחד אל אביה, ויאמר לו: "ידעתי כי יש לך בת גרושה, והיא אשה חכמה וזריזה, ויש לי הצעה להשיא אותה אל איש אמיד וטוב לב, אם יש את נפשך אביאנו אליך, ותראה אותו במו עיניך. הסכים אבי האשה, וכשהובא אליו ראה שאומנם הוא איש הגון, ויתן לו את בתו לאשה. ואחר נישואיהם היה הולך הבעל לחנות מסחרו מדי יום ביומו, אחר שאכל פת שחרית, עד שעת הצהריים. וכשחוזר לביתו סועד ארוחת צהריים, לומד מעט בספרי התלמוד והמדרשים, ואחר כך הולך להתפלל מנחה, והאשה בזריזותה היתה מבשלת לו מטעמים כאשר אהב, פעם תרנגולת, ופעם בשר בהמה, או דגים. והנה יום אחד כשבא לסעודת הצהריים, והאשה הכינה לו על השולחן תרנגולת מבושלת, נשמעה דפיקה בדלת. ויאמר בעל הבית: "מי שם דופק?" והנה קול עונה: "אני עני המבקש צדקה להחיות נפשי". ומיד כשמוע זאת בעל הבית, קם ולקח את התרנגולת בעודה שלימה, וישם אותה על ככר לחם, ויתן אותה לאשתו, כדי למוסרה לעני. ותעמוד האשה ובידה הכיכר והתרנגולת, ותצא החוצה ותיתן אותם לעני, ובשובה

הביתה ראה אותה בעלה שעיניה זולגות דמעות, וישאל אותה מה טיבן של דמעותיה. בתחילה התחמקה מלומר לו את האמת, אך אחר שהפציר בה בעלה, סיפרה לו לאמור: דע לך בעלי היקר, כי קודם שנישאתי לך הייתי נשואה לאיש סוחר, אשר היה מפרנס את ביתנו בכבוד, אך קרה פעם שבעת סעודת הצהריים, דפק איש עני על הדלת והתחנן פעם ושתים לתת לו מה לאכול, כי אחז אותו זלעפות רעב, ובעלי לשעבר כעס עליו מאוד, ועמד מן השולחן והכהו וקיללו וגירשו מעל פניו, ומאותו היום נתמעטה פרנסתו הלוך וחסור, עד שהתגרשתי ממנו ושבתי לבית אבי, ואחר כך נישאתי אליך. ועכשיו כשהעני דפק בדלת ויצאתי למסור לו הצדקה של התרנגולת והכיכר, מצאתי שהוא הוא בעלי הראשון, אשר הייתי נשואה לו! וכשראיתי אותו במצב זה, לא יכולתי להתאפק, וזלגו עיני דמעות על מצבו האומלל. ויען בעל הבית, ויאמר לה: "חי ה', שאני הוא אותו העני אשר הכהו בעלך וחרפו וקללו, ומאותו היום שקיבלתי עלי לחזור בתשובה, היטיב לי ה' יתברך, עד שהגעתי למה שהגעתי, וזכיתי לקחת אותך לאשה".

הַבִּיטָה וּרְאֵה נפלאות השם יתברך ועוצם מעשיו, שהוא משפיל גאים עדי ארץ, מגביה שפלים עד מרום. ומי שנותן צדקה כפי כוחו, ממה שחנן אותו ה' יתברך - "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה". וכן אמרו חז"ל (מסכת גיטין ז ע"ב), אפילו עני המתפרנס מן הצדקה, יעשה צדקה כפי כוחו, ושוב אין מראים לו סימני עניות. ולהיפך, אדם הקופץ ידו מליתן צדקה, ולא ירחם על העניים, הוא עצמו ירד מנכסיו ויהיה זקוק לרחמי הבריות. ("ענף עץ אבות" קפג)

"לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד,
עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ".

נראה להסביר כפילות המילים "לא לנו ה', לא לנו", על פי **משל**, לעני אחד שהיתה לו בת בוגרת אשר הגיעה לפרקה, ובא אל אחיו העשיר, ונפשו בבקשתו להעניק סכום מסוים לנדונייתה. נתן לו אחיו את הסכום שביקש, והלך לו. ויהי בשובו הביתה, הגיעו ימי פרוס הפסח, והעני ראה שבניו מתהלכים בחוסר כל, וביתו ריק, לכן הרשה לעצמו לקחת מסכום הנדוניה לקנות חליפות לבניו ויתר צורכי החג. וכהמס דונג מפני אש, כן ספו תמו כל מעות הנדוניה, ולא נשאר בידו מאומה. לאחר החג נאלץ לבוא פעם נוספת אל אחיו העשיר, אולי יתן לו שנית נדוניה לביתו. ויפגשהו חכם, ויאמר לו: "סכלי! אם תלך עתה אל אחיך, לא יאבה לתת לך מאומה, לאחר שבזבזת את כל כספי הנדוניה, למטרה אחרת! אבל שמע בקולי, אתן לך עצה ויהי ה' עמך: צא ושדך לבתך את הבחור המיועד לה, ועשה עמו תנאים כנהוג, ואחר כך תקח עמך את החתן ותלך עמו

אל אחיך העשיר, ותבקש ממנו לאמר: לא למעני אנכי שואל מעמך, וכל מה שתרצה שנית לסייעני בהוצאות החופה והנדוניה של בתי, לא לידי תתנהו, כי פשעי אני אדע, אלא הגדל נא חסדך ותן מידך המלאה והרחבה, לידי החתן ממש לצורכי הנישואין, ולך תהיה צדקה לפני ה'. ויעש כן, וחפץ ה' בידו הצליח. **הנמשל**: הנה אמת נכון הדבר שהקב"ה מתחסד עמנו ונוהג בנו לפנים משורת הדין, ומעניק לנו מברכותיו בכל עת ובכל שעה. אבל אנחנו בעוניינו השתמשנו ברוב החסדים ההם להחיות נפשותינו ונפשות בני ביתנו העטופים ברעב, ונתמעטו זכויותינו, כמאמר הכתוב: "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך". ולכן בבואנו לבקש שוב ושוב את חסדי ה' יתברך, אנו אומרים "לא לנו ה'", כלומר, לא בצדקותינו וביושר לבבנו אנו שואלים חסד, וגם "לא לנו", כלומר החסד שאתה תתן - לא לידינו תתנהו, לצרכינו הגשמיים, אלא רק "לצורכי הנישואין", לצורך עבודת ה'! [כמאמר הפסוק (ישעיה סב ה): "ומשוש חתן על כלה - ישיש עליך אלוהיך"]. וכמו שמסיים הפסוק: "כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך"! (חזו"ע פסח קז)

"וֵאלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה. עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם. פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ. עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ. אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ".

כתב גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זיע"א (בספרו אדרת אליהו פרשת ויקהל): והנה דע לך ידידי, כי מידת העיצבון, מלבד שהיא צער הנפש, הנה גם היא צער הגוף מאוד ומזקת לגוף הרבה. וכמה חולאים רעים ימשכו ממנה בר מינן. והנה מכה זו של מידת העיצבון, היא "מעשה ידי אדם", דהיינו שכל מכה שתבוא על האדם, ודאי היא גזרה מן השמים, שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה. ואם כן הכל גזור מן השמים. אבל העיצבון שיהיה לאדם, זה האדם הוא שהביאו בידו על עצמו, ומן השמים לא גזרו עליו שיהיה לו מכה זו, יען כי העיצבון הוא דבר מגונה ושָׁנוּאי לפני הקב"ה, והאדם אפילו על עוונותיו אין ראוי לו להיות נעצב הרבה, ואם מן השמים יגזרו על האדם יסורים, הנה הקב"ה רוצה שהאדם יקבל את היסורים בשמחה, וזה הוא הניסיון שעושים לאדם תמיד, לראות אם מקבל את כל היסורים הבאים עליו בשמחה או לא. ואם כן אי אפשר שבשמים יגזרו עליו עיצבון. ועוד, כי עיקר העיצבון שיהיה לאדם, על פי הרוב יבוא מחסרון אמונה, שאם היה לו אמונה והבטחה בה' יתברך כראוי וכמצטרך, ודאי לא יבוא לידי עיצבון, ואם כן איך שייך שתהיה מידת העיצבון גזירה מן השמים?! ואם כן מוכרח לומר שזו המכה הקשה היא "מעשה ידי אדם", כלומר הוא עצמו הפועל

ומביא עליו מכה זו. ולכן לזה צריך התעוררות ממנו, לשים הבטחתו בה' יתברך, ויעורר לבו בשמחה וגילה.

והנה כדי להסיר את העיצבון מן האדם, יש לזה שלושה דרכים. **האחד**, הוא מה שאמרו חז"ל על הפסוק "דאגה בלב איש - ישיחנה", שאם ישיחנה לאחרים, אז ודאי אף יסיחנה מדעתו, כי טבע הנעצב על איזה דבר, אם יספר צרתו לאחרים הנה בדיבור הזה לוקח לעצמו תענוג רב, ואפשר לו להיות מסיח אותה מדעתו מעט, מה שאין כן הנעצב ואינו מדבר כלום, אלא מניח דאגתו בלבו, זו מכה קשה עד מאוד, ולא יתנחם להסירה מלבו.

הדרך השני, אם זה לא הועיל לו, הנה דרך אחרת המועיל להסיר העיצבון הוא, כי האדם יביט בעיניו על כל קורות הזמן ומאורעותיו הבאים על בני אדם שבדורו, אשר הם בעירו ובשער מקומו, כי יש כמה וכמה בני אדם שהיו עניים מרודים ועברו על ראשם מים הזדונים, ואחר כך בזמן מועט עלו למעלה רמה והיו עשירים גדולים. וכמה בני אדם שהיו אסורים בנחושתיים וחייבים סך עצום, ואחר כך נעשה להם כמה המצאות וקמו מהעפר ופרעו חובותיהם, והם היו מלוים לאחרים. וכמה נשים שהיו יושבות תחת בעליהן כמה שנים ולא נתעברו עד שכמעט נתייאשו מזה, ואחר כך ה' יתברך פקד אותם והולידו בנים ובנות, וראו בנים לבני בניהם. וכמה בעלי חולאים שהאריכו בחוליים עד שכמעט נתייאשו מהם, ואחר כך הקב"ה המציא להם רפואה שלימה והיו בריאים וחזקים. וכן כיוצא בזה בקורות הזמן העוברים על יושבי תבל ושוכני ארץ, שהגם שירבו באדם, עם כל זה היתה תשועת ה' כהרף עין להסירם מעל האדם ויוציאנו מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול. ואם כן, הנה אדם שיש לו צרות מצרות הזמן, לא יהיה נעצב בלבו, אלא יביט בקורות הזמן שעברו על אחרים, וספו תמו ואחריתם היתה שלום וברכה, ואם כן אז יתנחם על צרתו, כי אין מעצור לה' להושיעו, וכמו שאמר הכתוב: "קוה אל ה' ויושע לך".

והדרך השלישי, הנה אם גם בזה לא התנחם, כי לא מצא אדם שקרה לו צרה בצרתו דומה בדומה וניצול ממנה, הנה יש דרך אחרת להסיר ממנו העיצבון, והוא שילך אצל האנשים השלמים מגידי מישרים, והם יספרו לו מעשיות שעברו על יושבי תבל ושוכני ארץ, מאדם הראשון ועד עתה, ובאוזניו ישמע כמה וכמה מיני צרות צרורות שעברו, וכמה עשה ה' יתברך ניסים ונפלאות בהצלת האדם מהם. והנה בזה ודאי יוכל למצוא כמה מכאובים כמכאוביו שעברו וחלפו אשר בזה ודאי יתנחם ויוחיל לתשועת ה', יען כי בריבוי הדורות שעברו מאדם הראשון ועד עתה, ימצא מינים ממינים שונים בקורות הזמן ותולדותיו.

והנה בזה יובן בסייעתא דשמיא, רמז הפסוק בתהלים: "**ואלוקינו בשמים כל אשר חפץ עשה**, עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם...", והכוונה לומר שאין לו לאדם להצטער אם ישלחו לו מן השמים דבר רע, יען כי אחר שזה הוא מה' יתברך, אם כן זהו רצונו יתברך, ולמה יצטער האדם בדבר שהוא רצונו יתברך, וכמו שאמר החכם: "**ומה לי מהזמן, אם לא רצונך**?" [מה לי לבקש להשיג מחיי, אם לא רק לעשות את רצון ה'?]. וזהו שאמר הפסוק: "ואלוקינו בשמים כל אשר חפץ עשה", ואם כן מאחר שהוא חפצו ורצונו, אין לו לאדם להצטער על שום מקרה הקורה אותו, כי זהו רצונו יתברך, ומי יאמר לו מה תעשה, וכמו שאמר החכם, "ואיך יאמר יציר חומר אלי יוצרו מה תעשה", ודבר זה הוא סמא דכולא [מרפא לכל], שאם כל אדם יבוא תמיד לחשוב כן, ודאי לא יצטער משום דבר.

ועתה התחיל דוד המלך עליו השלום לתמוה על אותם בעלי עיצבון הנעצבים על הקורות אותם בענייני המשא ומתן שלהם, יען כי רוב העיצבון יהיה בשביל ממון, כי בקרב תבל אין לך חמדה בחמדת עולם הזה, כמו חמדת הממון, ולזה אמר: "**עצביהם כסף וזהב**", מלשון עיצבון, כלומר העיצבון אשר נעצבים על כסף וזהב, הנה זה "**מעשה ידי אדם**", כלומר אל תחשוב שגם דבר רע זה, הוא גזירה מן השמים כשאר יסורים, אלא אין זה כי אם מעשה ידי אדם, כלומר האדם עצמו הוא הפועל וממציא ומביא עליו מכה זו, יען כי מן השמים לא ירצו שיהיה לאדם מכה זו. ואם חייב בדינו, יבואו עליו יסורים אחרים ולא יסורים אלו של העיצבון, כי אדרבה מן השמים ירצו שישמח האדם ביסורים, ויקבלם בשמחה, ואם כן זו המידה של העיצבון היא מעשה ידי אדם ולא מעשה שמים.

והתחיל אדונינו דוד להתרעם לתמוה על בעלי מידה זו, ואמר "**פה להם**" שיכולים לספר צרתם ודאגתם לאחרים, "**ולא ידברו**?!" בתמיהה, רוצה לומר למה אינם מדברים, כדי שאז יפיגו צערם ויגונם, ואפשר אז להסיח הדאגה מדעתם לאט לאט, וכמו שאמר על הפסוק: "דאגה בלב איש ישיחנה", שאם ישיחנה לאחרים יסיחנה מדעתו, והיא הדרך הראשונה שכתבנו. ואם היה במונח שעשו כן ולא הועיל להם להסיר הדאגה והעיצבון מליבם, הנה יש תועלת אחרת לזה, ולמה לא יעשו. והוא כי "**עיניים להם**" שיכולים לראות בקורות הזמן ומים הזדונים שעברו על ראש בני האדם, ואחר כך ספו תמו הרעות והיו כלא היו, ואחריתם היתה טובה ושלוה ומנוחה. והנה יש להם עיניים לראות, ובכל זאת "**ולא יראו**?!" בתמיהה, שאם היו רואים ודאי היו מתנחמים בצרתם ולא היו נעצבים, כי גם הם יקוו לתשועת ה' אשר היא כהרף עין, והיא הדרך השניה שכתבנו. ואם היה במונח שעשו כן ולא הועיל להם, יען כי גדל הכאב להם מאוד, ולא מצאו

מכאוב כמכאובם שיתנחמו ממנו. הנה עדין יש עוד דרך שלישית להועיל להם והוא כי "**אוזניים להם**" לשמוע בהם מגידי מישרים סיפורי מעשיות בענין התשועות שעשה ה' יתברך בקורות הזמן מאדם הראשון ועד עתה, כי בודאי יש למצוא בריבוי הדורות שעברו דומה בדומה להם ויותר, ואם כן "**ולא ישמעו**?!" בתמיהה, שאם היו מטים אוזנם לשמוע כזאת, ודאי היו מתנחמים והיה מפיג צערם ויגונם ולא היו נעצבים עוד, כי היו מצפים לתשועת ה' וכמו שאמר הכתוב: "חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל הַמְיַחֲלִים לַה'" (תהלים לא כה). "בִּטְחוּ בַה' עֲדֵי עַד, כִּי בְיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים" (ישעיה כו ד).

"לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא".

עוד בענין הנ"ל: העצבות, היא מידה מגונה מאוד, כי אדם שהוא עצב פירושו, שיש לו תלונה על הנהגתו של ה' יתברך, שאינו מאמין שהכל לטובה, ואינו מקבל את מה שה' עושה, כביכול הוא מבין שה' אינו צודק ח"ו. ובשמים בודאי לא מסכימים לזה, ובודקים אם אכן נעשה אי צדק עם אותו אדם, ומגלים שלא זו בלבד שאין אמת בתלונותיו, אלא להיפך, יש איתו חשבון גדול, ורק הקב"ה מבליג ברחמיו עליו. נמצא שבתלונותיו מעורר האדם את פתיחת התיקים שלו למעלה. ולכן, קשה שהמתלונן יעורר רחמים בתפילתו. **לעומת זאת, אם אינו כפוי טובה אלא מודה לה', נפתחים לפניו כל שערי שמים, שהרי שום דבר לא יחסום את הודאותיו לה', ואדרבה יאמרו לו: אתה אוהב להודות, ניתן לך על מה להודות, שלא תפסיק אף פעם להודות.**

זאת ועוד, אדם שהוא עצוב ומיואש, פעמים שלוקחים ממנו גם את הטוב שיש לו, כי תמיד הוא חושב שמגיע לו יותר, ולכן הוא עצוב ומתלונן ורואה רק את החסר. **אבל אם היה מסתכל על הטוב שנתן לו ה' והיה מודה על זה, היה מגלה כמה טובות נעשות עמו בכל רגע, ולא היה עצוב, אלא שמח ומהלל את ה' ועולה ומתעלה ברוחניות ובגשמיות תמיד, ומונע מעצמו התעוררות של מידת הדין.**

כי באמת, כשיתבונן האדם, יראה שהעצבות נובעת מכפיות טובה, כי אדם שאינו כפוי טובה, כל כולו אסיר תודה לה' על הטובות שעושה לו, **ורק מודה ומודה ומודה, ומחפש עוד על מה להגיד תודה, וגם מודה על הדברים שנעשו שלא כרצונו**, ואיך יהיה עצב?! אבל אדם שהוא כפוי טובה, כאשר נעשה דבר שלא כרצונו, הוא עצוב ומתרכז רק בחסרונות, ושוכח את כל הטובות שה' עושה עמו בכל רגע, ושוכח שאין רע, ושכל מה שה' עושה, הוא לטובה. ("שעריו בתודה" 30, 41, 89)

כלל גדול באמונה, שהבורא משגיח על כל נברא ונותן לו את התנאים המירביים, שעל ידם יוכל להתקרב אליו ולהכיר אותו, כגון שנותן לאחד חיסרון בגופו או בפרנסתו או

בזיווגו או בילדים וכיוצא בזה. וכן ברוחניות, מגביר עליו איזו תאווה או מדה אחרת רעה - הכל הוא מחמת שהבורא ראה, שפלוני זה לא יוכל להגיע לתכליתו אלא בתנאים הללו במדויק. ואם לא יהיו לו חסרונות אלו, הוא לעולם לא יגיע ליעודו. לכן אדם שיש לו אמונה, אינו נופל לעולם לעצבות או ליאוש, מאחר שהוא מאמין שאין שום דבר רע בעולם, וכל החסרונות שיש לו, וכל הקשיים שעוברים עליו - כולם לטובתו. ואילו אדם שחסר לו אמונה, ואינו מאמין שהכל בהשגחה ולטובה, יש לו תמיד סיבות להיות בעצבות, מאחר שבעולם הזה לעולם לא הולך לאדם הכל כמו שהוא רוצה. ובכל פעם שקורה דבר שלא כרצונו, מיד הוא נופל מכך לרדיפה עצמית ולעצבות. האדם המאמין - כאשר יש לו חסרון או קושי - הוא לוקח את הקושי הזה כדרך וכנתיב להתקרב על ידם לבורא עולם. והוא אף שמח בחסרונו, כי הוא יודע, שבלי החיסרון הזה הוא לא יוכל להתקרב אל הבורא ולהכיר אותו. אדם זה נקרא שמח בחלקו, דהיינו ששמח בכל חלקו - גם בחלק הקשה והחסר. ("פניני אמונה" 14)

צריך לדעת שבורא עולם משגיח על כל אחד בהשגחה פרטית ומדויקת עד לפרט האחרון, בדיוק לפי התיקון שלו, לפי שורש נשמתו, ולפי הגלגולים שלו לצורך השלמת שליחותו בעולם הזה. כל אחד יכול להבין כמה פרטים יש שמשתנים באין סוף שינויים מאדם לאדם. נמצא שלכל אדם בעולם, ישנו מסלול אישי ומיוחד לו, ואין שני בני אדם באותו המסלול. ועל כל אחד לחיות במסלול שלו באמונה, ולא להסתכל על אף אחד, וכל שכן לא לקנא בו, כי באמת אין מה לקנא בו. ("פניני אמונה" 16)

"יִרְאֵי ה' בְּטְחוּ בַה', עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא".

היכן היא היראת שמים שלנו? מדוע פעמים אדם עושה דבר מסוים ויודע שאינו נוהג נכון, ובכל זאת הוא עושהו, היכן היא היראת שמים שלו שתעצור אותו?

מרן החיד"א מביא מעשה שהיה בימיו עם אלמנה אחת, שבביתה לא היה לחם לאכול ובגד ללבוש, ובנה היתום שראה את המצב החליט לסייע בענין הפרנסה. הוא יצא לשוק לחפש עבודה, וזימן ה' יתברך שהגיע אל עשיר מופלג אחד, שהחליט משום מה ללעוג ליתום ההוא.

אמר לו העשיר כך: צא בלילה אל חוף הים, היכנס אל תוך המים הקרים, צעד שם לעומק מאה מטרים, ואם תשהה כך במשך כל הלילה - תקבל ממני למחרת בבוקר סכום כסף עתק.

היתום שמע את הדברים, אבל פחד מאוד לבצע את המשימה הזו. הימים היו ימי החורף, והוא עלול לקפוא במי הים הקרים. אבל, כיון שזו היתה האפשרות היחידה שלו להשיג

כסף, והעשיר הרי הבטיח לו סכום גדול, החליט לשים נפשו בכפו, ולעשות כל אשר אמר העשיר.
רחמיה של האם האלמנה נכמרו על בנה הקטן, אבל גם היא ידעה שמדובר בהזדמנות שאולי לא תחזור על עצמה לעולם, ולכן בלב כבד התירה לו לצאת בלילה אל חוף הים. אחרי חצות לילה, משהעלתה האם על לוח לבבה היכן נמצא בנה ברגעים אלו, לא יכלה להתאפק ויצאה אל חוף הים ובידיה עצים להבערה.
משהגיעה לשם, וראתה את בנה העומד במים, במרחק מאה מטרים מן החוף, כדרישתו האכזרית של העשיר, סימנה לו בידיה שהיא נמצאת כאן על החוף, והחלה להבעיר את האש. היא התכוונה בכך 'לחמם את לבבו' של הילד, שיידע שאימו חושבת עליו, ועל ידי כך יווצר קשר של חום בין השניים, למרות שהבערת האש לא תחמם בפועל את גופו הרועד של הבן הנמצא במים.
באמצע הלילה, הגיע העשיר לבדוק האם היתום עושה את מה שהוטל עליו, והבחין שאכן היתום שוהה במים, ואימו נמצאת על החוף, ומבעירה אש.
כאשר הגיע הילד למחרת לדרוש את הכסף, אמר לו העשיר: לא מגיעה לך פרוטה, וכי לכך התכוונתי? - שאמך תעמוד על החוף, ותחמם אותך?!
אפשר להבין מה עבר ברגע זה בליבו של היתום הנדהם, לא די שהקריב את כל כולו, ועשה את שדרש העשיר, עוד עכשיו בא רע הלב הזה בטענות סרק שכאלו, ואומר שלא קיים מה שדרש! היתכן?!
החליט היתום לתבוע את העשיר לדין תורה. קרא הרב לעשיר, והושיבו בחדרו, והתכונן להגיש לו כוס קפה מהביל. מילא הרב את הקומקום במים, אבל הרחיק את הקומקום מן האש מרחק מה. כעבור זמן, הזכיר העשיר לרב את ענין הקפה, והרב משיב לו 'אבל המים עוד לא רתחו'...
מביט העשיר על הקומקום, ואומר לרב: 'הכיצד ירתחו המים, אם הקומקום נמצא במרחק מן האש'?
ויאמר לו הרב: ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר. כאשר הקומקום רחוק מן האש, אין הוא יכול להתחמם! והאיך חשבת שהעצים שהבעירה האם על החוף חיממו את בנה שהיה במרחק מאה מטרים מן החוף, בתוך המים הקרים?! רוץ מיד ושלם ליתום את הכסף שהבטחת לו, הורה הרב.
על פי מעשה זה אפשר להבין, מדוע פעמים אדם עושה דבר מסוים ויודע שאינו נוהג נכון, ובכל זאת הוא עושהו, היכן היא היראת שמים שלו שתעצור אותו?

לצערנו, היראת שמים שלנו נמצאת במרחק גדול ממקור היראה האמיתית, והאיך נתחמם ונתלהט ממנה? מעתה מובן שפעמים אין אנו נוהגים נכון, ואין היראת שמים מוכיחה אותנו על פנינו, כי איננה קרובה ללבנו.

אבל בואו ונחשוב, כיצד בכל זאת שרד הבן במים הקרים בעיצומה של עונת החורף? אין זאת אלא משום שראה את אימו ניצבת במרחק מה ממנו, ושומרת עליו, ומשתדלת לחממו. גם אם במציאות לא הגיעה לבת החום לגופו של היתום, אבל די היה בעצם העובדה וההרגשה שהיא עומדת על החוף, כדי לחמם את ליבו ולאפשר לו להישאר חי במים הקרים.

גם אנחנו, צריכים לזכור שהקב"ה האב הרחום ניצב לידינו, ומעונין בנו ובהתקרבותנו אליו, ואם נעשה את המוטל עלינו, הוא יקרבנו אליו יותר ויותר, עד שנהיה חבוקים ודבוקים בו, וכמו שאמרה תורה (דברים ד ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם, חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם". (עלינו לשבח דברים ב תח)

"אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת, וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי".

להלן מעשה שהעתקנו מכתב יד קדשו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל מתוך דברי ההספד שכתב במלאת השבעה לרבנו ישראל אביחצירא, הבבא סאלי זצוק"ל, אור ליום שישי ט' שבט התשד"מ. (ועתה הודפס בספר "מאור ישראל" דרושים עמוד רצה)

מסופר, כי ממשלת מרוקו הלאימה בשעתו את בתי הספר היהודים של אליאנס, בשביל הצבא שלה לְשַׁכְּנָם לבנין המפקדה שלהם. והיה ברצונם להלאים גם את תלמודי התורה של היהודים. וראשי הקהל פנו אל האדמו"ר בבא סאלי, להפר עצת גויים. והנה הגנרל אופקיר, שר המשטרה, שהיה מופקד על כך, היה סר למשמעתו של האדמו"ר, כי הוא היה בן בית אצל האדמו"ר, ומעשה שהיה כך היה: אביו של הגנרל אופקיר - לא היו מתקיימים לו בנים, ובזה אחר זה נקטפו בילדותם, "ספו תמו מן בלהות", והוא היה איש חשוב מטעם המלך, וממונה על כל האזור של תאפלילת ושאר מקומות, אשר שם מחנה קדשו של האדמו"ר, והגיעה לאוזנו קדושת האדמו"ר המלוב"ן, ומיד כשנולד לו הבן הגנרל אופקיר, לקחו והוליכו אל בית האדמו"ר, ואמר לו, זהו בנך, עשה בו כטוב בעיניך. וכן עשה האדמו"ר, וגידלו בביתו עד שגדל והגיע לעשר שנים, ואז החזירו לבית אביו. וכל פעם שהיה הגנרל אופקיר רואה את האדמו"ר, גם לאחר שעלה לגדולה, היה מנשק ידיו בהכנעה. וכשהוצרכו אליו כדי לבקשו שלא ילאימו את בתי התלמודי תורה ולא תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, נסע האדמו"ר עם מלוויו לקזבלנקה להיפגש

עם הגנרל. והנה באותו יום, שהיה יום שישי, בהגיעם אל העיר, סיימו המוסלמים את תיפלתם במסגד, ויצאו לרחובות העיר בהמוניהם, ובראשם צעד לאטו בגאווה ובוז השֵׁיך, כולו לבוש בגדים לבנים. אך נהג המכונית של האדמו"ר, שהיה ממהר לפגישה עם הגנרל, לא ראהו, ונדרס למוות. ותְקָהֵל כל העדה עליהם לקללם ולהכותם ולעשות בהם שפטים על אשר הרגו את השיך שלהם. מיד ביקש האדמו"ר טלפון להתקשר עם הגנרל, המזכיר ענה שהגנרל יושב בישיבה חשובה של כל שרי הממשלה למנות שר הפנים, מאחר שלאחרונה מת שר הפנים חבר הממשלה, ועליהם למנות אחר תחתיו. אולם האדמו"ר דרש בתוקף לדבר עם הגנרל, וכשניגש אל הטלפון, דרש ממנו האדמו"ר שיבוא מיד אל המקום הסמוך למסגד הנ"ל, והבטיחו שיעלה לגדולה. וכן עשה, עזב את ישיבת הממשלה, ונסע אל המקום הסמוך למסגד, ותיכף ומיד ניגש אל האדמו"ר ונישק ידיו בהכנעה. מיד ביקשו הצדיק לסלק את ההמון וסיפר לו שכך וכך קרה לשיך. אמר לו הגנרל: "אפילו שלושים ארבעים היו מתים בתאונה יהיו כפרה עליך." מיד נתן פקודה לשוטרים לפזר בכח את כל ההמון, ולקחת את פגר השיך לסלקו ולקברו. אחר כך פנה האדמו"ר בבקשה להשיב את ספרי האף והחמה להלאמת תלמודי התורה שלנו. ענהו, לו יהי כדבריך, וחתם לו כי איש לא יפגע בתלמודי התורה שלנו. ואז חזר וברכו האדמו"ר שיזכה לעלות לגדולה. עוד זה מדבר - וזה בא ויאמר, ובישר את הגנרל, שכל השרים החליטו פה אחד, שלא בפניו, למנותו גם שר הפנים. תיכף לתלמיד חכם - ברכה. אמר הגנרל: ידעתי שברכת הרב הצדיק לא תשוב ריקם.

"אֲפַפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת, וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי".

"לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה, וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ..."

מעניין שבהקשר לסיפור הנ"ל, שהילד גדל בבית החכם ובזכות זה חי, מצאנו כיוצא בזה על הרב הצדיק רבי בן ציון מרדכי חזן זצ"ל, הובא בספר "חזן נעים זמירות" כדלהלן: קשה היה להפריז בעוצמת השמחה שפרצה בבית משפחת נחום בבגדד שבעיראק, לאחר שבחודש ניסן תרל"ו נולד התינוק בן ציון להוריו מרדכי ונועם. ההתרגשות היתה רבה משום שהתינוק נולד לאחר ששני הילדים הראשונים נפטרו, יום לאחר שהוכנסו לברית המילה. בואו של בן ציון לאוויר העולם היה כמובן רגע מאושר ומפצה להוריו אולם הטראומה ממות שני ילדיהם הקודמים טרם פגה. אשר על כן, בטרם נולד העובר ביקשה האם מרב הקהילה היהודית בבגדאד, הלא הוא גאון עוזנו רבנו יוסף חיים בעל הבן איש חי, שיברכה שתזכה לשמור על חיי התינוק. ואכן הרב בירך את התינוק ובישר לאמו שבעזרת ה' הוא יחיה. ואגב מעניין לציין, כי בספר "ככר לאדן" של הגאון

החיד"א, מביא בשם התלמוד ירושלמי שכאשר אדם מתים לו ילדיו לא עלינו, יקרא שם הנולד "בן ציון" וחיו יחיה. ואכן נולד התינוק בריא ושלם, וקראו את שמו בישראל "בן ציון". אולם למרבה החרדה יום לאחר ברית המילה, בדומה לשני אחיו שנפטרו, גם בן ציון חלה והחל לפרפר בין חיים למוות. האם המודאגת מיהרה שוב בבכי לרבנו יוסף חיים, שכדי להרגיע את האם, הגדיל הרב לעשות הפעם, לא הסתפק בהענקת ברכה מיוחדת לשמירה על בריאותו, אלא גם הבטיח לגדל את הילד בשנותיו הראשונות אצלו בבית. האם השאירה את התינוק בבית הרב והלכה לה, וכך זכה בן ציון לחיות, לגדול ולהתחנך בבית רבו, והיה לו כבן מאומץ. עד שלימים גדל וזכה ללמוד מפי הרב ש"ס ושלחן ערוך. גם מפאת קולו הנעים והערב במיוחד שחננו ה' יתברך, ידע להנעים ולחזן בצורה מופלאה ביותר, עד שלא היה אחד בבגדאד שלא התאווה להתענג על מזמוריו. וזכה להיות חזנו של גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זצ"ל בעל ה"בן איש חי".

"כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא, וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא".

אמרו חז"ל (מסכת פסחים קיט ע"ב): עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד לזרעו של יצחק. לאחר שאוכלים ושותים, נותנים לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך, ואומר להם: איני מברך, שיצא ממני ישמעאל. אומר לו ליצחק: טול וברך! אומר להם: איני מברך, שיצא ממני עשו. אומר לו ליעקב: טול וברך! אומר להם: איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה התורה לאוסרן עלי. אומר לו למשה: טול וברך, אומר להם: איני מברך, שלא זכיתי להיכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר לו ליהושע: טול וברך! אומר להן: איני מברך, שלא זכיתי לבן. אומר לו לדוד: טול וברך! אומר להם: אני אברך, ולי נאה לברך! שנאמר (תהלים קטז): "כוס ישועות אשא, ובשם ה' אקרא".

"הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם, שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים,
כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ".

יש להבין, מדוע אומר דוד המלך שהגויים ואומות העולם יהללו את הקב"ה, בשעה שגבר חסדו של הקב"ה דווקא עלינו עם ישראל, והלוא אנחנו היינו צריכים להודות ולשבח על נסיו ונפלאותיו של הבורא יתברך עמנו? (עיין מסכת פסחים קיח ע"א). הדבר יובן על פי הסיפור הבא:

עיור אחד היה רגיל מידי בוקר לצאת מביתו בשעה 8:00 בדיוק עם הסל בידו לכיוון חנות המכולת, היה קונה מצרכי מזון וחוזר לביתו, ללא ליווי ועזרה של אדם אחר, מחמת שהורגל בדרך זו. והנה באותו מקום היו גרים כמה נערים שיצאו לחופש

הגדול-גדול כחודשיים וחצי, ומרוב שעמום חיפשו לעצמם תעסוקות שונות ומשונות, כדי להעביר את הזמן. יום אחד החליטו "להתלבש" על העיור הזה וללכוד אותו במלכודת שלהם. באותו בוקר קמו מוקדם וחפרו בור בגובה של חצי מטר, בדיוק במקום שצריך לעבור העיור, כדי שיעבור ויפול, ולהם תהיה שמחה וצהלה.

והנה בשעה 8:00 בדיוק, רואים הם את העיור יוצא מביתו לכיוון חנות המכולת כהרגלו, וכולם מחכים וממתינים לראות כיצד יפול דבר. אך למרבה הפלא - צעד אחד לפני שהגיע העיוור לבור, נעמד, חשב מספר שניות, ולא המשיך ללכת, אלא הסתובב אחורה וחזר לביתו. כל הנערים הבינו שכנראה העיור הזה אינו אדם פשוט אלא צדיק מיוחד, איש אלוקים קדוש, ומשמים גילו לו שחפרו לו בור. התחרטו הנערים על מעשיהם הרעים, כיסו את הבור מיד, והמתינו לבואו שוב, כדי לבקש את סליחתו. לא עבר זמן רב, לאחר כעשר דקות יצא העיור מביתו שוב עם הסל לכיוון חנות המכולת. מיד יצאו כל הנערים לקראתו ובקשו ממנו מחילה וסליחה וכפרה על המעשה הנבזה, כי בודאי צדיק אתה וגילו לך משמים את אשר זממנו לעשות. העיור הביע תמיהה מוחלטת: אינני מבין מה רצונכם, אינני יודע כלל על מה אתם מדברים. אמרו לו הנערים: הלא לפני כמה דקות יצאת מביתך לחנות המכולת, ובאמצע הדרך נעמדת, האם לא בגלל שידעת כי לשפת הבור הגעת? אמר להם העיור, האמת אומר לכם שלא ידעתי שיש בור, אלא בדיוק באותו רגע נזכרתי ששכחתי את הארנק שלי בבית, לכך חזרתי לביתי להביא את הארנק...

והנמשל, פעמים רבות אומות העולם שונאי ישראל, מניחים פצצות בכל מיני מקומות וזוממים מזימות נגד עם ישראל. אבל הקב"ה ישתבח שמו לעד עושה ניסים ונפלאות לעם ישראל, והפצצות לא מתפוצצות או שמתפוצצות עליהם. נמצא שפעמים אף אנו איננו מכירים כלל בנס שבורא עולם עושה לנו, כי אין אנו יודעים שהניחו שם פצצות וחומרי נפץ, ולכן איננו יודעים להודות על זאת. אולם הגויים אשר הם שזממו את המזימות, הם הם שמתפלאים ואינם מבינים, מדוע לא התפוצצה הפצצה, ומדוע נכשלה המזימה, עד שמשכילים לדעת שבורא עולם עושה לנו את כל הניסים הללו, ואז הם משבחים ומפארים על זאת. וזהו שאומר דוד המלך: "הללו את ה' כל גויים, שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו"!

"הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם, שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים,
כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ".

השאלה גלויה לכל: אם גבר עלינו חסדו, על מה ולמה יודו הגויים לה'? יתכן לפרש על פי מה שאמרו במדרש (שוחר טוב סוף מזמור קד): "שמח מצרים בצאתם" (תהילים קה לח). אמר רבי ברכיה: משל לאדם שמן ובעל בשר שהיה רוכב על החמור, הלוך ונסוע אל עירו. החמור מצפה בכיליון עיניים מתי יגיע, כדי שירד מעליו הרוכב, ואף הרוכב מצפה מתי יגיע למחוז חפצו וירד מן החמור. כיון שהגיע הרוכב לעירו וירד מן החמור - החמור שמח והרוכב שמח, עד שאין אנו יודעים מי שמח יותר. כך כשהיו ישראל במצרים, היו באות מכות נאמנות על מצרים, המצרים היו מקווים מתי יצאו ישראל, וישראל מקווים אימתי יגאלם הקב"ה. כיון שנגאלו ישראל, התחילו אלו ואלו שמחים, ואין אנו יודעים מי שמח יותר, אך ממה שאמר דוד: "שמח מצרים בצאתם", אנו יודעים שמצרים שמחו יותר! עד כאן. ולפי זה יובן הפסוק: "הללו את ה' כל גויים", למה? "כי גבר עלינו חסדו", ומכיון שנגאלו ישראל, אף הגוים יתפטרו מן המכות שעתיד הקב"ה להנחית עליהם, כמו שנאמר (מיכה ז טו): "כימי צאתך מארץ מצרים, אראנו נפלאות". (חזו"ע פסח קיב)

"ה' לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם, ה' לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי".

ישנם יהודים טובים, בעלי לב רחום, ההולכים בדרכי החסד של אביהם שבשמים, וכאשר חבריהם נקלעים לצרה, וזקוקים ליד תומכת ולכתף מסייעת, הם מקיימים לשון הפסוק 'הוא יהיה עמך' ונמצאים עם החבר, ועושים כל שלאל ידם על מנת לחלצו מן המיצר.

ואל יהי דבר זה קל בעיניכם. לא כל תמיכה ולא כל עזרה לזולת, הוא דבר מובן מאליו. יש מקרים שכדי לתמוך ביד החבר בעת צרתו, צריך לאזור תעצומות נפש מיוחדות, וגם אז עדיין לא בטוח שהאדם יוכל להתגבר על עצמו, ולעזור לחברו ברוחב לב שכזה.

והדוגמא הפשוטה לכך היא כאשר לשני אנשים יש אותו עסק, באותו רחוב, וקהל היעד האמור להימנות על לקוחותיהם, מגיע ממש מאותה שכונה. האם כאשר תפרוץ שריפה אצל אחד מהם, יהיה לשני כל כך קל לסייע בעדו להחלץ מהאסון שפקד אותו?

הרי באופן טבעי הוא 'אינו מצטער' בשריפה זו... וגם את זאת אמרנו בניסוח הכי עדין שאפשר...

וגם אם לא הגיע לדיוטה תחתונה שכזו, שילך בעצמו לשרוף את העסק של חברו, אבל לעמול ולהתייגע ללא הפוגה כדי לשחרר את עמיתו מהעול הכבד שנפל עליו?!

וגם אם נראה אותו ניגש למקום השריפה, ושולח פה ושם את ידו בעזרה, הלא לכאורה הוא עושה זאת רק כדי שלא יאמרו עליו ששמח בצרתו של חברו...

האם לא זוהי הנהגתם הטבעית של בני האדם עלי אדמות?!
הרי אם נראה את בעל העסק יוצא מכליו ו'שורף שעות וימים' כדי לעמוד לצידו של המתחרה שלו, נצביע עליו בהתפעלות גדולה עד מאוד, ונאמר שהוא מלאך!
אז כדאי לדעת שיש עדיין מלאכים כאלה בעולמנו. מלאכים היודעים ומאמינים בלב שלם שאם הקב"ה אמר 'לי הכסף ולי הזהב', הרי שפשוט וברור שהכסף והזהב אינם שייכים לנו, בני האדם, אלא מושאלים לנו על ידי הקב"ה, והוא יתברך קובע את 'תנאי ההשאלה' על פי הזכויות שיש לנו דווקא בעניינים אלו, ענייני הכסף.
מזדמן לנו לשמוע פעמים רבות אנשים המוציאים מפיהם את המשפט 'הכל בידי שמים, גם הפרנסה', ובוודאי שהקב"ה אינו מקפח שכר שיחה נאה זו גם אם יצאה מפיו של אדם כזה שאינו מתכוון בדיוק לְמה שהוא אומר.
אך שאלת השאלות היא, עד כמה מוכנים האנשים הללו להתנהג על פי הכלל הזה הטבוע בפיהם...
כאשר הם נקלעים לניסיון, וניתנת להם לכאורה אפשרות להרוויח על חשבון הזולת, או אז אפשר לבחון אותם, האם באמת ובתמים הם מאמינים שגם הפרנסה היא בידי שמים, או שפיהם דיבר שווא וימינם ימין שקר, ובמציאות אין להם אפילו הווה אמינא להתנהג כפי שהם מדברים...
רק מי שליבו חף מכל ספק בעניינים אלה, ובכל שעה הוא מצייר לנגד עיניו את אמונת האומן הזו שאין אדם יכול לנגוע במוכן לחברו ולוּ כמלוא הנימה, רק הוא מסוגל להתנהג כפי שהתנהג אותו יהודי ירא שמים בשכונת רמת אלחנן בבני ברק, המנהל בה מזה שנים רבות צרכניה.
הוא אפילו אינו מבין מה אנחנו עושים עסק כל כך גדול מן העובדה שהוא עמל ויגע במשך כמעט 24 שעות תמימות, לילה ויום, לבעל המכולת השני ברמת אלחנן, שמכולתו עלתה באש... 'הרי בסך הכל עשיתי מה שהייתי מחויב לעשות' הוא אומר בפשטות אופיינית.
אכן כן; כך נראים יהודים שהאמונה הזו כל כך פשוטה אצלם! הבעיה היא שישנם אנשים רבים המוכנים לבלוע את המתחרה שלהם, על כרעיו ועל קרבו, שהרי הוא 'מפריע להם' במסחרם, ואם תגיע לאוזנם שמועה על שריפה שפרצה אצל המתחרה ההוא, לא רק שלא יבואו לעזור, אלא...
ובעצם, לא כדאי להתמקד בהם ובהמונם, ולתאר את החלק הרע שבבני האדם; הבה ונשמע מה עושה יהודי טוב כמו מיודענו הנ"ל.

השריפה שפרצה בחנות המכולת השניה היתה פתאומית ביותר, ובתוך זמן קצר הפכה החנות למאכולת אש, על כל מוצריה ומדפיה, מקרריה ומיכליה.
החל למן הרגע שהשמועה הלא טובה הגיעה לאוזניו של מנהל הצרכניה, לא נתן האיש הזה מנוחה לעיניו ותנומה לעפעפיו, ולמרות שהיה זה יום חמישי, 'יומה הגדול' של כל צרכניה, ה'מארחת' אז לקוחות רבים הבאים לערוך את הקניות לשבת, לא התחשב מיודעינו במאומה, ועזב את הצרכניה שלו על מנת לסייע ביד עמיתו.
הסיוע החל בכך ששכנע את בעל המכולת שנשרפה שלא ישתהה ולא ימתין בפתיחתה מחדש, אלא שיעשה את כל המאמצים על מנת שכבר למחרת בבוקר תהיה המכולת שלו פתוחה לקהל, וזאת מן הסיבה הפשוטה שלקוח שקנה עד היום בחנות מסוימת, ועבר לחנות אחרת, גם אם עשה זאת מחמת אילוצים, הרי שצריך לחשוש שהוא ימצא עתה יתרונות רבים בחנות השניה, שהיו חסרים לו עד היום, וכיון שכבר הוכרח לעבור אליה - הוא ישאר שם.
בעל המכולת שעלתה באש היה כה מדוכדך מעצם האסון שאירע בחנותו, שלא היה מסוגל לחשוב על דבר כזה של פתיחת החנות כבר למחרת. מבחינתו זה לא היה מציאותי כלל וכלל.
מעבר לקשיים הלוגיסטיים והארגוניים, הרי שכל המבנה היה שרוף לחלוטין, אבק ואש ותמרות עשן עדיין עלו ממנו, והשכל הישר אמר שאף בן אדם לא יכנס לחנות במצב שכזה, גם אם כל המצרכים יהיו מונחים שם כבכל יום.
בעל הצרכניה לא מתייאש מהמאמצים לשכנע את עמיתו. הוא מדבר על ליבו, ומבטיח לו שיסייע לו בכל התהליך הארגוני, ובאשר לנושא הריח שעלה מהחנות הוא מציע לשכור מְכוֹלָה גדולה, ולהציבה ברחבה שליד המכולת, ולהניח שם את המצרכים, וכך לא יצטרכו הלקוחות לסבול מהריח והעשן.
תוך כדי השיחה הוא מתקשר לבעל חברת מְכוֹלוֹת, מברר את מחירה, ומפעיל את כל קשריו על מנת שהמכולה תגיע כבר בשעות הקרובות ותוצב ליד המכולת השרופה.
אינו נח לרגע, ומביא מהצרכניה מדפים ריקים שעליהם תונח הסחורה, הוא מספק לבעל המכולת מוצרים שהחברות לא מסוגלות לספק מהיום להיום, הוא רותם לשם כך גם את ילדיו שלו, וכל משפחתו נרתמת כדי לסייע במשימה הקדושה הזו. אה, איזו דוגמא חינוכית רואים לפניהם הילדים!
מטבע הדברים, לאחר הטראומה הגדולה שפקדה את בעל המכולת, לא היתה דעתו פנויה כדי לחשוב על כל הדברים שהם זקוקים למחר.

כך למשל שכח להתקשר לחברת תנובה על מנת להזמין את המצרכים למחר, והלקוחות שהיו באים למחרת - לא היו מוצאים את מצרכי החלב הכל כך נחוצים.
את ההזמנה הזו בתנובה אפשר לבצע רק בין השעות 7 ל-8 בערב. כמה דקות לאחר השעה 8 נזכר בעל המכולת שלא הזמין מצרכי חלב... אבל מיודענו מרגיע אותו: 'חששתי שתשכח מזה, ובצעתי עבורך את ההזמנה'...
רק כאשר המכולה הגיעה והמצרכים סודרו בה, וגם כל יתר הפרטים עמדו על מכונם, נרגע מיודענו ושב לנהל את הצרכניה שלו.
שוו בנפשכם במה מדובר כאן, הרי בחישוב מסחרי פשוט היה מנהל הצרכניה יכול להרוויח מהשריפה שפרצה במכולת השכונתית. אז נכון שאסור לו להראות פנים שמחות, ולגלות שהוא שבע רצון מהשריפה, אבל מכאן ועד סיוע כל כך ממשי - עדיין רחוקה הדרך...
ממש לא להאמין שגם בדורנו, דור הנהנתנים, יש עדיין מציאות כזו של עזרה לזולת.
כדי להמחיש עוד יותר את מידת החסד שבאה לידי ביטוי כל כך, יש באמתחתנו סיפור נוסף שהתרחש בשכונה ירושלמית, ובה התנהלו הדברים קצת אחרת...
בשכונה ההיא היתה רק מכולת אחת, ובעל המכולת לא נמנה על קהל יראי השם. במשך שנים רבות הוא ניהל את העסק, והכל באו לקנות אצלו.
אחד מתושבי השכונה שנקלע לקשיים כספיים, החליט אף הוא לפתח מכולת, אבל כיון שאיש זה היה אברך העוסק בתורה, והקדיש שעות רבות מסדר יומו ללימוד התורה, לא רצה לבזבז זמן רב במכולת, והחליט שהוא ימכור רק מצרכי יסוד, כמו מוצרי חלב ולחם, שתיה וכו', ויעשה זאת בין 6 ל-9 בבוקר בלבד, כך שיהיה באפשרותו להקדיש גם עתה את מרבית יומו לתורה.
לא היתה דעתו של בעל המכולת הותיק נוחה בשומעו על פתיחת העסק, והוא תכנן כיצד לפגוע באברך ובמכולתו.
מה שעלה במוחו היה רעיון שטני במיוחד. הוא התקשר למשרדי מס הכנסה, והלשין על מוכר המצרכים שאינו מדווח על מכירותיו...
לא שהיה לו מידע על כך, אבל ההנחה שלו היתה שאם חוקרי המס יבואו לחנותו של האברך, יבהל זה מעצם בואם, ולא יפתח יותר את החנות...
לחוקרי המס אין סיבה להזדרז ולהגיע בין 6 ל-9. הם הגיעו לשכונה בשעה 11, ועל פי הכתובת שנמסרה להם לא מצאו את המכולת. הם ניגשו לעוברים ושבים ושאלו איפה

יש כאן מכולת? והאנשים הצביעו בפניהם על... מכולתו של המלשין שהיתה ממוקמת במרחק כמה מטרים מהכתובת שנמסרה לחוקרים.

בעל המכולת הותיק נחרד מאוד לראות את חוקרי המס נכנסים לחנותו, ומסתבר שעל ראש הגנב בוער הכובע, והוא עצמו היה אחד ממעלימי המס הגדולים, ועתה נתפס בקלקלתו, ומפני הקנס הכבד שהוטל עליו ועוגמת הנפש המרובה שהיתה לו, נאלץ לנעול את חנותו על מסגר ובריח - - -

לצערנו, התקיים בו הפסוק בתהלים (ז טז): "בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ, וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל".

שני בעלי מכולת, שני סיפורים, מסקנה אחת: אשריו למי שבוטח בה' בענייני פרנסתו, ואוי לו למי שתולה את גורלו בחנות המתחרה... ("עלינו לשבח" דברים ב שלה)

"דַּחֹה דְּחִיתַנִי לִנְפֹּל, וַה' עֲזָרָנִי".

כתב הגאון רבי סעדיה אבן דנאן: בשנת ה'תס"ד [לפני כ-310 שנה], המלך השוכן במקנס מינה את בנו חפיז למושל פאס, ומיד עם בואו העליל עלילות ברשע, חידש גזרות קשות ורעות על היהודים, ושלח לגבות מהם אלפיים אוקיות זהב. ראו ראשי הקהילה שצרתם צרה, החליטו שעליהם לנסוע למקנס לקבול עליו אצל אביו המלך. כששמע המושל חפיז הרשע, שנגידי היהודים התלוננו עליו אצל אביו, פנה אליהם בעורמה, ואמר להם: שובו לפאס, ואהיה לכם למגן ולמחסה. והמתין לבואם עד בוש, ומשלא שבו, גזר המושל הרשע על אנשי צבאו שילכו לרחוב היהודים, ויהרגו 40 יהודים בעריפת ראשיהם. הלכו אנשי הצבא לרחוב היהודים, ובדרכם נועצו לב יחדיו, שבו על עקבותם ואמרו למושל: הן תכעס בצדק על ראשי היהודים שהלכו לקבול עליך לפני אביך המלך, והן עתה אין ברחוב היהודים אלא עניים מרודים אשר לא הלשינו עליך ולא עשו לך מאומה, ולמה נשפוך דם נקי, והרי אלה שהלשינו עליך עתידים לחזור לפאס, הבה נמתין להם ונהרגם בבואם הנה. ויאמר כן עשו כדבריכם. למחרת הגיע שליח שנשלח מטעם חפיז למקנס, ויודיע למושל כי נכבדי היהודים בדרכם לפאס, ולמחרת יבואו. כל הלילה נדדה שנתו של חפיז הרשע וחשב מחשבות איך לנקום מהם, והחליט שבמו ידיו יהרוג מהם ארבעים איש, ומי יעצור בעדו. למחרת הגיעו נכבדי היהודים והוזמנו אל המושל, והם הכינו את המנחה להקריב לפניו למען ישוב חרון אפו מהם, כי לא ידעו מה הוא מכין להם. המושל הכין את רובהו וטען אותו בכדורי עופרת. מבלי משים, לחץ על ההדק, נפלט כדור ונתקע בבטנו, ומיד מת. "בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע"! כן יאבדו כל אויבך ה'! ומי שפרע מן הרשעים הראשונים שונאי ישראל, הוא יפרע מן המרצחים הערבים

הפלשתינאים האחרונים, "חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה". (חזון עובדיה פסח קטו)

"לֹא אָמוּת, כִּי אֶחְיֶה".

סיפר הגאון רבי בוגיד סעדון: וכזה שמענו על רב קדוש אחד בדורות עברו, לפני כ-200 שנה, הגאון רבי מרדכי הכהן זצ"ל מג'רבא, בניו ואחד מחתניו היו גדולי עולם, גאונים וקדושים, ובתו שניה נישאה לאיש כעסן וקפדן. הריב התמידי גירש את השכינה מביתם, ורבי מרדכי עמל כל ימיו להשכין שלום ביניהם. פעם בערב שבת, לאחר פטירת אביה, איבדה הבת תכשיט זהב, גער בה בעלה, כעס וקצף, ולא נחה דעתו עד שגירשה מביתו, ואיים עליה שלא תשוב בלא התכשיט. בצר לה פנתה לבית אמה, ומצאה את הדלת נעולה. דפקה על הדלת, פתחה אמה, ומצאה אותה בוכיה. נבהלה, ושאלה מה ארע? סחה לה הבת את צרתה. אמרה האם, היכנסי, אביך בבית, ויאמר לך מה תעשי. נכנסה ומצאה אותו כבחיים חיותו, וסחה לו כל המאורע. אמר לה: את התכשיט תמצאי במקום פלוני, אבל מכיון שנודע על דבר בואי, אין לי עוד רשות לבוא. שבה האשה לבית בעלה ומצאה שהלך לבית הכנסת לקבלת שבת. חיפשה את התכשיט, ומצאה אותו במקום שאמר אביה. חזר הבעל ומצאה בבית. כעס ושאל, מה מעשייך כאן? הן אסרתי עלייך לשהות בבית בלי התכשיט! אמרה לו: כבר מצאתיו. סיפרה לו על אביה שהודיע לה איפה התכשיט נמצא, ומאז נעשה זהיר בכבודה. (חזו"ע פסח קיז)

"לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה, וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ".

כעשרה ימים קודם חג השבועות חלה הרב בעל שבולי הלקט [מוסר, לפני כ-300 שנה], ושלושה ימים לפני החג, החמיר מצבו מאוד ונעשה כאבן דומם. הרופאים אמרו שהוא גוסס ועוד מעט כבר ילך לבית עולמו. שלחו בני ביתו לקרוא ל'חברא קדישא' שיהיו עמו בעת יציאת הנשמה. והנה באותה שעה ראה הרב בחלומו מלאך משמים ואבוקה בידו והנר דועך והולך, עד שנכבה לגמרי. ומיד אחרי זה שוב דלק. שאל הרב את המלאך, מה טיבו של נר זה? אמר לו: "נר ה' נשמת אדם", וכבר תם זמנו וצריך הוא ליפטר מן העולם, אבל אמר הקב"ה: אדם זה עתיד לחבר ספר ויזכה את הרבים, לפיכך מגיע לו תוספת חיים. וסימן לדבר שהחלום אמת, דע לך כי בעוד שלשה ימים בחג השבועות תקום על רגלך ותלך לבית הכנסת הגדול ותברך שם ברכת "הגומל". וכך היה, פתאום התעורר הרב והחל להרגיש יותר טוב, ולאחר שלשה ימים קם על רגליו בלי משען וברך "הגומל", ובכו כל העם שהיה צריך לברך על הרב "מחיה המתים", שקם לתחיה מחדש.

מכאן רואים כמה גדולה מעלת המזכה את הרבים עד שהאריכו ימיו עבור זה. ואומנם ישנם אנשים שאינם מחברי ספרים, אך יש ביכולתם לתרום ספרים לישיבה קדושה ולכולל אברכים שילמדו בהם. או לתרום לחיבור של תלמיד חכם ירא שמים, שדבריו התקבלו בחסדי ה' בקרב העם, ויושבים והוגים בהם יומם ולילה.

ותהילות לאל יתברך, זכינו שסידרת חוברות אלו "בהלכה ובאגדה" התקבלו בחסדי ה' על כלל הציבור באהבה וחיבה. ואף הרחוקים מתורה ומצוות, לומדים בהם ומתחזקים. לאחרונה התקבצו כמה אנשים באחת הערים, ותרמו חוברות "השבת בהלכה ובאגדה" על מנת שיחולקו בבתי ספר שאינם שומרי תורה ומצוות, ובחסדי ה' דיברו עם מנהלי בתי הספר, והסכימו לחלקם בכל כיתה וכיתה. והנה לאחר כשבועיים ימים התקשר יהודי ירא שמים, ומספר שיש לו חבר שאינו שומר מצוות שעובד עמו, ואמר לו שאשתו כבר חודשיים מתעניינת על שמירת השבת, ואין לה חומר בנושא, והנה פתאום באה בתו מבית הספר עם החוברת "השבת בהלכה ובאגדה", כל כך שמחה אתו כמוצאת שלל רב, והרגישה את יד ה' היאך שלח לה עד ביתה את בקשתה על ידי בתה, כי בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכים אותו. ומיד כמובן החלה בקריאת החוברת, וכבר באותה שבת ראשונה התחילה לשמור שבת.

אמור מעתה, איזה נחת רוח ועילוי נשמה נגרם לנפטר מהלימוד בחוברות הללו, ולהבדיל לזכות והצלחת התורם. על כן, אשרי אדם שזוכה לקחת חלק בחוברות הללו ולחלקם לזיכוי הרבים. וכתב מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ בשו"ת יביע אומר (חלק ח יורה דעה סימן לו) שתרומה זו עדיפה מלתרום ספר תורה לעילוי נשמת הנפטר, מאחר וכיום לא לומדים ממש מתוך הספר תורה, ובמקרה הטוב מוציאים אותו פעם בשבוע או פעם בחודש. וכבר כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: הנודר לתרום ספר תורה, רשאי לשנות את נדרו להדפיס ספר בהלכה לזכות בו את הרבים, שמעלה גדולה היא יותר, ועשר מעלות טובות לאדם שקונה ספרים ומזכה את האחרים שילמדו בהם, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, מחלקו יהיה חלקנו. (ועיין שו"ת משנת רבי אהרון קוטלר יו"ד סימן לב)

"יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָהּ, וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי".

כתב החפץ חיים: משל ליהודי ששכר בית מרזח מאת השר בשלוש מאות דינרים לשנה. מידי שנה בתמידות, בהגיע זמן הפירעון, היה משלם את התשלום. פעם נסע השר למרחקים, ומינה את פקידו לשמור על נכסיו. פקיד זה היה איש אכזר ורע מעללים. כשהגיע זמן הפירעון של בית המרזח, החליט להעלות את המחיר, והודיע ליהודי כי

עליו לשלם לו מהיום והלאה סך חמש מאות דינרים לשנה. באין ברירה, נאלץ היהודי להתאמץ להשיג את הסכום המבוקש, אך חסרו לו עשרים דינרים. בבואו לשלם את הכסף, כעס עליו הפקיד, וציוה על משרתיו להכות את היהודי בשוטים עשרים מכות, תמורת עשרים הדינרים החסרים. וכן עשו. וירע ליהודי מאוד על הביזיון והחמס שנעשה לו.

לימים, חזר השר לביתו, ויבוא היהודי אליו לבקרו, והביא מנחה בידו אל השר, ויספר לשר את כל מה שעשה לו הפקיד, על לא עוול בכפיו. השיב לו השר: צר לי על התנהגותו של הפקיד האכזר, ולכן תחת כל הכאה אני גוזר שישלם לך מאה דינרים, ועל עשרים הכאות - אלפיים דינרים. והנה יש לפקיד בית השווה ארבעת אלפים דינרים, לכן חצי מן הבית יהיה שלך מן היום והלאה! ונתן לו תעודה המאשרת את הדבר. חזר היהודי לביתו, והנה אשתו ראתה את פניו שהם זעופים. שאלה אותו: "מדוע פניך רעים?", הוציא מחיקו את התעודה המאשרת שחצי מהבית של הפקיד שייך לו, והראה לה. אמרה לו: "אם כן למה אתה עצוב, והלוא קיבלת פיצוי מלא?!", אמר לה: "אני מצטער שלא נתן לי עוד עשרים הכאות, כי בין כך ובין כך הכאב של ההכאות חלף הלך לו, ואילו היכני עוד עשרים מכות, כל הבית היה שייך לי"...

כך הדבר הזה, אם חס ושלום אדם קיבל יסורים בעולם הזה, הוא מצטער עליהם מאוד, ואין לו רצון לסובלם כלל, אך כשיבוא אל עולם הגמול, ושם יראה כי לא רק שבעבור יסוריו ניצול מעונשים גדולים בעולם הבא, אלא גם מקבל שכר הרבה על יסוריו, ישמח למפרע, ויודה להקדוש ברוך הוא עליהם, כמו שנאמר: "יסור יסרני יה ולמות לא נתנני". ואמרו במדרש רבה: אמר להם הקב"ה לישראל: "כל יסורים שאני מביא עליכם בעולם הזה, זכרו כמה טובות ונחמות עתיד אני לשלם לכם לעתיד לבוא!" ויחשוב האדם: הלואי והיו לי יותר יסורים, שבהם אזכה לעולם הבא!

הכתוב אומר (הושע ז יג): "וַאֲנִי יִסַּרְתִּי, חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם, וְאֲלֵי יְחַשְּׁבוּ רָע" - אני אמרתי אייסרם ביסורים בעולם הזה, כדי שיחזקו זרועותם לעולם הבא, והם - עלי יחשבו רע, שחושבים שזה לרעתם. לכן לא יבעט האדם ביסורים, אלא יקבלם באהבה, מפני שהכל נעשה לטובתו. ובגמרא (מסכת ברכות ס ע"א), אמרו חז"ל: **מעשה בהלל הזקן** שהיה בא בדרך, ושמע קול צווחה בעיר. אמר: "מובטח אני שאין זה בתוך ביתי!". הסבירו המפרשים: מאין היה בטחונו של הלל שאין קול הזעקה בא מתוך ביתו? מפני שהוא לימד את בני ביתו, שאם רואים שיסורים באים עליהם, יֵדעו שאינם אלא לכפרת עוונות, ולא יצווחו ולא יצעקו, אלא יקבלו הכל באהבה, ש"חייב אדם לברך על הרעה כשם

שהוא מברך על הטובה", ולא נצרכה אלא "לקבולינהו בשמחה". ולכן כששמע צווחה אמר, מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, כי הורגלו בני ביתו לקבל הכל בשמחה! (ענף עץ אבות רכב)

"אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה".

"אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה".

"מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ".

"זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ".

פסוקים אלו נאמרו במעמד המיוחד והמופלא של משיחת דוד למלך על ישראל על ידי שמואל הנביא.

מעמד זה היה מעמד שעורר השתאות ותדהמה עצומה בקרב כל הנוכחים! שכן דוד מלך ישראל - עד כה, מאז שנולד ובמשך כל ימי ילדותו ובחרותו, היה מורחק ומנודה מקרב אחיו, אשר טעו לחשוב שהוא בא לעולם על ידי חטא, והחשיבוהו כממזר חס ושלום [כמבואר בהרחבה מרתקת בחוברת "חג השבועות בהלכה ובאגדה" במאמר על דוד המלך עליו השלום]. כשבא שמואל הנביא בציווי ה' אל בית ישי להמליך מלך מבניו, אף אחד לא העלה בדעתו שמדובר דווקא בדוד, הבן הקטן והדחוי. אפילו לסעודה עם הנביא שכל המשפחה הוזמנה, הוא לא הוזמן! אולם כאשר למרבה הפליאה הראה ה' לשמואל הנביא שהוא בוחר דווקא בדוד, ומיד כשלקח שמואל את קרן השמן ליצוק על ראש דוד. רץ השמן מעצמו וניצוק בראש דוד! נקרשו טיפות השמן על ראשו, ונצצו כאבנים טובות ומרגליות. ובתום המשיחה, חזר קרן השמן להיות מלא כבתחילה. באותה שעה אמר דוד (תהלים קיח כא): "**אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה**" - אותם עינויים שהתעניתי עד כה, היו לי לבסוף לישועה ונחמה. אביו ישי אמר: "**אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים - הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה**"! נענו אחיו ואמרו: "**מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹּאת, הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ**"! ושמואל הנביא בשמחתו, שהתנבא שיושיע דוד את ישראל מיד אויביהם, אמר: "**זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ**"! (מסכת פסחים קיט ע"א)

ומבאר מרן החיד"א (בספרו פתח עיניים): הנה דוד המלך אמר: "**אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה**", כי במעמד זה נוכח לדעת, שכל התלאות והיסורים שעברו עליו, בכך שהטילו בו דופי, והיה מורחק ומנודה מקרב אחיו, הם הם שהביאו לישועתו. כמו שאומרת הגמרא (מסכת יומא כב ע"ב): מפני מה לא נמשכה מלכות שאול? מפני שלא היה בה שום דופי. ופירש רש"י: דופי משפחה. כלומר: הקב"ה חפץ שמלכות ישראל תצמח דווקא בצורה "לא חלקה", כדי להסתיר ולהסוות מעיני השטן את הקדושה

הטמונה בזרע המלוכה, ובכך לא תהיה בו שום אחיזה לשטן. ואם כן דווקא הדופי שהטילו בדוד, היה לו לישועה, שנמשכה מלכותו.

וישי אביו אמר: "**אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים - הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה**"! האבן שמאסו בה הבונים היא רות המואביה, אשר ממנה יצאה משפחת ישי, ויצאו עליה עוררים בדבר כַּשְׁרוּתָהּ לבוא בקהל ה', כיון שנאמר בתורה: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" [ואולם להלכה "מואבי ולא מואבית", דווקא המואבים הזכרים פסולים מלבוא בקהל ה', ולא הנקבות]. והנה כעת אותה אבן מאוסה - היתה לראש פינה, שממנה יצאה שושלת המלוכה של עם ישראל.

אחי דוד אמרו: "**מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת, הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ**"! בעינינו רואים אנו כיצד אכן "מאת ה' היתה זאת", ששמואל הנביא מושח למלך בדבר ה' דווקא את דוד, אך עם כל זה "היא נפלאת בעינינו", שלא התיישב על לבם והיה הדבר מופלא ומופרש בעיניהם. [כי כאמור חשבוהו לפסול, ולכן גם לאחר שהומלך, לא נהגו בו כבוד כיאות, כפי שמצאנו לאחר מכן, שביום לכתו למלחמת גלית נערו בו אחיו, כמבואר בחוברת חג השבועות בהרחבה].

ושמואל הנביא אמר: "**זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ**"! ששמואל הנביא עליו השלום, ידע שהמלכתו של דוד למלך מקרבת את קיצו שלו, שכן כאשר תיפסק מלכותו של שאול ותינתן לדוד, בהכרח יפטר הוא [שמואל] מן העולם "כדי שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו", ששמואל הנביא הוא זה שהמליך את שאול, ואין הקב"ה חפץ שתתבטל מלכותו בימיו (כמבואר במסכת תענית). לכן היה מקום ששמואל עכשיו יצטער על זה, אבל לא עשה כן אלא אמר: "זה היום עשה ה', נגילה ונשמחה בו", כולנו שמחים כאחד, כי רצון ה' היא שמחתנו, ושמחתי שווה כמוני כמוכם, כי כה אמר ה', ובעבודתו נשמח כולנו. ע"כ.

שער ההלכה

הלכות ראש חודש

שבת מברכים

השבת שלפני ראש חודש היא: "שבת מברכים", מפני שבה מברכים את החודש הבא, בנוסח "יהי רצון" המובא בכל הסידורים, ומתפללים לה' שיבוא החודש הזה עלינו ועל כל עמו ישראל לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, ולבשורות טובות ושמועות טובות.

בנוסח "יהי רצון" זה, מתפללים לה' יתברך שיקיים בנו את כל חכמי ישראל. והטעם שמברכים אותם כאן, מפני שהם היו מקדשים את החודש בעבר על פי ראיית העדים כמבואר בהרחבה בשער האגדה, ולולא הם לא היינו יודעים אימתי ראש חודש, על כן מזכירים אותם לטובה שיקיים אותם הבורא ויחזיר עטרה ליושנה ויקדשו את החודש כבראשונה. (אבודרהם. עטרת פז הלכות ראש חודש כח)

הכרזת ראש חודש

אחר סיום קריאת התורה וההפטרה, מכריז השליח ציבור באמירת "יהי רצון... מי שעשה ניסים לאבותינו..." [כמובא בסידורים] באיזה יום בשבוע יחול ראש חודש, ואם יהיה יום אחד או יומים. חוץ מראש חודש תשרי שאין צריך להכריז בו, מפני שמפורסם לכל שהוא יום טוב של ראש השנה. [ויש אומרים כיון שביום זה ראש חודש תשרי הוא ראש השנה, ואנו רוצים לבלבל את השטן שלא ידע אימתי הוא ראש השנה, כדי שלא יקטרג, לכן לא מכריזים עליו. ורמזו על זה בפסוק (תהלים פא ד): "תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר, בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ", והיינו שמכסים ולא מכריזים את יום החג, שבו תוקעים בשופר, שזהו ראש חודש תשרי וראש השנה.] (רנח)

כתב בספר בני יששכר (חלק א מאמר קידוש החדש אות יא): הטעם שמכריזים על החודש בשבת ולא בחול, כיון שבימות החול העם טרודים על המחיה ועל הכלכלה, ואין מתקבצים כולם לבית הכנסת ולבית המדרש, ובפרט בני הכפרים, לא כן בשבת זמן קהילה לכל היא, אז מודיעים מתי יחול החודש, ואגב מברכים אותו שיחול לחיים טובים ולשלום. אבל יש בזה גם ענין על דרך הסוד. עיין שם.

מטרת ההכרזה - כדי שידעו הציבור אימתי יחול ראש חודש, ויכינו עצמם בכל פרטי הלכות החודש הבא עלינו לטובה. כמו כן, ישתדל כל אדם בבואו מבית הכנסת להודיע לבני ביתו אימתי ראש חודש, ויודיעם את ההלכות השייכים לראש חודש עצמו כדלהלן, ולחודש בכללותו. (אור זרוע, יראים, שיבולי הלקט. עטרת פז כז)

מעומד - המנהג שכל הציבור עומד בשעה שהשליח ציבור מכריז באיזה יום יחול ראש חודש, כשם שהיו עומדים בזמנם בשעה שבית דין היו מקדשים את החודש על פי ראיית הלבנה. (מגן אברהם ומשנה ברורה סימן זי"ת ס"ק א. ועיין ברבי עקיבא איגר על השלחן ערוך שם)

המולד

יש נוהגים שהשליח ציבור מכריז גם את שעת "המולד" של הלבנה, [דהיינו, הרגע שבו הלבנה מתחדשת ומתחילה לגדול מחדש. (ועיין בזה לעיל בשער האגדה - "מהות ברכת

הלבנה").] אך מנהג מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ ["הריני כפרת משכבו"*] היה שלא להכריז את שעת המולד. (רנח) כי דוקא בזמנים שעברו שהיו מחשבים הציבור את זמני התקופות וכיוצא על פי המולד, לכן היה להם ענין לפרסם באיזו שעה בדיוק יחול המולד, אבל היום שאין רגילות שהציבור יחשב חשבונות אלו, והכל מוכן וערוך בלוח השנה, אין ענין כל כך להזכיר את המולד.

* עיין בספר "חזון עובדיה" הלכות אבלות (חלק ג עמוד קצו), שכאשר מזכיר דבר שמועה או הלכה מפי רבו בתוך י"ב חודש, בין שאומרו על פה לאחרים ובין שכותבו על ספר, צריך לומר אחר הזכרת שמו "הריני כפרת משכבו". ולאחר י"ב חודש אומר: "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא". (הרשב"ץ, נימוקי יוסף, תרומת הדשן, וכן דעת הרמ"א להצריך בכתיבה ושכן נוהגים).

תיקון חצות

הלילות שלאחר רגע "המולד" [כמוזכר בלוחות השנה], אין אומרים בהם "תיקון רחל" אלא "תיקון לאה" בלבד, אף שעדיין לא הגיע ראש חודש. (ה"ב א י)

ערב ראש חודש

יום כיפור קטן

רבי משה קורדבירו זצ"ל [המכונה הרמ"ק. רבו של האר"י ז"ל], היה מכנה את ערב ראש חודש: "יום כיפור קטן", לפי שבו מתכפרים העוונות של כל החודש, כמו שאנו אומרים בתפילת מוסף "ראשי חודשים לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם". על כן כתב המשנה ברורה (סימן זי"ת ס"ק ד): יראה כל אדם לעשות תשובה בערב ראש חודש, ולתקן את אשר עיוות בכל החודש, מאחר שהוא יום אחרון של כל החודש, דוגמת ערב ראש השנה שהוא יום אחרון של כל השנה, ואז בודאי יהיה לו יום ראש חודש זמן כפרה לכל תולדותיו. ע"כ.

סליחות ותחנונים

יש נוהגים לומר סליחות ותחנונים בכל ערב ראש חודש קודם תפילת מנחה, מפני שהוא עת וזמן כפרה. וכתב המגן אברהם (סימן תיז ס"ק ג): ונראה לי מנהג טוב לומר סליחות קודם תפילת המנחה, כי מן המנחה ולמעלה חל ראש חודש. ע"כ.

חשבון נפש

כתב רבנו יונה בספר היראה: יום אחד בחודש [וראוי שיקבע כן בערב ראש חודש] יצמצם במאכלו, ויבכה ויפרט מעשיו ויאמר: אוי לי שעשיתי חטא פלוני, אוי לי כמה חייבתי נפשי למלכו של עולם. וזו היא התשובה המעולה, ויתהה על עוונותיו, ויעזוב

חטאיו. ויתפלל בכל יום בלשונו על כל חולי ישראל שיתרפאו, ועל הבריאים שלא יחלו, ושינצלו מכל נזק ומכל רוח רעה ומדקדוקי עניות ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם, ושיתיר כל אסירי עמו וכל חבלי היולדות. ועל חשוכי בנים שיתן להם זרע טוב וכשר, ועל אותם שיש להם בנים שיהיו ביראת ה'. ושישמור הקב"ה שארית תורתו, וינקום נקמת עם ישראל במהרה בימינו. ושישובו כל ישראל בתשובה שלימה. ע"כ.

ואומר הזוהר הקדוש (פרשת בא מא ע"א): על האדם לספר ולפרט לה' כל חטאיו שעשה, כיון שהמקטרג עומד תדיר לפני ה', כדי לתבוע את בני האדם לדין. וכיון שהקדים ופרט חטאיו, לא נשאר פתחון פה למקטרג, ולא יכול לתבוע עליו דין, ופורש ממנו מכל וכל. ואם שב בתשובה, טוב. ואם לא, המקטרג בא ואומר: "פלוני שבא לפניך והתוודה על עוונו, בועט באדונו וכך וכך עוונותיו". ויזהר בזה, כדי שימצא עבד נאמן לפני ה'. ע"כ.

קריאת תהילים

מנהג טוב ויפה לקרוא את כל ספר התהילים בכל ערב ראש חודש, שהוא דבר המעורר לתשובה. אולם העוסקים בתורה, ישקדו על לימודם יותר ויותר, שאין לך מעלה גדולה יותר מאדם העוסק בתורה ממש. ואם בכל זאת מעוניינים דוקא בקריאת ספר התהילים, יחלקוהו בין כמה אנשים, כגון לעשרה אנשים שיקראו כל אחד 15 פרקים בזמנם הפנוי, כך שלא יגרם להם ביטול תורה חס ושלום. ומכל מקום, אף אדם שעוסק בתורה, ומרגיש עתה שקריאת התהילים מעוררת את לבו לתשובה, בודאי שרשאי לקרוא ולהתחזק בתשובה וביראת שמים טהורה, ואין בזה שום ביטול תורה חס ושלום.

כן הורה מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ בכולל "חזון עובדיה" לפני כ-35 שנה, לאור בקשת כמה אברכים לארגן יום אחד תענית דיבור עם קריאת 3 ספרי תהילים בימי השובבי"ם. ומרן אמר, שיש בזה ביטול תורה לאדם שמפסיק מלימודו בשביל קריאת ספר התהילים. והדברים מפורשים בדברי הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל בספרו "נפש החיים", שישנם שני סוגי ביטול תורה - בכמות, ובאיכות. בכמות, כגון שיכול ללמוד חמש שעות ביום ולומד שלוש שעות, הרי זה ביטול תורה, אבל ישנו אדם שיכול ללמוד חמש שעות ולומד חמש שעות, ובכל זאת הוא נחשב מבטל תורה, הא כיצד? כגון שיכול ללמוד בהבנה טובה ועמוקה, ולומד בשטחיות, הרי זה ביטול תורה באיכות. וראיה לזה ממסכת מגילה (ג ע"א) שאמרו: "מבטלים תלמוד תורה מפני מקרא מגילה". ויש להבין, וכי מקרא מגילה אין זה לימוד תורה, הלא מגילת אסתר היא אחת מעשרים וארבעה כתבי הקודש? אלא כיון שיכול לעסוק בתורה בהבנה עמוקה ועוזב את לימודו בשביל קריאת מגילה, יש כאן ביטול תורה באיכות, שהרי הוא רק קוראה ולא לומדה

כשאר לימודיו שרגיל בהם בבית המדרש, אלא שבכל זאת חידשו חז"ל שמבטלים תלמוד תורה בשביל מקרא מגילה, כי זוהי עתה מצות היום לפרסם את ניסי ה' ברבים. וכתב בשו"ת יביע אומר (ח"א כו): הלומד בגרסא בלבד, נראה ודאי שלא נחשב לו לימוד, וכמו שכתב המגן אברהם שבקריאת דברי תורה בלי הבנה, לא מקיים מצות תלמוד תורה, וכן כתבו בשו"ת עמק הלכה, פני מבין, שמן ראש, מרן החיד"א ועוד. ומכאן תשובה לקצת מחכמי הדור, שיש להם סגולה לגמור את כל הש"ס בתוך תקופה קצרה בלי הבנה כלל, והוא איבוד זמן, ואינו נחשב להם לימוד, ואין לך ביטול תורה גדול מזה. וכן כתב הגאון רבי גבריאל איספראנסה. וטוב מעט בכוונה מהרבות בלי כוונה. ועל כל פנים לבטל תלמידי חכמים מלימודם כדי שיגמרו את הש"ס גרסא בלי הבנה, הוא איסור גמור. ושוב ראיתי כיוצא בזה בספר פלא יועץ (מערכת ידיעה) וז"ל: וכבר כתבו הפוסקים, שמי שיכול לפלפל בחכמה, ולקנות ידיעה חדשה, ומוציא הזמן בלימוד תהילים וזוהר, הרי זה נחשב לו ביטול תורה. ובשו"ת צל"ח בשם ספר שערי חיים נשאל על מי שהקדיש סכום לתלמיד חכם בתנאי שילמוד בכל יום י"ח פרקי משנה, והתלמיד חכם שהתחיל לקיים התנאי, חזר בו בטענה שהוא לומד י"ח פרקים בלי הבנה, ונוח לו ללמוד שמונה פרקים עם פירוש הברטנורא והתוספות יום טוב, והמקדיש טוען שרצונו יותר שילמד י"ח פרקים, כדי שיסיים המשניות בכל חודש. והשיב, שמכיון שלימוד משנה בלי הבנה לא נחשב לימוד, וכמו שכתב המגן אברהם, יותר טוב שיקרא ח' פרקים בהבנה ולא באמירה בלבד. ע"כ. ואמנם מי שהוא פתי ואינו יכול להבין, יש לו שכר על קריאתו, אך אין זה נחשב סעודת מצוה של סיום מסכת, ומי שיכול להבין ואינו עושה כן, הרי הוא כמתרפה במלאכת שמים. עכת"ד.

תענית

יש חסידים המתענים בערב ראש חודש. וכשחל ערב ראש חודש ביום שישי או ביום שבת, יקדימו את התענית ליום חמישי. (עטרת פז לא)

העוסקים בתורה או מלמדי תינוקות, לא יתענו כלל, כיון שממעטים במלאכת שמים, שמפאת התענית יחלשו ולא יוכלו לעסוק בתורה או ללמד כהוגן. וכן שכיר לא יתענה, שממעט במלאכת בעל הבית. אבל עובד עצמאי, רשאי להתענות, ובלבד שהוא בכוחותיו ואין זה מתישו. (רנד. ילקו"י שבת ה רנג, רנו)

כתב הגאון יעב"ץ: נהגו רבים להתענות בערב ראש חודש, וטוב הדבר ביחוד להזהיר את העם המתלכלכים כל היום בעוונות במשאם ובמתנם וכיוצא, כדי לשוטפם מטינופם, ולהיות להם לזיכרון בין עיניהם להשגיח על טהרת נפשם וגופם. (עטרת פז לא)

פתיחת הצום - המתענים בערב ראש חודש, ישימו לב לסעוד כבר בתחילת הלילה, כדי שלא ישהו בראש חודש כשהם מעונים . כן כתב הרמ"ע מפאנו, שימהרו בסעודת הלילה שלא ליכנס בה כשהוא מעונה (מגן אברהם סימן תיז ס"ק ג). וכיוצא בזה, כשחל צום עשרה בטבת ביום שישי, ימהרו לקדש ולסעוד מיד בצאת הכוכבים, כדי שלא ישהו בשבת כשהם מעונים. ("ארבע תעניות בהלכה ובאגדה")

תשובה ומעשים טובים

יש לדעת שהתענית איננה עיקר, וכבר אמרו חז"ל (מסכת תענית טו ע"א): "לא שק ולא תענית גורמים לבטל את הגזרות הקשות, אלא תשובה ומעשים טובים, שכן מצינו באנשי נינוה, שלא נאמר: "וירא אלהים את שקם ואת תעניתם", אלא: "וירא אלהים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה". וכתב מרן החיד"א: דבר גדול הוא להתענות בערב ראש חודש, אך עיקר התענית הוא לפשפש ולחקור מה שחטא במשך כל החודש ולחזור בתשובה, כי התענית היא להכניע גופו לשוב. ואם יעשה תענית לבד בלי משים אשר חטא, כמעט לא עשה כלום. ע"כ. על כן, הנכון לעורר את הציבור בדברי כיבושים ולעורר ליבם לתשובה. וישתדל כל אדם לישב עם בני ביתו ולעשות בדק בית, ולחפש אם ישנם מעשים אשר לא יעשו, כלשון הרע, רכילות, חוסר צניעות וכיוצא. ולמשמש במעשים הטובים היאך ניתן לשפרם עוד, כתפילה בכוונה, אמירת הברכות מילה במילה, חיזוק בלימוד הלכה [כהלכות שבת, כשרות, כיבוד אב ואם ועוד], וכיוצא בזה. (עיין מסילת ישרים פרק ג. עטרת פז לב)

קברות צדיקים

יש נוהגים לעלות בערב ראש חודש לקברות הצדיקים, ולהתפלל שם לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא, כדי שנשמות הצדיקים יבקשו רחמים עלינו לפני כסא כבודו יתברך, ובפרט כשמתפללים שם בתשובה ובלב נשבר ונדכה.

בזוהר הקדוש מבואר שיש ענין בעליה לקברי הצדיקים. וכן אמרו חז"ל (מסכת סוטה לד ע"א): כלב בן יפונה הלך והשתטח על קברי אבותינו הקדושים בחברון, ואמר: "אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת המרגלים". ומטעם זה התירו לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, להשתטח על קברי הצדיקים, כל שדעתו לחזור לארץ ישראל, ולא להשתקע שם. כיון שיש בזה ענין של מצוה שיתפללו עלינו. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן לה וסימן נז. וכמבואר בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה", בענין מצות ישוב ארץ ישראל.)

העוסקים בתורה, לא נכון שיעלו לקברי הצדיקים בכל ערב ראש חודש, מפני ביטול תורה, שהרי שקולה מצות תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, ואין לך מידה טובה

מעסק התורה (אבות פ"ה מכ"ב). והגאון המקובל האלהי רבנו מרדכי שרעבי זיע"א, כאשר היה שומע על בחורים העוסקים כל היום בתורה, שרוצים לנסוע לקברי צדיקים, היה אומר להם: "אתם מחפשים לטייל? תשבו ותעסקו בתורה, התורה היא למעלה מכל!" ומכל מקום, בחורים שמרגישים שיש להם צורך בזה, רשאים ללכת, אך ישתדלו שנסיעתם תלווה בדברי חכמה ויראת שמים, ולא בדברים בטלים חס ושלום. וברוך ה', היום מצוי מכשיר "נגן", שיכול לשמוע ממנו שיעורי תורה בהליכתו ובנסיעתו, ומקיים בזה מצות תלמוד תורה. ואשרי הזוכה ומזכה לאחרים, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (ה רנז)

רבי שמעון בר יוחאי מחכה למרן הראשון לציון זצ"ל במירון

היה זה בשנת תשכ"ב, עת חברי השיעור בבית הכנסת "שאול צדקה" בשכונת "בית ישראל" סיימו מסכת שבת, יחד עם רבם הגאון רבי יוסף עדס זצ"ל, והחליטו לקיים את סעודת הסיום במירון אצל ציונו הקדוש של התנא האלהי רבי שמעון בר יוחאי זיע"א. למעמד גדול וחשוב זה, הזמינו כמה רבנים, הגאון רבי ישועה עטיה זצ"ל, הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, והגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל ועוד.

גם את פני רבם מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל חילו התלמידים בבקשה לזכות שהרב ישתתף עמם בסיום, ובפרט שהם תלמידיו הקבועים בשיעורו בהלכה, לאחר שיעורו של רבי יוסף עדס בגמרא. אך הרב נענה בשלילה, היות שהנסיעה ותוצאותיה יגרמו לו ביטול תורה.

השעה 11:00 בלילה, ורבי משה חי שרבאני ז"ל, גבאי בית המדרש "שושנים לדוד", עלה על יצועו, ובחלומו הוא רואה את המקובל האלהי הגאון רבי יעקב חיים סופר זיע"א בעל "כף החיים", מדבר אליו ומצווהו: "לך לחכם עובדיה ותאמר לו שרבי שמעון בר יוחאי מחכה לו במירון לסיום המסכת, ישנה שם הארה גדולה". ר' משה חי התעורר מהחלום ואמר לעצמו "חלומות שוא ידברו", וחזר לשנתו. אך "ויישן ויחלום שנית", ושוב בחלום מדבר בו בעל "כף החיים": "למה חזרת לישון, אמרתי לך שרבי שמעון בר יוחאי מחכה לחכם עובדיה שיבוא לסיום". מיד התעורר ר' משה חי והבין שעל הישנות החלום פעמיים, יש דברים בגו. הוא התלבש, ושם את פעמיו אל ביתו של מרן הראשון לציון רבנו הגדול זצ"ל, והודיעו על דבר החלום.

השעה היתה 12:30 בלילה, ורבנו הבין שצריך זה עתה לצאת למירון. שכרו מונית ונסעו אל הציון הקדוש. ויש לציין, כי זאת הפעם הראשונה [בגיל 41] אשר דרכו רגלי מרן זצ"ל במירון בקבר רשב"י, שעד אותו זמן לא נסע, מפאת ביטול תורה.

בשעה 2:00 בלילה - שעת סעודת הסיום, ראו לפתע כולם, שרבם הנערץ הגיע. המה ראו כן תמהו, ביודעם שרבנו נחוש בדעתו לא להגיע בשל ביטול התורה הכרוך בדבר. משראו את ר' משה חי מתלווה אליו, אמרו יש דברים בגו. או אז סיפר להם ר' משה חי את כל הקורות אותו.

"ועל הישנות החלום זה פעמיים, כי נכון הדבר מעם האלוקים, **וממהר האלוקים לעשותו** ". אמר להם ר' משה חי בודאי קפצה לנו הדרך, כי לגודל המרחק, ובפרט באותם הימים [לפני למעלה מ-50 שנה] שכבישים רבים לא היו סלולים עדיין, לא יתכן היה להגיע מירושלים למירון בשעה וחצי - זמן קצר כל כך.

השמחה היתה רבה לכולם שזכו שרבם הגיע לסיום. לאחר דקות מספר כבדוהו לשאת מדברותיו, הרב דיבר כארבעים דקות. ולאחר מכן נסע לצפת לציוניהם הקדושים של רבותינו עמודי העולם, מרן הבית יוסף ורבנו האר"י ז"ל זיע"א. כן השתטח על קבר בניהו בן יהוידע הניצב על דרך העיר צפת. וכבר בהנץ החמה הגיע חזרה לביתו בירושלים עיר הקודש. ("מלך ביופיו" עמוד 156)

התרת נדרים וקללות

מנהג טוב לעשות התרת נדרים וקללות בכל ערב ראש חודש. (כף החיים פלאג'י. ה רנח)

תחנון

אין אומרים תחנון במנחה של ערב ראש חודש, כדין כל יום שאין אומרים בו וידוי, שגם בתפילת מנחה שלפניו, אין אומרים בו וידוי. והוא הדין כשחל ראש חודש במוצאי שבת, אין אומרים "צדקתך" בתפילת מנחה של שבת שלפניו. (סימן קלא ס"ו)

ראש חודש

ריבוי אורה

טוב ונכון להרבות באורה בליל ראש חודש ובפרט בבתי הכנסת לכבודו של היום, כשם שמרבים באורה לכבוד שבת ויום טוב. (פרי מגדים, פרי חדש, החיד"א, יוסף אומץ יוזפא, זכר דוד ועוד. לקוטי מהרי"ח. רנח)

תיקון חצות

אין אומרים "תיקון רחל" בראש חודש אלא "תיקון לאה" בלבד, ככל הימים שאין אומרים בהם תחנון. כמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".

עשיית מלאכה לנשים

מנהג טוב שהנשים לא תעשינה מלאכות כבדות ביום ראש חודש, ויש להן מצוה ושכר טוב על זה (מסכת מגילה כב ע"ב, תלמוד ירושלמי, רש"י, הרי"ף, תוספות, הרא"ש

ועוד). אבל בליל ראש חודש, מותר. [לפי שאין מקדשים את החודש בלילה. כמבואר להלן מושג זה.] (רמו, רמט)

מלאכות הבית - לא נהגו הנשים לפרוש ממלאכה לצורך בני ביתן. ואפילו מלאכת תפירה וכיוצא, אם רוצות לעשות, עושות. כי מתחילה כשקיבלו עליהם שלא לעשות מלאכה בראש חודש, אפשר שקיבלו רק לשנות את ראש חודש משאר ימי החול, שלא לעשות מלאכות לאחרים כדי להשתכר בהן, אבל מלאכות הבית לא קיבלו עליהן כלל. (בית יוסף סימן זי"ת)

משק בית - אשה העובדת במשק בית, לא תסרוג ולא תתפור בגדים, אבל מותרת במלאכות קלות, ככיבוס במכונת כביסה. וכן מותרת בגיהוץ לצורך לבישת הבגד בראש חודש. ומלאכות שהן צרכי בני הבית כבישול ואפיה, שטיפת כלים וכדומה, אין שום מנהג שלא לעשותם. (טור, בית יוסף ושלחן ערוך סימן זי"ת. רמו, רנ)

ג' טעמים למנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חודש:

א. אמרו בפרקי רבי אליעזר: בשעה שראו עם ישראל שמשה רבנו מתמהמה לרדת לאחר 40 יום שעלה להר סיני ללמוד את התורה מפי הקב"ה, חשבו שהוא מת, ובקשו מאהרן הכהן שיכין להם תחליף. ["וכמו שאמרו חז"ל שהשטן ערבב את העולם ושינה את תנועת השמש, כך שאחר ארבעים יום פחות שש שעות, היה נדמה להם שכבר מלאו ארבעים יום. והשטן דאג גם להראות את דמות דיוקנו של משה רבנו מת על מיטתו". (קטע זה הוא לשון האדמו"ר המלוב"ן רבנו אלעזר אביחצירא זיע"א, מתוך דרשה שדרש וכתב בביאור חטא העגל.)]. אמר אהרן לעצמו, אם אני אומר להם תנו לי כסף וזהב, מיד הם מביאים ועושים עגל, אלא הריני אומר להם, תנו לי נזמי נשיכם ונזמי בניכם ובנותיכם, ועל ידי כך יתבטל הדבר ולא יעשו העגל, שמן הסתם לא ירצו לתת. שמעו הנשים ולא נתנו נזמיהן לבעליהן, ואמרו להם, וכי אתם רוצים לעשות שיקוץ ותועבה שאין בו כח להצילך?! ראו האנשים שלא הסכימו הנשים לתת, כיון שגם להם היו נזמים כדרך הגברים המצריים, פרקו את הנזמים שבאזניהם ונתנו לאהרן. על כך, נתן הקב"ה שכרן של נשים בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה - שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים, שלא עושות מלאכה. ולעולם הבא - שהן עתידות להתחדש כנשר נעוריהן, [שאף שנפטרו כשהן זקנות עם קמטים בפניהן וכו', לעתיד לבוא בתחיית המתים, יתחדשו כימי נעוריהן].

וכיוצא בזה כתב רבי יהודה בן הרא"ש: לפי ששלושת הרגלים נתקנו כנגד שלושת אבות העולם [חג הפסח, כנגד אברהם אבינו, שנאמר: "לושי ועשי עוגות" ופסח היה (כמבואר

ברש"י בראשית יח י). חג השבועות, כנגד יצחק אבינו, שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. חג הסוכות כנגד יעקב אבינו, שנאמר: "ולמקנהו עשה סוכות"]. וי"ב ראשי חודשים נתקנו כנגד י"ב שבטים. וכשחטאו ישראל בעגל, ניטלו מהם ראשי החודשים וניתנו לנשותיהם, לזכר שלא היו באותו חטא (טור סימן זי"ת. רמו).

ואפשר לבאר על פי מדרש ילקוט שמעוני (פרשת פנחס, הובא בשו"ת חיים שאל (חלק ב סימן לה אות ב) לגאון החיד"א): אמר רבי לוי: כשיצאו ישראל ממצרים, ביקש הקב"ה ליתן להם מועד לישראל בכל חודש וחודש, בניסן נתן להם פסח, באייר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן להם שבועות. בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול, אך כיון שעשו את העגל, ביטל את המועד של תמוז וגם המועדים של אב ואלול, ובא תשרי ופרע להם שלוש מועדים כנגדם, ראש השנה, כיפור וסוכות. אמר הקב"ה, חודש תשרי לאחרים הוא פורע, ואת שלו אינו נוטל?! תן לו יומו! לכך נאמר: "ביום השמיני עצרת תהיה לכם". ע"כ. ויש להבין, הלא הנשים לא חטאו בעגל, אם כן למה יגרע חלקן ויפסידו את המועדים שרצה הקב"ה לתת בכל חודש וחודש לעם ישראל? ויש לומר, כי באמת מן הראוי היה, שכאשר יינטלו המועדים מן האנשים, יינטלו אף מן הנשים, כי הן נגררות אחר בעליהן, ואין זה מן הראוי שתעשינה חג לעצמן ללא בעליהן. אלא שבכל זאת לא רצה הקב"ה לקפח שכרן של הנשים, ונתן להן כפיצוי את ראשי החודשים במקום אותם מועדים שהיו עתידים להיות בכל חודש וחודש.

אולם עדיין יש לשאול, איזו נתינת שכר יש כאן? הלוא ראשי החודשים ניתנו מתחילה לכל עם ישראל, והפסידו הגברים חלקם בגלל עוון העגל, ואילו הנשים לא הפסידו חלקן, אם כן היכן נתינת השכר? התשובה לכך ניתן לדייק מלשון הטור שכתב: "ניטלו מהם ראשי החודשים וניתנו לנשותיהם", דהיינו שמתחילה ראשי החודשים היו ראויים לינתן רק לגברים שהם יאסרו בעשיית מלאכה, כדי שעיקר היום יהיה לאיסוף וחיזוק העם בתורה ובמצוות. אבל בגלל מעשה העגל נמנע הטוב מהם, וניתן לנשים, כשכר טוב על עמידתן האיתנה שלא היו שותפות בחטא העגל, וכתשלום על המועדים שהיו אמורים להיות בכל חודש ונלקחו מהן בגלל בעליהן. (על פי הבית יוסף סוף סימן זי"ת, ועיין שם בב"ח)

ב. כתב האור זרוע: בכל חודש וחודש האשה מתחדשת בטהרתה לבעלה, והיא חביבה עליו כיום החופה, וכשם שהלבנה מתחדשת בכל ראש חודש והכל שמחים לראותה,

כך האשה הכשרה מתחדשת בכל חודש על בעלה, וחביבה עליו כמו כלה חדשה. לכך יום ראש חודש, הוא יום טוב יותר של הנשים. (דרכי משה סימן זי"ת. רמו)

ג. טעם נוסף, כי הנשים הביאו תכשיטיהן לבניית המשכן בשמחה, והיו זהירות וזריזות במלאכת שמים, לפיכך זכו שלא לעשות מלאכה בראש חודש, כי בראש חודש ניסן הוקם המשכן, ואגב אותו ראש חודש, נזהרות גם בשאר ראשי חודשים. (דעת זקנים מבעלי התוספות, המנהיג, ארחות חיים. רמו)

דבר האבד - אשה העובדת לפרנסתה כתופרת וכיוצא, ואם לא תעבוד בראש חודש, יפטרו אותה, תעבוד ולא תחמיר על עצמה. (רמו)

בלי כפיה - אשה שהיתה עובדת בראש חודש, ועתה חפצה שלא לעבוד, אין בעלה רשאי לדרוש ממנה שתלך לעבודה ותעשה מהמלאכות שאין עושים בראש חודש. והוא הדין למשרתת יהודיה שאינה חפצה לעשות מלאכה בראש חודש, אין בעל הבית יכול לכופה לעשות, זולת בישול ואפיה וצרכי הבית, שאין מנהג שלא לעשותם כמבואר לעיל. (רנ)

עשיית מלאכה לגברים

לדעת רבים מרבותינו הראשונים, יש ענין נכון מאוד שגם הגברים יימנעו מעשיית מלאכה בראש חודש. וכך היה מנהגם בשנים קודמות, כמבואר בספרי הנביאים כדלהלן. על כן, טוב ונכון שימעט בעבודתו ויקדיש את יום ראש חודש לעסק התורה יותר ויותר.

כן מצינו ביהונתן בנו של שאול המלך שאמר לדוד (שמואל א כ יט): "וּבָאתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה", וכוונתו היתה לערב ראש חודש, שעדיין הוא "יום המעשה" שעושים בו מלאכה, אבל בראש חודש עצמו לא היו עושים מלאכה. וכן קבעו אנשי כנסת הגדולה שיהיו קוראים בספר תורה בראש חודש ארבעה עולים, כמו בחול המועד, "לפי שאין בו ביטול מלאכה לעם", מה שאין כן בימי חול בשני וחמישי שקוראים רק שלושה עולים "משום ביטול מלאכה" (מסכת מגילה כא ע"ב). (תוספות, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, המכתם, רבי ישעיה מטראני, רבי אשר מלוניל, ארחות חיים, מרדכי. וכן כתבו המהריק"ש, סדר היום, מאמר מרדכי, בן איש חי ועוד.) ובספר חסידים כתב: העושה מלאכה בראש חודש, אינו רואה סימן ברכה. ומרן החיד"א בתחילה כתב בספרו ברכי יוסף שהגברים לא צריכים להחמיר בזה, וכן הביא המשנה ברורה בשמו, אך לאחר שראה מרן החיד"א את דברי הראשונים הנ"ל, חזר בו וכתב בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן כ), כי אדרבה, איש אשר לא עושה מלאכה בראש חודש, תחשב לו לצדקה

וזכות. כיון שישנם כמה ראשונים שאומרים שגם האנשים היו נוהגים שלא לעשות מלאכה בראש חודש. (רמז)

ראשי החודשים בתקופת הנביאים

"בספרי הנביאים אנו מוצאים, כי לראשי החודשים היה ערך רב והשפעה גדולה בחיים. אמנם אינם בכלל מקראי קודש, והמלאכה לא נאסרה בהם מן התורה, אבל ישנן הוכחות כי הציבור לא היה עוסק בראש חודש בענייניו הרגילים, והיום הוקדש לתכלית ציבורית - רוחנית. בנביא שמואל (א כ) אנו מוצאים כי קרא יהונתן בן שאול ליום חול "יום המעשה" ביחס ליום ראש חודש. גם הנביא עמוס (ח ה) מגנה את האנשים האומרים: "לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֵׁבֶר" - מפני שלא עסקו במסחר ביום זה, לכך היו אומרים מתי יעבור ראש חודש ונמכור את תבואתנו. והטעם הוא מפני שראש חודש היה יום עצרה, שהשתמשו בו לחינוך העם במובן רחב. ביום זה הלכו לקבל את פני המורה, הנביא או החכם, לשמוע ממנו דברי הדרכה ומוסר, והנביא אומר כי לעתיד לבוא יקויים בנו הפסוק (ישעיה סו כג): "וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר ה'". מדוע הוזכר כאן החודש לפני השבת? ואפשר שהטעם הוא, כי בענין קיבוץ המונים או ביקורים אצל המורה יש יתרון רב לראש חודש, כי אפשר לבוא ממקום רחוק ולהשתמש בכלי רכב, מה שאין כן בשבת. נמצא, כי בעניינים של כינוס ועצרת, ראשי חודשים היו הימים היותר מסוגלים לכך. כשהוכיח הנביא ישעיה את דורו (ישעיה א יג): "חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא אוּכַל - **אָוֶן וַעֲצָרָה** ", הדגיש בזה כי שני הדברים סותרים זה את זה: העצרה באה לקרב את הציבור לתורה ולמידות, ואי אפשר לסבול אם באותה שעה יש און [שקר וזיוף] בלבבם.

כל זה היה בשעה שבני ישראל ישבו על אדמתם, אבל עם החורבן נתדלדלו ראשי החודשים שלנו וירד ערכם מאוד. אמנם קידוש החודש היה דבר גדול ומקודש, שעשו לו סעודת מצוה כנזכר כל זה בש"ס, וזה קבע את החודשים והמועדות וגם איחד את העם כלפי המרכז שבארץ ישראל, מפני שאין קידוש החודש בחוץ לארץ. אבל כל זה היה ניכר במיוחד בין תלמידי החכמים, אבל להמון הגדול נשאר רק היכר אחד של ראש חודש והוא באמירת ההלל, קריאת התורה ומוסף." (הגאון רבי איסר יהודה אונטרמן זצ"ל בהסכמה לספר "עולת החודש")

ריבוי תורה בראש חודש

לאור כל האמור, מה נעים ומה נפלא מה שנהגו בכמה בתי כנסיות ובתי מדרשות לקבץ את הציבור העסוקים בעבודתם בשאר הימים, לבוא לשמוע שיעורי תורה בכל ראש

חודש בענייני חודש בחודשו, הלכותיו ורעיונותיו. וכל המארגנים והמסייעים ללימוד זה [אפילו חצי יום שכולו תורה], אשריהם בעולם הזה וטוב להם לעולם הבא.

ואמנם, יש להבהיר כי ישנם אנשים שכל קביעת העיתים לתורה שלהם, נעשית אך ורק באמצעות השתתפות בשמיעת שיעורי תורה, ואף שלכשעצמו הוא דבר גדול מאוד, [כמבואר בילקוט שמעוני (פרשת בחוקותי תרעב) שלא דומה מועטים העוסקים בתורה, למרובים העוסקים בתורה, שאז כל אחד נוטל שכר כנגד כולם. למשל: אם ישנם חמישים איש בשיעור, כל אחד נוטל שכר פי חמישים, כי כל אחד שבא, מחזק את חבריו ונותן להם חשק להתמיד יותר כשרואים שבאים עוד אנשים.] מכל מקום חשוב מאוד שכל אדם ישתדל ללמוד גם בעצמו מתוך הספרים, ובכך יראה שיכול להתקדם בעוד ועוד נושאים, בזמנים שונים, ואינו תלוי רק במוסר השיעורים ובזמנים שקבעו. ומאוד חשוב שישתדל גם ללמוד עם חברותא, שעל ידי כך יתבארו ויתלבנו הדברים היטב היטב.

אשר על כן, מה טוב ומה נעים, מה שהגדילו לעשות במקומות מסוימים, שמשלבים במסגרת הלימוד של ראש חודש, אף לימוד עצמי של הציבור ב"חברותות" מתוך הספרים. וכדאי שיבחר להם הרב נושא מעניין מתוך הש"ס, עם מעט מדברי הראשונים, הטור והבית יוסף שבאותו ענין [ניתן לצלם קטעים מסוימים מגמרא, ראשונים, טור ובית יוסף, ולתת לציבור ללמוד מתוכם]. ועל ידי כך ישיגו ויכירו את מתיקות וערבות התורה יותר ויותר, וכמו שכותב **האור החיים הקדוש** (דברים כו יא): "**אם היו בני אדם מרגישים במתיקות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם**". ולמתיקות זו זוכה האדם בעיקר בלימוד עצמי מתוך הספר, ובפרט כשלומד עם חברותא. ואשרי המשתדלים לארגן כן בקרב הציבור, שצדקתם עומדת לעד.

סיום הלימודים מוקדם

פשט המנהג לסיים את הלימודים בתלמודי התורה ובבתי הספר מוקדם יותר, לכבודו של היום - ראש החודש, וכמו שמסיימים בערב שבת. (ערוך השולחן יו"ד סי' רמה סי"ב)

הקבלת פני רבו

הגר במקום קרוב לרבו, עליו להקביל את פניו בכל שבת ובכל ראש חודש. ואם גר רחוק ממנו, די שיקביל את פניו בחגים. ומסופר בזוהר הקדוש שרבי אליעזר בן הורקנוס הלך בראש חודש לקבל את פני רבו רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו רבו, בור שנובע מים בתדירות גבוהה, דהיינו אתה שנובעים ממך תדיר חידושי תורה, מפני מה באת לכאן?

אמר לו חייב אדם להקביל את פני רבו בראש חודש, שנאמר (מלכים ב ד): "מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם, לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת". (ועיין מסכת ראש השנה טז ע"ב, רבנו חננאל, הריטב"א ועוד. רנח) וכן היה מנהגו של הגאון הראשון לציון רבי שלמה משה עמאר שליט"א, לבוא בכל ראש חודש מעירו בני ברק כדי לקבל את פני מורו ורבו הגאון רבי שמעון טימסטיט זצ"ל, שהיה גר בשכונת שמואל הנביא בירושלים. ולאחר מכן מנהגו היה לבוא בכל ראש חודש לקבל את פני מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל, ולהתפלל עמו תפילת השחר.

תספורת וגזיזת צפרניים

מותר להסתפר שיער הראש והזקן בראש חודש. וכן מותר לגזוז צפרניים. שכבר פשט המנהג שלא לחשוש לצוואת רבי יהודה החסיד בזה. מה גם שיש אומרים שכל צוואותיו לא ציוה אלא לזרעו אחריו. (רנב)

שמחה וששון ליהודים

אסור להתענות ביום ראש חודש, מפני שהוא יום שמחה לישראל, כמו שדרשו חז"ל מהפסוק (במדבר י י): "וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם" (רבנו יצחק בן גיאת, הרא"ש והטור סימן תיח). ומעלה גדולה יש לראש חודש שהוא בחינת שבת, שאין אש של גהינם שולטת בראש חודש ברשעים, כמו שאינה שולטת בשבתות, שנאמר (ישעיה סו כג): "וְהָיָה מִדֵּי חׇדֶשׁ בְּחׇדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כׇל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר ה'". וכן, כשם שישנה נשמה יתירה בשבת, כך ישנה נשמה יתירה בראש חודש [בבחינה מסוימת, אך לא כאותה דרגה גבוהה של שבת]. (זוהר הקדוש, החיד"א ועוד. רנו. ה שיט)

כשיגיע הקץ תהיו עולים בכל חודש ובכל שבת

במדרש (פסיקתא רבתי א): אמרו ישראל לפני הקב"ה: "צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי! מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים?" רבונו של עולם, אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיה לנו, שהיינו עולים לבית המקדש בשלושת הרגלים ורואים את השכינה? אמר להם הקב"ה: בניי! בעבר הייתם עולים שלוש פעמים בשנה, כשיגיע הקץ תהיו עולים בכל חודש וחודש, ובכל שבת ושבת! שנאמר (ישעיה סו יג): "וְהָיָה מִדֵּי חׇדֶשׁ בְּחׇדְשׁוֹ, וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כׇל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי, אָמַר ה'".

והיאך יבואו לבית המקדש בכל ראש חודש ובכל שבת, והלוא אמר רבי לוי, עתידה ירושלים להתרחב ולהיות ככל ארץ ישראל, וארץ ישראל - ככל העולם כולו, וכיצד יבואו עם ישראל ממרחקים כה גדולים אל בית המקדש? אלא מלמד שהעננים באים וטוענים

אותם ומביאים אותם לירושלים, והם מתפללים שם בבוקר ומשיבים אותם לבתיהם. וכשחל ראש חודש בשבת, מביאים אותם העננים שתי פעמים, אחד בשביל שבת ואחד בשביל ראש חודש, והעננים טוענים אותם בהשכמה ומביאים אותם לירושלים, והם מתפללים שם בבוקר, ושוב טוענים אותם לבתיהם, [ולעת ערב] מחזירים אותם לירושלים בשביל מנחה. הוא שהנביא מקלסם (ישעיה ס ח): "מִי אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה" הרי של בוקר, "וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבֹּתֵיהֶם" הרי של מנחה. עד כאן דברי המדרש.

בגדים נאים

מנהג טוב ונאה ללבוש מלבוש חשוב לכבוד ראש חודש. וכן המנהג בכמה מתלמודי התורה ובתי הספר. [וסימן לדבר "וחמש חליפות שמלות", חמ"ש ראשי תבות: **ח**ודש, **מ**ועד, **ש**בת, שבהם יחליף שמלותיו]. והגאון מוילנא היה נוהג ללבוש בראש חודש כובע של שבת. (ה שיט. לקוטי מהרי"ח ועוד)

סעודת ראש חודש

אף על פי שאין חובה לאכול פת בראש חודש, מכל מקום כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תי"ט, ראשי תיבות **ת** אכל **י** ותר **ט** וב): "מצוה להרבות בסעודת ראש חודש". והיינו שירבה בבשר ודגים ומיני פירות וכיוצא. ומצוה לאכול בשר בהמה, שאין שמחה בלא בשר. ומנהג אנשי מעשה להוסיף מאכל או תבשיל חשוב בסעודה יותר משאר ימי החול. וכשחל ראש חודש בשבת, מוסיפים מאכל או תבשיל יותר משאר השבתות, כדי שיהיה ניכר שסועדים גם לכבוד ראש חודש. (משנה ברורה סימן תיט ס"ק ב)

סמך לסעודת ראש חודש, אנו מוצאים אצל דוד ויהונתן בנו של שאול המלך, שבזמנם היו נוהגים כל אוכלי שולחן המלך לבוא לסעוד עם המלך בראש חודש, וכמו שכתב רש"י: שאין נמנע איש מהם מלבוא ביום טוב אל הלחם, אבל בשאר הימים היה מי מהם לפעמים נמנע מלבוא. ואמר דוד ליהונתן, אם אביך המלך ישאל עלי למה לא הגעתי לסעוד אצל שולחן המלך? תאמר לו: שלא באתי כי סועד אני עם אחי ומשפחתי ביום החודש, שנאמר (שמואל א כ ה, ו, כט): "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל יְהוֹנָתָן הִנֵּה חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב אֵשֵׁב עִם הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל... אִם פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ, וְאָמַרְתָּ: נִשְׁאֹל נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָּוִד לָרוּץ בֵּית לֶחֶם עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל הַמִּשְׁפָּחָה." (טור ובית יוסף סימן תיט)

וכתב רבנו ישעיה מטראני: רגילים לשמוח בראש חודש, ולעשות סעודות גדולות. וכתב הרוקח: מצוה לאכול בראש חודש כמו במועדים. וכן כתב רבנו אשר מלוניל: נהגו כל ישראל לעשות סעודות גדולות יותר משאר הימים, מפני כבוד היום, כי ראש חודש הוא יום כפרה לישראל. וכתב האור זרוע: המוציא הוצאות לסעודת ראש חודש ואוכל ושמח

בו בטוב, הרי זה משובח. ואמרו חז"ל (מסכת ביצה טז ע"א, פסיקתא דרב כהנא): כל מזונותיו של אדם קצובים לו מתשרי עד תשרי, חוץ ממה שמוציא עבור **תשר"י**, דהיינו: **ת** ורה, **ש** בתות, **ר** אשי חדשים, **י** מים טובים, שבאלו אם יבזבז יותר, יקבל יותר, ואם יבזבז פחות, יקבל פחות. (טור ובית יוסף סימן תיט. רמז, רנה, רנז. עטרת פז לט)

מנהג טוב בכמה קהילות לארגן סעודת ראש חודש עם דברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך, כשהמטרה היא לחזק את הקהל, ולהרבות אהבה וחיבה ביניהם, כמו שאמרו חז"ל (מסכת סנהדרין קג ע"ב): "גדולה לגימה שמקרבת רחוקים". ואמר שלמה בחכמתו (משלי טו טו): "וטוב לב משתה תמיד", והעיקר שיהיה הכל לשם שמים. (עיין ברמ"א סימן תרצז)

חביבות הקב"ה לעם ישראל בלי גבול

לאחר שחטאו ישראל בעוון העגל, כעס עליהם משה רבנו ולקח את אוהלו מחוץ למחנה, כמו שנאמר (שמות לג ז): "וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד, וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה". ואומר הזוהר הקדוש (בחוקתי קיד ע"ב): אמר משה, הואיל וישראל שקרו בהקב"ה, והחליפו את כבודו בעגל והשתחוו לו, הרי השכינה הנקראת אוהל מועד, תהיה ביד יהושע שהוא הנאמן בין הקב"ה לישראל, כמו שנאמר: "וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל". אמר לו הקב"ה למשה, משה! לא ראוי לעשות כן, שהרי את שכינתי נתתי בידי ישראל, כמו שנאמר (ויקרא כו יא): "וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם". ואף על פי שהם חטאו לי, עדיין אשאיר שכינתי אצלם שלא יפרדו ממנה, ובזכות ששכינתי אצלם לא אעזבם לעולם. ועל כן, בכל מקום שגלו ישראל, שכינה עמהם. [עיין במסכת ברכות (סג ע"ב)]

ואמר רבי יצחק (שיר השירים ב ט): "דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים, הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ, מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים". אשריהם ישראל שזכו שהשכינה עמהם בכל מקום ולא נפרדת מהם על אף שהם בגלות. **והקב"ה בא בכל ראש חודש, שבת ומועד להשגיח עליהם ולהסתכל בשכינה שאצלם שהיא אהובו של המלך.**

משל למלך, שהמלכה לא נהגה עמו כהוגן והוציא אותה מהיכלו, מה עשתה, לקחה את בנה, אהובו של המלך, ומכיון שדעתו של המלך עדיין עליה, עזבו בידה. ובשעה שמתעורר רצון המלך על המלכה ובנה, היה מטפס ועולה על הכתלים עד שמגיע להסתכל ולהשגיח עליהם מבין נקבי הכותל. וכיון שראה אותם היה בוכה והולך לו.

כך ישראל אף על פי שיצאו מהיכל המלך ובאו לגלות, לקחו עמם את השכינה. ובגלל שרצון ה' עליהם, הניח להם שיקחוה. ובשעה שמתעורר רצון ה' על השכינה

ועל ישראל, אז "קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת", כביכול כדי להסתכל ולהשגיח בין נקבי הכותל עליהם, וכיון שרואה אותם מתחיל לבכות. זהו שאומר הפסוק: "דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים" - לדלג מכותל לגג ומגג לכותל. "הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ" - בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת - כי בודאי בית הכנסת צריך חלונות. מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים" - להסתכל ולהשגיח עליהם. **ומשום כך צריכים ישראל לשמוח בימים אלו ובראשי חודשים, שיודעים כן ואומרים** (תהלים קיח כד) : "**זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ**".

סגולה להצלחה לכל החודש

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: אשרי אדם שיש לו בראש חודש תלמיד חכם על שולחנו. ומי שחננו ה' להושיב אנשים שילמדו, ראוי שביום זה יהיה עורך השולחן בפניהם כפי השגת ידו, שהוא דבר גדול שתהיה לו הצלחה והרווחה בכל החודש. (ה שיג)

ראש חודש אב

אף שנהגו להמנע מאכילת בשר מראש חודש אב עד עשירי באב, כדי להצטער על חורבן בית המקדש, מכל מקום ביום ראש חודש עצמו אוכלים בשר לכבודו של ראש חודש. (החיד"א, פרי האדמה, שלחן מלכים, קול אליהו ועוד. וכתב בכנסת הגדולה, שכן המנהג פשוט. רנו)

סעודת היום

עיקר סעודת ראש חודש היא ביום ולא בלילה. (עטרת פז מ)

יעלה ויבוא בברכת המזון

מזכירים "יעלה ויבוא" בברכת המזון. ואם שכח ולא אמרו, אם נזכר אחר שחתם "ברוך אתה ה' בונה ירושלים", יאמר כך בלי שם ומלכות: "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון", וימשיך ברכה רביעית. אבל אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית, אינו חוזר. אך טוב שאחר שאמר "הרחמן הוא יחדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה", יאמר: "יעלה ויבוא". (סימן קפח ס"ז. רנז. ה שיג)

המתפלל ערבית בערב ראש חודש מוקדם בזמן "פלג המנחה" [שעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות. בחורף בערך 15:50, ובקיץ בערך 18:40], ואכל סעודת פת קודם הלילה, אומר "יעלה ויבוא" בברכת המזון. (ה"ב ט תקז)

המתפלל ערבית במוצאי ראש חודש בזמן "פלג המנחה" ואחר כך אכל סעודת פת, לא יאמר "יעלה ויבוא" בברכת המזון. (ה"ב ט תקז)

ראש חודש שחל בשבת, ושכח לומר בברכת המזון "רצה והחליצנו" ו"יעלה ויבוא" - אם נזכר אחר שחתם "ברוך אתה ה', בונה ירושלים", יאמר כדין הטועה בכל שבת: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וראשי חדשים לזכרון, ברוך אתה ה' מקדש השבת". ואם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית "לעד האל ...", שדינו לחזור לתחילת ברכת המזון - יאמר "רצה והחליצנו" ו"יעלה ויבוא" שוב. אך אם אמר "יעלה ויבוא" ורק שכח לומר "רצה והחליצנו", יאמר ברכת "אשר נתן" הנ"ל, בלי להזכיר בה ראש חודש כלל. (סימן קפח ס"ז. ה"ב ט תצד)

סיום הסעודה במוצאי ראש חודש

התחיל לאכול פת בראש חודש לפני השקיעה, ונמשכה סעודתו עד הלילה שכבר אינו ראש חודש, אומר "יעלה ויבוא" בברכת המזון, כיון שהתחיל בראש חודש. (מהרש"ם ועוד. שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן נה)

ראש חודש שחל במוצאי שבת, הנכון שיסיים אכילתו קודם צאת הכוכבים, כדי שלא ליכנס למחלוקת אם לומר "יעלה ויבוא" או לא. ומכל מקום אם האריך בסעודה שלישית עד הלילה אפילו אכל כזית פת לאחר צאת הכוכבים, אינו אומר "יעלה ויבוא" אלא "רצה והחליצנו" בלבד, שהכל הולך אחר ההתחלה. (הב"ח, אליה רבה, רבנו חיים הכהן רפפורט, זרע אמת, הרי בשמים, שאגת אריה, שואל ומשיב, פעולת צדיק, נתיבי עם ועוד. יחוה דעת ח"ג סימן נה. ה"ב ט תקי. וכמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה".) והוא הדין בסעודת פורים שנמשכה עד הלילה, אומר "על הנסים" בברכת המזון. ואולם אם התפלל ערבית בתוך הסעודה, לא יזכיר "על הניסים". והוא הדין בחנוכה. (שם)

ענייני אבלות

הספד - אין מספידים בראש חודש אלא לתלמיד חכם בשעת הלוויה בלבד. ומלמד תינוקות של בית רבן שקובע עיתים לתורה, דינו כתלמיד חכם ומותר להספידו. (יורה דעה סימן תא ס"ה. יא)

צידוק הדין - לדעת מרן השלחן ערוך (סימן תכ ס"ב, ויורה דעה סימן תא ס"ו) אומרים צידוק הדין בראש חודש. והרמ"א כתב, שמנהג בני אשכנז שלא לאומרו. וכל מקום יעשו כפי מנהגם. ומכל מקום לתלמיד חכם בשעת הלוויה אומרים צידוק הדין ללא חשש. (חזו"ע אבלות א צא)

בית הקברות - אם חל יום השבעה או השלושים בראש חודש, לא יעלו לבית הקברות, מפני שמתעוררים לבכי ולמספד, וידחו את הביקור לאחר ראש חודש. (יא, רנה)

אם חל יום השנה בראש חודש ואין חשש שיתעוררו לבכי, רשאים ללכת לבית הקברות, אבל אם יש חשש שיבכו, ילכו יום או יומיים קודם ראש חודש. (יב)

אזכרה - מותר לערוך אזכרה בראש חודש, למלאות השבעה, השלושים או השנה. אלא שיזהרו שלא להספיד ולא לספר בשבחיו של הנפטר, אלא ידברו רק דברי חיזוק והתעוררות, ובפרט על חינוך הבנים, שזו מעלה גדולה מאוד לעילוי נשמתו. ועיין בהרחבה בסוף החוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", אלו דברים באמת מעלים את נשמת הנפטר לאין ערוך ולאין שיעור, מחיל אל חיל בעולם האמת, ולא כמו שטועים ההמון שהעיקר זה הסעודות והמאכלים.

תענית - אסור להתענות בראש חודש. ואפילו אם חל בו יום השנה של אביו או אמו, שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקסח ס"ח) שטוב להתענות ביום זה, לא יתענה, אלא ידחה את התענית למחרת (שם ס"ט). ויש נוהגים להקדים להתענות בערב ראש חודש. (רנד. עטרת פז לז)

בן שעוסק בתורה, לא יתענה כלל אפילו שחל יום השנה בשאר הימים, מפני ביטול תורה שיגרם לו עקב התענית, ואדרבה יאכל ויעסוק בתורה יותר, וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות את הוריו. ובפרט אם מארגן שיעור תורה ברבים לעילוי נשמתם, שאין ערוך לזה. והוא הדין למלמד תינוקות שלא יתענה, כיון שהתענית גורמת לו למעט במלאכת שמים. וכן שכיר לא יתענה, כיון שממעט במלאכת בעל הבית. אולם עובד עצמאי, נכון שיתענה כשחל יום השנה של הוריו בשאר ימים. (רנד)

תפילות ראש חודש

בית הכנסת

נכון להרבות האורה בבית הכנסת בליל ראש חודש לכבודו של היום, כשם שמרבים באורה לכבוד שבת ויום טוב. (הגר"א, שערי רחמים ועוד. לקוטי מהרי"ח סדר ראש חודש)

תפלת ערבית - "ברכי נפשי"

יש נוהגים לומר קודם תפילת ערבית מזמור (תהלים קד): "ברכי נפשי את ה'", משום שנרמז בו ראש חודש, שנאמר: "עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים", שעל ידי הירח נקבעים חגי ומועדי ישראל וראשי החודשים. וכן אמרו במדרש (ילקוט שמעוני תהילים תתסב): "אמר רבי יוחנן, לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד, שנאמר "יהי מאורות", [מאֹרֹת כתוב בלי ו', ומשמע לשון יחיד]. אם כן למה נבראת הלבנה? לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים,

שנאמר: עשה ירח למועדים". ע"כ. ויש יסוד וסמך בזוהר הקדוש על אמירת מזמור "ברכי נפשי" בראש חודש, כמבואר להלן. (רנח)

אמרו בזוהר הקדוש (מדרש הנעלם פרשת וירא צז ע"ב): רבי אליעזר היה יושב ועוסק בתורה, בא לפניו רבי עקיבא, אמר לו במה עוסק מר? אמר לו בפסוק (שמואל א ב ח): "וכסא כבוד ינחילם". ומה פירושו? אמר לו: "כסא כבוד ינחילם", זה יעקב אבינו עליו השלום, שעשה לו הקב"ה כסא כבוד שבו הוא מלמד תורה לנשמות הצדיקים שעדיין חיים הם בעולם הזה, שבכל לילה שהם ישנים, נשמתם עולה למעלה, שנאמר: "זה דור דורשיו, מבקשי פניך יעקב סלה" - אלו נשמות הצדיקים שהם הדורשים של הדור, שנשמותיהם מבקשות את פניו של יעקב אבינו שילמדם תורה. ויעקב אבינו מלמדם תורה, שנאמר: "וכסא כבוד" - היינו תורתו של יעקב שנעשית לכסא כבוד, "ינחילם" - ילמד לנשמות הצדיקים. ובכל ראש חודש וראש חודש, הקב"ה הולך יחד עם יעקב אבינו לבקר את נשמות הצדיקים, וכאשר נשמת הצדיק רואה את כבוד השכינה, מברכת ומשתחווה לפניו יתברך, וזהו שנאמר: "ברכי נפשי את ה' וגו'". אמר רבי עקיבא: הקב"ה עומד, ונשמת הצדיק פותחת ואומרת: "ה' אלהי גדלת מאד" עד סוף הפרק "יתמו חטאים מן הארץ וגו' הללויה". וגם משבחת לה' על גופה שנשאר חי וקיים בעולם הזה, ואומרת (תהלים קג): "ברכי נפשי את ה', וכל קרבי את שם קדשו וגו'", שקרבי זה הגוף. נמצא שבתחילה משבחת הנשמה על אור התורה שהשיגה בעצמה, ואחר כך משבחת על הגוף, כי זיו הנשמה נמשך למטה ומאיר גם על הגוף. ע"כ.

הנוהגים לומר מזמור "ברכי נפשי את ה'" קודם תפילת ערבית, טוב שיאמרוהו ב"בין השמשות" קודם כניסת הלילה, כיון שאין לקרוא לכתחילה מקרא בלילה. ["בין השמשות" - הוא הזמן שמהשקיעה ועד צאת הכוכבים, ולא ברור אם הוא עדיין יום או שכבר התחיל הלילה. ונקרא "בין השמשות" על שם שהוא בין שתי "שמשות", כלומר בין שקיעת גוף השמש לבין העלם אור השמש, ונמשך זמנו כרבע שעה.]

כשחל ראש חודש במוצאי שבת, רשאים לאומרו לכתחילה גם לאחר צאת הכוכבים, כמו שאומרים שאר מזמורים "לדוד ברוך ה' צורי" ועוד, כיון שהארת שבת קיימת וממשיכה עד חצות הלילה (עיין שו"ת יביע אומר חלק ו סימן ל). והעיד רבי חיים ויטאל על רבו האר"י ז"ל שנהג לומר פסוקי ברכה "ויתן לך וכו'" במוצאי שבת לסימן טוב. ואף על פי שבשאר לילות אין לקרוא מקרא על פי הסוד, מכל מקום כל זמן שלא סעד סעודה רביעית, אין בזה חשש, כי הארת שבת נמשכת. (חזו"ע שבת ב תו)

"**יעלה ויבוא**" - מזכירים יעלה ויבוא בתפילת העמידה. ופרטי ודיני השוכח "יעלה ויבוא" בתפילות ראש חודש, יתבארו להלן.

תפילת שחרית

זמן התפילה - בבתי כנסת שהציבור ממהרים לצאת לעבודתם מיד לאחר תפילת שחרית, הנכון שבראש חודש יקדימו את זמן התפילה, כדי שיתפללו בנחת ויאמרו את ההלל בנעימה ויודו לה' כנאה וכיאה, ולא בלחץ, בהלה ופזיזות. וכמבואר להלן בדיני קריאת ההלל.

קריאת שמע ותפילה - כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל: "בדוק ומנוסה, אם יתפלל אדם שחרית וקריאת שמע בכוונה, בו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו. ואף אם לשעה יחשוב שאינו, בסופו ימצא שכן הוא. ואין צריך לומר שיצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה" (פסקי תשובות א תשנה). וכל שכן שיש להשתדל לכוון כן ביום ראש חודש, שהוא סימן טוב לכל החודש כולו.

שיר של יום - כשאומר שיר של יום בתפילת שחרית, יאמר: "היום יום פלוני בשבת קודש" ללא התיבות: "השיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן", מאחר ולא היו אומרים בבית המקדש שיר זה בראש חודש. (ע' רלג)

תפילת מוסף

טעם חליצת התפילין - חולצים את התפילין קודם תפילת מוסף, מכיון שתיכף בחזרת השליח ציבור, נאמר קדושת "כתר יתנו **לך** ...", ולא נכון שבאותה שעה מונח גם על ראשנו כתר של תפילין. וכיון שבחזרת התפילה לא ראוי שיהיו התפילין מונחים עלינו, גם בתפילת הלחש אין מניחים אותם (שו"ע ובית יוסף סימן כה סי"ג. שא). ובזוהר הקדוש החמיר מאוד שלא להתפלל תפילת מוסף עם תפילין. (שב)

זמן חליצת התפילין - יש נוהגים לחלוץ את התפילין אחר חצי הקדיש שלפני מוסף. ויש נוהגים לחלוץ קודם הקדיש, כדי שלא יהיה נמהר ונחפז לחלצן ולא יכוון יפה במוסף. וגם כדי שלא יפסיק בין הקדיש לעמידה. וכן היה מנהג מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ. ובפרט שיש אומרים שעיקר ההקפדה על פי הסוד, שלא לחלוץ לפני קדיש תתקבל. (שא)

שכח לחלוץ - אם שכח לחלוץ את התפילין ונזכר כשהוא באמצע העמידה, יחלוץ אותם מיד, כיון שהזוהר הקדוש מחמיר מאוד שלא להתפלל מוסף עם התפילין. ועל כל פנים אם טעה והתפלל עם התפילין, יצא ידי חובת מוסף. (שב)

מי שהיה לבוש תפילין, ופתאום שמע ממנין אחר שהגיעו לקדושה של מוסף "כתר יתנו לך", ואין לו שהות לחולצן, יזיז את התפילין של ראש מעט ממקומן, ויענה. (שג)

רבנו תם - המניחים תפילין של רבנו תם, טוב שיזדרזו להניחן, כדי שיספיקו לקרוא עימהן קריאת שמע ולחלצן לפני מוסף. ואולם שליח ציבור שקשה שיפסיק בתפילתו להניח רבנו תם, מפני טורח הציבור שימתינו לו, יניחן לאחר תפילת מוסף. וכן מי שלא הספיק להניחן קודם מוסף, יניחן לאחר מוסף. (שב)

הנחת תפילין במשך היום - הרגיל ללמוד במשך היום עם תפילין, רשאי להניחן לאחר מוסף וללמוד בהן תורה. (הרמ"ע מפאנו, החיד"א, פרי חדש, לקט הקמח ושכן דעת רבים וגדולים. שג)

הנוהגים להניח תפילין בכל יום במנחה, גם בראש חודש יניחו. (ה"ב ב עו)

"**ולכפרת פשע**" - כשאומרים בתפילת מוסף "חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה, לששון ולשמחה וכו'", אזי בשנה מעוברת, מראש חודש חשון עד ראש חודש אדר ב' בלבד, מוסיפים: "ולכפרת פשע". (כף החיים פלאג'י, אדני פז, הגר"מ פיינשטיין ועוד. שו)

חתימת הברכה - "ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים". ואם טעה וחתם "מקדש ישראל והזמנים", לא יצא וצריך לחזור. (עיין סימן תפז ס"א. החיד"א, הגר"ח פלאג'י, מטה אפרים, שבט הקהתי, הליכות שלמה אוירבך. שיד)

קדושת מוסף - "**כתר יתנו לך** ..."

שונה קדושת מוסף של ראש חודש מקדושת מוסף של שבת ויום טוב, שבראש חודש מקצרים, ומיד לאחר "קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו", אומרים: "לעומתם משבחים ואומרים". וכן לאחר "ברוך כבוד ה' ממקומו", אומרים: "ובדברי קדשך כתוב לאמר", ואילו בשבת וים טוב, מאריכים יותר. והבאור בזה על פי מה שכתב בשבלי הלקט (הובא בבית יוסף סימן תכג): הטעם שבמוסף של שבת ויום טוב, מוסיפים בקדושת "כתר" פסוק "שמע ישראל", ופסוק "להיות לכם לאלהים, אני ה' אלהיכם", כתבו הגאונים, לפי שבימי רב [מגדולי חכמי התלמוד], גזר יוזגדר מלך פרס על ישראל שלא יקראו קריאת שמע. מה עשו חכמינו זכרונם לברכה שבאותו הדור? תיקנו להבליעו בקדושת "כתר יתנו לך", ששם יאמרו פסוק ראשון של קריאת שמע "שמע ישראל", ואת התיבות אחרונות של קריאת שמע "להיות לכם לאלוקים, אני ה' אלקיכם...", כדי שלא תשתכח קריאת שמע מפי הקטנים. ובקשו רחמים מן השמים לבטל את הגזירה, ובא תנין בחצי היום ובלע את יוזגדר מלך פרס בבית משכבו, ובטלה

הגזירה. אמרו חכמים: כדי שיתפרסם הנס לדורות, נשאיר את אמירת הפסוקים הללו בקדושה שבתפילות מוסף ונעילה, שאין בהן קריאת שמע כלל. ע"כ. נמצא אפוא שהשאירו הוספה זו רק לזכר לנס בלבד, ואם כן די היה להשאירה בשבת ויום טוב, אבל בשאר ראשי חודשים וחולו של מועד, לא הטריחו על הציבור. [וכשם שאין עולים לתורה בימים אלו אלא ארבעה עולים ולא יותר, מפני טורח ציבור הממהרים למלאכתם.] וכתב רב נטרונאי גאון שהמנהג להבליע פסוקי קריאת שמע אלו בקדושת "כתר", רק בשבת ויום טוב ויום הכיפורים, אבל בראשי חודשים וחולו של מועד, אין אומרים אותם, וכן כתב בשבולי הלקט שכן המנהג פשוט.

בסיום חזרת הש"צ, אומר הש"צ קדיש תתקבל, ואומרים מזמור "ברכי נפשי את ה'", יהא שלמא, קוה אל ה', וגומרים את התפילה כבכל יום. (שה)

נשים - רשאיות להתפלל מוסף בראשי חודשים. והוא הדין בשבתות וימים טובים. שגם להן יש כפרה על ידי קרבנות אלו. (חזו"ע שבת ב רד)

מוסף של שבת וראש חודש - תזכורת לקהל

מאחר ורבו פרטי הדינים והדעות במי שטעה בתפילת מוסף של שבת וראש חודש, והתפלל מוסף של שבת, או שטעה והתפלל מוסף של ראש חודש של חול. על כן, מן הראוי שיכריז השליח ציבור קודם אמירת הקדיש שלפני מוסף, שיפתחו הציבור את הסידורים במוסף של שבת וראש חודש שאומרים בו "אתה יצרת", ולא יתחיל את הקדיש עד שכולם יפתחו במקום הנכון.

טעה והתפלל מוסף של שבת

ראש חודש שחל בשבת שצריך לומר במוסף "אתה יצרת", וטעה ואמר "תכנת שבת" - אם נזכר קודם שחתם "ברוך אתה ה' מקדש השבת", יחזור לומר "אתה יצרת". ואם אמר "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חוקיך", ויחזור לומר "אתה יצרת". ואם חתם "ברוך אתה ה' מקדש השבת", יחזור לומר "אתה יצרת", עד "זכר למעשה בראשית", [ולא יחתום "ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חודשים"] וימשיך רצה. ואם נזכר בברכת רצה, יוסיף שם: "ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, את מוסף יום ראש החודש הזה נעשה ונקריב לפניך ככתוב בתורתך", וטוב שיוסיף גם את פסוקי ראש חודש שאומרים במוסף, "ובראשי חדשיכם...", יעלה ויבוא, ואתה ברחמיך [ותחזינה עינינו] וכו'. ואם נזכר בסוף ברכת רצה אחר שאמר "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חוקיך", ויאמר "יהי רצון שנעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם..." כנ"ל, יעלה ויבוא, ואתה ברחמיך [ותחזינה עינינו] וכו'. ואם נזכר אחר שחתם

"ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון", יאמר "יהי רצון שנעשה לפניך את קרבנות חובותינו... ככתוב בתורתך", וימשיך מודים. [עיין בשלחן ערוך (סימן רסח ס"ד): אם התפלל תפילת חול במקום מוסף של שבת, אם אמר "יהי רצון שנעשה לפניך את קרבנות חובותינו, תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם", יצא, אף שלא קבע ברכה לשבת. כי העיקר במוסף להזכיר הקרבנות. והיינו להזכירם במקומם ברצה, שזה מענין עבודת בית המקדש. (חיי אדם כח ד)] ואם נזכר אחר שהתחיל מודים, חוזר ל"אתה יצרת", וממשיך משם והלאה על הסדר. ואם נזכר אחר שסיים את התפילה, חוזר לתחילת התפילה. (עיין עמוד שיג, שטו. חזו"ע שבת א שנג. אשי ישראל עמוד תס. תהלה לדוד רסח ו. לקוטי מהרי"ח)

טעה והתפלל מוסף של חול

ראש חודש שחל בשבת שצריך לומר במוסף "אתה יצרת", וטעה ואמר "ראשי חודשים לעמך נתת" - אם נזכר קודם שחתם "ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חודשים", יחזור לומר "אתה יצרת". ואם אמר "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חוקיך", ויחזור לומר "אתה יצרת". ואם חתם "ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חודשים", יחזור לומר "אתה יצרת", עד "וביום השבת שני כבשים ... ונסכה", [ולא יחתום "ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חודשים".] וימשיך רצה. ואם נזכר בברכת רצה, יוסיף שם: "ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, את מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך ככתוב בתורתך", וטוב שיוסיף גם את פסוקי השבת שאומרים במוסף "וביום השבת שני כבשים...". וימשיך ואתה ברחמיך [ותחזינה עינינו] וכו'. ואם נזכר אחר שאמר "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חוקיך", ויאמר "יהי רצון שנעשה לפניך את קרבנות חובותינו..." וכנ"ל. ואם נזכר בסוף ברכת רצה אחר שחתם "המחזיר שכינתו לציון", יאמר "יהי רצון שנעשה לפניך את קרבנות חובותינו... בתורתך". וימשיך מודים. ואם נזכר אחר שהתחיל מודים, חוזר ל"אתה יצרת". ואם נזכר אחר שסיים את התפילה, חוזר להתפלל מוסף של שבת וראש חודש "אתה יצרת". (עיין עמ' שיג. שבת א שנו. אשי ישראל עמוד תס. וכתב המחזיק ברכה (רסח ססק"ה) בשם הכנסת הגדולה, אליה רבה וחק יעקב, שאם לא הזכיר שבת בחתימה, אך הזכיר באמצע הברכה, יצא.)

טעה פעמיים במוסף של שבת וראש חודש

ראש חודש שחל בשבת, וטעה והתפלל מוסף של שבת "תכנת שבת", וסיים התפילה, וטעה שוב והתפלל מוסף של ראש חודש של חול "ראשי חודשים לעמך נתת", צריך

לחזור פעם שלישית ולהתפלל מוסף של שבת וראש חודש יחד "אתה יצרת". שכך היא תקנת חכמים, שכל שיש שתי קדושות, מזכירים שתיהן יחד באותה תפילה. (שיז)

טעה בחתימה במוסף של שבת וראש חודש

ראש חודש שחל בשבת והתפלל מוסף של שבת וראש חודש "אתה יצרת", אך טעה וחתם "בא"י מקדש השבת", במקום "מקדש השבת וישראל וראשי חודשים", יצא, מאחר והזכיר ראש חודש בתפלתו. (שיד) וכמו כן אם טעה וחתם "מקדש ישראל וראשי חודשים" בלבד, יצא, מאחר והזכיר שבת בתפלתו. והרי זה דומה ליום טוב שחל בשבת, והתפלל "אתה בחרתנו" והזכיר של שבת, אך טעה וחתם "מקדש ישראל והזמנים", במקום "מקדש השבת וישראל והזמנים", שהדין הוא שאינו חוזר, מאחר והזכיר שבת קודם לכן. (עיין חזו"ע פסח רכג)

יעלה ויבוא בתפילה

יעלה ויבוא

בערבית, שחרית ומנחה של ראש חודש, מוסיפים "יעלה ויבוא" בעמידה. וגם המתפלל ערבית מוקדם מבעוד יום - פלג המנחה [שעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות. באמצע החורף בערך: 15:50. ובאמצע הקיץ בערך: 18:40], אומר "יעלה ויבוא". (ה רסה)

שמונה לשונות של תפילה והתקרבות

בנוסח "יעלה ויבוא", ישנן שמונה לשונות של בקשת התקרבות: יעלה, יבוא, יגיע, יראה, ירצה, ישמע, יפקד, יזכר. יש להבין מה הענין בלשונות הללו?

בספר "תולדות אדם" [לבעל ספר "חיי אדם"] מבאר על דרך משל: הנה בנוהג שבעולם, אדם שרוצה להגיש בקשה לפני המלך [כגון שיסללו כביש בעירו], זקוק הוא להצלחה בכמה וכמה שלבים עד שתתקבל בקשתו: תחילה - צריך הוא להצליח להגיע בשלום אל עיר הבירה מבלי להיפגע מסכנות הדרכים. שנית - זקוק הוא לאישור כניסה אל הארמון. שלישית - יתכן שיניחו לו לגשת רק אל לשכת המזכיר וכדומה, אולם כדי להתייצב לפני המלך בעצמו, זקוק הוא לאישור נוסף. רביעית - אחר שכבר הגיע אל המלך והגיש את בקשתו, עדיין אין זה ברור שהמלך יקרא ויתעניין בה, והוא זקוק להצלחה אף בזאת. חמישית - אחר שיקרא המלך את דבריו, צריך שהדברים ימצאו חן בעיניו, ולא ימצא בבקשתו פסול שהוא [שהמלך אכן יסכים בדעתו שכדאי ונכון לסלול כביש]. שישית - ישנן בקשות רבות, אשר על אף שהן נאותות וראויות בעיני המלך, מכל מקום המלך מניח להן ואינו מעביר אותן לטיפול. לכן צריך הוא שהבקשה אכן תטופל

[שהבקשה לסלילת הכביש תטופל ותעבור לידי הגורמים האחראיים על כך]. שביעית - לאחר שהבקשה בטיפול, זקוק הוא להמלצות ולהסכמות של חברי וועדות הביקורת, כדי שהבקשה תאושר [שהוועדה לתכנון ולפיתוח כבישים, אכן תאשר ותמליץ על סלילת הכביש]. ואחר כל זאת, כשכבר אושרה הבקשה, צריך הוא את השלב האחרון - ההצלחה במילוי בקשתו בפועל, מבלי שיהיו עיכובים כלשהם [שאכן ימצא הקבלן, והוא יעשה את עבודתו כראוי וכדומה].

והנה חז"ל אמרו (מסכת ברכות נח ע"א): כי בבחינה מסוימת, הנהגת המלכות בארץ היא כעין הנהגת המלכות בשמים ["מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא"]. על כן, גם אנחנו מתפללים לקב"ה שנצליח בכל שמונת השלבים למילוי בקשתנו: "יעלה" - שתעלה הבקשה מעולמינו השפל אל שמי מרומים. "ויבוא" - שתכנס לתוך היכל ה', היכל לבנת הספיר. "ויגיע" - עד לפני הקב"ה. "ויראה" - שה' ברחמיו ישגיח על הבקשה ויאזין לה. "וירצה" - שהבקשה תהיה רצויה לפניו. "וישמע" - שהבקשה תתקבל. "ויפקד" - שיצווה בחסדו הגדול למלאות את הבקשה. "ויזכר" - שיזכרו לפניו המעשים הטובים שלנו ושל אבותינו, וכך לא יהיה איזה עיכוב וקטרוג שיחסום את מילוי הבקשה והתפילה.

הכרזת יעלה ויבוא

בערבית של ראש חודש, ראוי ונכון להכריז בציבור בין הקדיש לעמידה: "יעלה ויבוא", כדי להזכיר לציבור לאומרו. והוא הדין בהכרזת: "מוריד הטל", "על הניסים" וכיוצא. וכתב הרשב"א שכן נוהגים בכל מקום, ואין בזה חשש הפסק, כיון שהוא צורך התפילה ממש. (וכן דעת הראבי"ה, שבלי הלקט, אבודרהם, מהרי"ל, שלחן ערוך סימן רלו, דרכי משה, הב"ח, כנסת הגדולה, הלבוש, אליה רבה, מגן אברהם ועוד. רנט)

נוסח יעלה ויבוא

יש אומרים כך: יעלה ויבוא, ו יגיע ו יראה וירצה, ו ישמע ו יפקד ויזכר. אבל הנוסח היותר מדוקדק הוא: יעלה ויבוא, יגיע יראה וירצה, ישמע יפקד ויזכר. וכן הוא הנוסח בסידורים הישנים, והרוצה לדקדק יאמר כן. (ה תטז)

הנכון לומר: "לחן ו לחסד ולרחמים" עם ו', ולא "לחסד" בלי ו'. (רבנו האר"י ז"ל, החיד"א, זבחי צדק, שמחת הרגל ועוד. ה רסה)

הנכון לומר: "ביום ראש ה חודש הזה". שכן הוא הנוסח במשנה (מסכת עירובין לט ע"א), וכן נוסחת רב עמרם גאון, סידור רש"י, מחזור ויטרי, סדר התפלה של הרמב"ם, הרי"ף, הרא"ש, וכן בסידורים קדמונים, זבחי צדק ועוד. (רסא)

שכח יעלה ויבוא בערבית

מי ששכח לומר יעלה ויבוא בתפילת ערבית של ליל ראש חודש, בין בלילה הראשון בין בלילה השני, אינו חוזר. (רס)

והטעם בזה, לפי שאין בית דין מקדשים את החודש בלילה אלא ביום. והיינו, כי בזמנם לא היה לוח שנה כפי שיש היום, שבו מצויין אימתי יחולו ראשי החודשים ואימתי יחולו מועדי השנה, והיו קובעים זמנים אלו על פי ראיית הלבנה בליל שלושים לחודש בצורה מסוימת, ובית דין הגדול שבירושלים היו מכריזים ביום השלושים שהחודש מקודש, ואותו יום היה נעשה ראש חודש, והכרזה זאת היתה דווקא ביום ולא בלילה. נמצא שבלילה הקודם [ליל שלושים], לא חלה עדיין קדושת ראש חודש, וכאילו אינו ראש חודש. וכך כותב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ב הלכה ח): אפילו ראו בית דין וכל ישראל את הלבנה, ולא הספיקו בית דין לומר "מקודש" עד שכבר הגיע ליל שלשים ואחד, אין מקדשים אותו, ויהיה החודש הקודם שלושים יום, ויום ראש חדש יהיה למחרת ביום שלשים ואחד, אף על פי שנראית הלבנה כהוגן בליל שלושים, כי אין הראיה קובעת אלא בית דין שאמרו מקודש הם שקובעים. ע"כ. נמצא שהלילה עצמו עדיין אינו ראש חודש אלא רק למחרת ביום שמכריזים בית הדין. על כן, אם טעה ולא אמר יעלה ויבוא בתפילת ערבית, אינו חוזר.

שכח לומר יעלה ויבוא בערבית, ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' [כדי לומר המחזיר שכינתו לציון], לא יאמר למדני חוקיך, כדי לחזור לומר יעלה ויבוא. וכן לא יאמר יעלה ויבוא בין המחזיר שכינתו לציון למודים. שכיון שהדין הוא שאינו חוזר, אם יאמר כן, הרי זה הפסק. ומכל מקום רשאי לאומרו בסיום "אלוקי נצור", כמו שרשאי להוסיף שם בקשות רחמים ותחנונים. (רס. ה רסט)

טעה בכפליים - שכח לומר יעלה ויבוא בערבית, וטעה וחשב שצריך לחזור ולהתפלל, וחזר להתפלל, ופתאום נזכר שאין צריך לחזור, ימשיך להתפלל, ויכוון שמכאן והלאה התפילה היא נדבה, ויוסיף בברכת שומע תפילה איזו בקשה שלא אמרה בתפילת ערבית הראשונה. [ככל תפילת נדבה, שצריך לחדש בה משהו נוסף.]

וכל זה דוקא שטעה בתפילת ערבית, אבל אם טעה בדבר שלא צריך לחזור בתפילת שחרית או מנחה, כגון ששכח לומר "על הניסים" בחנוכה או פורים בשחרית או מנחה, וטעה וחשב שצריך לחזור, ונזכר באמצע התפילה שלא חוזר, עליו להפסיק באמצע התפילה, ואפילו באמצע הברכה. וטעם החילוק ביניהם, כי מאחר ותפילת ערבית עיקרה רשות, רשאי לסיימה בתורת נדבה, כי אף מתחילה התחיל להתפלל אותה בתורת

נדבה. מה שאין כן בשחרית ומנחה שהם חובה גמורה, והם במקום קרבן התמיד, ולא שייך שתהיה תפילתו חצי קרבן חובה וחצי קרבן נדבה. (כן דעת הרמב"ם, המאירי, ארחות חיים, אוהל מועד. וכן פסקו מאורי אור, חמד משה, תעלומות לב, חיי עולם, כף החיים ועוד. ובלאו הכי לראב"ד, הרשב"א והמאורות אפילו בשחרית ומנחה, ימשיך בתורת נדבה. קפט)

שכח יעלה ויבוא בשחרית או מנחה

שכח לומר יעלה ויבוא בשחרית או מנחה, ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' [כדי לומר המחזיר שכינתו לציון], יאמר למדני חוקיך, כדי שייחשב לו כאומר פסוק בתהלים, ויחזור לומר יעלה ויבוא. ואם נזכר אחר שאמר, בא"י המחזיר שכינתו לציון, יאמר שם בין ברכה לברכה יעלה ויבוא עד כי אל מלך חנון ורחום אתה, וימשיך מודים. אבל אם נזכר אחר שאמר תיבת מודים, חוזר לתחילת רצה. וכן הדין אם נזכר בהמשך התפילה, אבל אם סיים את העמידה, דהיינו שאמר פסוק "יהיו לרצון אמרי פי" האחרון, ואינו רגיל לומר עוד תחנונים ובקשות, אפילו לא עקר את רגליו, הריהו חוזר לתחילת העמידה שוב. (רסה)

שכח לומר יעלה ויבוא ונזכר באמצע אלוקי נצור, ושמע קדיש או קדושה, אף על פי שמן הדין היה צריך לענות קדושה, אבל כאן לא יענה. כי אם יענה, הרי גילה דעתו שסיים את התפילה, שהרי הוא כבר עונה קדושה, ויצטרך לחזור לראש התפילה, ונמצא מרבה בברכות שאינן צריכות, על כן לא יענה אלא ישתוק וישמע מהחזן ויכוון לצאת ידי חובה [כדין הנמצא באמצע העמידה ושומע קדושה], ואז יחזור לרצה. ומכל מקום אם טעה וענה, יחזור להתפלל שוב בתנאי של נדבה. (רעא)

שכח לומר יעלה ויבוא בשחרית, והתחיל להתפלל מוסף, ונזכר כשהגיע להאל הקדוש, ימשיך מכאן והלאה "אתה חונן" לשם תפילת שחרית. (שח)

שכח לומר יעלה ויבוא בשחרית ונזכר אחר שהתפלל מוסף, חוזר להתפלל שחרית, ונכון שיניח תפילין בברכה ויתפלל עמם. ואם אפשר לו, יהדר להתפלל במנין. אבל אם נזכר לאחר חצות היום שכבר עבר זמן תפילת שחרית, יתפלל מנחה פעמיים, עמידה אחת למנחה ועמידה שניה לתשלומים של שחרית, ובזה אין צריך לחזור ולהניח תפילין. (עדר)

"**ה' שפתי תפתח**" - השוכח לומר יעלה ויבוא באופן שסיים את כל תפילתו ועליו לחזור מיד ולהתפלל, כשחוזר יתחיל מפסוק "ה' שפתי תפתח" ולא ידלג עליו. (ער)

ספק אמר יעלה ויבוא

המסופק אם אמר יעלה ויבוא בשחרית או מנחה, דינו כודאי לא אמר, וחוזר להתפלל. (רעא)

הגיע לברכת רצה וזכר שהיום ראש חודש וחשב בדעתו לומר תיכף יעלה ויבוא, ולאחר התפילה אין הוא זוכר אם אמר יעלה ויבוא או לא, צריך לחזור ולהתפלל. כי ברגע קט אדם מסיח דעתו לענין אחר, ומן הסתם אמר כפי שלשונו רגילה תמיד ללא "יעלה ויבוא". (רעג)

שמיעת החזרה

בכל אופן שטעה ועליו לחזור ולהתפלל, רשאי לצאת ידי חובה בשמיעת החזרה מהשליח ציבור. אך יאמר קודם החזרה לשליח ציבור שיכוון עליו, ויעמוד כמו שעומד בעמידה, וישמע היטב כל מילה, ולא יענה "ברוך הוא וברוך שמו", אלא "אמן" בלבד. וכן לא יאמר עם הקהל מודים דרבנן, אלא ישמע את כל נוסח מודים מהשליח ציבור. ובשחרית, יענה "אמן" אחר ברכת הכהנים, [דהיינו אחר הברכה עצמה, ואחר כל פסוק ופסוק]. (ה רפג)

עצה טובה

כשמגיע בתפילה ליעלה ויבוא, טוב שיאמר תיבות "יעלה ויבוא" בקול רם מעט, כדי שיזכור שאמרו, ולא יסתפק לאחר התפילה. וכן נכון לעשות בכל הזכרה חדשה שבעמידה, ובפרט בהזכרות שאם טעה בהן, חוזר, כמוריד הטל, ברכנו, ברך עלינו ועוד. גם כשמזכיר בקול רם, עושה חסד עם הציבור שמזכירם לאומרו. וכתב תלמיד הרשב"א בספר צרור החיים: "שמעתי ממורי הרשב"א, כי הרמב"ן היה אומר ההזכרה [מוריד הטל, ברכנו וכדו'] בקול רם כל שלושים יום הראשונים, כדי שידע אם הזכיר או לא." (חזו"ע ימים נוראים קצג)

אשה ששכחה יעלה ויבוא

אשה ששכחה לומר יעלה ויבוא, דינה כדין האיש. ואפילו התפללה כבר שחרית, ועתה התפללה מנחה, ושכחה במנחה, עליה לחזור. כי הגם שהיא חייבת בתפילה אחת ביום, מכל מקום כיון שהחליטה להתפלל עתה גם מנחה, עליה להתפלל כהלכה. (רפג)

יעלה ויבוא בשומע תפילה

טעה ואמר יעלה ויבוא בברכת שומע תפילה, עליו לתקן ולומר שוב בברכת רצה כתקנת חז"ל. ואם נזכר לאחר מכן, חוזר לרצה. ואם סיים התפילה, יצא ידי חובה. מאחר וברכת שומע תפילה, היא בקשת תחנונים, ויעלה ויבוא הוא מענין הברכה שגם בו יש בקשת תחנונים לבורא עולם על ירושלים ועל משיח בן דוד ועל ישראל. (רסו)

יעלה ויבוא במודים

שכח ולא אמר יעלה ויבוא, ונזכר באמצע מודים ואמרו שם במקום שאומרים על הניסים, לא יצא ידי חובתו, וכאילו לא אמרו כלל, וחוזר לרצה. ואם סיים את העמידה, חוזר להתפלל שוב. מפני שאין שייכות יעלה ויבוא לברכת מודים, שברכת מודים היא ענין של הודאה על העבר, אבל יעלה ויבוא הוא בקשת תחנונים על העתיד. (רסה)

בדיקת ההלכה בתוך העמידה

אם לא אמר יעלה ויבוא, והוא עדיין בתוך העמידה, ואינו זוכר את ההלכה אם צריך לחזור ולאומרו או לא, אם אין באפשרותו לברר את ההלכה בעודו עומד במקומו, רשאי ללכת ולהביא ספר לעיין בו כיצד ינהג. (ה רעח)

לרמוז שלא להמתין

תלמיד חכם שהשליח ציבור ממתין לו עד שיסיים תפילתו, וקרה ששכח לומר יעלה ויבוא באופן שצריך לחזור לרצה, וחושש לטורח ציבור, לא ירמוז באצבעותיו לשליח ציבור שיתחיל בתפלת החזרה. כיון שאסור לרמוז בעמידה. אולם אם על ידי שממתינים לו, הוא נטרד ואינו יכול לכוון היטב, רשאי לרמוז לשליח ציבור, כיון שהדבר מפריע לו בעצם הכוונה בתפילה. (ה רעח)

שליח ציבור ששכח יעלה ויבוא בתפילת לחש

שליח ציבור ששכח לומר יעלה ויבוא בתפילתו בלחש, אם נזכר קודם שסיים תפילתו, יחזור לרצה כדין היחיד שטעה וכנ"ל. (קכו ס"ג. רפב) [אולם מכיון שאין זה מוסכם, כי יש אומרים שימשיך ויסמוך על החזרה, ויש אומרים שיפסיק את התפילה, לכן, עדיף שיחזור לרצה, אך יחליט בדעתו שלא להתפלל את החזרה, ויעלה אחר במקומו. ואם רואה שעד שיסיים יהיה טורח ציבור, ומחמת כן אינו מכוון, ירמוז להם בידו שיעלה אחר להתפלל החזרה. (ה"ב ו שיח) וכמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".]

אבל אם נזכר השליח ציבור אחר שסיים את תפילתו, לא יחזור להתפלל בלחש מפני טורח הציבור, אלא יסמוך על חזרת התפילה ששם יזכיר יעלה ויבוא. (קכו ס"ד. רפב)

שליח ציבור ששכח יעלה ויבוא בחזרה של שחרית

שליח ציבור ששכח לומר יעלה ויבוא בתפילת החזרה בשחרית, אם נזכר אחר שחתם בא"י המחזיר שכינתו לציון, יאמר שם יעלה ויבוא לפני מודים. ואף אם כבר התחילו הציבור לומר מודים דרבנן, יאמר הוא יעלה ויבוא. ואם נזכר לאחר שהתחיל מודים, חוזר לרצה. ואם נזכר לאחר שהתחיל שים שלום [שכבר אמרו ברכת כהנים], יחזור לרצה, ויחזרו הציבור לומר מודים דרבנן, אך לא יאמרו שוב ברכת כהנים. ואם נזכר

לאחר סיום החזרה, אינו חוזר, כדי שלא להטריח את הציבור, שהרי תיכף יתפלל מוסף ויזכיר שם ראש חודש. (רפב)

אם חל ראש חודש בשבת ושכח לומר יעלה ויבוא, דינו כשכח בחול, בין ליחיד ובין לשליח ציבור, וכנ"ל. (רפב)

שליח ציבור ששכח יעלה ויבוא בחזרה של מנחה

שליח ציבור ששכח לומר יעלה ויבוא בתפלת החזרה במנחה, אם נזכר קודם שסיים החזרה, חוזר לרצה כיחיד שטעה וכנ"ל. ואם נזכר בסיום החזרה, חוזר להתפלל את כל תפילת החזרה בקול רם, ואומרים קדושה שוב וכו'. (סימן קכו ס"ג. רפב)

שכח יעלה ויבוא במנחה והגיע הלילה

מי ששכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר לאחר צאת הכוכבים, עליו להתפלל עמידה של ערבית פעמיים, אחת בשביל ערבית ואחת לתשלומים של מנחה.

ואולם אם בערבית כבר יצא ראש חודש, יתפלל ערבית פעמיים, אחת בשביל ערבית, והשניה יתפלל בתנאי של נדבה, ויאמר [בפיו או בלבו]: אם אני חייב לחזור ולהתפלל תפילת תשלומים, תפילה זו תהיה לחובתי לשם תשלומי מנחה, אבל אם אינני חייב לחזור ולהתפלל, תפילה זו לנדבה. וברור שבשתיהן אינו אומר יעלה ויבוא. (סימן קח סי"א. רצ)

שאלה: יש להבין, למה עליו להתפלל את התפלה השניה בתנאי של נדבה, הרי כיון שלא אמר יעלה ויבוא במנחה והיה עליו לחזור ולהתפלל ולא חזר, אם כן הריהו כמי שלא התפלל מנחה וברור לכאורה שעליו להתפלל ערבית שתים?

תשובה: הנה יש להתבונן באדם ששכח ולא אמר יעלה ויבוא בשחרית או מנחה בראש חודש, שעליו לחזור ולהתפלל שנית, מה טעם חזרה זו, האם בזה שלא הזכיר מעין המאורע, נחשב לו כאילו לא התפלל כלל, כיון שלא התפלל כתקנת חכמים, ולכן עליו לחזור ולהתפלל שנית, או נאמר שנחשב לו שהתפלל, אך כיון שהחסיר הזכרת מעין המאורע, עליו לחזור ולהתפלל כדי שתפלתו תהיה מושלמת עם הזכרת מעין המאורע כתקנת חכמים. והנפקא מינה בין שני צדדי הספק, באדם ששכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר במוצאי ראש חודש לאחר צאת הכוכבים, האם יתפלל ערבית פעמיים לתשלומי מנחה או לא, אם נאמר כצד א' שנחשב לו כאילו לא התפלל כלל, אם כן עליו להתפלל ערבית שתים, כדין אדם שלא התפלל מנחה כלל. אבל אם נאמר כצד ב' שנחשב לו שהתפלל, אלא שהחסיר מעין המאורע, אם כן מה ירוויח בזה שיחזור ערבית שתים, הרי יעלה ויבוא הוא לא יזכיר עתה, ואת עצם התפילה כבר התפלל. ובאמת כי

בספק זה נחלקו רבותינו הראשונים, וכמו שכתב הטור (סימן תכב): כתב רבנו יהודה השוכח יעלה ויבוא במנחה, לא יחזור להתפלל ערבית שתים במוצאי ראש חודש, שכיון שאינו מזכיר יעלה ויבוא, למה יתפלל ערבית שתים, הרי כבר התפלל מנחה. וחכמי פרובינצא כתבו, כיון שלא יצא ידי חובתו במה שהתפלל, הרי זה כאילו לא התפלל כלל, וצריך להתפלל שתים בערב, אף על פי שאינו מזכיר בה יעלה ויבוא. וכתב רבנו יונה שכדי לצאת מהספק, יתפלל תפלה שניה בתנאי של נדבה, וכנ"ל.

שכח יעלה ויבוא במנחה בערב שבת

חל ראש חודש בשישי ושבת, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה של יום שישי, ונזכר בליל שבת, יתפלל עמידה של ערבית של שבת פעמיים, אחת בשביל ערבית ואחת לתשלומים של מנחה.

ואולם אם בליל שבת כבר אינו ראש חודש, מאחר ואינו יכול להתפלל ערבית פעמיים בתנאי של נדבה, כיון שלא מתפללים נדבה בשבת, [כי לא מקריבים קרבן נדבה בבית המקדש בשבת], יבקש מהשליח ציבור שיוציאו ידי חובה בברכת מעין שבע, ויעלה לו כאילו התפלל מספק. (סימן קח סי"א. רצא)

תפילת תשלומים בראש חודש

לא התפלל מנחה בערב ראש חודש

כידוע שמי שנאנס ולא הספיק להתפלל איזו תפילה, עליו להשלימה בתפילה הבאה, והיינו שמתפלל את התפילה של עכשיו, ואחר כך מתפלל שוב את אותה עמידה לשם תשלומים. ואם טעה והחליף, וכיוון להתפלל קודם את תפילת התשלומים, ואחר כך את התפילה של עתה, לא יצא, וצריך לחזור.

לאור האמור, מי שנאנס ולא התפלל מנחה בערב ראש חודש, שעליו להתפלל שתי עמידות של ערבית של ראש חודש ולהזכיר יעלה ויבוא בשתיהן. וטעה ולא הזכיר יעלה ויבא בשתיהן, או שהזכיר בראשונה ולא בשניה, יצא. ואם הזכיר בשניה ולא בראשונה, מן הדין יצא, אך טוב שיחזור בתנאי של נדבה, ויאמר, אם אני חייב לחזור, הריני חוזר לתשלומי מנחה, ואם אינני חייב לחזור, הרי תפלתי תהיה תפלת נדבה. אולם אם כיוון בפירוש שהראשונה בשביל ערבית, והשניה לתשלומי מנחה, אינו צריך לחזור כלל ואפילו בתנאי נדבה. (סימן קח ס"ט. ילקו"י תפלה א תר. ה"ב ו נז)

והנה יש דין מפורסם באדם שטעה ולא התפלל מנחה של שבת, שעליו להתפלל במוצאי שבת שתי עמידות של ערבית, הראשונה לשם ערבית והשניה לתשלומים של מנחה, ומזכיר "אתה חוננתנו" בראשונה ולא בשניה. ואם הפך והזכיר בשניה ולא בראשונה,

יצא ידי חובת ערבית בשניה, וצריך לחזור ולהתפלל עוד תפילה לתשלומים של מנחה. כי בזה שהפך גילה שדעתו היתה שהראשונה לתשלומים, והשניה לחובה של ערבית, וזו טעות, כי תפילת החובה צריכה להיות קודם תפילת התשלומים, על כן חוזר ומתפלל (סימן קח ס"י). ויש להבין, הלוא לעיל למדנו שאומר "יעלה ויבוא" גם בראשונה וגם בשניה של התשלומים, ומדוע במוצאי שבת לא אומר אתה חוננתנו גם בתפילת התשלומים? זאת ועוד, למה אם הזכיר אתה חוננתנו בשניה ולא בראשונה, חוזר להתפלל, ואילו ביעלה ויבוא אם הזכיר בשניה ולא בראשונה, אינו חוזר? והבאור בזה, כי יעלה ויבוא הוא הזכרת מעין המאורע של ראש חודש, וכיון שתפילת התשלומים צריכה להיות כאותה תפילה שמתפלל עתה, ממילא עליו לומר בשתיהן יעלה ויבוא, לא כן אתה חוננתנו שאינו בא להזכרת מעין המאורע של מוצאי שבת, אלא למצות ההבדלה בין קודש לחול, [כמבואר בגמרא (מסכת ברכות לג ע"א): בתחילה כשעלו עם ישראל מגלות בבל לבנות את בית המקדש השני, היו דחוקים בפרנסתם, ולכן קבעו אנשי כנסת הגדולה לומר את ההבדלה בתפילה בלבד, "אתה חוננתנו", וכשראו לאחר זמן שהעשירו הציבור ויש ביכולתם לקנות יין, קבעו את ההבדלה על הכוס. וכשראו שוב שהציבור הענו, חזרו וקבעו את ההבדלה בתפילה לעולם, אף אם יעשירו בעתיד (רשב"א).] לכן די לאומרו בראשונה, כי למה לחזור ולהבדיל שוב בשניה. ומעתה נבין גם את התשובה לשאלה השניה, שאם הפך והבדיל דהיינו שאמר "אתה חוננתנו" בשניה ולא בראשונה, כיון שהראה בזה שהראשונה היא לתשלומים, שבה לא צריכים להבדיל, והשניה היא לערבית שבה מזכירים, לכן לא יצא, שהרי הפך את סדר התפילות. לא כן בראש חודש שצריך להזכיר בשתיהן יעלה ויבוא ככל הזכרת מעין המאורע שבתפילה, לכך אפילו אם הזכיר בשניה ולא בראשונה, יצא, כי דינו ככל ערבית של ראש חודש שאם לא אמר יעלה ויבוא, שאינו חוזר, שהרי בזה שלא הזכיר יעלה ויבוא בראשונה, לא הראה שהיא לתשלומים, כי גם בתשלומים צריך להזכיר. ומכל מקום כיון שיש חולקים שצריך להזכיר יעלה ויבוא רק בראשונה ולא בשניה, כיון שהיא באה לתשלומים של מנחה של ערב ראש חודש שהיא של חול ולא מזכירים בה יעלה ויבוא, אם כן לדבריהם כשהפך ואמר בשניה ולא בראשונה, הראה שהראשונה היא לתשלומים והשניה היא לערבית, ולא יצא, לכן טוב שיחזור בתנאי של נדבה, כדי לחשוש לשיטתם. וכמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".

לא התפלל ערבית בראש חודש

מי שנאנס ולא התפלל ערבית של ראש חודש, שעליו להתפלל שחרית שתים, הראשונה לשם שחרית, והשניה לתשלומים של ערבית, ושכח לומר יעלה ויבוא בשניה, יצא. ואף על פי שעתה הוא מתפלל תפלת שחרית, ובשכח יעלה ויבוא בשחרית חוזר, מכל מקום כיון שתפילת התשלומים באה במקום ערבית, אין להחמיר בה יותר מהתפילה העיקרית של ערבית שהיא באה בגללה, שבה לא חוזר. (רפט)

מי שנאנס ולא התפלל ערבית של ראש חודש, שעליו להתפלל שחרית שתים, ונזכר רק לאחר שהתפלל כבר מוסף, יתפלל עתה עוד עמידה אחת לשם תשלומים של ערבית, ויעשה תנאי של נדבה. (ה"ב ו מ. וכמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה".)

לא התפלל שחרית בראש חודש

מי שנאנס ולא התפלל שחרית בראש חודש והגיע זמן מנחה, ועכשו באות לפניו שלוש תפילות: א. תפילת תשלומים לשחרית. ב. תפילת מנחה. ג. תפילת מוסף. אזי יתפלל קודם מנחה שזה עתה זמנה, ואחר כך מוסף, שגם כן עדין זמנה, אלא שמנחה קודמת לה, כי תפלת מנחה היא תדירה בכל יום, ותדיר קודם. ואחר כך יתפלל תפילת תשלומים לשחרית. (ה"ב ו מ)

לא התפלל מנחה ביום א' של ראש חודש

מי שנאנס ולא התפלל מנחה ביום ראשון של ראש חודש, או שהתפלל ושכח לומר יעלה ויבוא ונזכר לאחר צאת הכוכבים, שעליו להתפלל ערבית שתים של ראש חודש, הראשונה לשם ערבית, והשניה לתשלומים של מנחה, ושכח ולא אמר יעלה ויבוא, יצא. ואף על פי שתפילת התשלומים באה במקום מנחה, שבה יעלה ויבוא מעכב, ואם לא אמרו חוזר, מכל מקום תפילת התשלומים, אינה חמורה יותר מהתפילה העיקרית של עתה שהיא ערבית, שבה לא חוזר. (רפח)

נזכר במוצאי ראש חודש שלא התפלל מנחה

מי שנאנס ולא התפלל מנחה בראש חודש, ונזכר במוצאי ראש חודש לאחר צאת הכוכבים, פשוט שעליו להתפלל ערבית שתים של חול. ובשתיהן אינו אומר יעלה ויבוא, כיון שעתה אין זה ראש חודש, ועליו להתפלל כפי התפילה של עכשו.

קריאת ההלל בראש חודש

מנהג קריאת ההלל

מנהג ישראל לקרוא את ההלל בתפילת שחרית אחר חזרת השליח ציבור. ואין קוראים את ההלל בשלמותו אלא מדלגים בו פסוקים מסוימים כמופיע בסידורים.

במסכת תענית (כח ע"ב): מסופר על האמורא רב שכאשר הגיע מארץ ישראל לבבל, ראה את הציבור שבבית הכנסת קוראים את ההלל בראש חודש. מתחילה חשב להפסיקם, כי הרי לא תקנו חז"ל לקרוא את ההלל בראש חודש ומנין להם זאת?! אך כיון שראה שהם מדלגים בו פסוקים מסוימים, אמר: כנראה שמנהג אבותיהם בידיהם לקרוא כך את ההלל בדילוג לכבוד ראש חודש. ע"כ. ומכאן יצא מנהג לכל ישראל לקרוא את ההלל בדילוג בכל ראש חודש. ורמז רמזו לקריאת ההלל בראש חודש, במזמור (תהלים קנ): "הללויה הללו אל בקדשו", שהזכיר דוד המלך שתים עשרה פעם תיבת "הללו", כנגד ההלל שבשנים עשר ראשי חודשים בכל שנה. ומה שאנו כופלים "כל הנשמה תהלל יה הללויה", הוא כנגד שנה מעוברת שיש לה שלושה עשר ראשי חודשים, וכנגד אותם ראשי החודשים שהם שני ימים. (שבלי הלקט בשם הגאונים. בית יוסף סימן תכב ב)

האם מברכים על ההלל?

כתב מרן השלחן ערוך (סימן תכב ס"ב): המנהג בכל ארץ ישראל וסביבותיה שלא לברך על ההלל בראש חודש, בין בתחילתו בין בסופו, מאחר ולא היתה תקנת חכמים לקוראו, אלא מנהג שנהגו העם מעצמם, ועל מנהג לא מברכים. ואולם מנהג רוב בני אשכנז לברך על ההלל. (רצג)

כתב הרמב"ם (הלכות ברכות פי"א הט"ז): "כל דבר שהוא מנהג, אף על פי שמנהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של חג הסוכות, ואין צריך לומר מנהג חכמים, כגון קריאת הלל בראשי חדשים ובחול המועד פסח, אין מברכים עליו. וכן כתב בהלכות מגילה (פ"ג ה"ז): בראשי חדשים, קריאת ההלל מנהג ואינה מצוה, לפיכך קוראים ההלל בדילוג ואין מברכים עליו, שאין מברכים על המנהג. וכתב רבנו ישעיה מטראני, שאיך יאמר אשר קדשנו במצוותיו **וציונו** , הלוא אף אחד לא ציוה אותו, שאין זה אלא מנהג. וכתב מרן בשלחן ערוך שהמנהג בכל ארץ ישראל וסביבותיה, שלא לברך על ההלל בראש חודש. והרמ"א כתב, שהמנהג במדינות אשכנז לברך. (רצד)

קהילות חוץ לארץ

ישנן קהילות מסוימות מבני ספרד בחוץ לארץ, כמו בחלק מערי מרוקו, שהנהיגו להם לברך על קריאת ההלל בראש חודש. אמנם, עתה שעלו לארץ ישראל, עליהם לשנות את מנהגם ולא לברך, כדעת המרא דאתרא מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, אשר כל הספרדים ועדות המזרח קבלו הוראותיו. (רצד)

צא ולמד מחסידי קרלין וסלונים ורוז'ין ועוד, שאף שהם מבני אשכנז, מכל מקום כשעלו לארץ ישראל קבלו עליהם מנהג ארץ ישראל שלא לברך על ההלל בראש חודש.

וכשהגאון אב בית דין רומנוב [לפני כ-200 שנה] עלה לארץ ישראל, שאל לגאון רבי שלמה קלוגר על אודות מנהג ארץ ישראל שלא מברכים על ההלל בראש חודש, והוא קשה לו להתחיל לנהוג כן, האם מותר לו לברך על ההלל בלחש או לא? והשיב לו הגאון, שכיון שמנהגם על פי הוראות הרמב"ם, מי שמברך הרי זו ברכה שאינה צריכה. וכיון שאין דעתו לחזור לחוץ לארץ, עליו לנהוג כמנהג המקום שהלך לשם. והגאון רבי אלעזר ממונקאטש כתב, חכמים אשכנזים שעלו לארץ ישראל והניחו תפילין בחול המועד נגד מנהג ארץ ישראל, הם בכלל פורצי גדר, שאף על פי שבחוץ לארץ נהגו להניחן, כיון שמרן הבית יוסף הוא מרא דארעא דישראל, ובלעדיו לא ירים איש את ידו בהוראה נגד פסקי השלחן ערוך, איך ירהיבו עוז להניחן בארץ ישראל שלא כדברי מרן, ולכן חייבים אותם יחידים להפסיק ולחדול ממנהגם. וכתב הגאון רבי יצחק חזן, שתושבי מרוקו שהיו נוהגים לברך על ההלל בראש חודש, כיון שעלו לארץ ישראל, אל ימשיכו לברך עליו, אלא יקראו את ההלל בדילוג בלי ברכה. וכן כתב הגאון רבי חויתה הכהן. ואף עיר חדשה בארץ ישראל, עליהם לנהוג כמנהגי ארץ ישראל. (רצה)

ובפרט כי ידוע, שכמה ממנהגי בני אשכנז הונהגו במקומות מסוימים בחוץ לארץ בקהילות בני ספרד, על פי חכמי אשכנז שבאו לשם, וכפי שמעידים כמה גדולים, כדלהלן: כתב הגאון רבי יוסף משאש, וזו לשונו: ונתפשט מנהג זה בארץ מולדתי, עיר ואם בישראל מקנס, בשנת תער"ב, על ידי איש צדיק רב ועצום כמוהר"ר זאב היילפרין, שבא מארץ אשכנז, והרביץ תורה הרבה בערי המערב, וקבע מנהג זה. ובשנה הראשונה עשו כדבריו רק בישיבה, אך שאר הציבור לא נהגו כן, אבל בשנים לאחר מכן, כולם נגררו אחר מה שהנהיג אותו רב מאשכנז, ונהגו כמותו. ע"כ. ובשו"ת חמודי דניאל כתב, חכמי אשכנז ביקרו בכמה ארצות של בני ספרד, כמו הודו, בבל, פרס, מרוקו ועוד, ולימדו הלכות והנהיגו כפי המנהגים שלהם, ועד היום בהודו אינם זזים מספר קיצור שולחן ערוך גאנצפריד, כפי שרבני אשכנז הנהיגו אותם. ודרכם של בני ספרד שהם נכנעים לקבל ונכפפים לבני אשכנז, בפרט אחר שהקימו שם תלמודי תורה וישיבות. ע"כ. ובהקדמה לסידור אבותינו כתב, ובשנת החמישים רצו שליחי חב"ד לערער על מנהג מסוים במרוקו והציעו סדרים חדשים בענייני הכשרויות, ומיד נקראו לסדר דחוף על ידי בית הדין הגדול שבקזבלנקה. ואמרו להם אנחנו מכבדים את רצונו של האדמו"ר בזה, ואנחנו נעזור לכם בכל מה שקשור להפצת תורה ויראת שמים, אבל אינכם רשאים בשום פנים ואופן להתערב במנהגי הארץ הזו. ע"כ. וכיוצא בזה כתבו עוד מגדולי וגאוני מרוקו, רבי רפאל עבו ועוד. (ילקו"י שבת א ח"ב תרפא)

צא וראה מה כתב הגאון רבי יהושע ממן על חכם אחד, שכתב כי בצפרו שבמרוקו נהגו אמותינו להדליק נרות שבת ואחר כך לברך. וזו לשונו: "ולא היא בכלל, אלא רק בזמן האחרון הבנות הצעירות שהיו לומדות בבית הספר של חב"ד, או בטאנג'יר בבית הספר של חב"ד, שם לימדו אותן לברך אחר ההדלקה כמנהג האשכנזים, אך אני מקפיד על בנותי לברך רק לפני ההדלקה, וכדעת מרן מלכא ע"ה, וכך היה מנהג אמותינו וכו', ואני חוזר ואומר, אסור לומר שבעירנו צפרו היה המנהג בזה כהרמ"א, ולא היא בכלל, אלא העיקר להלכה כמו שכתב מרן בבית יוסף". ע"כ. (שם תרפד)

להלן מכתב מאוד מעניין ששלח לפני כחמישים שנה, הרב הגדול, ענק שבענקים, הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, הרב הראשי וראש אבות בתי הדין במרוקו, למרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל. וזו לשונו:

לכבוד ידידנו ואור עינינו הגאון המפורסם, סיני ועוקר הרים הרה"ג כמהר"ר עובדיה יוסף שליט"א.

יהי שלום בחילו שלווה בארמנותיו. ספרו יביע אומר חלק א' הגיעני, ובעייני בו התענגתי מרוב חריפותו וגאונותו, יהי רצון שעוד יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

וזאת להודיע למעלת כבוד תורתו, כי כשבאו למחננו תלמידי חכמים מאחינו האשכנזים, התחילו ללמד דינים לתלמידים שלנו בספר קיצור שולחן ערוך של הגאון ר' שלמה גאנצפריד זצ"ל, שהוא על פי הוראות הרמ"א ואחרוני רבני אשכנז, ולכן עלה בדעתי לחבר קיצור שולחן ערוך על פי מרן ורבותינו האחרונים הספרדים שאנחנו נגררים אחריהם, אבל לא היו לי כמה מספרי האחרונים, ואינה ה' לידי ספר הקדוש כף החיים שחיבר הרב הגאון המקובל ר' יעקב חיים סופר זצ"ל, ואמרתי עת לעשות לה', ובעזרת ה' יתברך ליקטתי ממנו בקצרה כל חידושי דינים הנחוצים, וכאשר עיני מעלת כבוד תורתו תחזינה מישרים, וכשבאתי לארצנו הקדושה נודע לי כי מעלת כבוד תורתו יש לו כמה השגות והערות על הספר כף החיים הנ"ל, ועוד כמה חידושי דינים אחרים, ובכן אם יואיל מעלת כבוד תורתו לשלוח אותם לי, בלי נדר אעלה אותם בשמו, ואעדנם עטרות, במהדורה הבאה. ולרום כבוד תורתו החיים והשלום, אמן כן יהי רצון. החותם בברכת התורה רפאל ברוך טולידאנו ס"ט [מלפנים הרב הראשי וראב"ד במקנאס ואגפיה. מרוקו] (שו"ת יביע אומר ח"ו סימן מח)

עניית אמן אחר ברכת ההלל

מאחר ולדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, אין לברך על ההלל בראש חודש, ולדעתם הרי זו ברכה שאינה צריכה, על כן, איש מבני ספרד השומע איש מבני אשכנז המברך על ההלל בראש חודש, אף על פי שהמברך האשכנזי עושה כהוגן לפי רבותיו, וכמו שכתב הרמ"א שכן המנהג במדינות אשכנז, מכל מקום השומע הספרדי לא יענה אמן בפיו אלא בהרהור בלבד, כיון שלרבותיו הוא אמן לבטלה. ואפילו אם נאמר שיש ספק בדבר, הרי כבר כתב הרמב"ם בתשובה: "כל העונה אמן אחר ברכה לבטלה, או על ברכה שיש ספק בחיובה, עתיד ליתן את הדין". (רצו)

והנה ידוע שמנהג בני אשכנז בכל פעם שמניחים תפילין, לברך על תפילין של ראש "על מצות תפילין", לבד מברכת "להניח תפילין" על תפילין של יד. והפרי מגדים הסתפק, אפילו על אשכנזי השומע את חברו מברך על תפילין של ראש, האם יענה אמן או לא. ולכן נהגו בני אשכנז לברך על תפילין של ראש בלחש, כדי שלא יענו אחריהם אמן. אבל ספרדי שנוהג כהרמב"ם והפוסקים שלא לברך על תפילין של ראש, בודאי שלא יענה אמן בפיו. וכן דעת הרשב"ץ, שאף על פי שהוא עצמו יֵשֵׁב את מנהג בתי הכנסת שהשליח ציבור מקדש על היין בלילות שבת לאחר התפילה, בכל זאת כתב שלא היה עונה אמן אחר המקדש, מפני הפוסקים החולקים, שספק אמן להקל. וכן פסקו הרשב"ש, יכין ובועז, הרמ"ץ, כף החיים ועוד. (רצו)

נשים

נשים רשאיות לקרוא את ההלל לכבוד ראש חודש. ואף נשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על מצוות עשה שיש להן זמן קבוע, כלולב וסוכה וכיוצא, מכל מקום על ההלל לא יברכו. כי הלוא אף הגברים יש אומרים שלא יברכו, וכמו שפסקו הרמב"ם, הרי"ף ועוד ומרן בשלחן ערוך. וגם יש אומרים שבנות אשכנז אינן מברכות אלא על מצוה שיש בה מעשה, אבל על מצוה שהיא בדיבור בלבד, כקריאת ההלל, לא תברכנה. (היעב"ץ. ה רצו)

קריאת ההלל מעומד

צריך לקרוא את ההלל מעומד. ולא ישען על דבר, אלא אם הוא זקן מופלג או חולה או בעל בשר. והטעם שקוראים את ההלל מעומד, על שם הפסוק (תהלים קלה א): "הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה', הַלְלוּ עַבְדֵי ה', שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית ה'", מבואר שמכבוד ה' יתברך להללו כשאנחנו עומדים דוקא. ומה שקוראים את ההלל בליל פסח על כוס רביעי כשאנחנו יושבים? כיון שבליל פסח עיקר הישיבה היא בדרך היסבה וחירות, לא הטריחוהו חכמים לעמוד. ובמסכת סופרים מבואר שהיו רגילים לקרוא את ההלל מעומד בבית

הכנסת בליל פסח לאחר תפילת ערבית, על כן לא הטריחוהו עתה לעמוד מעל שולחנו ולקרותו שוב בעמידה. (שבלי הלקט סימן קעג, בית יוסף סימן תכב ס"ז. ש)

קריאת ההלל בנעימה ושמחה

ההלל צריך לאומרו בנחת, בשמחה ובהתלהבות, ולא במרוצה. הגע עצמך, הלא כשאדם מודה לחברו על טובה שעשה לו, האם יתכן שיפטור את עצמו באמירת מילות תודה במהירות וחיפזון ובלי חשק, הלוא ללעג ולקלס יחשב, וההעדר טוב ממנו. קל וחומר כשאנחנו מודים ומשבחים ומפארים ומהללים למי שאמר והיה העולם, על כל נסיו ונפלאותיו וטובותיו עלינו! וזו לשון הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל: "ההלל צריך לאומרו בשמחה ונחת וקול רינה ותודה, ולא במרוצה. ומנהג רע הוקבע בכמה מקומות שאומרים ההלל במרוצה כבלע את הקודש, הרצים יצאו דחופים, ועד מהרה ירוץ דברו, וקריאת הלל כזו, ההעדר טוב ממנה" (ה רפו). ובספר יסוד ושורש העבודה כתב: "וצריך לקרוא את ההלל בכוונה ובשמחה עצומה, ולכן יתן ליבו ומחשבתו אל השבחים וההודאות הנזכרים בהלל, וישמח שמחה עצומה עד מאוד בגודל אלהותו יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד".

וכתב הטור (סימן תעג): מצוה מן המובחר לומר את ההלל בנעימה, לקיים מה שנאמר (תהלים לד ד): "גַּדְּלוּ לַה' אִתִּי, וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו". ואמר הקב"ה לישראל: "השמיעני את קולך" - זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קוראים את ההלל קולם עולה למרום. (שיר השירים רבה ב ז. ועיין מסכת פסחים פה סע"ב) ובאמת, המתבונן באמירת פסוקי ההלל, אי אפשר שלא תתלהב ולא תתפעל נפשו. למשל כשאומר: "מָה אָשִׁיב לַה' כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי". "כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא". "ה' לִי, לֹא אִירָא, מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם". "טוֹב לַחֲסוֹת בַּה' מִבְּטֹחַ בָּאָדָם, טוֹב לַחֲסוֹת בַּה' מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים". היאך אפשר שיאמר המילים בהתבוננות - וישאר אדיש?!

פלא גדול באמת!

זהו פלא גדול, שמזמורי ההלל שכל כולם שיר ושבח לבורא יתברך, דווקא הם יקראו במרוצה ובקריאה חד גונית?! האדם לא שם לב שהוא פשוט סותר את עצמו: הוא קורא לכולם להלל לה', שכך אומר בתחילת ההלל: "הַלְלוּ יְהּ, הַלְלוּ עַבְדֵי ה', הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'" - והוא בעצמו אינו שר ואינו מהלל, אלא קורא קריאה בעלמא.

אילו היו יודעים בני אדם, כמה מפסידים הם שממהרים בתפילתם, וכל שכן בהלל, אין ספק כי היו מתחרטים על זאת, ומשנים דרכם. כי הלוא מטרת פסוקי ההלל, היא לשבח ולפאר את בורא העולם, היתכן שכך נשבח אותו?! נתאר לעצמנו שפייטן יזמר במהירות

גדולה, הלזה יקרא זמרה?! הלוא ללעג וקלס יחשֵב! קל וחומר כשהשירה והזמרה הן לכבוד ה' יתברך להללו, לשבחו ולפארו, היאך יעיז לקרוא את הפסוקים במרוצה, הלזה יקרא "הלל"?!

וכתב בספר חסידים (סימן יח): "שורש התפילה, שמחת לב בהקב"ה, שנאמר (תהלים קה ג): "הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי ה'". ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנגן בכינור על כל תפילותיו וזמירותיו, כדי למלאות לבבו שמחה באהבתו של הקב"ה". וכתב עוד (סימן קנח): "וכשאתה מתפלל, אמור את התפילה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובזה ימשך לבך אחר מוצא פיך, ובבקשה ותחינה בניגון המושך את הלב". על אחת כמה וכמה בעת קריאת ההלל. (עיין בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה", בעניין אמירת פסוקי דזמרה)

לאור האמור, בבתי כנסת שהציבור ממהרים לצאת לעבודתם מיד לאחר תפילת שחרית, הנכון שבראש חודש יקדימו את זמן התפילה, כדי שיאמרו את ההלל בנחת ובנעימה, ויודו לה' כנאה וכיאה, ולא בלחץ, בהלה ופזיזות.

הפסק בקריאת ההלל

אסור להפסיק בדיבור בעת אמירת ההלל. ומכל מקום אם שמע ברכה מחברו, או קדיש, או קדושה, או ברכו, יענה. אבל "ברוך הוא וברוך שמו" לא יענה באמצע ההלל כלל.

יש להבהיר, כי אף לבני ספרד שאינם מברכים על ההלל של ראש חודש וחול המועד פסח, שייך בו האיסור להפסיק בו. והרי זה דומה לקורא קריאת שמע בלי ברכותיה, שגם כן אסור לו להפסיק אלא מפני היראה והכבוד, והוא הדין להלל שנאמר בכוונת שבח והודאה למקום. ואולם בהלל של חג הסוכות וחנוכה שגומרים את כולו, וגם בני ספרד מברכים עליו, יענה "אמן" כנזכר לעיל, לבד מאמנים של הקדיש, שאינו עונה אלא על חצי הקדיש הראשון. (הר"ן, המאירי, המכריע ועוד. רכה. ה"ע ה כא)

אם הוצרך לצאת לבית הכסא או לענין אחר באמצע ההלל, אפילו שהה זמן שיכול לגמור את כולו, אינו צריך לחזור לראש, אלא ממשיך מהיכן שפסק. (סימן תכב ס"ה. רצט)

אֵבֶל

היושב שבעה על מתו, ומתפללים עימו הציבור בביתו, לא יקרא את ההלל בראש חודש, כיון שאומרים שם פסוק: "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו", והאבל אסור בשמחה, וכיון שאינו אלא מנהג ולא תקנת חכמים כהלל של חנוכה, על כן יכנסו הציבור לחדר אחר בעת אמירת ההלל ויקראוהו שם לבדם. גם כי נשמת הנפטר אוננת שם, שהולכת ובאה במשך השבעה, מהקבר לבית ומהבית לקבר, וקריאת ההלל כלועג לרש, שאומרים הפסוק: "לא המתים יהללו יה". (ריז, ש)

סגולה לאריכות ימים

סגולה לאריכות ימים לומר בסיום ההלל שלוש פעמים את הפסוק (בראשית כד א): "וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים, וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל". ויכוון בשם המלאך "זבדיה", ויאמר: ישמרני ויחייני, כן יהי רצון מלפני אלהים חיים ומלך עולם, אשר בידו נפש כל חי, אמן כן יהי רצון".

אף על פי שזבדיה הוא שם של מלאך, ואסור לומר את שמות המלאכים? בכל זאת שם זבדיה מותר לומר, כיון שהוא גם שם של אדם, כמובא בספר עזרא ודברי הימים בכמה מקומות, נמצא ששם זה כשמות: מיכאל, גבריאל, רפאל, שמותר לקוראם בפיו. ועל כל פנים כאן לאחר ההלל, אין צריך בדוקא לאומרו אלא די לכוון בו. (ש)

קריאת התורה וההפטרה

הקריאה בראש חודש

אחר קריאת ההלל, אומר החזן קדיש תתקבל, ומוציאים ספר תורה וקוראים בו ארבעה עולים בפרשיות התמיד, וביום השבת, ובראשי חדשיכם (במדבר פרק כח מפסוק א עד פסוק טו). (ש)

שבת וראש חודש

ראש חודש שחל בשבת מוציאים שני ספרי תורה, בספר הראשון קוראים שבעה בפרשת השבוע, ובספר השני קורא המפטיר "וביום השבת... ובראשי חדשיכם...". ואינו מפטיר הפטרת פרשת השבוע, אלא הפטרת שבת וראש חודש: "השמים כסאי" [מפני ששם הוזכר שבת וראש חודש, שנאמר: "וְהָיָה מִדֵּי חׇדֶשׁ בְּחׇדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כׇל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי, אָמַר ה'"]. ובברכות הפטרה, אינו מזכיר ראש חודש כלל, וחותם "ברוך אתה ה' מקדש השבת" [אמן] בלבד, ולא "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים". (שט)

שאלה: מדוע כשחל יום טוב בשבת, חותם בהפטרה "מקדש השבת וישראל והזמנים", וכן יום כיפור שחל בשבת, חותם "מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים", ואילו בראש חודש שחל בשבת, אינו חותם "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים"? **תשובה** לזה אנו מוצאים בגמרא (מסכת שבת כד ע"א): "אמר רב, ראש חודש שחל להיות בשבת, המפטיר בנביא בשבת, אינו צריך להזכיר של ראש חודש, שאלמלא שבת, אין נביא בראש חודש". והיינו, דוקא כשמחמת היום עצמו ישנה הפטרה, גם אם לא היה היום שבת, אז מזכירים את אותו יום בברכה, כמו למשל יום כיפור, שגם אם הוא לא היה חל בשבת, קוראים בו הפטרה, וכן בשאר ימים טובים, פסח, סוכות וראש השנה שחלו

בחול, קוראים בהם הפטרה. אבל ראש חודש שחל בחול, שאין קוראים בו הפטרה, ורק בגלל שבת קוראים את ההפטרה, לכך לא מזכירים אותו בחתימת הברכה. ומעתה מובן גם, מדוע בשבת חול המועד פסח וסוכות, לא מזכירים בהפטרה את החג, מאחר וכל ההפטרה באה רק בגלל שבת, שהרי בחול המועד עצמו אין הפטרה, לכך לא מזכירים את המועד בחתימת הברכה.

אם טעה המפטיר והפטיר בהפטרת פרשת השבוע, במקום הפטרת "השמים כסאי", אם נזכר קודם שיברך את הברכות האחרונות של ההפטרה, יקרא הפטרת "השמים כסאי", ואחר כך יברך את הברכות האחרונות. אבל אם לא נזכר עד שברך את הברכות האחרונות, יקרא הפטרת "השמים כסאי", אך לא יברך שנית לא לפניה ולא לאחריה. (שיא)

שבת - ערב ראש חודש

ערב ראש חדש שחל בשבת, מפטירים: "ויאמר לו יהונתן מחר חדש". (סימן תכה ס"ב. שכב)

שבת וראשון ראש חודש

אם שני ימים הם ראש חודש, יום שבת ויום ראשון, מפטירים בשבת הפטרת ראש חודש "השמים כסאי", ובסיומה קוראים פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת: "ויאמר לו יהונתן מחר חדש", כדי להזכיר לציבור שגם מחר הוא ראש חודש. (סימן תכה ס"ב. שכב)

כתב הבית יוסף (סימן תכה ס"ב): וכשראש חדש שני ימים שבת וראשון, יש שרצו לומר שכיון שיום שני של ראש חודש הוא העיקר [שממנו מתחילים למנות א' לחודש הבא], לכך מפטירים בשבת זו "מחר חודש", ולא "השמים כסאי". ומורי חמי הרב רבינו יצחק סבע ז"ל טען עליהם ממה שכתב הטור: "מפטירים "השמים כסאי" אפילו ראש חודש אלול חל בשבת". והרי הדבר ידוע שלעולם ראש חודש אלול שני ימים [ל' אב וא' אלול], וממילא כשחל בשבת, הוא היום הראשון [ל' אב] משני ימי ראש חודש, כי היום השני [א' אלול] של ראש חודש אי אפשר שיחול בשבת, [שאם כן יחול ראש השנה ביום ראשון, וכלל בידינו לא אד"ו ראש, שלא יחול יום ראשון של ראש השנה בימים א' ד' ו'.] ובכל זאת כתב שמפטירים "השמים כסאי". וזו היא ראיה שאין עליה תשובה. וכן המנהג. ואחר ההפטרה אומרים פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת "ויאמר לו יהונתן מחר חודש", לזכר שמחר הוא גם כן ראש חודש. עכ"ד.

שבת וראש חודש טבת

ראש חודש טבת שחל בשבת, מכיון שאלו גם ימי חנוכה, מוציאים שלשה ספרי תורה, בספר הראשון קוראים ששה בפרשת השבוע פרשת מקץ, ואין אומרים קדיש בגמר הקריאה. בספר השני קורא השביעי "וביום השבת... ובראשי חדשיכם..." ואומר קדיש. ובספר השלישי קורא המפטיר קריאת חנוכה ואומר קדיש. ומפטירים בהפטרת חנוכה: "רני ושמחי בת ציון" (סימן תרפד ס"ג. רמב). ובסיום ההפטרה קוראים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת ראש חודש "השמים כסאי", כדי להזכיר לציבור שהיום ראש חודש. (בית יוסף סימן תכה. ועיין מסכת סוכה נד סע"ב. שיא)

מה שאין העולה השישי אומר קדיש בגמר קריאת פרשת השבוע בספר התורה הראשון, מכיון שלא עלו עדיין שבעה עולים, ולא הסתיימה חובת העולים של היום. אך לאחר הקריאה בספר השני שכבר עלו שבעה עולים, אומר קדיש. ומכל מקום אם העלו עולים נוספים בספר הראשון, כיון שהושלמה חובת היום, אומר קדיש. ונמצא שאומרים שלשה קדישים, קדיש אחר כל ספר וספר. והוא הדין והוא הטעם במקרים הבאים. (רמב)

שבת וראש חודש אדר

ראש חודש אדר שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, בספר הראשון קוראים ששה בפרשת השבוע. בספר השני קורא השביעי "וביום השבת... ובראשי חדשיכם...". ובספר השלישי קורא המפטיר בפרשת שקלים. ומפטירים בהפטרת שקלים: "ויכרות יהוידע". ובסיומה קוראים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת ראש חודש, "השמים כסאי". (סימן תרפה ס"א)

שבת וראש חודש ניסן

ראש חודש ניסן שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, בספר הראשון קוראים ששה בפרשת השבוע. בספר השני קורא השביעי "וביום השבת... ובראשי חדשיכם...". ובספר השלישי קורא המפטיר בפרשת החודש. ומפטירים בהפטרת החודש: "בראשון באחד לחודש". ובסיומה קוראים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת ראש חודש, "השמים כסאי". (סימן תרפה ס"ד. חזו"ע פורים יט)

הוצאת שלשה ספרי תורה

בכל פעם שמוציאים שלשה ספרי תורה, [כראש חודש טבת או אדר או ניסן שחל בשבת כנ"ל, או בחג שמחת תורה,] מנהג קדום לומר את הפסוקים דלהלן בפתיחת ההיכל (ירמיה פרק י' פסוקים ו, ז, י): מֵאֵין כָּמוֹךָ ה', גָּדוֹל אַתָּה, וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה. מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם, כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ. וַה'

אֱלֹהִים אֱמֶת, הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם, מִקְצְפוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא יָכְלוּ גּוֹיִם זַעְמוֹ. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. אָנָּא ה' הוֹשִׁיעָה נָּא, אָנָּא ה' הַצְלִיחָה נָּא. (הגר"ח פלאג'י, הלבוש ועוד)

שבת וראש חודש אב

ראש חודש אב שחל בשבת, מוציאים שני ספרי תורה, בספר הראשון קוראים שבעה בפרשת השבוע. ובספר השני קורא המפטיר "וביום השבת... ובראשי חדשיכם...". ולא מפטיר "השמים כסאי", אלא "שמעו דבר ה'" שהיא מהפטרות "שלשה דפורענותא", שקוראים בשלושת השבתות של בין המצרים [בין י"ז בתמוז לתשעה באב]. ובסיומה קוראים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת "השמים כסאי". (סימן תכה ס"א. שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן לה. שיא)

שבת וראש חודש אלול

ראש חודש אלול שחל בשבת מוציאים שני ספרי תורה, בספר הראשון קוראים שבעה בפרשת השבוע. ובספר השני קורא המפטיר קריאת ראש חודש: "וביום השבת... ובראשי חדשיכם...". ולא מפטיר הפטרת ראש חודש "השמים כסאי", אלא "עניה סוערה לא נוחמה", שהיא מהפטרות "שבעה דנחמתא", שקוראים בשבע שבתות שאחרי תשעה באב. ובסיומה קוראים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת "השמים כסאי". ומנהג בני אשכנז להפטיר הפטרת ראש חודש "השמים כסאי". (סימן תכה ס"א. שיא)

למה ברא הקב"ה שרצים?

בהפטרת שבת וראש חודש "השמים כסאי" אנו קוראים את הפסוק (ישעיה סו יז): "הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל הַגַּנּוֹת, אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ, אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר, יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם ה'." [באור הפסוק: המתקדשים, המזדמנים יחד ומכינים את עצמם ללכת אל העבודה זרה העומדת בגינות. אחר אחת בתוך - סיעה אחר סיעה אחר שגמרה הראשונה את עבודתה, נכנסת השניה באמצע הגינה. והאוכלים בשר החזיר השקץ והעכבר, כולם יחד יתמו מן העולם]. וביאר הגאון החיד"א על דרך מאמרם ז"ל (מדרש תהלים יח יב, ילקוט שמעוני בראשית כה): שאל אליהו הנביא זכור לטוב את רבי נהוראי, מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולם? אמר לו לצורך נבראו, שבשעה שהבריות חוטאים, מיד הקב"ה מביט בהם ואומר: ומה שרצים הללו שאין בהם צורך אני מקיימם, אלו הבריות שיש בהם צורך שכיון שהם חוזרים ממעשיהם הרעים, הרי הם כצדיקים גמורים, על אחת כמה וכמה.

והנה קל וחומר זה יכון על עם ישראל דוקא, שנזהרים הם מלאכול שקצים ורמשים, נמצא שאין להם צורך בשרצים ובכל זאת הקב"ה מקיימם, לכן גם אם ישראל חטאו הקב"ה מקיימם, אף שכביכול אין לו צורך בהם מפני חטאיהם, אבל אומות העולם שאוכלים שקצים ורמשים, נמצא שיש להם צורך בהם, אם כן אין לעשות קל וחומר הנזכר ולקיימם בעולם, כיון שבשבילם נבראו השקצים לצורך, וממילא כשהם חוטאים אין ענין להשאירם. ומעתה זהו שאומר הפסוק: "אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר, יַחְדָּו יָסֻפוּ", ולמה, הרי הם גויים ולא נאסר עליהם לאוכלם? אלא שכאשר הם חוטאים, אין שום הצדקה להשאירם בעולם, כי הרי הם אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר, נמצא שהשקצים מועילים יותר מהם. (רבנו יוסף חיים בספרו אדרת אליהו פרשת וארא בשם נחל קדומים לחיד"א)

הלכות ברכת הלבנה

התחדשות הלבנה

הלבנה מתחדשת בכל חודש וחודש, ועל התחדשותה שאט אט היא גדלה ומאירה יותר, תקנו חז"ל להודות לבורא עולם בברכת: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר במאמרו ברא שחקים ... ברוך אתה ה' מחדש חודשים". (שכב)

עננים

אין מברכים על הלבנה אלא כשהיא זורחת ונהנים מאורה. אבל אם ישנם עננים עבים שמכסים אותה ולא נהנים מאורה, לא יברך. (שכב)

אם ברך על הלבנה, ובתוך הברכה כיסו אותה עננים עבים, ימשיך את הברכה. אבל אם קודם שהתחיל לברך, רואה שהעננים מתקרבים ובתוך הברכה תתכסה הלבנה בעננים עבים, לכתחילה ימתין עד שיסתלקו העננים. ואם ברך, יש לו על מה לסמוך. (שכב)

המלומד בניסים רבנו יצחק אביחצירא זיע"א - הורה ללבנה להתגלות

הבן הרביעי - בן זקוניו של "אביר יעקב" רבנו יעקב אביחצירא זיע"א, היה רבי יצחק אביחצירא זיע"א, שעל פי המקובל במשפחת אביחצירא נשא את שמו של האר"י הקדוש [הרב אדוננו רבנו יצחק הקדוש], כשאביו מגלה שניצוץ מנשמת רבנו האר"י ז"ל מתנוצץ בו. ואכן משחר נעוריו, בעודו עולה ומתעלה ברכישת קניני התורה, גילה הנער הצעיר משיכה ללימודי תורת הנסתר, למרות התנגדותו המקובלת של אביו רבנו יעקב, שלא מיהר להכניס את בניו בשערי היכלי החכמה הפנימית. ברם, לבנו הצעיר שהוכיח יכולת מובהקת להגות בחכמת הקבלה, הותיר רבנו יעקב את הברירה להתחיל ללמוד קבלה בגיל מוקדם. ואכן בשנים הבאות נודע רבי יצחק כבקי מופלג בתורת הקבלה, עד

שאמרו עליו שהוא מתמצא בכתבי רבנו האר"י ז"ל, "עץ חיים" וב"שמונה שערים" כמו ב"אשרי יושבי ביתך"...
על גודל ההערכה שרחש לו אביו, ניתן ללמוד מהמעשה הבא שסופר על ידי עדי ראיה שנכחו באותו מעשה:
היה זה במוצאי יום הכיפורים תרכ"ח, כשיצאו בני העיר תאפיללת לקדש את הלבנה, ורבנו יעקב אביחצירא זיע"א בראשם. עננים עבים וסמיכים כיסו את השמים והסתירו את הלבנה מעין רואה, להפתעת כל הנוכחים שלא נתקלו בתופעה שכזו מעולם. לאחר המתנה ארוכה, קרא רבנו יעקב לבנו הקטן יצחק שהיה אז כבן שמונה שנים, וביקש ממנו שיורה ללבנה שתתגלה, כדי שיוכלו לברך כל הקהל ברכת הלבנה.
מיהר הילד למלא את מבוקשו של אביו הדגול, הוא הפנה את מבטו כלפי מעלה וציוה על הלבנה להתגלות. כל הקהל הקדוש הוכה בתדהמה, כשבאותו רגע התפזרו כל העננים והלבנה המְשַיֶטֶת ברקיע התגלתה במלוא הדרה. מיני אז שמרו רבים וטובים את צעדיו של הנער, בידעם נאמנה כי לגדולות נועד... ("אביר יעקב" עמוד 227)
ענן דק
אם יש מסך ענן דק וקלוש, ונהנים מאורה, יכולים לברך עליה. אלא שיש מתחסדים שלא לברך עד שתהיה הלבנה נקיה לגמרי מכל ענן. ומכל מקום אם לא נשארו ימים רבים לברך עליה, אלא שנים ושלושה ימים, יברכו לכתחילה גם כשיש ענן דק, כדי שלא יפסידו את הברכה לגמרי. (שכב)
לצאת ידי חובה על תנאי
ציבור המברכים על הלבנה כשיש עליה ענן דק, ואחד מהם מקפיד שלא לברך כך, אך אינו יודע אם יצליח אחר כך לברך על הלבנה כשהיא נקיה לגמרי, וכגון בימי החורף הגשומים, רשאי לשמוע את הברכה מאחר ולכוון לצאת ידי חובה על תנאי, שאם יראה את הלבנה כשהיא זכה ומאירה יפה בלי עננים כלל, הוא מכוון שלא לצאת ידי חובה עתה בברכת חברו, ויברך בעצמו כשיראה, אבל אם לא יצליח לראותה נקיה, יצא ידי חובה עתה בברכת חברו. (שכג)
היו ימים מעוננים, ופתאום בתוך קריאת שמע וברכותיה זרחה הלבנה, מאחר ואם לא יברכו עתה, יש חשש שתתכסה הלבנה ושוב לא יוכלו לברך, על כן יסיימו את הברכה או את הפרק שבקריאת שמע, ויצאו לברך ברכת הלבנה מיד. אולם אם העננים סמוכים, ויש חשש שעד סיום הברכה או הפרק, תתכסה הלבנה שוב בעננים, ולא יוכלו לברך, יפסיקו באמצע הברכה או באמצע הפרק ויברכו, מפני שהיא מצוה עוברת. וכדין

השומע רעמים באמצע ברכות קריאת שמע, שמפסיק ומברך, כי אם לא יברך עתה, יעבור זמן הברכה ולא יוכל לברך. (חזו"ע ברכות תצו. עטרת פז צד) ופשוט שבאופן זה, יאמרו את הברכה בלבד, ללא שאר הנוסח. וטוב שישלימו הכל לאחר התפילה. (עטרת פז רכח)

תחילת זמן הברכה

מנהג בני ספרד להמתין מלברך ברכת הלבנה עד שיעברו שבעה ימים שלמים ממולד הלבנה, שכן הוא על פי הקבלה, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תכו ס"ד): "אין מברכים ברכת הלבנה עד שיעברו שבעת ימים עליה". ומכל מקום במדינות מסוימות בחוץ לארץ שמצויים שם הרבה עננים בימי החורף, ויש לחוש שאם ימתינו לשבעה ימים מהמולד, יפסידו את ברכת הלבנה לגמרי, יברכו לכתחילה לאחר שלושה ימים. (שנו, שסא, שסג) וכתב בספר מגיד מישרים שאמר לו המלאך המגיד למרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א: שאין מברכים על הלבנה עד שיעברו עליה שבעה ימים, לפי שכוחות החיצונים מתדבקים למטה בהתחדשותה, ולכן צריך לעבור עליה שבעה ימים, ועל ידי כן הם נפרדים ממנה, אבל אם היו מברכים קודם שבעה ימים שעדיין כוחות החיצוניים דבקים בה, לא היה כח בנו להפרידם והיו מערבים קודש בחול. ע"כ.

מנהג רבים מבני אשכנז לברך ברכת הלבנה אחר שעברו שלושה ימים מהמולד, שכן דעת רוב הראשונים. וכתב הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין בספרו ישועות יעקב: ומנהגי בימות החורף ובפרט בחודש כסלו שמצויים עננים הרבה, לקדש הלבנה מיד לאחר שלושה ימים, ואפילו בימות החול, ולא להמתין למוצאי שבת שיש מעלה לברך בו. אבל בשאר החודשים ובפרט בימי הקיץ, אין אני מקדש הלבנה אלא עד שבעה ימים. וכן נהגו הגאון הצמח צדק ועוד רבים מחכמי אשכנז. וכיוצא בזה כתב הגאון החתם סופר, שכן המנהג לדקדק כל שאפשר שלא לקדש אלא לאחר שבעה ימים, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך. (שס)

מוצאי שבת

כתב מרן השלחן ערוך (סימן תכו ס"ב): "אין מברכים על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים". על כן, הנכון שבסיום תפילת ערבית של מוצאי שבת יברכו כל הקהל יחד ברכת הלבנה, כי ברוב עם הדרת מלך. אולם בימי החורף שיש חשש שאם ימתינו עד מוצאי שבת, תתכסה הלבנה בעננים, יברכו בהזדמנות הראשונה. (עי' שנו, שסג)

קהל שנקבצו במוצאי שבת לקדש את הלבנה, אף אם חסרות מספר שעות להשלמת שבעה ימים שלמים מהמולד, יקדשו את הלבנה. כי ירוויחו בזה את המעלה לזכות את הרבים הטרודים במלאכתם בשאר ימי השבוע, ושמא ישכחו כלל מלברך. ומלבד זאת, הלא ישנה חשיבות גדולה לברך במוצאי שבת כשהוא מבושם. ועוד, כי ברוב עם הדרת מלך, ורוב הציבור נמצא במוצאי שבת. על כן, אין להתחשב בחיסרון השעות, כי הרווח גדול כפל כפלים מהחיסרון. (שסב)

עד אימתי סוף זמן ברכת הלבנה

לכתחילה ישתדל להקדים את ברכת הלבנה, ולא להמתין לימים האחרונים, כמו שאמרו חז"ל (מסכת פסחים ד ע"א): "זריזים מקדימים למצוות". ומכל מקום אם לא בירך, רשאי לברך עד סוף ליל ט"ו לחודש, כיון שעיקר הברכה על התחדשות הלבנה, וכפי שאומרים "מחדש חודשים", ועד ט"ו לחודש הירח עדיין מתמלא ומתחדש יותר ויותר, אבל בליל ט"ז לא יברך, כי הירח כבר הלוך ילך וחסור, ואין מברכים על החיסרון. (שמט. עטרת פז קיט)

באור הדברים מעט בהרחבה

בפוסקים מבואר שסוף זמן הברכה הוא עד שיעברו ט"ו יום שלמים מעת לעת [ו"מעת לעת" היינו 24 שעות]. [האשכול, המאורות, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, האור זרוע, אבודרהם, תרומת הדשן, הטור, מרן השלחן ערוך, מהר"ר זליקמן בינגא תלמיד מהרי"ל, היעב"ץ, הלכה ברורה, ישועות יעקב, שבות יעקב, רבי שלמה הכהן מוילנא, ראש משביר, משנה ברורה, יגל יעקב ועוד.] ולפי זה, אם המולד למשל במוצאי שבת בשעה 22:00, יהיה אפשר לברך ברכת הלבנה עד ליל שני [יום ראשון בלילה שלאחר שבועיים] בשעה 22:00. [ולהלן נראה שלדעת רבים מהפוסקים אפשר לברך עד שיעברו ט"ו יום שלמים מעת לעת מראש חודש ולא מהמולד. וכן הלכה.]

אבל המהרי"ל כתב שאין לברך אלא עד חצי זמן של כ"ט, י"ב, תשצ"ג, מהמולד. ובאור דבריו, על פי מה שהתבאר לעיל בבאור על "מהות ברכת הלבנה" בהרחבה, שחודש שלם של לבנה, כלומר הזמן שעובר מרגע המולד של הלבנה עד המולד שבחודש הבא, הוא: כ"ט יום וחצי, ותשצ"ג חלקים [כל חלק הוא: 3 שניות ושליש]. כלומר: 29 יום שלמים, 12 שעות, 44 דקות וחלק אחד. ומרגע המולד, אט אט הלבנה הולכת ומתמלאת עד חצי החודש, שהוא: 14 יום, 18 שעות, 22 דקות ומשהו. ולאחר זמן זה מיד, שוב היא מתחילה ללכת הלוך וחסור עד סוף החודש. נמצא אפוא שלפי המהרי"ל, יש למנות מרגע המולד, 14 יום, 18 שעות, 22 דקות ומשהו, ועד אז אפשר לברך ברכת הלבנה

ולא יותר. אבל לפוסקים הנ"ל אפשר לברך עוד 5 שעות ו-38 דקות, שאז מלאו 15 יום שלמים מרגע המולד.

למשל: אם המולד בליל שני ל' לחודש בשעה 12:32. עד אימתי יהיה אפשר לברך ברכת הלבנה?

לדעת מהרי"ל, נוסיף 14 יום על ליל שני ל' לחודש שעה 12:32, נגיע לליל שני י"ד לחודש שעה 12:32. נוסיף על זה 18 שעות, נגיע ליום שני שעה 18:32 בערב. נוסיף על זה 22 דקות, נגיע ל- 18:54. נמצא שחציו של החודש הוא ביום י"ד 18:54, ועד אז אפשר לברך ברכת הלבנה. ועתה אם חודש זה הוא בימי החורף, שאז שעה זו היא כבר לילה, והיא כבר ליל שלישי ט"ו לחודש, אז יכול לברך בלילה זו עד שעה זו. אבל אם חודש זה הוא בחודשי הקיץ שעדין שעה זו היא יום גמור, אזי לא יוכל לברך, אלא עד סוף הלילה הקודם ליל י"ד.

ואולם לדעת הפוסקים, עלינו להוסיף 15 יום בדיוק מרגע המולד שהוא ליל שני ל' לחודש שעה 12:32, ונגיע לליל שלישי ט"ו לחודש שעה 12:32.

נמצא שבמקרה זה, למהרי"ל, סוף זמן ברכת הלבנה, בחורף עד ליל שלישי ט"ו לחודש בשעה 18:54. ובקיץ עד ליל י"ד. אבל לשאר הפוסקים, סוף זמן ברכת הלבנה הוא: ליל שלישי ט"ו לחודש שעה 12:32.

ודע, כי פעמים מועטים יכול לצאת המולד ביום א' לחודש, ואז יהיה אפשר לברך גם בליל ט"ז לחודש, לדעת הפוסקים. למשל: אם המולד בא' לחודש בשעה 8:00 בערב, אז יסתיימו ט"ו ימים שלמים בליל ט"ז בשעה 8:00 בערב. וכדלהלן בטבלה ג'.

שאלה: יש לשאול, מאחר והלבנה מתמלאת עד חצי החודש [14 יום, 18 שעות, 22 דקות ומשהו] ולא יותר, אם כן, מן הראוי היה לברך ברכת הלבנה עד חצי החודש ממש, כדעת מהרי"ל, כי עד אז היא מתמלאת ומברך על התחדשותה, אבל לאחר מכן שהולכת ומתמעטת, לא שייך לברך על חסרונה והתמעטותה, ומדוע פוסקים רבים כתבו שאפשר לברך עד שיעברו ט"ו יום שלמים?

תשובה: כתב החתם סופר, כיון שזמן ההפרש בין חצי החודש לבין 15 יום שלמים מעת לעת הוא מועט מאוד, ואינו אלא כחמש שעות וחצי, אם כן מה שנחסר מאור הלבנה לא ניכר ולא מורגש כלל, ועדין היא מאירה וזורחת יפה, ולכן שייך לברך עליה עדין "מחדש חודשים", כי שייך בה לשון התחדשות. (וכן בארו שבות יעקב, רבי שלמה הכהן מוילנא ועוד.)

וכתב הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין בספרו ישועות יעקב: "מדברי כל הפוסקים והגמרא מוכח, שאלו ט"ו ימים הכשרים לברך בהם ברכת הלבנה, ימים שלמים הם, ולא עלה על לב שום אחד מהראשונים לומר שהם חצי של כ"ט י"ב תשצ"ג, וכך הלכה, ולא כהרמ"א שנמשך בזה אחר מהרי"ל. וכן עשינו הלכה למעשה, וקדשנו הלבנה בזמן הזה". ע"כ. וכתב הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא, שאף הרמ"א לא התכוון אלא שלכתחילה לא יקדשה בזמן הזה, אבל אם לא הסתייע בידו לברך עד עתה, מודה הרמ"א שיברך כדעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך ולא יפסיד הברכה לגמרי. על כן, אף בני אשכנז רשאים לברך עד ט"ו יום שלמים מעת לעת מרגע המולד.

ואמנם לדעת רבים מהפוסקים, מה שאמרנו שזמן הברכה הוא עד ט"ו יום שלמים, היינו ט"ו יום של ימי החודש ולא ט"ו יום מרגע המולד. ולדבריהם החשבון פשוט, ותמיד בכל חודש מברכים עד ליל ט"ו כולו. וכמו שכתב בספר נוצר חסד, שכן מוכח מלשון כל הראשונים שלא הזכירו מולד כלל בדבריהם. וכתב הריטב"א, ודאי חידושה של הלבנה, כל ט"ו בחודש היא, וכמו שאמרו במסכת סנהדרין (מב ע"א), עד אימתי מברכים על הלבנה, עד ט"ז, כלומר ולא ט"ז בכלל, שיום ט"ו חדשה היא. וכן כתבו עוד ראשונים ולא הזכירו שמונים מהמולד. וקבלה ביד רב חמאי גאון ורב שרירא גאון ורב האי גאון, שאין הלבנה העליונה נפגמת אלא עד עבור ששה עשר לחודש, ואנחנו מברכים על הנאת אורה. וכל שאין ניכר החיסרון ממש, יכולים לקדשה, שכן מוכח בפשטות הגמרא וכל הראשונים. ע"כ. [ובאמת שדעת כמה ראשונים לברך אפילו בליל ט"ז, כמו שכתבו רבנו פרץ, המאירי, יד רמה. וכן פסקו הכנסת הגדולה, אליה רבה, שואל ומשיב, דבר יהושע, בית ישראל, הגאון רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא וכן עשה מעשה, שו"ת השיב משה וכן עשה מעשה בחודש טבת שנת תקפ"א, אבני צדק וכן עשה מעשה בליל ט"ז בתשרי - יום טוב שני של גלויות בחו"ל. וכן דעת החתם סופר, וכתב: "ויפה עשה הגאון לקדשה בליל ט"ז, עם כמה מאות מקהלתו". וכן כתב במנחת פתים שכן עשו מעשה בברודי בפני אב בית הדין ועוד.] גם בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן קעט) כתב, מסתימת לשון רוב הראשונים, נראה שמפרשים שעד ט"ז היינו לימי החודש ולא המולד, וכן מפורש ברמב"ם (ברכות פ"י הי"ז) אם לא בירך עליה בלילה הראשון מברך עליה עד ט"ז יום "בחודש" עד שתמלא פגימתה. והסברא בזה, כי בדבר הנמסר לכל אדם כברכת הלבנה, לא היו חכמים תולים את הברכה בזמן שאינו ידוע לכל כשעת המולד, ובזמנם שהיו מקדשים על פי הראיה, בודאי שלא היה המולד ידוע לכל, שלא היו צריכים

לו, כיון שהחודש מתקדש על פי בית דין [ואם היו תולים הזמן לפי המולד, היה יכול להיווצר מצב שיטעו לברך לאחר הזמן, כי רבו הפעמים שט"ו יום מהמולד, מסתיים קודם ליל ט"ו מהחודש]. על כן תלו הזמן לימי החודש ולא המולד, ואף שיתכן שעל ידי זה יתאחר הזמן קצת עד אחר שתתמלא, לא איכפת לן, כיון שאינו ניכר החיסרון, וכמו שכתב החתם סופר. ובספר בני יששכר כתב לבאר טעם בדבר שהכל תלוי בימי החודש ולא מרגע המולד, כיון שה' יתברך מסר בידי חכמי ישראל את קביעות החודש, ואמר למלאכים אני ואתם נשאל לבית דין של מטה אימתי נקבע ראש חודש. נמצא שהכל תלוי בימי החודש שעם ישראל משתמשים בהם. ע"כ. ועל כן, אדם שבא לפנינו בליל ט"ו ואומר שעדיין לא ברך ברכת הלבנה, יש להורות לו לברך עד סוף ליל ט"ו לחודש, בלי לבדוק אם עברו ט"ו יום מרגע המולד או לא.

להלן שלוש דוגמאות המסודרות בטבלה לחישוב סוף זמן ברכת הלבנה, עם שיטת הפוסקים שמונים 15 ימים שלמים מעת המולד, ועם דעת מהרי"ל שמונים חצי חודש ממש מעת המולד.

טבלה א.

בטבלה זו, חל **המולד בליל שני ל' לחודש**, בשעה 2:00 בלילה. עד אימתי נוכל לקדש את הלבנה בחודש זה?

לשיטת הפוסקים אפשר לקדשה עד **ליל שלישי - ט"ו לחודש** בשעה 2:00 בלילה. שעד אז עברו 15 ימים שלמים מעת המולד. אבל למהרי"ל כיון שחצי חודשה של לבנה מסתיים בליל שלישי בשעה 8:22, נמצא שסיום זמן קידוש הלבנה הוא: **ליל שלישי - ט"ו לחודש**, **בשעה** 20:22.

טבלה ב.

בטבלה זו, חל **המולד בליל ראשון כ"ט לחודש** בשעה 11:00 בלילה. עד אימתי נוכל לקדש את הלבנה בחודש זה?

לשיטת הפוסקים אפשר לקדשה עד **ליל שני - י"ד לחודש** בשעה 11:00 בלילה. שעד אז עברו 15 ימים שלמים מעת המולד. אבל **למהרי"ל** כיון שחצי חודשה של לבנה מסתיים ביום ראשון בשעה 5:22 אחר הצהרים, נמצא שסיום זמן קידוש הלבנה הוא: **בליל מוצאי שבת - י"ג לחודש**.

טבלה ג.

בטבלה זו, חל **המולד ביום שלישי א' לחודש** בשעה 11:00 בלילה. עד אימתי נוכל לקדש את הלבנה בחודש זה?

לשיטת הפוסקים אפשר לקדשה עד **ליל רביעי - ט"ז לחודש** בשעה 11:00 בלילה. שעד אז עברו 15 ימים שלמים מעת המולד. אבל **למהרי"ל** כיון שחצי חודשה של לבנה מסתיים ביום שלישי בשעה 5:22 אחר הצהרים, נמצא שסיום זמן קידוש הלבנה הוא: **בליל שלישי - ט"ו לחודש**.

בין השמשות

אין מברכים על הלבנה אלא לאחר צאת הכוכבים שאז היא זורחת וניכר אורה יפה. אולם בלילות החורף שכוסתה הלבנה בעננים ולא ברכו, ועתה בבין השמשות אין עננים, וחושש שאם ימתין עד צאת הכוכבים יבואו שוב עננים ויכסו את הלבנה, רשאי לברך עתה על הלבנה, ובלבד שאורה ניכר יפה. (שכה, שכו. עטרת פז צז)

עמוד השחר

אם לא ברך עד ליל ט"ו שזו הלילה האחרונה לברכה, ושוב נראתה ביום ט"ו לאחר עמוד השחר ועדין היא מאירה יפה וניכר אורה, יברך עליה עתה, אבל אם האיר היום שאז כבר לא ניכר אורה, לא יברך. (שכה. עטרת פז ק)

ליל שבת ויום טוב

בחודשי החורף שנראתה הלבנה בליל שבת או בליל יום טוב, וחוששים שאם לא יברכו עליה עתה, לא יוכלו לברך עליה בחול, יברכו עליה לכתחילה בשבת ויום טוב, ואין בזה שום חשש לא על דרך הפשט ולא על דרך הסוד. וכן עשו מעשה גדולי עולם רבים מחכמי ספרד ואשכנז כאחד.

כתב הב"ח: "בשנת ש"צ [לפני כ-400 שנה] לא נראית הלבנה עד ליל ט"ו בתשרי, שהוא ליל חג הסוכות, ועשינו מעשה בעירנו קראקא וברכנו ברכת הלבנה. ובודאי אין לבטל המצוה שחשובה כקבלת פני שכינה, מפני טעמים שאין להם שורש וענף לפי הדין. והמהנדז על זה, אין לו מוח בקודקודו, ועליו נאמר הכסיל בחושך הולך". ע"כ. גם בספר יוסף אומץ יוזפא כתב: "אם יש חשש שיעבור זמן ברכת הלבנה, יקדשה בליל שבת, כי הטעם שלא לברך חלוש וקלוש מאוד, ואין לחוש לו במקום מצוה עוברת, וכן נהגתי למעשה וכן נהגו אחרים וטובים". (כן דעת הרשב"א ואחרונים רבים. שלה. ה"ע ה לט)

המברך בשבת ויום טוב, כשאומר "כשם שאנחנו מרקדים כנגדך", טוב שלא ירקוד כדרך שרוקד בחול, שמגביה שתי רגליו, אלא די שיגביה עקביו כמו שמגביה בקדושה, כיון שאין מרקדים בשבת (מסכת ביצה לו ע"א, סימן שלט ס"ג. התעוררות תשובה). (שלב, שלה)

זמן הברכה בחודש תשרי

נוהגים לברך ברכת הלבנה במוצאי יום הכיפורים, כדי לברך בשמחה. כי הימים שקודם לכן, הם עשרת ימי תשובה, שבינוניים תלויים ועומדים בדין ואין שרויים בשמחה. אבל במוצאי יום הכיפורים, אנו שמחים ובטוחים בו יתברך שהוציאנו זכאים בדין, וחתם אותנו לחיים טובים ולשלום. [ויש למנהג זה סמך גם בזוהר הקדוש]. ויש נוהגים להקדים ולברך ברכת הלבנה בימים שקודם יום הכיפורים, כי אולי מצוה זו תכריע את הכף של הזכויות. וכל מקום יעשו כפי מנהגם. וכמבואר בחוברת "הימים הנוראים בהלכה ובאגדה". (שמז)

זמן הברכה בחודש טבת

מי שלא ברך ברכת הלבנה קודם צום עשרה בטבת, הנכון שיאכל קודם ואחר כך יברך. ואולם אם חושש שתתכסה הלבנה בעננים, יברך מיד. (ה שיט. עטרת פז קט)

זמן הברכה בחודש אב

נוהגים לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב ולא קודם לכן. וכמה טעמים נאמרו בזה: **א**. מאחר וצריכים לברכה בשמחה, ובימים שקודם הצום, שרויים באבלות על חורבן בית המקדש, ונוהגים מנהגי אבלות ברחיצה, תספורת, כיבוס, אכילת בשר ועוד, וממעטים בשמחה, אבל לאחר תשעה באב שרויים בשמחה, לכן מברכים במוצאי תשעה באב. **ב**. כדי לבשר לעם ישראל, כי אף על פי שנחרב בית המקדש וגלינו מארצנו, הרי הקב"ה הבטיח לנו שהוא גואל אותנו, ובקרוב נגאל ונתחדש, כמו הלבנה שהבטיח לה הקב"ה שיחדש אותה, שנאמר (ישעיה ל כו): "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים, בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה' אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ, וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא". **ג**. כי בתשעה באב בערב נולד המשיח, ושמחים אנו בזה, לכן מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב בשמחה.

ואמנם, מאחר ובארנו שיש לברך בשמחה, ובמוצאי תשעה באב שרויים הציבור בצום, על כן הנכון כי בכל בתי הכנסת יביאו כיבוד, והקהל יפתחו את הצום, ולאחר מכן יברכו ברכת הלבנה בשמחה כיאות. (הרש"ש, אליה רבה, פרי חדש, פרי מגדים, שבות יעקב, חיי אדם, חסד לאלפים ועוד. חזו"ע ארבע תעניות תי)

בית הכנסת שלא הצליחו להתארגן בכיבוד לקהל, יש אומרים שעדיף לברך ברכת הלבנה עם הציבור משום ברוב עם הדרת מלך, ממה שימתין עד שיבוא לביתו ויאכל ויברך ביחידות. ואולם כל זה בתנאי שמברך עם הקהל כהוגן מילה במילה, אבל אם יודע שברכתו עתה תהיה בחטף, ילך קודם לביתו ויאכל וישתה, וינעל נעלי עור, ולאחר מכן יברך לבדו ברכת הלבנה בשמחה גדולה. כתב מרן החיד"א: בבואו לביתו יברך ברכת

הלבנה ביחיד כהוגן, כי הציבור בצאתם מבית הכנסת ממהרים הרבה בברכתם, הרצים יצאו דחופים. (הרמ"א סימן תכו ס"ב. שמח. חוברת "ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה".)

שאלה: יש לשאול, הלא גם במוצאי יום הכיפורים שרויים עדין כל הציבור בתענית, ולמה מברכים ברכת הלבנה כך? **תשובה**: כתב המשנה ברורה (סימן תכו סקי"א), שמתוך שמחה זו שאנחנו בטוחים בו יתברך שהוציאנו זכאים בדין, ומחל לנו על כל עוונותינו, וחתם אותנו לחיים טובים ולשלום, וכל אדם מקבל במוצאי היום הקדוש הזה נשמה חדשה נקיה ומצוחצחת, לכך מקדשים אנו את הלבנה בשמחה אף קודם שטעמנו. וכמו שאמרו במדרש, שבמוצאי יום הכיפורים בת קול יוצאת ואומרת (קהלת ט ז): "לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֵב טוֹב יֵינֶךָ, כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ".

מקום הברכה

לכתחילה יברך ברכת הלבנה כשהוא בחצר או ברחוב תחת כיפת השמים ולא תחת גג או תקרה. שמאחר ובשעת הברכה אנו מקבלים פני שכינה וכדלהלן, יש לברך הברכה בחוץ כיוצא לקראת מלך, שאין זה כבוד כל כך שיוצא לקבל את המלך כשעדיין הוא עומד תחת גג. ואולם אם אין הרחוב נקי, או שאינו חש בטוב ואינו יכול לצאת, יברך דרך חלון ביתו הפתוח באופן שרואה את גוף הלבנה היטב. ואם חושש מהקור, יברך כשהחלון סגור בזכוכית שקופה, ובלבד שמבחין באופן ברור שזו הלבנה. (שסג)

ברכת הלבנה במטוס

הטס במטוס בימים האחרונים של קידוש הלבנה, ורואה את הלבנה דרך חלון המטוס, רשאי לברך כך ברכת הלבנה. (שסג)

ברוב עם הדרת מלך

מצוה מן המובחר לברך ברכת הלבנה עם הציבור, משום שנאמר (משלי יד כח): "בְּרֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ". אבל מן הדין אין חייבים בעשרה ויכול לברך אפילו ביחיד. וכל שהגיע זמן הברכה, עדיף להקדים ולקדשה ביחיד, מלהמתין לקדשה בציבור, כי מעלת "זריזים מקדימים למצוות", עדיפה מהטעם של "בְּרֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ". אולם רשאי להמתין כדי לברכה במוצאי שבת דוקא, כי יש ענין בזה וכאמור לעיל. (שסו. ה שלט)

ערבית וברכת הלבנה - מה קודם?

שאלה: הבא להתפלל ערבית ורואה ציבור שכבר התפללו ומברכים ברכת הלבנה, האם יברך עמהם ואחר כך יתפלל, או יתפלל קודם ואחר כך יברך?

תשובה: הנה, שתי מצוות הבאות לפנינו, איזו מהן צריך להקדים? כלל לימדונו חז"ל (מסכת שבת כג ע"ב): "תדיר [תמידי] ושאינו תדיר, תדיר קודם". דהיינו, אם מצוה אחת תמידית, והמצוה השניה אינה תמידית כמו הראשונה, יקדים את המצוה התמידית, ואחר כך יעשה את המצוה השניה. על כן, במקרה זה שבאות לפניו שתי מצוות: **א**. תפלת ערבית. **ב**. ברכת הלבנה. מכיון שתפילת ערבית היא תמידית בכל יום, וגם יש בה מצות קריאת שמע שהיא מן התורה, ולעומת זאת ברכת הלבנה, היא רק שתים עשרה פעמים בשנה, וגם אינה מן התורה, לכן יתפלל ערבית קודם, ואחר כך יברך ברכת הלבנה. אולם, אם אינו יודע אם יהיה לו מנין לברכת הלבנה לאחר שיתפלל ערבית, יברך עמהם עתה, משום "בָּרֵב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ", ואחר כך יתפלל. וכל שכן בימי החורף שחושש שמא תתכסה הלבנה בעננים לאחר תפילת ערבית, שבודאי יברך עתה. (שסו. ה שלט)

הבדלה וברכת הלבנה - מה קודם?

ברוב בתי הכנסת נוהגים במוצאי שבת להבדיל על הכוס, כדי להוציא ידי חתובה את אותם אנשים שאינם מבדילים בביתם, או שאין להם יין וכיוצא. ויש לשאול, עתה שסיימו את תפילת ערבית, ולפניהם שתי מצוות: הבדלה וברכת הלבנה, איזו מהן יעשו קודם?

לאור המבואר לעיל, שמצוה תדירה קודמת למצוה שאינה תדירה, הרי שמצות ההבדלה שהיא תדירה בכל מוצאי שבת ויום טוב, והיא גם מן התורה, קודמת לברכת הלבנה שהיא רק שתים עשרה פעמים בשנה ואינה מן התורה, על כן יבדילו קודם על הכוס, ואחר כך יברכו ברכת הלבנה (שסו). זאת ועוד, שלא נכון להטריח את הציבור להוציאם מבית הכנסת לאחר תפילת ערבית, ושוב להכניסם לשמוע את ההבדלה. על כן יבדילו מיד לאחר תפילת ערבית, כשהציבור עדין בבית הכנסת, ואחר כך יצאו לברכת הלבנה, וילכו לביתם לחיים טובים ולשלום.

צא וראה עד כמה חששו חז"ל לטורח ציבור, שכתב רב האי גאון (הובא בארחות חיים הלכות ספירת העומר אות ד): במוצאי שבתות שסופרים את העומר אחר קדיש תתקבל, נהגו ראשונינו לברך השליח ציבור על ספירת העומר מעומד, וכל העם יושבים ועונים 'אמן' בכוונה ויוצאים ידי חובה, כדי שלא להטריח את הציבור לחזור ולעמוד, אחר שישבו בקדושת "ואתה קדוש", וכן המנהג בכל מקומותינו. ע"כ. וכל שכן כאן להוציא את הציבור מבית הכנסת ולהחזירם שוב לשמיעת ההבדלה.

בבתי הכנסת שרוב ככל הציבור מבדילים בביתם ואינם נשארים לשמוע את ההבדלה, יברכו ברכת הלבנה קודם, ואחר כך יבדילו על היין, כדי שלא להטריח על הציבור להמתין עד לאחר ההבדלה. ולא נכון שחלק מהציבור יצאו לברך ברכת הלבנה מיד, וחלק יברכו לאחר ההבדלה, כי "בְּרֵב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ". אבל בישיבות וכיוצא שכל הבחורים מבדילים בבית המדרש, יבדילו קודם ואחר כך יברכו ברכת הלבנה.

כיצד מברכים

סידור - ראוי שלא לברך ברכת הלבנה על פה, אלא מתוך סידור, שכיון שהיא ברכה הבאה מזמן לזמן, לא כולם בקיאים בה ויש חשש שיטעו. (ע' שלא. עטרת פז מו)

מעומד - אמר רבי יוחנן, כל המברך על החודש, כאילו מקבל פני שכינה, שנאמר: "החודש **הזה** לכם", ונאמר: " **זה** אלי ואנוהו" (מסכת סנהדרין מב ע"א). ופירש רבנו יונה, שאף על פי שהקב"ה אינו נראה לעין בשר ודם, מכל מקום הוא נראה על ידי מעשיו ונפלאותיו וישועותיו. ואמר אביי, הואיל ובברכת הלבנה מקבלים אנו את פני שכינה, על כן יש לברך מעומד מפני כבוד השכינה. ואולם חולה או זקן מופלג שאינו יכול לעמוד, יברכו מיושב. (שלה)

סדר הברכה - אומרים מזמור: "הללויה הללו את ה' מן השמים", עד "חק נתן ולא יעבור". ובשעת הברכה יישר את רגליו כמו בתפילת העמידה. (תכו ס"ב. שכט)

בשמחה ונחת - כתב בספר יסוד ושורש בעבודה: ברכת הלבנה צריך לאומרה בשמחה גדולה ועצומה, שהרי זוכה עתה לקבל את פני השכינה הקדושה, ואיך לא יכין לבו אל שמחה עצומה עד מאוד בכל עת הברכה. ויחשוב במחשבתו על גבורות ה' וחכמתו הנפלאה, אשר במאמר פיו ברא את השמים וכל צבאם. ויבין בלבו כי ברכה זו נתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה על פי סודות גדולים ונוראים מאוד. וכתב רבנו יונה: אף על פי שהקב"ה אינו נראה לעין, נראה הוא על ידי גבורותיו ונפלאותיו, ואף כאן על ידי שמחדש החודשים, הוא מתגלה לבני אדם וכאילו מקבלים פניו. וכתב המאירי שברכת הלבנה היא התבוננות לחידוש הבריאה, ולכן החכמים היו קופצים ומברכים, וכן נהגו רבים לקפוץ שלוש קפיצות דרך שמחה וחיבת מצוה. וכתב מרן החיד"א: יאמר הברכה תיבה בתיבה בנחת רוח ושפה ברורה, כי הרי הוא אומר שמקבל פני שכינה, ואיך ישלח דברו בחיפזון ועראי כבלע את הקודש. (ה שיט. עטרת פז נה)

הסתכלות בלבנה - קודם הברכה יסתכל בלבנה, ואחר כך יוריד את עיניו, באופן שבשעת הברכה לא יסתכל על הלבנה. (שכט)

אם ברך על הלבנה ולא הסתכל בה קודם הברכה, יצא, שכיון שיודע שהתחדשה, אין ההסתכלות בלבנה מעכבת. ואפילו אם אינו יודע את מהות הברכה ועניינה, אלא נמשך סתם אחר הקהל שברכו ולא ראה אותה, יצא. (שסו)

באור ברכת הלבנה

ברוך אתה ה', **אלוקינו מלך העולם**, **אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים**, **וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם**. - כמו שנאמר (תהלים לג ו): "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ, וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם". שהכל נעשה בדיבורו של הקב"ה ישתבח שמו, "כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי".

חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת תַּפְקִידָם. - תפקידם, מצוה שציויתים להתנהג בהילוך תקופותיהם, כמו שנאמר (תהלים קמח): "הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ ... וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם, חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר". ופירש רש"י, חק נתן - בהם, זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה, ולא יעברו את אותו חק. ונאמר (ירמיה לא לה): "כֹּה אָמַר ה' נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם, חֻקֹּת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה. אִם יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם ה', גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל הַיָּמִים". ובאר התרגום, כמו שאי אפשר שיסורו השמש והירח והכוכבים מלפני, [שהם טבע קבוע לנצח, (מלבי"ם)] גם זרע ישראל לא יתבטלו מלהיות עם המשמש לפני כל הימים.

שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵיהֶם. - שנאמר (תהלים יט ו): "יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח". וכן אומרים בשחרית של שבת בברכת יוצר אור: "שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם, שָׂשִׂים בְּבוֹאָם, עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵיהֶם".

פּוֹעֵל אֱמֶת, **שֶׁפְּעָלָתוֹ אֱמֶת**, - הקב"ה ישתבח שמו, פועל אמת, שבאמת וצדק העניש ומיעט את הירח, על מה שאמרה שאי אפשר לשני מלכים לשמש בכתר אחד [וכמבואר בהרחבה בשער האגדה]. ופעולתו אמת וקיימת לעד, שנאמר: "ויעמידם לעד לעולם".

וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ, - שאף שעתה מיעטה, אבל לעתיד לבוא יחדשה הקב"ה ותגדל שוב, שנאמר (ישעיה ל כו): "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה" (תוספות). ורש"י פירש: וְלַלְּבָנָה אָמַר הקדוש ברוך הוא שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ בכל חודש.

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן. - שהלבנה היא אות עטרה ותפארת לעם ישראל הנקראים עמוסי בטן, כמו שנאמר (ישעיה מו ג): "שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל, הַעֲמֻסִים מִנִּי בֶטֶן, הַנְּשֻׂאִים מִנִּי רָחַם". ופירש רש"י, מאז שנולדתם בבית לבן הארמי, עמסתי אתכם על זרועותי, כי מאז קמו עליכם הגויים בכל דור ודור. ולא כגויים עובדי אלילים שעומסים ונושאים את אלהיהם, אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי מבטן ורחם אמכם.

שֶׁגַּם הֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ. - שגם עם ישראל עתידים להתחדש במלכותם ובגדלותם בביאת משיח צדקנו, כמו שהלבנה תתחדש.

בָּרוּךְ אַתָּה ה', **מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים**. - מחדש את החודשים באמצעות חידוש הלבנה. (בית יוסף סימן תכו. שכט)

יש אומרים " **ס**ימן טוב תהיה לנו ולכל ישראל". והמנהג לומר " **ב**סימן טוב...", כמו שאומרים בשבת מברכים, " **ב**סימן טוב יהיה לנו ראש חודש פלוני ביום פלוני". (שלא)

הנכון לומר כסדר הזה: ברוך **י**וצרך, ברוך **ע**ושך, ברוך קונך, ברוך **ב**וראך. [ראשי תבות יעק"ב. ורמז לזה ממה שכתוב בזוהר הקדוש, שדמותו של יעקב אבינו, חקוקה בלבנה].

הנכון לומר בניקוד צירה: יוצרֵך, ברוך עושֵׂך, ברוך קונֵך, ברוך בוראֵך. ולא בחיריק, יוצרִיך, עושִׂיך, קונִיך, בוראִיך. וכן אומר: "כשם שאנחנו מרקדים כנגדֵך, ואין אנחנו יכולים ליגע בָּך, ולא בחיריק, כנגדִיך, בִּיך. (שלא)

ואין אנחנו יכולים ליגע בָּך - אף שבשנים האחרונות עלו בני אדם על הירח באמצעות החללית, בכל זאת אין לשנות מהנוסח שקבעו אותו חכמינו זכרונם לברכה, שהכוונה היא על הכלל שאין באפשרותם לעלות. וגם כי בשעת הברכה במקום שאנחנו נמצאים, אין אנחנו יכולים לעלות וליגע בלבנה. וכבר כתב בספר יסוד ושורש העבודה: ויתאמת בלב האדם כי ברכה זו תיקנו אנשי כנסת הגדולה על פי סודות גדולים ונוראים מאוד, אשר לא יכול המעיין בעיני שכלו לסובלן. וגם כוונות רבנו האר"י ז"ל בברכה זו, לא כל אדם יכול לסובלן. ע"כ. (ה שכח)

הנכון לומר כך: "כך אם ירקדו אחרים כנגדנו להזיקנו, לא יוכלו ליגע בנו, ולא ישלטו בנו, ולא יעשו בנו שום רושם כלל ועיקר, לא בגופנו, ולא בממוננו, ולא יהיה לנו שום כאב שיניים". וזו סגולה בדוקה ומנוסה לכאבי שיניים. (שלא. מהר"י רוזין, טעמי המנהגים. וכן היה מנהג מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף הכ"מ, כמובא בילקוט יוסף הלכות ברכת החמה והלבנה עמוד קסג)

לשון רבים - גם כשמברך ברכת הלבנה ביחיד, יאמר כפי הנוסח הרגיל בלשון רבים, "כשם **שאנחנו** מרקדים כנגדך, ואין **אנחנו** יכולים וכו'". (שלב)

"**כשם שאנחנו מרקדים כנגדך**"

מעשה בחסיד אחד, שתפסו אותו שודדים בדרך עם חמורו, ורצו להורגו. פנו ואמרו לו: "מנהגנו הוא לתפוס אנשים, להורגם ולאכול את בשרם. אולם לפני ההריגה אנו שואלים כל אחד מהי בקשתו האחרונה, ונותנים לו כל מה שליבו חפץ. לכן אמור לנו אף אתה, מהי בקשתך האחרונה?" השיב החסיד ואמר: "תנו לי זמן שעה אחת להתפלל

לאלוקי לבדי בצד". הסכימו לבקשתו, ונתנו לו לעמוד בצד ולהתפלל. היה זה לפנות ערב קרוב לחשכה, עמד החסיד והתפלל מנחה וערבית בדמעות שליש, ואחר תפילת ערבית זכר שעדיין לא בירך בחודש זה ברכת הלבנה, עמד וקידש את הלבנה בכוונה גדולה, ואמר בלהט את המילים: "כשם שאנחנו מרקדים כנגדך, ואין אנחנו יכולים ליגע בך, כך אם ירקדו אחרים כנגדנו להזיקנו, לא יוכלו ליגע בנו", והנה כאשר קפץ ודילג 3 פעמים כנהוג, התחילה לפתע לנשוב רוח סערה, אשר העיפה וטלטלה בחוזקה את כל הנקרה בדרכה. ואף החסיד וחמורו היטלטלו ברוח העזה, עד שנעלמו כליל מעיני השודדים. החסיד כמובן מיהר לנוס אל ביתו כשהוא מודה ומהלל את הקב"ה על ההצלה המופלאה, ואילו השודדים ניסו לחפשו שוב ושוב ולא מצאוהו. על זה אמרו: "כל האומר ברכת הלבנה בזמנה, כאילו הקביל פני שכינה, ועושים לו ניסים ונפלאות", כך יעשה עמנו הקב"ה ניסים ונפלאות אמן. (אהבת חיים פרשת בהעלותך)

תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֻלַּ זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן - ישים לב להדגיש את האות כ' כָּאָבֶן, ולא יאמר כָּאֶבֶן . והטעם בזה, כי אף שעל פי כללי הדקדוק, אותיות בג"ד כפ"ת כשהם בראש מילה, הם באים עם דגש, אבל אם המילה שלפניהם מסתיימת באחת מאותיות אהו"י, אין הבג"ד כפ"ת באים עם דגש. והרי כאן "יִדְּמוּ כָּאָבֶן", ידמו מסתיים ב-ו', והיה צריך לומר כָּאָבֶן, ולא כָּאֶבֶן בדגש? מכל מקום אנו אומרים כָּאָבֶן בדגש, כי אם נאמר בלי דגש, יכול להשמע כמו שאומר "יִדְּמוּךְ אֶבֶן" חס ושלום. (ה שכט)

כָּאָבֶן יִדְּמוּ, זְרוֹעֲךָ בִּגְדֻלַּ, וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל - חוזרים לומר פסוק זה הפוך ג' פעמים, ויש בזה תיקונים גדולים וסודות נפלאים בעולמות העליונים, להכרית המקטרגים ולהכניע את שונאי ישראל. וישים לב להפסיק בין כשאומר כָּאָבֶן יִדְּמוּ, ל-זְרוֹעֲךָ, שלא ישמע כאומר יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ, חס ושלום. (ה שכט)

דוד מלך ישראל חי וקיים - מזכירים כן בברכת הלבנה ג' פעמים, משום שדוד המלך נמשל ללבנה, שנאמר (תהלים פט לו): "אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב. זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי. **כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם** וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה". וכמו הירח שפעמים מאפיל ופעמים מאיר, כן יהיה זרעו של דוד, כשיהיו צדיקים וטובים יהיו מאירים, ולהיפך יהיו אפלים חס ושלום. ועד בשחק נאמן סלה - שהירח מעיד על זרעו של דוד. וכמו שהירח הולך ומתמעט בסוף החודש, ושוב מתחדש אורו וחוזר להאיר במולד החודש, כן מלכות בית דוד, אף שנחסרה בגלות, כי דלונו מאוד, עתידה לחזור ולהאיר, ותתחדש מלכותו כבראשונה. יראו עיננו וישמח לבנו בביאת משיח צדקנו

בקרוב, אמן. [רמז לדבר "דוד מלך ישראל חי וקים" גימטריה = 819, ראש חודש גימטריה = 819]. (שלג) (ועיין עוד בזה בהרחבה בשער האגדה.)

אמן, אמן, אמן - אומרים ג' פעמים אמן, ויפסיק מעט בין אמן לאמן. (שלג)

עלינו לשבח - מנהג בני אשכנז לסיים ברכת הלבנה באמירת "עלינו לשבח". משום שיהושע בן נון תיקן "עלינו לשבח", ועליו אמרו "פני יהושע כפני לבנה". ועוד טעם אמרו, כדי שלא יטעו לחשוב שיש איזה רעיון של קבלת אלהות חס ושלום, במה שאנו נותנים כבוד ללבנה, ויוצאים ושמחים כנגדה, לכך אומרים עלינו לשבח, ומסיימים: "כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת אין עוד". ומה שיוצאים כנגדה, הוא רק כדי לראות גבורותיו של הקב"ה, שהוא מאיר ברצונו לכל באי עולם, כמו שנאמר "שאו מרום עיניכם, וראו מי ברא אלה" (משנה ברורה בביאור הלכה סימן תכו ד"ה ומברך מעומד. שלד). ועל כל פנים, כאשר אומרים "ואנחנו משתחווים", לא ישתחוו אל מול הלבנה, אלא יצדדו עצמם לצדדים מעט וישתחוו. (חזו"ע ברכות תפב)

מנהג בני ספרד שלא לומר "עלינו לשבח" אחר ברכת הלבנה. (מרן החיד"א, הגר"ח פלאג'י, ראשי חדשים כהלכתם ועוד. שלד. חזו"ע ברכות תפב)

להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחודש דים - להקביל, היינו שעל ידי הלבנה ושאר צבא השמים ששומרים תמיד את תפקידם, ולא זזים כהוא זה ממה שהתקינם הבורא בעת יצירתם, כמו שנאמר: "ויעמידם לעד לעולם, חק נתן ולא יעבור," אנו רואים את גדולתו וגבורתו של הקב"ה, וזהו להקביל פני אביהם. (פמ"ג, משנה ברורה בביאור הלכה סימן תכו ד"ה ומברך מעומד)

שלום עליכם - נוהגים לומר ג' פעמים "שלום עליכם" לשלושה בני אדם, או לאדם אחד. ושלושה טעמים נאמרו בזה: **א**. משום השמחה שזכינו לקבלת פני השכינה (מהרי"ל). **ב**. לפי שאמרנו קודם לכן, "תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד...", לכן אומרים שלום זה לזה, שנראה כמבהיר לחברו, שלא עליו אמר כן (מטה משה). **ג**. מאחר והקטרוג הראשון שבעולם, היה בזה שקטרגה הלבנה על החמה, שאי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, לכן לאחר ברכת הלבנה אנו אומרים "שלום עליכם" בלשון תפילה שלא יהיה עוד קטרוג בעולם (שער הכוונות). (שלה. חזו"ע אבלות ב שיט)

פני יצחק

טוב להסתכל לאחר "ברכת הלבנה" על פני אדם ששמו "יצחק", כדי להזכיר את זכותו של יצחק אבינו עליו השלום שנמשל ללבנה. (הגר"ח פלאג'י. עטרת פז קכט)

שירים וריקודים

כתב הרמ"א (סימן תכו ס"ב ובדרכי משה): כיון שמזכירים בברכת הלבנה את דוד המלך שמלכותו נמשלה ללבנה, ועתידה מלכותו להתחדש כמותה, וכנסת ישראל תחזור להידבק בהקב"ה שהוא כביכול בעלה, דוגמת הלבנה המתחדשת לעתיד לבוא עם החמה, לכך עושים שמחה וריקודים בברכת הלבנה דוגמת שמחת הנישואין, שהאשה חוזרת ומתחדשת לבעלה. ויש בזה גם טעם על דרך הסוד. על כן טוב ונכון לשורר ולרקוד כל הקהל יחד לאחר ברכת הלבנה, ולהחדיר בזה את האמונה בליבנו, בביאת משיח צדקנו, במהרה בימינו, יראו עינינו וישמח לבנו, אמן.

"דוד מלך ישראל חי וקיים"

היה זה בעיר קושטא, בירת טורקיה. בערב קיְצי אחד, יצאו כל תושבי העיר היהודים אל חוצות העיר, והתאספו קבוצות קבוצות כדי לברך "ברכת הלבנה". באותו ערב, ישב השולטן הטורקי במרפסת ארמונו, והתענג עד מאוד למראה העיר הנשקפת לפניו במלוא הדרה, כשאורות הפנסים מאירים על רחובותיה הנהדרים ובנייניה המפוארים. ברקע אף נשמעו צלילי התזמורת המלכותית, אשר הנעימה את האווירה בשירים ערבים. השולטן חש גאווה רבה במלכותו המפוארת והנישאה.

והנה לרגע אחד דממה התזמורת, ולאוזני השולטן הגיע בליל של קולות העולה מחוצות העיר. הוא הטה את אוזניו, והנה הוא שומע את היהודים קוראים בקול גדול: "דוד מלך ישראל חי וקיים!"

השולטן לא האמין למשמע אוזניו! חמתו בערה בו עד להשחית! הן עד כה חשב את היהודים לאזרחים נאמנים וטובים, והנה עתה התגלה לו כי הם מתאספים למרוד בו בגלוי, ומכריזים על מלך משלהם! הנה, הם מנשאים את מלכם החדש בקריאות "יחי המלך!", ומכריזים בקולי קולות: "דוד מלך ישראל חי וקיים"!...

באותו לילה נדדה עליו שנתו, הוא התהפך מצד לצד בדאגה רבה, כיצד יתכן שקמו והתארגנו למרוד בו מבלי שידע על כך מאומה. כעסו הלך וגבר. מיד בבוקר השכם, נתן פקודה להושיב במאסר את כל חשובי וראשי היהודים, עד אשר יעמידם למשפט, ויוציאם למוות כמורדים במלכות.

בהלה אחזה בקרב היהודים, אשר לא הבינו על מה ולמה יצא עליהם קצפו של השולטן. כאשר הוגש לפניהם "כתב האישום", שבו הואשמו כמורדים במלכות עקב הכרזתם הפומבית "דוד מלך ישראל חי וקיים", מיהרו להשיב ולומר כי כוונתם לדוד מלך ישראל שכבר הלך לעולמו לפני אלפי שנים. אבל דבריהם לא התקבלו כלל על לב השולטן. ככל שניסו לשדלו ולשכנעו בדברים, כך הקשה יותר את לבבו: אותו לא יצליחו לרמות

בטענות שוא! הרי היהודים בעצמם הכריזו שהמלך שלהם חי וקיים, ואיך פתאום הם טוענים שהוא מת?!

העיר קושטא נבוכה. יהודיה התהלכו כאבלים ולא ידעו להשית עצה בנפשם. טובי העיר ונכבדיה נתונים במאסר תחת סכנת מוות נוראה, והם אינם יודעים כיצד להעביר את רוע הגזירה!

ככל שהפכו בדבר, וניסו לחפש עצה, לא הצליחו. עד אשר קם איש אחד, צעיר לימים, והכריז בקול החלטי: "רבותי! אנחנו סובלים עכשיו בעבור דוד המלך, ומדוע לא יקום הוא ויושיענו?! ואם אתם שואלים איך יוכל להיות הדבר הזה? התשובה היא שאין זה מעניינינו, אלא הוא יושיע בכל אופן שירצה להושיע, ובלבד שיביא לנו פדות והצלה!".

דברי האיש הצעיר עשו רושם רב על הנאספים, והרגישו כולם שזוהי הדרך הישרה והנכונה, שיש להניח את כל הדאגה לדוד המלך, כי בשלו באה כל הצרה הזאת. הם התפללו מעומק ליבם לה' שיושיעם על ידי דוד עבדו, וציפו לישועת ה'.

ערב אחד, ערך השולטן נשף גדול, והזמין את שריו וידידיו וכמה אורחים מערים שונות. והנה, בעיצומו של הנשף, כשכולם ששים ושמחים ומיטיבים את ליבם, לפתע פתאום נפל המלך והתעלף. מיד הבהילו אליו רופאים רבים, והשקוהו מיני תרופות, עד שכעבור חצי שעה שבה אליו רוחו והתעורר מעלפונו.

כאשר פקח את עיניו, פנה אל הסובבים אותו ואמר להם בבהלה: "הראיתם את האיש הזה? הראיתם את הכתר שבראשו, ואת גבורתו ואת תפארתו?" המוזמנים בטרקלין נבהלו לשמוע את דבריו, וחשבו שיצא מדעתו, לכן החרישו ולא ענו דבר, רק הביטו עליו במבטים אילמים. ואז אמר השולטן: "אני רואה שאתם חושבים שאינני שפוי בדעתי, אך אל נא תפחדו, אבאר לכם את פשר דברי". וכאן התחיל לספר להם את אשר קרהו בזמן עלפונו: "פתאום ראיתי מלך אחד נכנס אל הטרקלין, ועל ראשו כתר זהב משובץ באבנים טובות ומרגליות מבריקות ונוצצות. נבהלתי והשתוממתי על המראה, והנה הוא ניגש אלי ואומר: 'אני באתי אליך למען בני היהודים, אני הוא דוד מלך ישראל. ומדוע אסרת את בני בבית האסורים?! ועתה אני מצווה וגוזר עליך לשחררם מיד ממאסרם'. מלך זה אף הציג בפני את שר צבאו יואב בן צרויה, ואיים על חיי באם לא אציית להוראותיו".

כך סיים השולטן לספר בחיל וברעדה, וכמובן ציוה מיד לשחרר את האסירים וביטל את הגזירה, ויהודי קושטא צהלו ושמחו. זכותו של דוד המלך תגן עלינו ועל כל ישראל אחינו, אמן. (ע"ע אהבת חיים פרשת בהעלותך)

סגולה לנישואין

סגולה להתחתן, לומר ברכת הלבנה בכוונה יחד עם הציבור ולא ביחידות. (ה שכט)
תפול עליהם אימתה ופחד
כל המקדש את הלבנה כראוי, לא ימות באותו חודש במיתה משונה על ידי אדם. (עטרת פז קכה)
סומא
הסומא [עיור] אינו מברך ברכת הלבנה. ואולם, טוב שיבקש מאחר שיוציאו ידי חובה. ופשוט שאת שאר הפסוקים רשאי הוא בעצמו לומר.
הטעם שהסומא אינו מברך, מפני שברכה זו נתקנה לרואה את הלבנה דוקא, וכמו שאמרו "הרואה לבנה בחידושה, מברך". ואף על פי שהסומא מברך בכל בוקר "ברוך אתה ה' יוצר המאורות", אף שאינו רואה אותם? יש לומר, כי בברכת יוצר אור, אין הברכה על הראיה, אלא על ההנאה שנהנה מהמאורות, ובאמת הסומא נהנה מהמאורות, שעל ידי שבני אדם אחרים רואים מכח המאורות, מורים לו את הדרך שילך בה, ולא יכשל בלכתו, בבורות, בעצים ובאבנים. אבל ברכת הלבנה היא כדרך שמברכים על כל מעשי בראשית שנראים, כימים ונהרות, הרים וגבעות ומדברות, ועל החמה, שהברכה נתקנה רק לרואה ממש ולא לנהנה בלבד, וכגון אם ילך הסומא לים ויהנה ממנו וישחה או יפליג בו, בכל זאת אינו רשאי לברך עליו "שעשה את הים הגדול", כיון שלא נתקנה הברכה אלא לרואה ממש. (שסט)
אילם
האילם ישמע את ברכת הלבנה מאחֵר ויצא ידי חובתו, ככל המצוות התלויות בדיבור, שהאילם חייב בהן, ומקיימן על ידי שמיעה מאחר שמוציאו ידי חובה. כגון מצות קידוש על היין בשבת, הבדלה, קריאת פרשת זכור, קריאת מגילת אסתר בפורים, וקריאת שנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע ושבוע, שבכל אלו חייב האילם לשמוע מאחר, ולצאת ידי חובה. וכמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה".
נער בר מצוה
קטן שיגדיל ויהיה בר מצוה למשל ביום י' לחודש, אף אם הקהל מברכים בלילות שקודם לכן ברכת הלבנה, לא יברך עמהם, אלא ימתין עד שיגדל ויהיה חייב במצוות כדי שיברך בחיוב גמור, ככל אדם גדול המצווה במצוות. ומכל מקום אם לא ידע וברך קודם לכן עם הציבור, לא יברך שוב כשיגדל, שספק ברכות להקל. ואם יוכל, טוב שישמע את הברכה מאחר שיוציאו ידי חובה. (שעג. יביע אומר ח"ג סי' כז אות ו)

והטעם שיש לקטן להמתין עד שיגדל, מאחר ודעת רבים מהראשונים שבעודו קטן פטור הוא לגמרי מן המצוות, ומצות חינוך מוטלת על האבא ולא עליו (כמפורש בירושלמי, וכן דעת רש"י, הרמב"ם, הרא"ש, הרמב"ן, הסמ"ג, המרדכי, הריטב"א, המאירי, מרן הכסף משנה ועוד), נמצא שאם יברך בקטנותו, הרי זה כאילו לא ברך, כיון שהוא פטור לגמרי. אך מאחר ויש ראשונים שחולקים שמצות חינוך על הבן ולא על האב, לכן אם טעה הקטן וברך קודם שהגדיל, לא יברך שוב כשיגדל, כי ספק ברכות להקל. (שעג)

נשים

המנהג פשוט שאין הנשים מברכות ברכת הלבנה. אך מאחר ואין סיבה ברורה לפטור את הנשים מברכה זו, ומאידך לא ראינו שהנשים מברכות ברכה זו, על כן אם באפשרותן, ראוי ונכון שישמעו את הברכה מפי איש המברך, ויצאו ידי חובתן. (כף החיים, דברי שלום. שעא)

הן אמת, שכלל גדול בידינו, שהנשים פטורות ממצוות שהזמן גרמא [גורם]. דהיינו כל מצוה שמקיימים אותה בזמן קבוע בלבד, האשה פטורה מלעשותה. כגון נטילת לולב, שהנשים פטורות מליטול לולב, כי זמנה קבוע שבעה ימים בשנה. וכן פטורות מלהתעטף בציצית, כי זמן מצות ציצית קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות מלהניח תפילין, כי זמן הנחתן קבוע בחול ולא בשבת, וכן כל כיוצא בזה. ואם כן לכאורה תהיינה הנשים פטורות גם מברכת הלבנה, כיון שזמנה קבוע בלילות ולא בימים, ועד ט"ו לחודש, ולא יכולים לברך אימתי שרוצים?

אולם יש לדעת, כי אין המצוה נחשבת שזמנה קבוע, אלא דוקא כאשר הציווי הוא לזמן מסוים, אבל אם אין הציווי לזמן מסוים, אלא שהמציאות גורמת שלא לעשותה בכל זמן, אינה נחשבת שזמנה קבוע. למשל: מצות הבאת ביכורים, זמנה מחג השבועות ועד חנוכה, ובכל זאת אינה נחשבת שזמנה קבוע, ולכן נשים חייבות בה, כיון שמה שאין מביאים ביכורים בשאר ימות השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, אך אילו היו מצויים, היו הימים אכן ראויים להבאת ביכורים. וכן מצאנו בברכת האילנות, שאף הנשים מברכות אותה, מאחר ואין מצוותה לחודש ניסן דוקא. ומה שמברכים בחודש ניסן, כי המציאות היא שהאילנות מלבלבים [מוציאים פרחים] בחודש זה, אבל אילו היו מלבלבים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שבמקומות מסוימים בחוץ לארץ, שהאילנות מלבלבים בחודש אחר, מברכים בחודש האחר. אם כן הוא הדין והוא הטעם בברכת הלבנה, שמה שאנו מברכים עד ליל ט"ו דוקא, אין זה מחמת הזמן, אלא מכח גוף הלבנה שבשעת חידושה מברכים עליה ובשעת

חסרונה לא מברכים, וכיון שבחצי החודש הראשון היא מתחדשת, מברכים עליה בזמן זה, ואילו היתה מתחדשת בזמן אחר, היינו מברכים בזמן אחר. ומה שמברכים בלילה דוקא, כיון שצריך לברך בזמן שהיא זורחת ונהנים מאורה, אבל לא שזמנה דוקא בלילה ולא ביום, שהרי כבר בארנו לעיל שרשאי לברך אחר עמוד השחר כל שעדין הלבנה מאירה יפה, אף שעמוד השחר הוא יום. לא כן בשופר, לולב וסוכה וכיוצא, שהיה אפשר לקיימן גם בחודש חשון כמו בתשרי, ואף על פי כן לא חייבה התורה אלא בזמנים קבועים מסוימים, לכן הן נחשבות מצוות שהזמן גרמא. וכתב השל"ה: ולא ראינו מעולם שנשים מברכות ברכת הלבנה, מפני שפגם הלבנה גרמה האשה הראשונה דהיינו חטא חוה, ומתרחקים מפני הבושה. (טורי אבן, רבי עקיבא איגר, נוהג כצאן יוסף, מהר"ש קלוגר ועוד. ועיין במסכת סנהדרין (מב ע"א). שעא. עטרת פז עד)

ברכת הלבנה בימי אבלות

מאחר וברכת הלבנה צריכה להאמר בשמחה, על כן אבל בתוך שבעת ימי אבלותו, שאינו שרוי בשמחה, לא יברך ברכת הלבנה, ובלבד שבסיום השבעה לא יעבור עדין זמן הברכה. אבל אם ימי השבעה יסתיימו לאחר ט"ו לחודש, יברך בתוך השבעה, כדי שלא יפסיד לגמרי הברכה. וכל שאפשר, ישתדל שלא לברך בשלושה הימים הראשונים לאבלות. ובכל אופן בימי החורף הגשומים, שיש חשש שיהיו עננים ולא יוכל לברך אחר כך בכלל, יברך עם הציבור מיד ולא ימתין. (שעג)

יציאה לחוץ - כשמברך האבל ברכת הלבנה, רשאי לצאת חוץ מפתח ביתו כדי לברך עם כל הקהל, כי יציאה לדבר מצוה מותרת. (חזו"ע אבלות ח"ב שיג)

שלום עליכם - מה שנוהגים לומר איש לרעהו אחר ברכת הלבנה "שלום עליכם", מותר לאומרו אף לאבל שנמצא שם. ואף שאבל אסור בשאלת שלום, מכל מקום כאן באמירת השלום אין הכוונה לדרוש בשלומו, אלא כאומר לחברו לא עליך אמרתי פסוק זה "תפול עליהם אימתה ופחד". וגם לפי הטעם שאנחנו מתפללים שיהיה שלום בעולם ולא קטרוגים, כמו שקטרגה הלבנה על החמה, גם כן מותר לאומרו לאבל, שאין כאן כוונה לדרוש בשלומו. (חזו"ע אבלות ב שיט)

הלכות ברכת החמה

שמחה וששון ליהודים

שמחה גדולה היא לנו, על כי זכינו בעזר ה' יתברך ובישועתו, לברך "**ברכת החמה**" ביום רביעי י"ד בניסן ערב חג הפסח ה'תשס"ט, יחד עם רבבות עם ישראל. ויהי רצון

שיזכה הקב"ה את כל עם ישראל לברך "ברכת החמה" בשמחה ובטוב לבב עוד רבות, בשנים הבאות עלינו לטובה, אמן.

אחת לעשרים ושמונה שנה

"ברכת החמה" מברכים אותה אחת לעשרים ושמונה שנה. והטעם בזה, כי החמה הולכת וסובבת ממקום שתלה אותה הקב"ה במעשה בראשית, ומקיפה את כל כדור הארץ, עד שחוזרת שוב לאותו מקום. ומשך זמן סיבובה הוא: 365 יום ורבע [6 שעות]. אך אחת ל-28 שנה, חוזרת היא למקום זה, בדיוק באותו יום ובאותה שעה שתלה אותה הקב"ה שם, שזהו תחילת ליל רביעי. וכמבואר לעיל בהרחבה, בבאור על "מהות ברכת החמה".

נמצא שתמיד "ברכת החמה" תחול ביום רביעי, מאחר ובתחילת יום זה [ליל רביעי] תלה הקב"ה את המאורות ברקיע בבריאת העולם במעשה בראשית.

אנחנו מאמינים בני מאמינים

פעמים בודדות בהיסטוריה חלה "ברכת החמה" בערב פסח, וקרוב לזמן זה מסוגלת מאוד ביאת הגאולה. וכן היה כשיצאו ישראל ממצרים, שמיד לאחר מכן בט"ו בניסן נגאלו. וכן היה בימי מרדכי ואסתר, ובט"ז בניסן שלאחר מכן נגאלו מגזרותיו של המן הרשע, ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. וגם בשנת ה'תשס"ט שזכינו שוב שחלה ברכת החמה בערב פסח, כולנו תפלה וציפייה שה' יתברך יחוס וירחם עלינו, ויזכנו לביאת הגואל, יראו עינינו וישמח לבנו, במהרה בימינו בשמחה ובטוב לבב, אמן. (עטרת פז קפד)

ברכות החמה הבאות

בעזרת ה' יתברך ובישועתו, ברכות החמה הבאות עלינו ועל כל ישראל אחינו לטובה ולברכה, לששון ושמחה, לחיים טובים ולשלום, יחולו כדלהלן: יום רביעי כ"ג ניסן שנת ה'תשצ"ז, ב' ניסן תתכ"ה, י"ב ניסן תתנ"ג, כ"א ניסן תתפ"א, ב' ניסן תתק"ט, י"א ניסן תתקל"ז, י"ט ניסן תתקס"ה, כ"ט לחודש אדר תתקצ"ג, שזו ברכת החמה האחרונה שבאלף השישי לבריאת העולם. וה' יתברך ברחמיו הרבים יזכה את כל עם ישראל לברך בכל אחת ואחת מהן בעתו ובזמנו, יחד עם משיח צדקנו שיבוא במהרה בימינו, בשמחה רבה ובטוב לבב, באורך ימים ושנות חיים, דשנים ורעננים, ששים שמחים ומתוקנים, וכל טוב סלה למען שמו באהבה, אמן. (עטרת פז קסח)

חביבות הברכה

חביבה היא "ברכת החמה" עד מאוד, משום שיש בה קידוש שם שמים גדול בהחדרת האמונה בבריאת העולם בששת ימי בראשית, על ידי אלוקים חיים ומלך עולם, יחיד ומיוחד, חי וקיים לעד ולנצח נצחים. (פסקי תשובות תתקלז)

"**המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית**"

אחת לעשרים ושמונה שנה חוזרת ועומדת לה החמה באותו מצב ובאותו יום ובאותה שעה שנתלתה ברקיע עם הלבנה והכוכבים ביום הרביעי מששת ימי בראשית. כשהחמה חוזרת לנקודת מוצאה הנ"ל, מחייב אותנו דבר זה להתעורר, שהקב"ה הוא שברא מעשה בראשית. ואף שהבריאה מתנהלת ללא שינוי, מכל מקום מצב זה שהחמה חוזרת לנקודת מוצאה, מעורר אותנו לברך "ברוך ... עושה מעשה בראשית". ברכה זו מעוררת אותנו להכיר שגם הטבע הוא חלק מהבריאה. והמחזוריות הקבועה שלו המתנהלת ללא שינוי, הכל הוא מאת השם יתברך, שהוא המחדש בטובו **בכל יום תמיד** מעשה בראשית. ועל כן אומרים "עושה מעשה בראשית", "עושה" בלשון הווה, ולא בלשון עבר - עשה.

ודאי שקבלה זו של פני השכינה היא קשה יותר, כי אין רואים בחמה שום סימן חיצוני ובולט על תחילת מחזוריותה, לעומת הלבנה ששם ניכרת חידושה. אמנם כאן צריכה לבוא ההתעוררות מצד האדם, לראות ולהכיר שאף שאין נראה כל שינוי, מתנהלת הבריאה על ידי הקדוש ברוך הוא, ובכללה כל הנהגת הטבע.

ברכת החמה זקוקה להכנה ולהתבוננות. אפשרות של חיזוק המופיעה רק אחת לעשרים ושמונה שנה, יש לנצלה במלואה. להבין - שאף שאין רואים בשמים כל שינוי בחידושה של חמה, בכל אופן זאת ברור שהכל עושה הקב"ה, הוא העושה והמפעיל והוא "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". אף שאין נראה לעין כל חידוש הבריאה, "לעושה [לשון הווה] אורים גדולים" - מכל מקום מעשי בראשית מקבלים בכל רגע ורגע השפעה מחדש. (הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל. הובא בספר "ברכת החמה" לה"ה צבי כהן שליט"א)

הכרזת הברכה

המנהג להכריז בבתי כנסיות בערב שקודם ברכת החמה, כדי להזכיר לציבור שלא ישכחו לברכה. (מגן אברהם סימן רכט סק"ה בשם מהרי"ל)

זמן הברכה

מברכים בבוקר, לאחר שעלה גלגל החמה מן האופק, ועד סוף שלוש שעות זמניות של היום, [יש מהדרים לברך עד 7:45 בערך. ויש מקילים עד 8:25 לערך]. אך לאחר זמן זה,

לא יברך ברכה זו אלא בלי שם ומלכות. [בבאור המושג "שעות זמניות", עיין בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה", בדיני קריאת שמע וברכותיה.] (חזו"ע ברכות תעו, תעט)

זריזים מקדימים למצוות

יש להזדרז ולברך מיד כשרואה את החמה בפעם הראשונה, ואפילו אם ראה אותה קודם התפילה. ומכל מקום יש להקדים לברך ברכות התורה, כדי שיוכל לומר את הפסוקים שנוהגים לומר בעת ברכת החמה. (הליכות עולם ב קצ. עטרת פז רה, רכה, רל)

אדם שראה את החמה ולא בירך, רשאי לברך כשיראה אותה פעם שנית. (פסקי תשובות תתקלח)

ודבר בעתו מה טוב

קודם הברכה נוהגים לומר מזמורים המדברים בענייני המאורות, כמו מזמור "השמים מספרים כבוד אל", "הללויה הללו את ה' מן השמים", עד "חק נתן ולא יעבור". "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים". "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" ועוד, כמסודר בנוסח "ברכת החמה". והטעם לזה על פי מה שאמרו חז"ל (מסכת סנהדרין קא ע"א): כל הקורא פסוק בזמנו מביא גאולה לעולם, שנאמר (משלי טו כג): "ודבר בעתו מה טוב". (חזו"ע ברכות תעט)

הברכה

קודם הברכה יסתכל בחמה, ואחר כך יוריד את עיניו, באופן שבשעת הברכה לא יסתכל עליה, ויברך בשמחה רבה ועצומה מאוד, ובכוונה גדולה: "**בָּרוּךְ אַתָּה ה'**, **אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֵׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית**". (תעג, תעט. חזו"ע חנוכה שכט)

כיצד מברכים

יש נוהגים שהשליח ציבור מברך בקול רם, והקהל מברכים עמו בלחש. ויש נוהגים שמקדים השליח ציבור לברך בקול רם, ולאחר מכן חוזרים כל הקהל לברך בקול רם, כמו שנוהגים בספירת העומר. ויש נוהגים שכולם מברכים בקול רם יחד, כמו שנוהגים בברכת הלבנה. (ע' תפד)

פני אברהם

טוב להסתכל לאחר "ברכת החמה" על פני אדם ששמו "אברהם", כדי להזכיר את זכותו של אברהם אבינו עליו השלום שנמשל לחמה. (הגר"ח פלאג'י. עטרת פז רפח)

ברכת "שהחיינו"

אין מברכים "שהחיינו" על ברכת החמה. ומכל מקום הנכון הוא ללבוש בגד חדש, ויכוון בברכת שהחיינו על הבגד החדש וגם על ברכת החמה. וכן נהגו הגר"ח פלאג'י ועוד. (תפב)

המברך שהחיינו, טוב שיברך בקול רם, כדי לזכות גם את האחרים ולהוציאם ידי חובתם . וכן נהג הגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל. (עטרת פז רמח)

והטעם שאין מברכים "שהחיינו" על ברכת החמה, אף שהיא באה מזמן לזמן, מאחר ואין ברכת שהחיינו באה, אלא על דבר שיש בו הנאת הגוף כאכילת פרי חדש, לבישת בגד חדש וכיוצא, או על קיום מצוה חדשה כתקיעת שופר, נטילת לולב וכיוצא, אבל ברכת החמה אין בה הנאת הגוף, ואין בה קיום מצוה, ואינה אלא ברכת השבח לבורא עולם (ראשונים). ועוד משום שאין מברכים "שהחיינו" אלא על דבר שניכר בו חידושו כמו פרי חדש או בגד חדש, אבל אם לא ניכר בו חידושו כאגוזים ושקדים, אף אם הם היו חדשים ולא נמצאים כל השנה, אין מברכים עליהם, מאחר ואין היכר בהם בין חדש לישן. אף כאן, לא ניכר בחמה שום שינוי מהותי ביום זה, אלא רק יודעים אנו על פי החשבון שגילו לנו חז"ל שכעת הגיעה לנקודת בריאתה (מהר"ם שיק). ועוד טעם, לפי שנאמר בנביא ישעיה (ל כו): "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים, בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה' אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא". נמצא שהנביא תולה בנו את הוספת אור המאורות, שאם ניטיב את דרכינו ונתקן את מעשינו ונחזור בתשובה, יחבוש ה' את שבר עמו ויחיש לגאלנו, ואז יאירו המאורות פי כמה וכמה, אבל כל עוד שאין אנו שבים בתשובה, נמצא שאנו הגורמים חסרון אורם. ובעת ברכת החמה, אנו נזכרים בצערנו שלא הספקנו לתקן את מעשינו ודרכינו, ולכן אין לנו לברך "שהחיינו" (כתב סופר). (תפג)

עלינו לשבח

יש נוהגים לומר "עלינו לשבח" לאחר ברכת החמה, ויזהרו שכאשר אומרים "ואנחנו משתחווים", לא ישתחוו אל מול השמש, אלא יצדדו עצמם לצדדים מעט. ומכל מקום מנהגנו שלא לאומרו. (כן כתבו מרן החיד"א, הגר"ח פלאג'י ועוד. תפב)

נשים

הנשים מברכות "ברכת החמה". (תפה) כן הורה הגאון חכם צבי לרעייתו הרבנית שתברך ברכת החמה. וכן פסקו הגר"ח פלאג'י, הגר"ש קלוגר, מאורי אור, מהר"י מילר, נוהג כצאן יוסף, ישרי לב, מהרי"ל דיסקין, ילקוט הגרשוני, עטרת ישועה, דברי ישראל

ווואלץ, הגאון החזון איש, הגאון מליבאוויטש בשערי הלכה ומנהג, מנחת יצחק וויס ועוד.

והן אמת, שכלל גדול בידינו, שהנשים פטורות ממצוות שהזמן גרמא [גורם]. דהיינו כל מצוה שתלויה בזמן קבוע, האשה פטורה מלעשותה. כנטילת לולב, שהנשים פטורות מליטול לולב, כי זמנה קבוע שבעה ימים בשנה. וכן פטורות מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות מלהניח תפילין, כי זמן הנחתן קבוע בחול ולא בשבת, וכן כל כיוצא בזה. אם כן לכאורה תהיינה הנשים פטורות מברכת החמה, כי זמנה קבוע מעשרים ושמונה שנה לעשרים ושמונה שנה?

אולם אין המצוה נחשבת כמצוה שזמנה קבוע, אלא דוקא כשהציווי לזמן מסוים בלבד; אבל אם אין הציווי לזמן מסוים, אלא שהמציאות גורמת שלא לעשותה בכל זמן, אזי אינה נחשבת מצוה שזמנה קבוע, כגון מצות הבאת ביכורים, שזמנה מחג השבועות ועד חנוכה, ובכל זאת אינה נחשבת שזמנה קבוע, כיון שמה שאין מביאים ביכורים בשאר ימות השנה, הוא מחמת שאין שבעת המינים מצויים על פני השדה בשאר השנה, אך אילו היו מצויים, היו הימים אכן ראויים להבאת ביכורים. וכן הוא ב"ברכת האילנות", שאף הנשים מברכות אותה, מאחר ואין הציווי לחודש ניסן דוקא, ומה שמברכים בחודש זה, כי המציאות היא שהאילנות מלבלבים [מוציאים פרחים] בחודש ניסן, אבל אילו היו מלבלבים בזמן אחר, היו מברכים בזמן אחר. ובאמת שבמקומות מסוימים בחוץ לארץ, שהאילנות מלבלבים בחודש אחר, מברכים בחודש האחר. אם כן הוא הדין והוא הטעם בברכת החמה, שאין הציווי לזמן זה דוקא, ומה שאנו מברכים אותה דוקא עכשיו, רק מפני שהמציאות היא שאין החמה חוזרת למקומה באותה שעה שתלה אותה הקב"ה ברקיע אלא פעם בעשרים ושמונה שנה, אבל אילו היתה חוזרת בזמן אחר, היינו מברכים בזמן אחר. ועיין עוד בזה לעיל בהלכות ברכת הלבנה. (תפה)

חנוך לנער

על כל אדם לחנך את בניו ובנותיו הקטנים שהגיעו לגיל חינוך [מגיל חמש או שש ומעלה לפי שכלם והבנתם], שיברכו גם הם "ברכת החמה", ככל שאר המצוות שמחנכים אותם. (עטרת פז רסד)

מקום הברכה

המנהג להתפלל שחרית עם הנץ החמה, ובסיום קדיש תתקבל שאחר "ובא לציון גואל", יוצאים כל הקהל יחד לחצר בית הכנסת, ויש שעולים למקום גבוה כמו גג בית הכנסת,

ומברכים הברכה ברוב עם ובשמחה רבה. ואחר הברכה חוזרים לבית הכנסת ומשלימים את התפילה, בית יעקב לכו ונלכה וכו'. (תעט)

קריית חוצות

יש נוהגים שלאחר סיום כל התפילה, מתאספים קהל גדול ברחובות קריה, ועולים לגגות או למקומות גבוהים, כדי לברך בראש חוצות ברוב עם ובפרהסיא. (בירור הלכה. עטרת פז רמה)

הנשים תשתדלנה שלא להתאסף בחוצות, שכבר אמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מה יד): "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה". ודי שתברכנה בחצרות ביתן. (ההפלאה, ילקוט הגרשוני, חבלים בנעימים, מהר"י מילר, חכם צבי ועוד. תפז) וכבר כתב החתם סופר, שאף שבני אשכנז נהגו שכל אחד מבני הבית מדליק נרות חנוכה, מכל מקום לא ידליקו אלא הבנים אבל הבנות לא ידליקו, מאחר ועיקר מצות נר חנוכה היא להדליק בחוץ ברשות הרבים, כדי לפרסם את הנס לרבים, ולא ראוי שהבנות יצאו לחוץ, לכן לא נהגו האמא והבנות להדליק כלל ויוצאות ידי חובה בהדלקת אביהם.

חיבוב מצוה - כינור נעים עם נבל

יש נוהגים להביא תזמורת, כדי להודות לבורא עולם על שזיכנו לברך "ברכת החמה" שהיא ברכה הבאה אחת ל-28 שנה. ויקפידו להכין את כלי הנגינה מבעוד מועד, כדי שיספיקו להתפלל קודם לכן תפילת שחרית. וישוררו כל הקהל יחד לאחר הברכה, כדי להראות חיבתנו ואהבתנו למקום ברוך הוא הבוחר בשירי זמרה. וכן נהג הגאון רבי יוסף שאול נתנזון זצ"ל בשנת תרכ"ג, ושרו מקהלה גדולה לכבוד המאורע הגדול. וכן נהגו בכמה ערים, בברכת החמה ביום רביעי ד' ניסן ה'תשמ"א, וביום רביעי י"ד ניסן ה'תשס"ט.

מיני מתיקה

נכון לחלק מיני מתיקה לקהל לאחר הברכה, כדי להראות חיבתנו ואהבתנו לבורא עולם שזיכנו בברכה זו הבאה אחת לעשרים ושמונה שנה.

סעודת מצוה

יש נוהגים לעשות סעודה לאחר ברכת החמה לחיבוב מצוה. (עטרת פז רסה)

עננים

היה יום מעונן בעננים כבדים והחמה לא נראית, לא יברכו ברכת החמה בשם ומלכות. אולם אם היו עננים קלושים, ונראית החמה ברקיע, יברכו ברכת החמה בשם ומלכות. (תצג)

אם היו עננים כבדים וברכו בלי שם ומלכות, ושוב זרחה החמה ונראתה, רשאים לחזור ולברך בשם ומלכות. כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות, אינה ברכה. (תצד)

היה יום מעונן, ופתאום בתוך קריאת שמע וברכותיה זרחה השמש, מאחר ואם לא יברכו עתה, יש חשש שתתכסה החמה ושוב לא יוכלו לברך, על כן יסיימו את הברכה או את הפרק שבקריאת שמע, ויצאו לברך ברכת החמה מיד. אולם אם העננים סמוכים זה לזה, ויש חשש שהעננים יכסו שוב את השמש, ולא יספיקו לברך בסיום הברכה של קריאת שמע או בסיום הפרק, יפסיקו באמצע הברכה או באמצע הפרק ויברכו, מפני שהיא מצוה עוברת. וכדין השומע רעמים באמצע ברכות קריאת שמע, שמפסיק ומברך, כי אם לא יברך עתה, יעבור זמן הברכה ולא יוכל לברך. (תצו)

ופשוט שבאופן זה, יאמרו את הברכה בלבד, ללא תוספת פסוקים ובקשות. וטוב שיאמרו אותם לאחר התפילה. (עטרת פז רכח)

היה יום מעונן ופתאום זרחה החמה, ויש חשש שתתכסה שוב בעננים, יברכו מיד כשזרחה החמה, ללא הפסוקים שנוהגים לומר קודם הברכה, ולאחר הברכה יאמרו את כל הפסוקים. (עטרת פז רכה)

ים הכנרת

היה יום מעונן, וסוף זמן הברכה מתקרב, וחוששים שמא יפסידו לברך "ברכת החמה", אשר באה אחת לעשרים ושמונה שנה, מאחר ויש אומרים שמברכים ברכת החמה, אף ביום המעונן כשהשמש מכוסה לגמרי, ישנה עצה לתושבי צפון ארץ ישראל הסמוכים לעיר טבריה, שילכו למקום שמשם רואים את ים הכנרת, ויברכו עליו כנוסח ברכת החמה: "בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֵׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית", ויכוונו לפטור גם את "ברכת החמה". ומכל מקום אין מברכים על ים הכנרת, אלא אם כן עברו שלושים יום שלא ראו אותו. (סימן רכח ס"א. תסז)

ים המלח. שאר ימים.

אין לעשות את העצה הנ"ל בים המלח, מאחר ויש אומרים שעל ים המלח לא מברכים כלל. וכן אין לעשות עצה זו בשאר ימים, כיון שהרואה את הים מברך: "שעשה את הים הגדול", ורק על ים כנרת שמברכים "עושה מעשה בראשית", רשאי לעשות כנ"ל. (הליכות שלמה אוירבך, שבט הלוי וואזנר, רבבות אפרים גרינבלט, הגרח"פ שיינברג ועוד. תסט)

משקפי שמש

המרכיב משקפי שמש, רשאי לברך כך ללא חשש, כיון שראייתו ראיה גמורה לכל דבר. (תצא)

חולה

חולה שאינו יכול לצאת מביתו לחצר כדי לברך, אם רואה את החמה מחלון ביתו, ומבחין באופן ברור שזו החמה, רשאי לברך אפילו כשהוא שוכב. (תצב)

סומא

הסומא [עיור] אינו מברך ברכת החמה. ואולם, טוב שיבקש מאחר שיוציאו ידי חובה. ופשוט שאת שאר הפסוקים רשאי לומר בעצמו.

הטעם שהסומא אינו מברך, מפני שברכה זו נתקנה לרואה את החמה דוקא, וכמו שאמרו חז"ל "הרואה חמה בתקופתה, מברך". ועיין עוד בזה לעיל בדיני ברכת הלבנה. (תפז. חזו"ע חנוכה שסט)

אילם

האילם ישמע את ברכת החמה מאחֵר ויצא ידי חובתו, ככל המצוות התלויות בדיבור, שהאילם חייב בהן, ומקיימן על ידי שמיעה מאחר שמוציאו ידי חובה. כגון מצות קידוש על היין בשבת, והבדלה, וקריאת פרשת זכור, וקריאת מגילת אסתר בפורים, וקריאת שנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע ושבוע, שבכל אלו חייב האילם לשמוע מאחר, ולצאת ידי חובה.

ברכת החמה בשבעה

אָבֵל בתוך השבעה, מברך "ברכת החמה", ורשאי לצאת חוץ לביתו כדי לראות את החמה ולברך, אך לא יצא לרחובות קריה, כדי לברך ברוב עַם עִם כל הקהל הגדול. (תצז)

יהי רצון שיראו עינינו וישמח לבנו במהרה בהתגשמות הנבואות:

"**וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה,**

וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים." (ישעיה ל כו)

"**וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף, וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשׁ וָמֶשִׁי וְרִקְמָה, סֹלֶת וּדְבַשׁ וְשֶׁמֶן**

אָכָלְתְּ, וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד, וַתִּצְלְחִי לְמָלוּכָה." (יחזקאל טז יג)

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם